

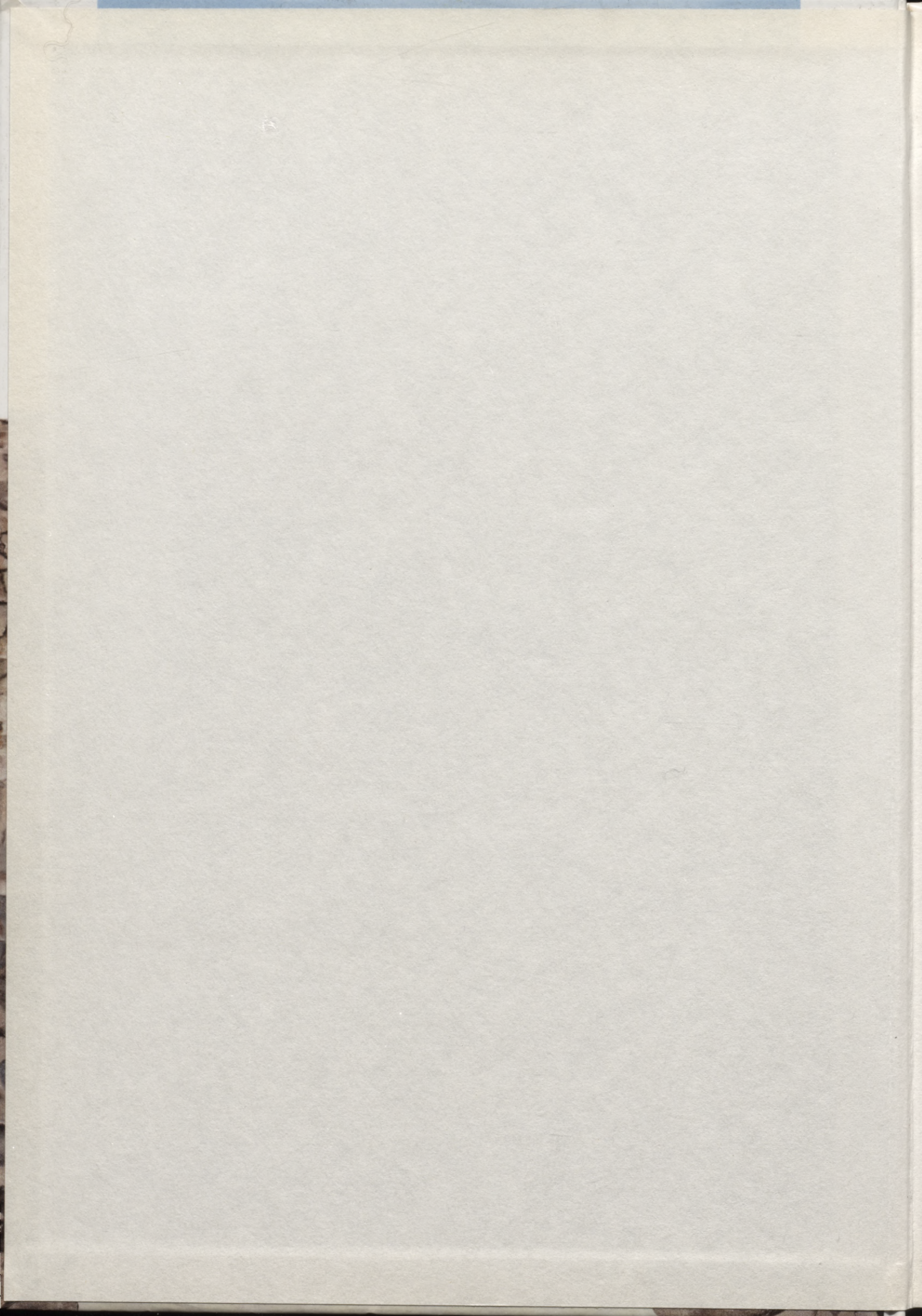

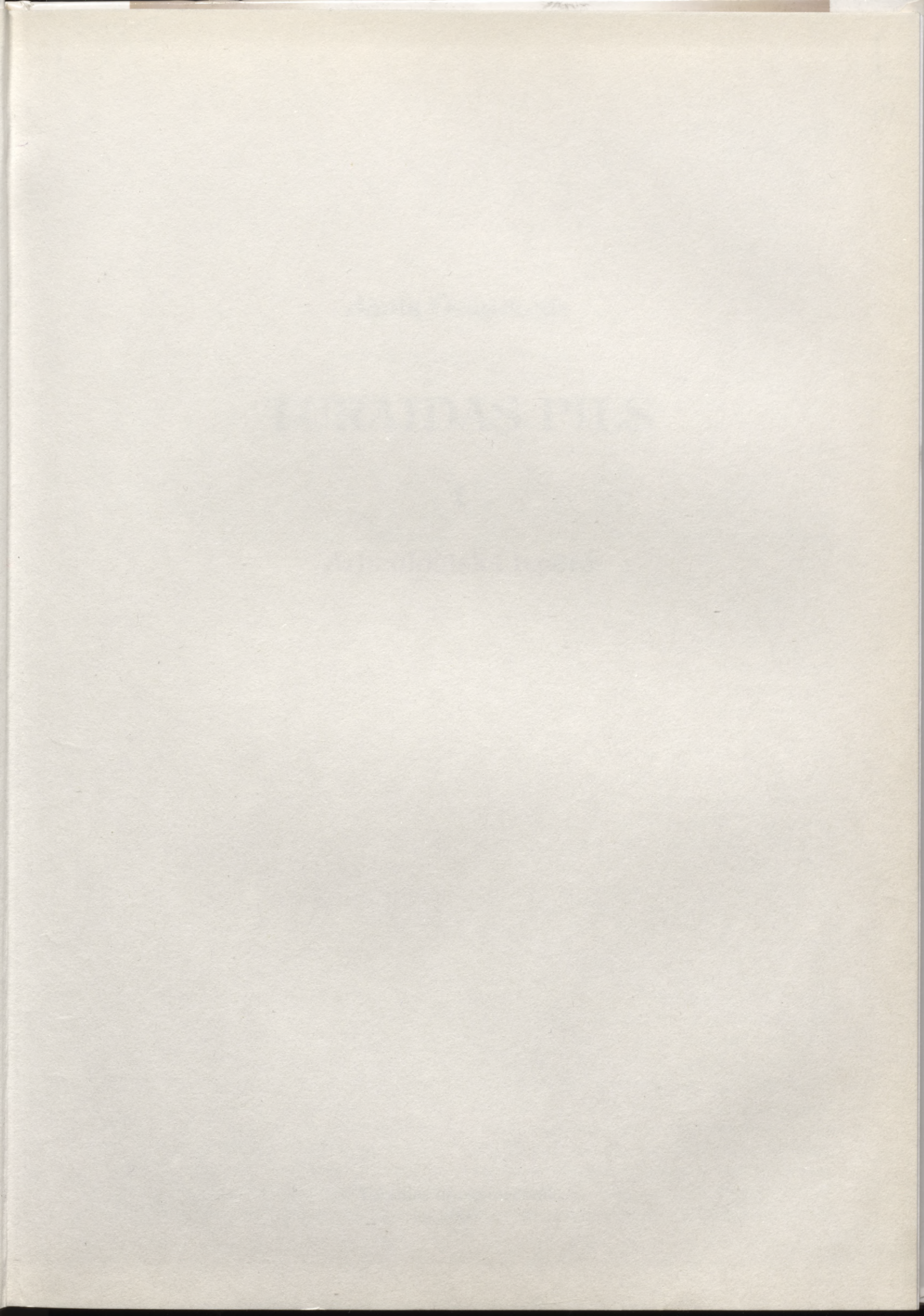
Jānis Graudonis

TURAIIDAS PILS I

Arheoloģiskā izpēte

2003-7
23

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

UDK 002.904 (474.3)
Ct 266

L
9

Jānis Graudonis

TURAIIDAS PILS

I

Arheoloģiskā izpēte

Turaidas muzejrezervāts

2003

UDK 902/904 (474.3)
Gr 266

Grāmatas izdošanu atbalstījuši

Kultūrkapitāla fonds

Rīgas rajona padome

Māksliniece *Ilze Siliņa*

Fotogrāfs *Alberts Linarts*

Literārā redaktore *Ieva Jansone*

Tulkojums angļu valodā *Valdis Bērziņš*

Attēli skenēti

a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā "Jāņa sēta"

Datorapstrāde *Imants Gailis*

Datormakets *Alise Hāne*

Iespiesta a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā "Jāņa sēta",
Balasta dambis 3, Rīga, LV-1081

NOZĪMĪGAIS DEVUMS

Īpaši aizsargājamā kultūras pieminekļa Turaidas muzejrezervāta izveidē un Turaidas vēsturiskā centra saglabāšanā nozīmīgu ieguldījumu ir devusi Turaidas pilskalna un mūra pils arheoloģiskā izpēte. Tie ir ilgstošākie nepārtrauktie sistematiskie pētījumi, kas notikuši kādā no Latvijas arheoloģijas un arhitektūras pieminekļiem vairāk nekā divdesmit piecu gadu garumā. Turaidas arheoloģiskās ekspedīcijas vadītājs visus šos gadus ir bijis Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Dr. habil. hist. profesors Jānis Graudonis.

Vai vairāk nekā divdesmit pieci gadi ir ilgs pētniecības posms vienam piemineklim? Pasaulē ir objekti, kurus pēta simts un vairāk gadu, bet dažiem pietiek ar vienu vasaru. Svarīgi ir tas, cik vēsturiskās informācijas glabā piemineklis, kā šī izziņātā informācija tiek saglabāta uz vietas piemeklī un nodota tālāk. Turaidas pils komplekss glabā ziņas par vairāk nekā 800 gadu ilgu vēsturi, jo tā sastāvdaļa ir arī Turaidas pilskalns ar lībiešu koka pils pamatiem.

Nodibinoties Turaidas arheoloģiskajai ekspedīcijai un uzsākot darbus, Turaidas pils teritorijā bija restaurēts galvenais tornis, pils klēts ēka un aizsargsienas daļa pie tās, nobeigumam tuvojās pusapaļā torņa restaurācija. Ar pusapaļā torņa ieejas daļas izpēti arī sākās izrakumi pils teritorijā 1976. gadā. Drupu stāvoklī atradās atsevišķu aizsargsienu fragmenti un ar velēnām segtā torņveidīgā dienvidu korpusa pirmais stāvs un pagrabs. No otrā stāva bija saglabājusies tikai ķieģeļu grīda ar siltgaisa apkures kanāliem un otrā stāva sienu apakšdaļas fragmenti ar ailu un nišu atliekām. Tomēr pils lielākā daļa bija apslēpta zem gruvešiem, apaugusi ar krūmiem un lieliem kokiem, it īpaši priekšpīļu teritorijas un pilskalna nogāzes.

Muzejam, kas 1961. gadā ar nelielu kolekciju no Siguldas pilsētas centra tika pārvietots uz Turaidas pilsdrupām, lai būtu šī objekta apsaimnie-

kotājs, bija vēlēšanās gūt lietiskos avotus gan par Turaidas lībiešu vēsturi, gan mūra pili, gan ar atradumiem bagātināt arheoloģijas kolekciju un pilnveidot ekspozīcijas. Būtiski bija atsegt pils nocietinājumu sistēmu, lai muzeja ekspozīciju drošībai veidotos mūru ieskauta slēgta pils teritorija. Turaidas mūra pils restaurācijai un atsevišķu mezglu konservācijai bija nepieciešama arheoloģiskā izpēte.

Kultūras pieminekļu pētniecības, restaurācijas un eksponēšanas process ir daudzveidīgs un sarežģīts. Turaidas pilskalns un mūra pils ir viens no retajiem pieminekļiem Latvijā, kura pētniecībā un saglabāšanā pielietotas kompleksas metodes, sadarbojoties arheologiem, arhitektiem, vēsturniekiem, muzejniekiem un citiem speciālistiem. Kad tika uzsākta Turaidas pilskalna un pils izpēte, Latvijā vēl bija maza pieredze mūra pīļu izpētē, nebija arhitektūras pieminekļu arheoloģiskās izpētes metodikas. Ekspedīcijas darbs dažkārt kļuva par asu diskusiju objektu, un tikai vienota mērķa labad – pils saglabāšanai – izveidojusies sadarbība starp ekspedīcijas vadītāju Jāni Graudoni, arhitektu Gunāru Jansonu, restauratoriem, muzeju darbiniekiem spēja pārvarēt šīs grūtības. Zinātniskās izpētes metodika un pieredze veidojās ne vien izrakumu gaitā, bet arī iepazīstot un salīdzinot citu arheologu darbu un pīļu pētniecību ārpus Latvijas. Arheoloģiskās izpētes gaitā atsegtos mūrus ir nepieciešams pasargāt no tālākas sadrupšanas, jo ķieģeļu sienas pēc zemes virskārtas noņemšanas intensīvi sairst. Tikai praktiskā darbā uzkrājās pieredze arheoloģiskās izpētes gaitā atsegtu objektu eksponēšanā uz vietas pili.

Arheoloģiskās izpētes visintensīvākais posms bija 80. gadi, kad muzejam izdevās sarūpēt finansējumu ar toreizējās Rīgas rajona vadības, Tūrisma padomes, Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības un daudzu iestāžu un saimniecību atbalstu.

Tāpat palīdzību sniedz Latvijas Republikas Kultūras ministrija, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts.

Pētniecība un pils saglabāšana ir nepārtraukts process. Pastāvīgu rūpi ik dienas prasa atsegto mūru konservācija, pils būvju saglabāšana, kā arī iegūtā arheoloģiskā materiāla tālāka apstrāde un analīze. 2002. gadā veiktā pils un pilskalna fotogrammetrija un dokumentēšana digitālā formā arī ir viens no pieminekļu aizsardzības veidiem. Pilskalna saglabāšanā norit rūpīgi ģeoloģiskās izpētes un nostiprināšanas darbi.

Kopā ar arheologiem veidojas muzejrezervāta darbinieku kolektīvs, savstarpēji papildinot zināšanas un apgūstot kultūras mantojuma saglabāšanas prasmes. Turaidas pili iekārtotajās ekspozīcijās un interjeros tiek atklāta pils vēsture, tās nozīme un saistība ar Vidzemes, Latvijas un Eiropas kultūrvēsturiskajiem procesiem. Šo ekspozīciju

izveidē bagātu materiālu dod arheoloģiskās izpētes gaitā iegūtie atradumi un atziņas.

Pils arheoloģiskā izpēte izraisīja sabiedrībā dzīvu interesi un atbalstu. Sevišķi daudz apmeklētāju pulcēja arheoloģiskās izpētes un restaurācijas darbu sezonas noslēguma gadskārtējās skates, kā arī jaunu ekspozīciju atklāšana restaurētajās telpās. Ekspozīciju saistība ar pili, vēsturiskajiem notikumiem tajā un cilvēku vēlme skatīt oriģinālu bija un arī ir viens no iemesliem, kas piesaista apmeklētājus Turaidai. Arheologu devums ir sekmējis arī to, ka Turaidas muzejrezervāts ir apmeklētākais un populārākais muzejs Latvijā. Arheologu paveiktais un Jāņa Graudona monogrāfijas "Turaidas pils" divas daļas ir viens no visnozīmīgākajiem devumiem novada, kā arī Latvijas kultūras mantojuma izpētē un saglabāšanā.

*Anna Jurkāne,
Turaidas muzejrezervāta direktore*

IEVADAM

Baltā pavasara ievziedā, vasaras zaļuma pilnbriedā, rudens lapu zeltainajā starojumā un arī ziemas baltajā klusumā arvien pāri Gaujas senlejas tumšajām mežu galotnēm slejas Turaidas pils torņu sarkanās smailes. Tās aicina nākt un vērot dabas daudzveidīgo krāšņumu – mūžīgo un ik brīdi mainīgo. Šis pašas torņu smailes ne tikai ļauj dziļāk izjust dabas radīto skaistumu, bet arī liek arvien atcerēties, ka blakus dabas krāšņumam te visapkārt ir mūsu tautas likteņgaitu liecības. Šis pašas torņu smailes, kas kādreiz pagātnē mūsu senčiem bija skarbas, svešas varas atgādinājums, nu kļuvušas par pamatu apkārtnes plašākam skatījumam. Tās rosina nākt un uzzināt, kā te gadu simtos, valdot nemainīgam dabas krāšņumam, mainījušās cilvēku paaudzes, kā dažādos vilņos ritējusi viņu dzīve.

Laika gaitā mainījušās ne vien cilvēku paaudzes un viņu likteņi, bet mainījies arī ar “Turaidas” vārdu apzīmētais apgabals. Te bijis vārdā droši nenosaukama etnosa apdzīvots apvidus, vēlāk – zemgaļu teritorija, līdz beidzot – lībiešu zeme “Turaida”. Pēc administratīvās nozīmes te pašlaik ar šo vārdu apzīmēti – ciems, pils novads, muiža, apriņķis, pagasts, draudze.

Lai uztvertu vēstures elpu, kas Turaidas apgabalā dvašo katrā solī, iziesim cauri gadsimtiem, sākot ar laiku, kad te ienākuši pirmie cilvēki. Vērosim, ko atstājušas aizgājušās paaudzes. Un tad apstāsimies pie šī novada izcilā vēstures un arhitektūras pieminekļa – *Turaidas pils*. Tā ir kā robežstabs starp diviem tautas vēstures laikposmiem: senākā, kad zemes iemītnieki brīvi veidoja savu dzīvi – kultūru, saimniecību, attiecības ar apkārtejo pasauli, un jaunākā, kad mūsu zemi un

tautu varmācīgi pakļāva citām cilvēku savstarpējām attiecībām, citai saimnieciskai dzīvei, citai kultūras situācijai. Zināmā mērā Turaidas pils ir otrā vēstures posma simbols.

Un šī grāmata būs Turaidas novada senākās vēstures daļējs atspoguļojums. Cilvēku paaudzēm aizejot mūžībā, tās nepazūd bez pēdām. Cilvēku dzīves un darbības rezultātā rodas šo dzīvi un darbību raksturojošas liecības, ko zeme glabā arī vēl tad, kad pašas tautas atmiņā pārdzīvotais ir izdzisis. Jaunākajā laikā, kad cilvēki jau apguvuši rakstu mākslu, pilnīgas ziņas par cilvēku dzīvi saglabā dažāda satura rakstu avoti (hronikas, valsts un baznīcu dokumenti, vēstules u.c.). Par tiem laikiem, kad cilvēki vēl nepazīna rakstīšanas māku, drošas liecības par viņu dzīvi un darbu dod vienīgi cilvēku gatavotie un lietotie priekšmeti, kurus atrod un tulko arheologi. Par Turaidas apgabalu vēsturniekiem ir abas šīs vēstures avotu grupas. Par novada dzīvi līdz 13. gadsimtam pamatā liecības sniedz arheologu atklātais, bet par laiku pēc 1184. gada ir rodami arī minējumi senās hronikās un citos rakstītos avotos.

Šīs grāmatas tapšanai pirmavoti ir arheologu pētījumos atrastais un vērotais, jo arheologu no zemes izceltās vēstures liecības ļauj ar ievērojamu pilnību un objektivitāti raksturot cilvēku dzīvi. Par Turaidas pils celšanu pilnīgākais avots ir arheologu 25 gadu darbā iegūtais, jo tieši par to rakstu liecību nav pietiekami. Tad nu nokāpsim pagātnes krēslainībā un, nākot no turienes uz vairāk izgaismojamu cilvēku dzīves situāciju, skatīsim šīs dzīves liecības un klausīsim to stāstu.

Turaidas mūra pili 1974. gadā aizsākās arheoloģiskie izrakumi un, turpinot tos 1976.-1999.gadā, pilnīgi tika izpētīts pils pagalms, josla, kas aptver pils celtnes, arī ziemeļu un dienvidu priekšpilis un ap 10 m plata josla ārpus aizsargmūriem. Vienīgi pilskalna rietumu pusē, kur konstatēja jau 14.-15.gs. nogāzes plašākus nobrukumus, pētīja nelielus pārbaudes laukumus.

Darba gaitā konstatēja, ka Turaidas mūra pili krasi izdalās neapbūvētais pagalms un ar fundamentālām mūra sienām nodalītā celtnu josla. Šī situācija ir pamatā tam, ka Turaidas pili nav radušās tādas kultūrlāņa kārtas, kas atšķirtos ar zemes raksturu (krāsu!), senlietu atradumu kompleksiem vai noteikti nodalāmām zināma laika celtnu paliekām.

Vācu pili ceļot, gandrīz pilnīgi iznīcinātas lībiešu pils apbūves pēdas. Mūra pils pastāvēšanas laikā (1214-1776) veiktajās pārbūvēs šaurajā celtnu joslā ar jaunceltām konstrukcijām vairāk vai mazāk nojauktas agrākās konstrukcijas, vairāk vai mazāk tās ietvertas jaunajās. Tāpēc tagadējā drupu situācijā nav iespējams noteikt pārbūvju hronoloģiju.

Turaidā radikālas izmaiņas pils apbūvē izsaucis 14.-15.gs. notikušais plašais rietumu nogāzes nobrukums. Seko nobrukums pils DR daļā, kas izraisījis šīs priekšpils aizsargsistēmas pārbūvi. Tuvāk nenosakāmā laikā celta jauna dienvidu aizsargsiena, ievērojamā mērā samazinot dienvidu priekšpils teritoriju. Lielas pārbūves veiktas 15.gs. beigās - 16.gs. sākumā, ieviešoties šaujamlūkām. Tad celti ziemeļu priekšpils vārtu torni, radīts ar nocietinājuma sienām ierobežotais iebraucamais ceļš un pārveidots pils ieejas mezgls: nojaukta agrākā ieejas izveide, celta tagad redzamā ziemeļu siena un vārtu tornis ar šaujamlūkām. Ar 15.gs. saistās arī pusapaļā torņa celšana vai vismaz pārbūve. Arī tā pirmā stāva DR sienā izveidotas šaujamlūkas. Visas šīs pārbūves var konstatēt, taču tuvāk raksturot nav iespējams.

Lai lasītājam ļautu iejusties un labāk saprast Turaidas vēsturi un mūra pils nozīmi tajā, īsi raksturoti novada apdzīvotības sākumi un Turaida kā lībiešu zeme.

Raksturojot lībiešu saimniecību, kultūru un arī sabiedriskās attiecības, rādīta vēsturiskā situ-

ācija laikā, kad vāciešiem samērā viegli izdodas pakļaut Turaidas lībiešu zemes kristietības jūgam.

Lielāka uzmanība pievērsta Turaidas mūra pilij, kas bija jaunās varas simbols un balsts, savā laikā arī jaunas celtniecības paraugs Latvijā, bet tagad - viens no populārākiem vēstures un arhitektūras pieminekļiem.

Lai šo pieminekli restaurētu, jau 1953.gadā sākas praktiska rīcība, taču tā prasīja pils teritorijas pilnīgu izpēti. Šajā grāmatā būs pavēstīts par at-rasto un atklāto Turaidas pils pagalmā un teritorijā.

Apzinoties, ka arheoloģisko izrakumu gaitā to sekmīgā rezultātā savu ieguldījumu devuši daudzi cilvēki, uzskatu par nepieciešamu viņiem vēltīt kaut isus pateicības vārdus.

Ar visdziļāko cieņu minu Turaidas muzejrezervāta direktori Annu Jurkāni, kas mani, šā darba autoru, aicināja pētīt Turaidas pili un visus 25 darba gadus bijusi labais gars, ar vietā sacītu vārdu stiprinājusi mani melnos mirkļos, rosinājusi un mudinājusi darbam, bijusi saprotoša Turaidas pils izpētes jautājumos, kā arī šīs grāmatas tapšanas gaitā. Liels paldies!

Dziļu pateicību izsaku arī māksliniecei Ilzei Siliņai, kas ar izcilu rūpību visus 25 gadus augstā kvalitātē fiksējusi Turaidā atsegto, savā laikā bijusi darbu tehniskā vadītāja, bet 1998.-1999.gadā arī ekspedīcijas vadītāja. Nenovērtējama ir viņas līdzdalība arī šīs grāmatas veidošanā!

Sirsniņi pateicos par labu darbu 29 ekspedīcijas darbiniekiem, kas vējos un saules svelmē vadījuši jauniešu darbu izrakumu laukumos, kā arī tiem 1802 jauniešiem, kas individuāli vai organizētās vienībās labi strādājuši Turaidas pils arheoloģiskajā izpētē.

Ar pateicību pieminu Rīgas 31.vidusskolas (vadītāja Asja Līdaka), Saulkrastu vidusskolas (vadītāja Velta Grāvīte), Daugavpils Universitātes, LU Vēstures un filozofijas fakultātes un Orlas arhitektūras institūta talcinieku grupas. Uzteicami ir seši studenti no Starptautiskās studentu asociācijas, ar prieku atceros 10 Sibīrijas latviešu jauniešus no Bulānu ciema, kas mēnesi darbojās izrakumos Turaidā.

Bijušie tehniskie darbinieki minēti grāmatas pielikumā, bet pārējos visus vārdos nosaukt nav iespējams. Lūdzu visus pieņemt manu dziļāko pateicību!

Īpaša pateicība visam Turaidas muzejrezervāta kolektīvam par nemainīgo atsaucību dažādos

darba un sadzīves jautājumos. Tāpat izsaku cieņu un pateicību Siguldas pilsētas vadītājiem par materiālu un morālu atbalstu Turaidas arheoloģiskajai ekspedīcijai!

Jānis Graudonis

T nodala

Turaida – lībiešu zeme

... ino ...

Darba gaitā konstatāts, ka Turaidas ...

... un ...

Turaidā ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

... un ...

I. vydání

Turaida – lipišn země

ZEMEI IR SAVS VĀRDS

Mūsu aplūkojamā apgabala vārdu – Turaida (*Thoreyda*, *Thoreida*) rakstītos avotos pirmo reizi atrodam Indriķa Livonijas hronikas 1. grāmatas 10. nodaļā.¹ Tur stāstīts, ka Turaidas libieši (*Lyvones de Thoreyda*) gribējuši ziedot saviem dieviem bīskapa Meinarda (*Meynard*) līdzgaitnieku (*cooperatorem in ewangelio*) – cisterciešu ordeņa brāli Teoderihu (*fratrem Theodericum Cisterciensis ordinis*), tāpēc ka viņa sējumi devuši lielāku ražu nekā viņu pašu tīrumos, kas, lietus pārplūdināti, aizgājuši postā. Šis ieraksts attiecināms uz 1191. gadu un norāda uz aktīvu Teoderiha misionāra darbību Turaidas libiešu apgabalā. Nozīmīgi ir tas, ka ar Turaidas vārdu hronists te apzīmē Gaujas libiešu apdzīvotu apgabalu. Šis pašas hronikas 9. grāmatas 3. nodaļā ar vārdu Turaida apzīmēta tikai pils vieta.² Vēlākos gadsimtos ar Turaidas vārdu apzīmē pils novadu, muižu, draudzi, pagastu.

Valodniece V. Dambe par vārda “Turaida” izcelsmi saka: “Turaida – somiskas izcelsmes vārds, bet pieņemamāk to ir skaidrot ne ar libiešu, bet ar igauņu valodu. Igauņu valodā – *tore* – jauks, krāšņs un *aed* (ģenitīvā *aia*) – dārzs, sēta.” Šis atzinums saskan ar hronikā rakstīto *Thoreyda*. Tagad visai parasts ir tulkojums, kādu gidi sniedz tūristiem: „Turaida – Dieva dārzs”, tā uzsverot novada dabas krāšņumu un samērā labos apstākļus saimniecībai.

Saprotams, ka hronista nosauktajam 11.–13.gs. libiešu apdzīvotajam Turaidas apgabalam robežas šī vārda mūsdienu izpratnē droši nosacīt nevar. Tālajā pagātnē tādas precīzas robežas arī neeksistēja. Tuvāk skatot dabas apstākļus, zināma šī apgabala noslēgtība apjaušama. Tā, ievērojot Livonijas hronikā minētos vietu nosaukumus, notikumu aprakstus, arheoloģisko pieminekļu situāciju dabā, tāpat arī viduslaiku zemes administratīvo iedalījumu, var secināt, ka mūs

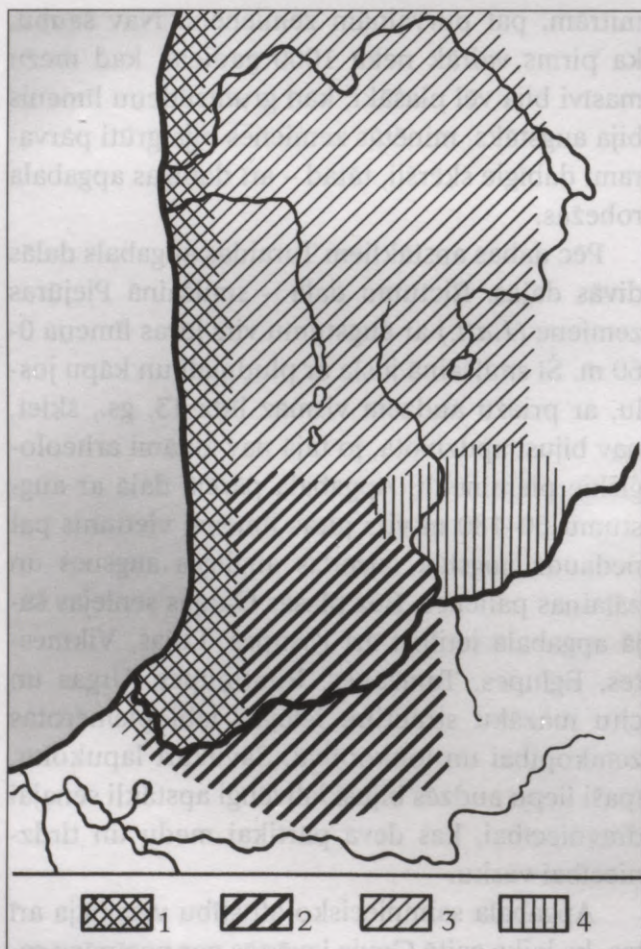
interesējošais apgabals bijis samērā plašs. Tas aizņēmis ap 1000 km² lielu teritoriju no Rīgas līča rietumos līdz Braslas–Vildogas upju ziemeļiem austrumos, no Aģes upes baseina ziemeļos līdz Juglas upju ziemeļiem dienvidos. Jāpiebilst, ka ziemeļos esošo Metsepoli no Turaidas apgabala šķir Aģes upe un Linezera, Aģes, Anšu, Pilu, Salas un Melnezera purvainā ziemeļaustrumos, tālāk uz dienvidiem no Vildogas upes ielejas stiepjas Ratnieku un Zviedru ezerus apņemošie purvāji, kas savienojas ar Sūdes purvu, tālāk dienvidos ar Juglas upju un Pierīgas ezeru mitrām, pat purvainām zemienēm. Nav šaubu, ka pirms vairāk nekā 1000 gadiem, kad mežu masīvi bija vēl plašāki, kad gruntsūdeņu līmenis bija augstāks, minētās zemes bija grūti pārvarami dabīgie šķēršļi, tātad – arī dabīgas apgabala robežas.

Pēc dabas apstākļiem Turaidas apgabals dalās divās daļās. Rietumu daļa – smilšainā Piejūras ziemeļaustrumu (*1.att.*) ar augstumu virs jūras līmeņa 0–60 m. Šī smilšainā josla ar pludmali un kāpu joslu, ar priežu audzēm vismaz līdz 13. gs., šķiet, nav bijusi apdzīvota, jo tajā nav zināmi arheoloģiskie pieminekļi. Apgabala pārejā daļā ar augstumu 60–180 m virs jūras līmeņa, vietumis pat nedaudz augstāk, atrodas auglīgas augsnes un zālaines palienes. Bez plašās Gaujas senlejas šajā apgabalā ietilpst arī Kīšupes, Lojas, Vikmeses, Eglupes, Tumšupes, Runtiņupes, Urgas un citu mazāku strautiņu ielejas, labi piemērotas zemkopībai un lopkopībai. Savukārt lapukoku, īpaši liepu audzēs bijuši labvēlīgi apstākļi senajai dravniecībai, kas deva pārtikai medu un tirdzniecībai vasku.

Apgabala saimniecisko attīstību veicināja arī tas, ka laika gaitā Gauja izvērtās par nozīmīgu satiksmes maģistrāli, kas no rietumiem veda uz Krievijas ziemeļaustrumu centriem Novgorodu un Pleskavu.³

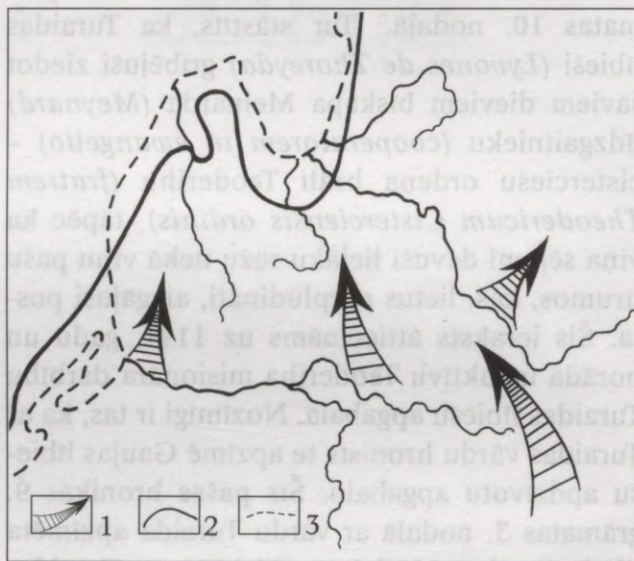
Turaidas apgabalā ienāk cilvēks

Dienvideiropā un Viduseiropā jau gadu tūkstošiem dzīvoja cilvēki, kad visu Skandināviju un arī Baltiju vēl arvien sedza pēdējā leduslaikmeta ledāji. Klimatam pamazām kļūstot siltākam, ledus masas kusa un ledāja sega atvirzījās uz ziemeļiem. Jau pirms 13–14 tūkstošiem gadu no ledus segas atbrīvojās visa Austrumbaltija un tagadējās Baltijas jūras baseinā izveidojās Baltijas ledus ezers. Tā aukstie ūdeņi Latvijā skalojās līdz tagadējās Liepupes – Murjāņu–Salaspils līnijai (1.att.:1). Ledus ezera krastos valdīja bargs arktiskais klimats. No ledāja atbrīvojušos zemi kļuva vienīgi tundras augi – ķērpji, sūnas, auga pundurbērzi, polārie kārkli, drīz vien te ieviesās arī polārie dzīvnieki: klaiņoja ziemeļbriežu bari, parādījās vilki, lapsas, āmrijas u.c. Šajā bargajā laikā, sekojot ziemeļbriežu bariem un ķerot upēs bagātīgi dzīvojošās zivis, arī Latvijas teritorijā ienākuši pirmie cilvēki – ziemeļbriežu mednieki un zvej-

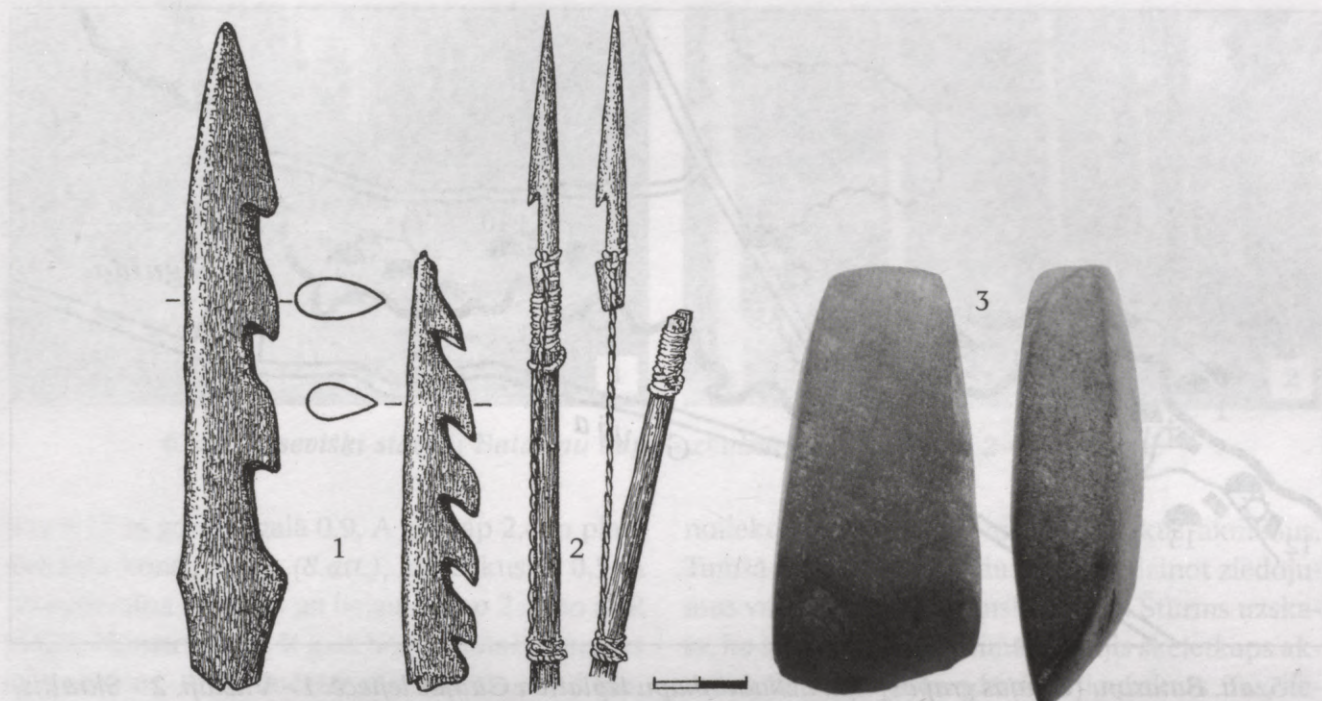
1. att. Turaidas apgabals Vidzemes rietumos: 1 – Piejūras zemiene, 2 – Turaidas libieši, 3 – Metsepole, 4 – Idumeja.

nieki. Šo pirmo iedzīvotāju gatavoto un lietoto krama un kaula rīku atradumi liecina, ka viņi Latvijas teritorijā ienākuši gar Baltijas jūru un Lielupi, bet no dienvidaustrumiem – gar Daugavu (2.att.). Daugavas krastos šādas liecības atrastas Dvietē, pie Sēlpils, Jaunjelgavas, Ikšķiles, Salaspils, Rīgā. Ziemeļrietumu Vidzemē pie Burtnieku ezera cilvēku dzīve, liekas, sākusies tikai ar 8. g.t.pr.Kr., bet tur acīmredzot cilvēki ienākuši jau no ziemeļiem, no Pērnavas novada.

2. att. 1 – Pirmo iedzīvotāju ienākšanas ceļi Latvijā, 2 – Baltijas ledus ezera krasts, 3 – mūsdienu krasta līnija.

Valdot zvejnieku - mednieku saimniecībai un dabas produktu vākšanai, cilvēki apmetās zemienēs tieši ūdeņu tuvumā. Tādas vietas bija Lubāna, Dvietes, Ludzas, Burtnieku un citu ezeru krasti vai lielāko upju zemie krasti (Ikšķile un Laukskola pie Daugavas, Ciemalde pie Lielupes u.c.). Mūsu aplūkojamā Turaidas apgabalā pēc līdz šim zināmā akmens laikmetā cilvēki dzīvojuši nav. Turaidas pils izrakumos gan atrasts akmens kalts (3.att.:3), kas datējams ar 3. g.t. beigām vai vēlākais ar 2. g.t. sākumu pr. Kristus. Tas gan uzlūkojams par nejausi te nokļuvušu priekšmetu, jo par cilvēku dzīvi tik agrā laikā Turaidas apgabalā citu liecību nav. Cēsu muzejā gan glabājas divas kaula harpūnas.⁴ Viena no tām (3.att.:1) – sīkzobainā, datējama ar 7.-5. g.t.pr.Kr., tā atrasta Amatas krastā. Otra (3.att.:2) ar knābjveida zobiem var būt 3. g.t.pr.Kr., atrasta Raunas upītes

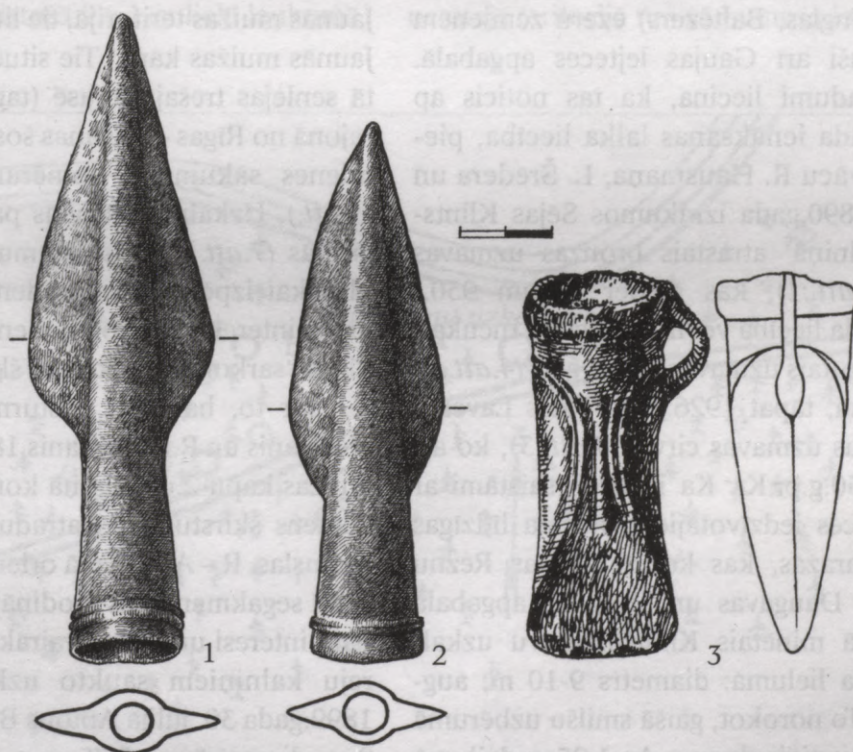

3. att. Daži akmens laikmeta atradumi: 1, 2 – kaula harpūnas, 3 – akmens kalts.

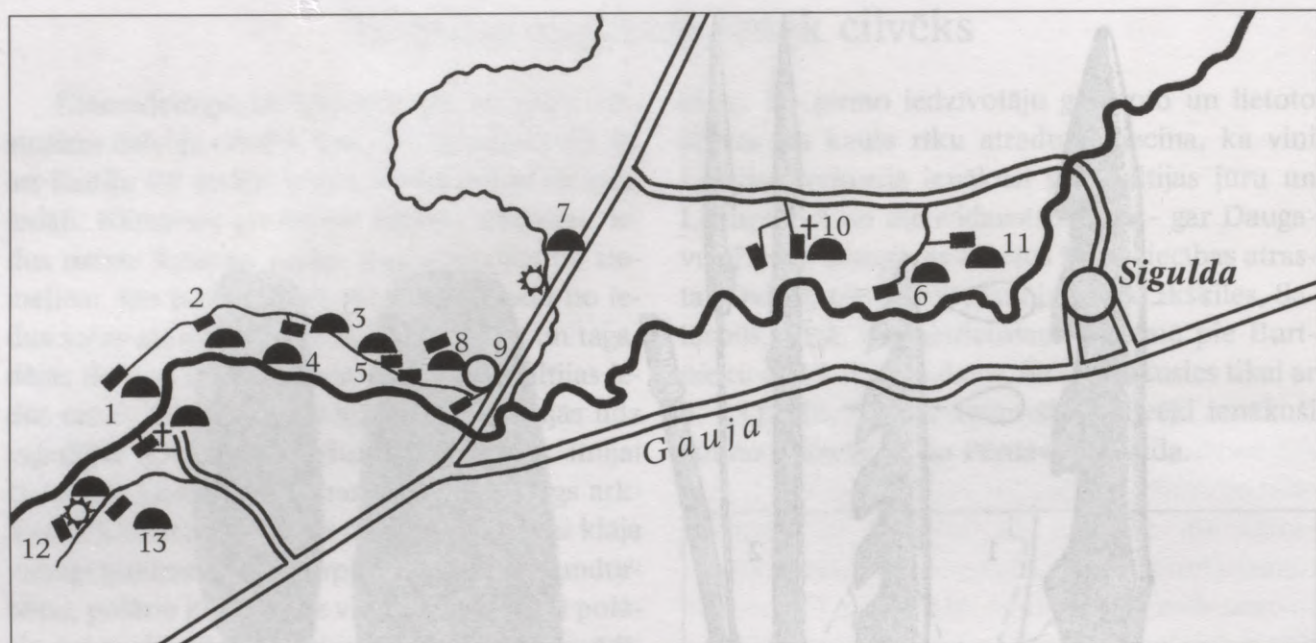
krastā pie Liepas tilta. Šie atradumi gan liecina par cilvēku iekļīšanu Gaujas baseina vidusdaļā, bet tie nav liecība cilvēku dzīvei Turaidas novadā. Arī, ievērojot dabas dotumus, nav pamata domāt, ka Turaidas novadā būtu ienākuši akmens laikmeta pirmatnējie mednieki un zvejnieki, jo šī te-

ritoriņa nebija piemērota tā laika dzīvei ne pie straujās stāvkrastainās Gaujas, ne purvainajās mazo ezeru piekrastēs.

Jauna situācija radusies tikai agro metālu periodā (1500.g.t.pr.Kr.–0.g.), kad par vadošām saimniecības nozarēm kļuva lopkopība un zemkopība.

4. att. Bronzas laikmeta atradumi: 1, 2 – šķēpa gali, 3 – uznavas cirvis; 1 – Sējas klints dzirnavās, 2 – Inčukalna Druviņos, 3 – Pāles Laveros.

5. att. Batoriņu (Gaujas grupas) tipa uzkalniņkapu izplatība Gaujas lejtecē: 1 – Vilētāji, 2 – Skrallis, 3 – Pusmuiža, 4 – Plītes, 5 – Reinas, 6 – Ramnieki, 7 – Klintsdzirnavas, 8 – Dāvidsoni, 9 – Murjāni, 10 – Tālēni, 11 – Liepenes, 12 – Pekas, 13 – Melkertī.

Šīm nozarēm ļoti piemērotas bija Turaidas apgabala zaļainās minēto upju palienes un ar zāli bagātās mazo ezeru krastu zemienes. Tajā pašā laikā primitīvai zemkopībai derīgas bija apgabala vieglās, bet samērā auglīgās augsnes. Tieši šie dabas apstākļi var būt bijuši pamatā tam, ka no samērā intensīvi apdzīvotās Daugavas lejteces pāri Pierīgas (Kīšezers, Juglas, Baltezers) ezeru zemienēm cilvēki nonākuši arī Gaujas lejteces apgabalā. Pašreizējie atradumi liecina, ka tas noticis ap 10.g.t.pr.Kr. Šāda ienākšanas laika liecība, piemēram, ir baltvācu R. Hausmaņa, L. Šrēdera un H. Hofmaņa 1890.gada izrakumos Sējas Klintsdzirnavu uzkalniņā⁵ atrastais bronzas uzmavas šķēpa gals (4.att.:1), kas pieder laikam 950.-750.g.pr.Kr. Tāda liecība vēl ir 1928.gadā Inčukalna Druviņos iegūtais uzmavas šķēpa gals (4.att.:2) no tā paša laika, tāpat 1926.gadā Pāles Laveros atrastais bronzas uzmavas cirvis (4.att.:3), ko arī datē ar 950.-750.g.pr.Kr. Ka ienācēji saistāmi ar Daugavas lejteces iedzīvotājiem, liecina līdzīgas apbedīšanas paražas, kas konstatējamās Reznū kapulaukā pie Daugavas un Turaidas apgabala kapulaukos. Tā minētais Klintsdzirnavu uzkalniņš bijis vidēja lieluma: diametrs 9-10 m, augstums 1,50 m. To norokot, gaišā smilšu uzbērumā konstatēja oglišu piejaukumu. Ap 1,25 m dziļumā atrada minēto šķēpu, kas gulēja R – A virzienā (tātad mirušais guldīts R – A virzienā). Ap 1 m R

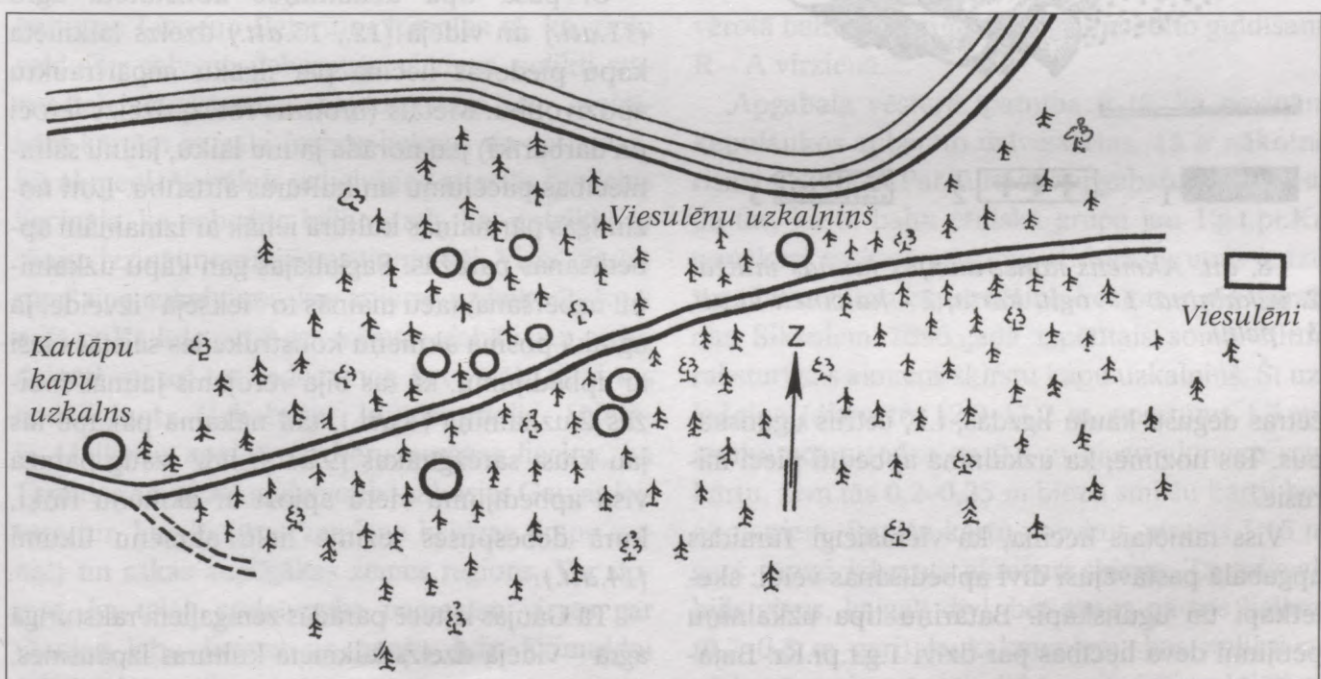
no tā – ogļu koncentrācija un izdedzis laukakmens. Domājams, ka tas bijis skeletkaps, kurā skelets pilnīgi satrudējies. Oglītes liecina, ka, apbedot mirušo, piekopti uguns rituāli. Šie atklājumi radīja interesi par šī tipa pieminekļiem Gaujas lejtecē (5.att.), kas tautā saukti par Batareju kalniem vai vienkārši par Batoriņiem. Pēc tā, ka atradušies Jaunās muižas teritorijā, tie literatūrā minēti arī kā Jaunās muižas kapi.⁶ Tie situēti Gaujas labā krastā senlejas trešajā terasē (tagad Piegaujas mežā) rajonā no Rīgas – Raganas šosejas līdz Piejūras zemienes sākumam, apmēram līdz Melkertiem (5.att.). Uzkalniņi atrodas pa vienam (6.att.) vai grupās (7.att.). Ierosinājumu šo kapu uzkalniņu plašākai izpētei deva studenta B. Morica atklājums: intereses dēļ rokot vienā uzkalniņā, viņš atklājis “sarkofāgu” (akmens šķirstu). Pārbaudot ziņu par to, baltvācu vēsturnieki L. Šrēders, H. Hofmanis un R. Hausmanis 1890. gadā šajā Jaunās muižas kapu 2.uzkalniņā konstatējuši 2,2 m garu akmeni šķirstu, kurā atraduši vēl cilvēka kaulu drumsas. R – A virzienā orientētam šķirstam bijuši arī segakmeņi. Tas modinājis pētnieku pastiprinātu interesi un veikta vairāku, šo tautā par Batareju kalniņiem saukto uzkalniņu izpēte. Tā, 1899.gada 30. jūlijā Antons Būholcs izpētījis kādu 9 m diametrā un 0,75 m augstu uzkalniņu (bij. Ernestmuižas 8.uzkalniņu), kurā 0,50-0,70 m dziļumā no virsotnes atklājusies R – A virzienā orien-

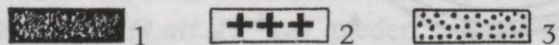
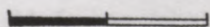
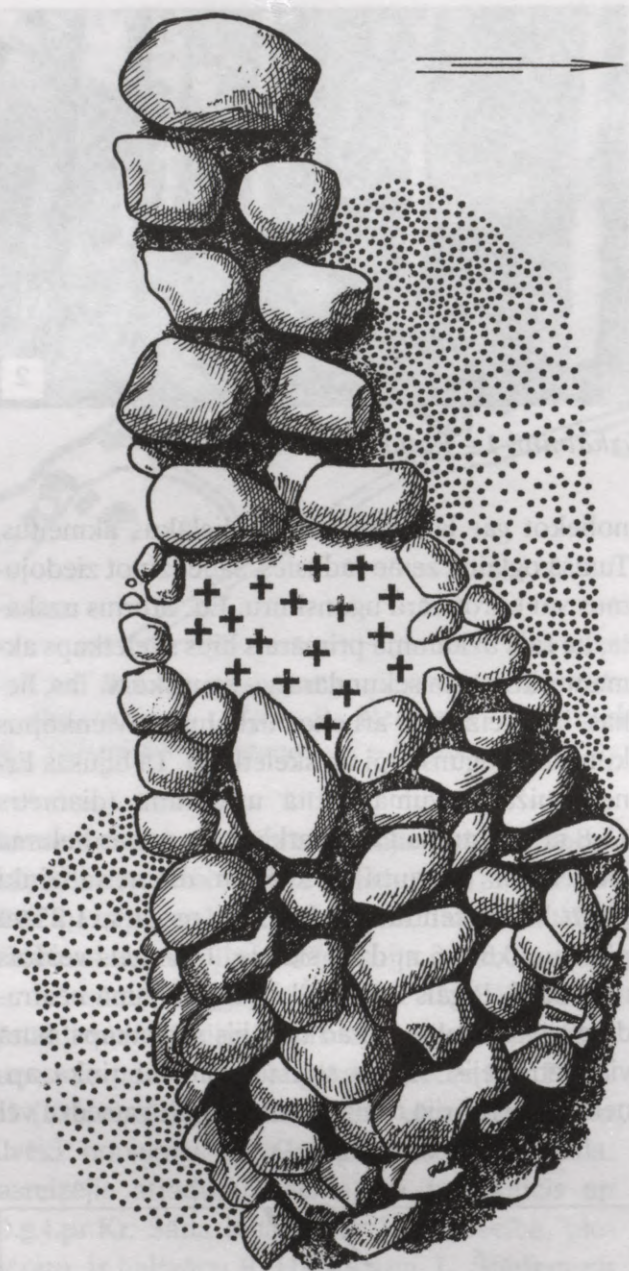
6. att. Atsevišķi stāvoši Batariņu kapu uzkalniņi: 1 – Katlāpu, 2 – Viesulēnu.

tēta 6,15 m gara, R galā 0,9, A galā ap 2,4 m plata akmeņu konstrukcija (8.att.), kas sākusies 0,5 m no uzkalniņa A malas un beigusies ap 2 m no tā R malas. Konstrukcijas R galā bija nolikts 0,9 m garš laukakmens, A no tā četri pāri mazāku. Tad plašāks veidojums: blakus pēdējam akmeņu pārim atsedzās akmeņu virknes apņemts 1 m² liels bezakmeņu laukums. Tālāk uz A ap 2,5 x 2,5 m liels bezstruktūras akmeņu krāvums. Bezakmeņu laukumā un arī zem akmeņiem ap 2 x 1m platībā atradās kalcinēti kauli. Tos savāca 0,9 kg. Ārpus akmeņiem to DA un ZR malās atklājās ar oglēm caurjaukta zeme. A. Būholcs domāja, ka mirušais sadedzināts ārpus kapulauka, tad no sārtā izlasītie kauli nobērti R – A virzienā orientētā kapa bedres lielumam atbilstošā 2 x 1 m lielā laukumā,

noliekot gar laukuma malām lielākus akmeņus. Tumšā oglainā zeme radusies, sadedzinot ziedojumus vai kurot bērnu ugunsroku. Ed. Šturms uzskata, ka šajā uzkalniņā primārais bijis skeletkaps akmeņu šķirstā un sekundārais – ugunskurs. Tas, liekas, ir pareizāk, jo arī citos uzkalniņos vienkopus konstatēti ugunskaņi un skeletkaņi. Tā bijušās Ernestmuižas tuvumā pētītā uzkalniņā (diametrs 13,8 m, augstums 1,8 m) atklāja no galvas lieluma akmeņiem izkrautu 4 x 5 m diametra riņķi (9.att.).⁷ Tā centrā atradās 2,45 m garš, 1,25 m plats un 0,3-0,6 m dziļš šķirsts. Tā A gals veidots noapaļoti, R gals taisns. Šķirsta pildījumā neatrada cilvēka kaulus. Tātad tas bijis skeletkaps, kurā viss iztrūdējis. Ārpus šķirsta akmeņu riņķa apņemtajā teritorijā tumšā humusa kārtā atsedza vēl

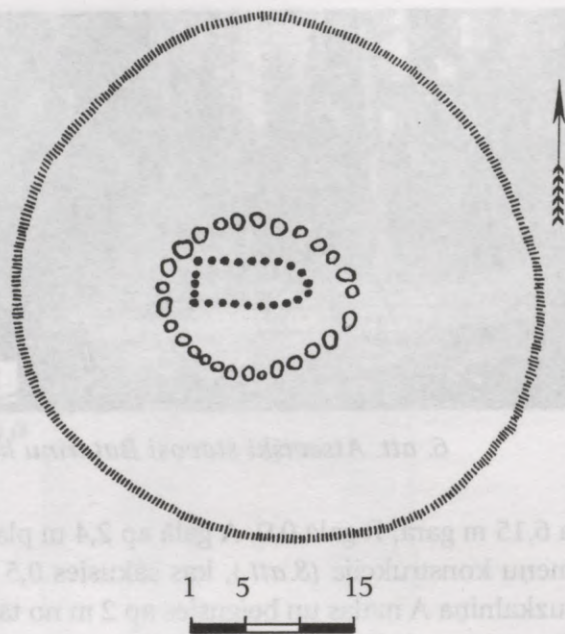
7. att. Batariņu grupa Katlāpu – Viesulēnu rajonā.

8. att. Akmens konstrukcijas Jaunās muižas 2. uzkalniņā: 1 – ogļu kārta, 2 – kalcinēti kauli, 3 – pelni.

četras degušu kaulu ligzdas, t.i., četrus ugunskaupus. Tas nozīmē, ka uzkalniņā apbedīti pieci mirušie.

Viss minētais liecina, ka vienlaicīgi Turaidas apgabalā pastāvējuši divi apbedīšanas veidi: skeletkapi un ugunskaupi. Batarīņu tipa uzkalniņu pētījumi deva liecības par dzīvi 1.g.t.pr.Kr. Batarīņi visvairāk zināmi gar Gaujas senleju starp Melkertiem–Vilētājiem (tur beidzas Piejūras ze-

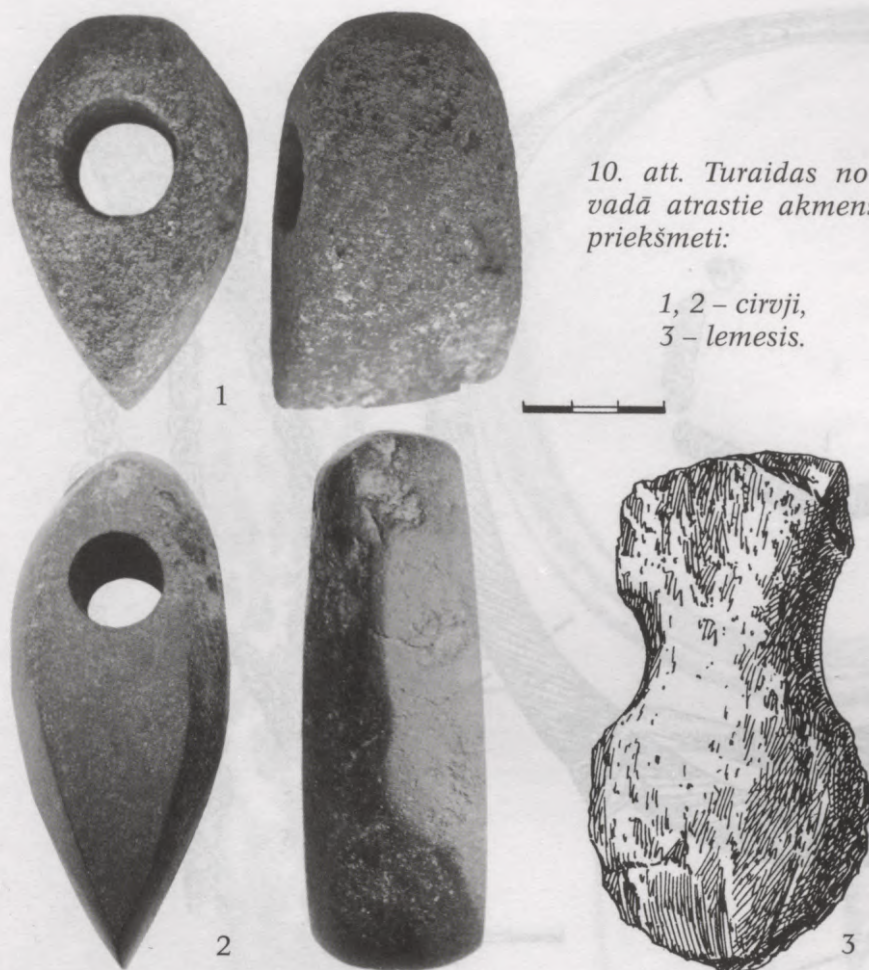

9. att. Akmens konstrukcijas Jaunās muižas (Ernestmuižas tuvumā) 8. kapu uzkalniņā (akmeņu riņķis un šķirsts tajā).

miene!) un Murjāņiem (5.att.) un mazliet tālāk uz augšu gar Gauju. Akmens cirvju (10.att.:1,2) atradumi bija ne vien Sējas pagastā, bet arī Allažu, Inčukalna, Krimuldas, Ropažu, Siguldas un Mālpils pagastos. Tas nepārprotami liecina par cilvēku dzīvi un darbību plašākā teritorijā. Ādažu pagastā atrasts pat akmens lemesis (10.att.:3), kas jau ir nepārprotama liecība par primitīvo arkla zemkopību.

Šī paša tipa uzkalniņos konstatētā agrā (11.att.) un vidējā (12., 13.att.) dzelzs laikmeta kapu piedevas liecina par ilgāku nepārtrauktu apdzīvotību. Metāls (bronzas rotas, dzelzs ieroči un darbarīki) jau norāda jaunu laiku, jaunu saimniecības pacēlumu un kultūras attīstību. Ļoti nozīmīgas pārmaiņas kultūrā ienāk ar izmaiņām apbedīšanas paražās. Saglabājas gan kapu uzkalniņu uzbēršana, taču mainās to “iekšējā” izveide. Ja agrākā posmā akmeņu konstrukcijas saistās cieši ar apbedījumu, kā tas bija vērojams Jaunās muižas 2.uzkalniņā (8.att.), tad nākamā pakāpē tās jau kļūst sarežģītākas (9.att.), līdz izaug paraža visu apbedījumu vietu apjozt ar akmeņu riņķi, kurā debespuses iezīmē lielu akmeņu likumi (14.att.).

Tā Gaujas lejtecē parādās zemgaļiem raksturīgā agrā – vidējā dzelzs laikmeta kultūras izpausmes. Drošās vidējā dzelzs laikmeta liecības ir arī Pūteļu kapulaukā atrastais šaurasmens cirvis (7.-8.gs.?),

10. att. Turaidas novadā atrastie akmens priekšmeti:

1, 2 – cirvi,
3 – lemesis.

arī Jaunās muižas 2. kapa inventārs (12.att.). Nozīmīgi ir vērojumi, ka mūsu ēras apbedījumiem vairs neveido akmens konstrukcijas ap apbedāmo, bet uzkalniņa pamatā visu mirušo apbedīšanai paredzēto vietu apjož ar akmeņu riņķi (14.att.). Melkertu un Liepeņu Batarīņos īpatnība tā, ka, riņķi veidojot, galveno debespūšu virzienā nolikti stāvus lieli laukakmeņi, bet aplocē starp tiem – vairākām kārtām mazāki (galvas lieluma un pat mazāki) akmeņi. Vairākos uzkalniņos atrastās senlietas liecināja, ka apbedīto bijis vairāk, bet noteiktu to skaitu izzināt nevarēja postījumu dēļ. Visos “Batarīņa” tipa uzkalniņos, kas attiecas uz laiku 2.-1.g.t. mijā pr.Kr. līdz pat 8.gs., mirušie glabāti gan nededzināti vai arī tos sadedzinot, bet vēlāk, tikai tos nededzinot. Uzkalniņu koncentrācija Vīlētāju-Melkertu apvidū un bērnu paražas liecina, ka Turaidas apgabalā apdzīvotība sākusies Gaujas lejtecē tur, kur Piejūras zemiene beidzas (kāpu zona!) un sākas auglīgākas zemes reģions. Var domāt, ka tālāk apdzīvotība pamazām virzās gar Gaujas labo krastu uz augšu līdz Krimuldai (sk.5.att.).

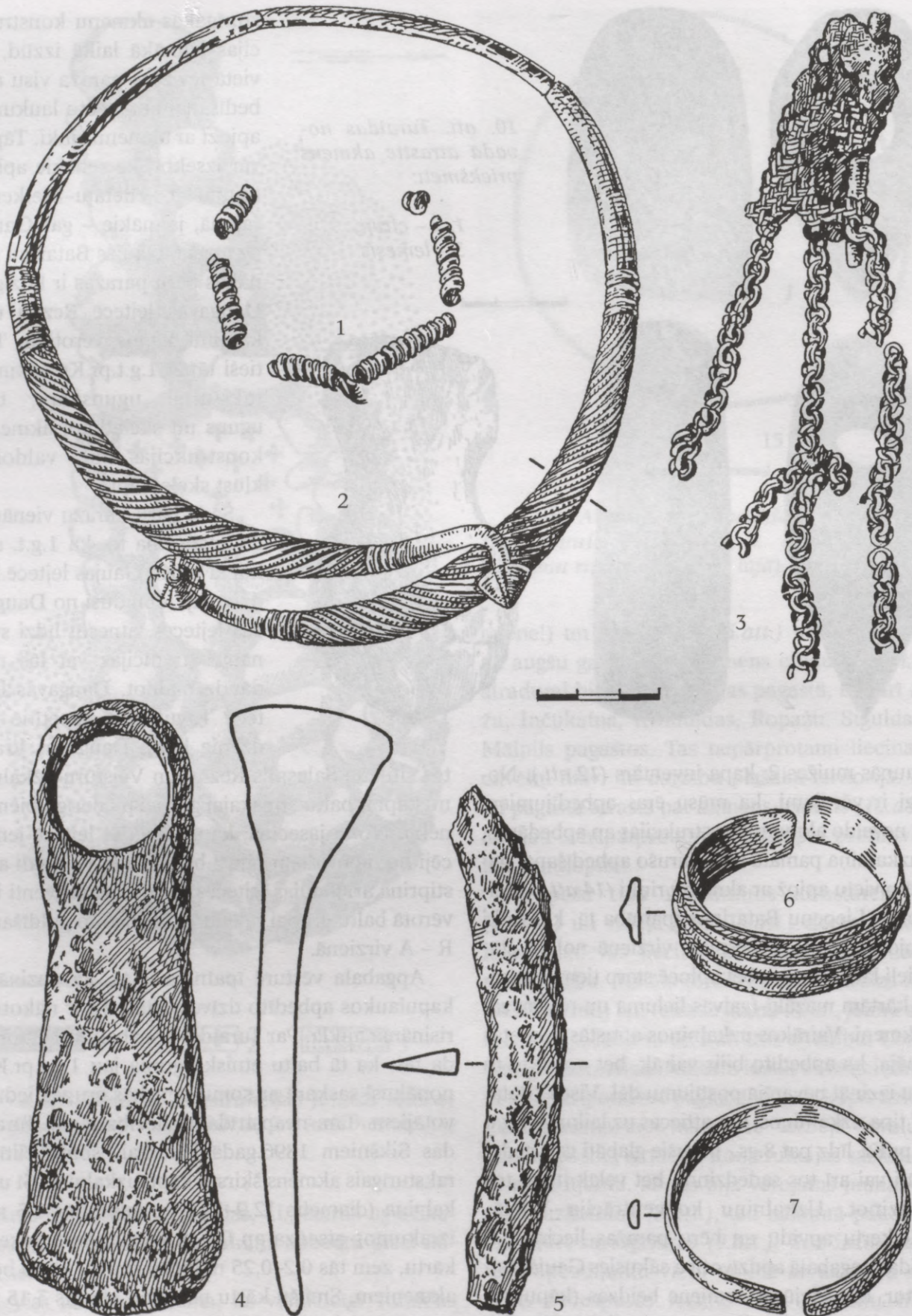
Var vērot, ka apbedīšanas senākā posmā rak-

sturīgākās akmeņu konstrukcijas jaunākā laikā izzūd, to vietā ieviešas paraža visu apbedīšanai paredzēto laukumu apjozt ar akmeņu riņķi. Tāpat var izsekot, ka senākie apbedījumi ir Vīlētāju-Melkertu rajonā, jaunākie – gar Gauju uz augšu. Gaujas Batarīņu senākās bērnu paražas ir līdzīgas Daugavas lejtecē Reznu uzkalniņu kapos vērotām. Tur tieši tāpat 1.g.t.pr.Kr. sākumā raksturīgi ugunskapi, tad uguns un skeletkapi akmeņu konstrukcijās, līdz valdošie kļūst skeletkapi.

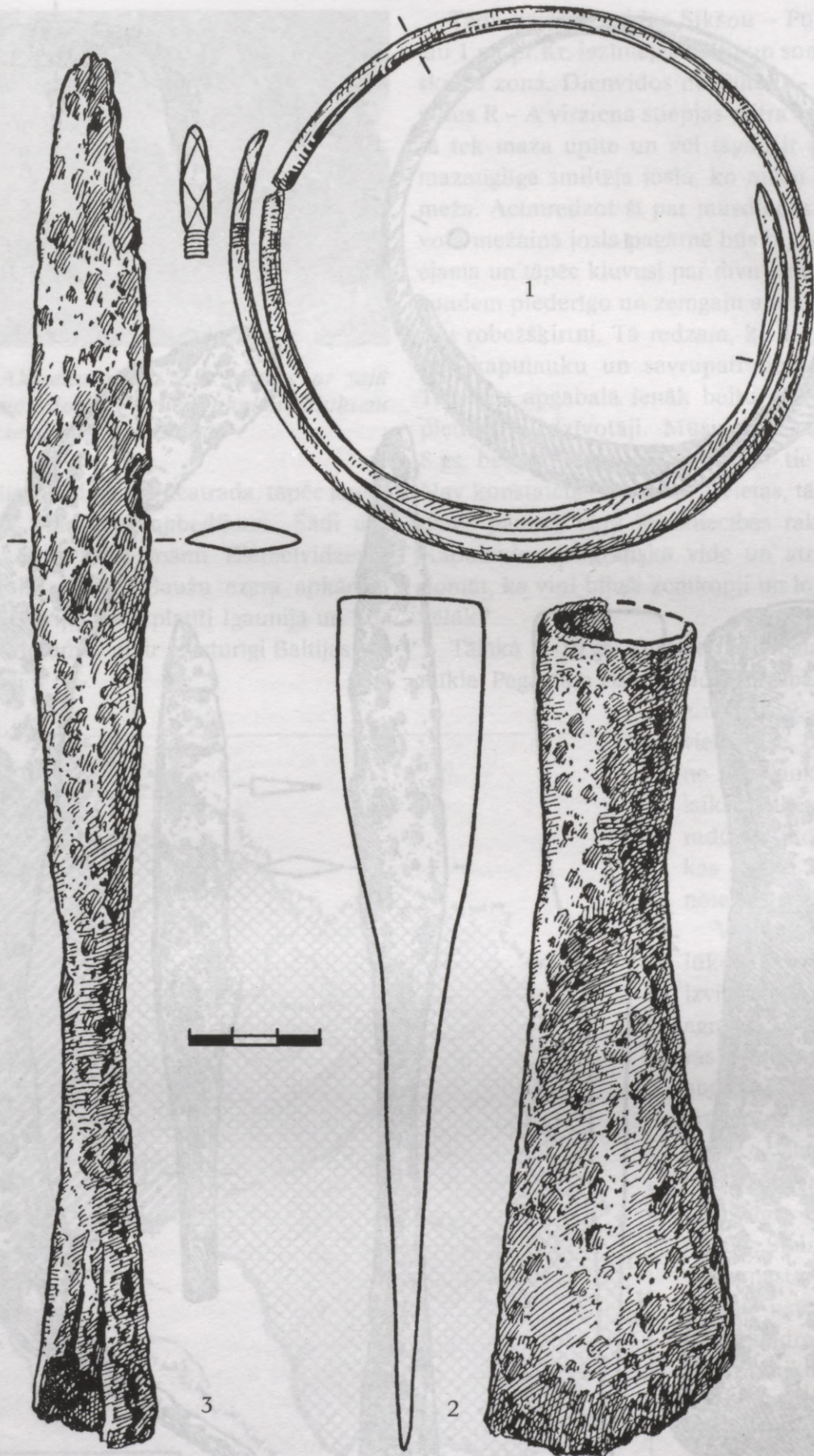
Šāda bērnu paražu vienādība apstiprina to, ka 1.g.t. sākumā pr.Kr. Gaujas lejtecē iedzīvotāji ieplūduši no Daugavas lejteces, atnesot līdzīvi svināmās tradīcijas vai tās nedaudz mainot. Daugavas lejtecē Ķivulkalnā izpētītie līdzenie kapi, Daugavas kras-

tos situētie Salaspils Reznu un Vējstūru uzkalniņu kapi ir baltu etniskajai grupai piederīgo pieminekļi. No tā jāsecina, ka arī Gaujas lejtecē ienācēji no dienvidiem bijuši balti. Tādu viedokli apstiprina arī Gaujas lejteces kapos konsekventi ievērotā baltu grupai raksturīgā apbedīto guldīšana R – A virzienā.

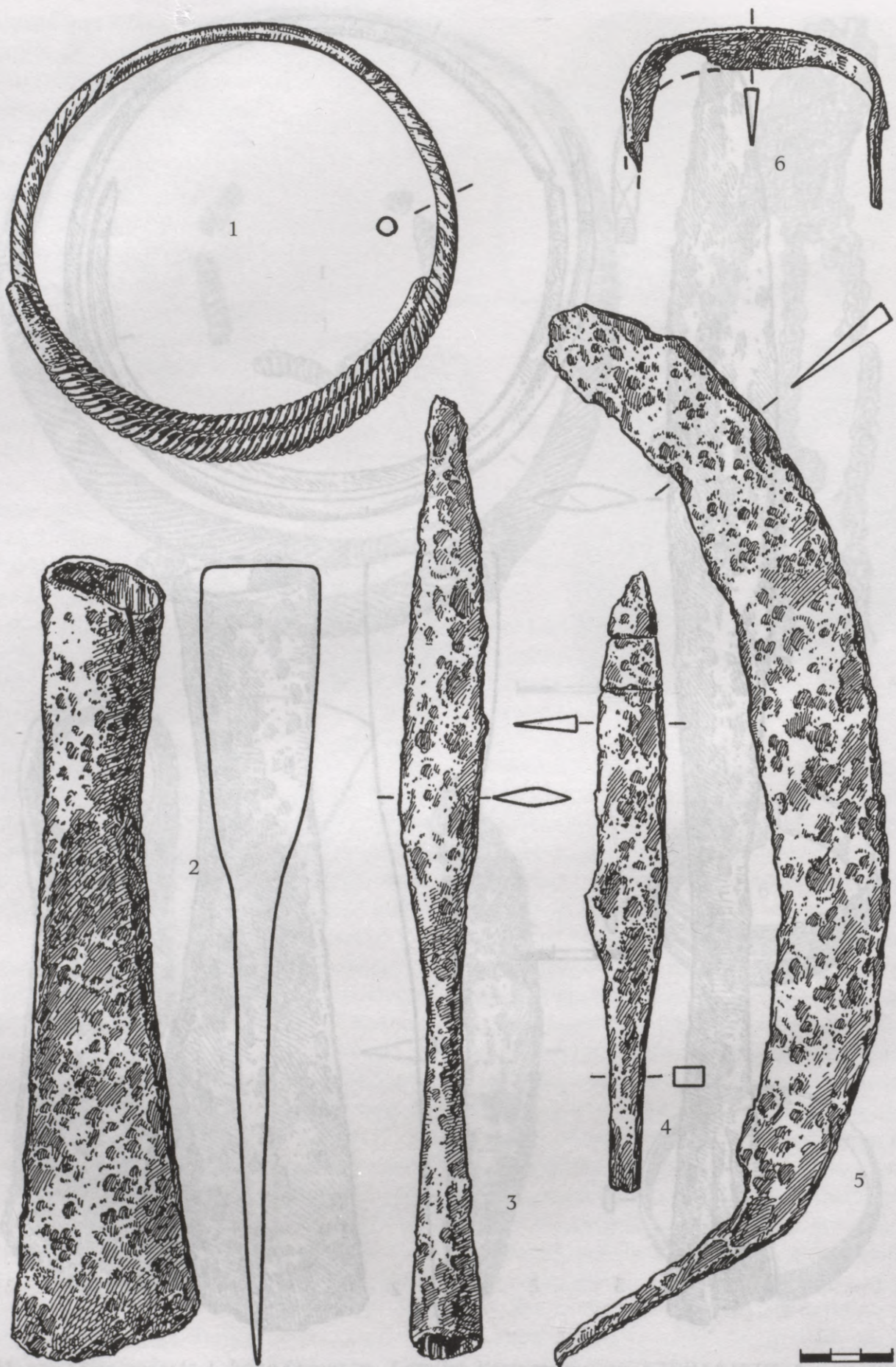
Apgabala vēsturē īpatnība ir tā, ka nezinām kapulaukos apbedīto dzīvesvietas. Tā ir nākotnē risināma mīkla. Par Turaidas apgabalu vēl jānorāda tas, ka tā baltu etniskā grupa jau 1.g.t.pr.Kr. nonākusi saskarē ar somu etniskās grupas iedzīvotājiem. Tam neapstrīdama liecība ir pie Turaidas Sikšņiem 1896.gadā izpētītais somu ciltīm raksturīgais akmens šķirstu kapu uzkalniņš. Šī uzkalniņa (diametrs 12,9–13,2 m, augstums 1,3 m) izrakumos atsedza ap 0,4 m biezu akmeņu segkārtu, zem tās 0,2–0,25 m biezu smilšu kārtu bez akmeņiem. Smilšu kārtu norokot, atsegts 3,15 m garš rūpīgi izkrauts akmeņu šķirsts. Tā galvgalī bijis viens, kājgalī divi, bet sānos pa trīs lieliem (0,7–0,8 m gari) laukakmeņiem, kas nolikti ar plakanām virsmām uz iekšu un cieši noķīlēti ar maziem akmeņiem. Rūpīgi veidotā šķirstā ne

11. att. Sējas pagasta 1. kapa inventārs (Latvijas Vēstures muzejs, CVVM 04546): 1 – spirālītes, 2 – kaklarīnķis, 3 – rotadatas fragments ar dubultrinķīšu važiņām, 4 – kaplis, 5 – sirpja fragments, 6, 7 – aproces (agrais dzelzs laikmets).

12. att. Sējas pagasta Jaunās muižas 2. kapa inventārs (Latvijas Vēstures muzejs): 1 – kakla riņķis, 2 – uzmaņas cirvis, 3 – šķēpa gals (vidējais dzelzs laikmets).

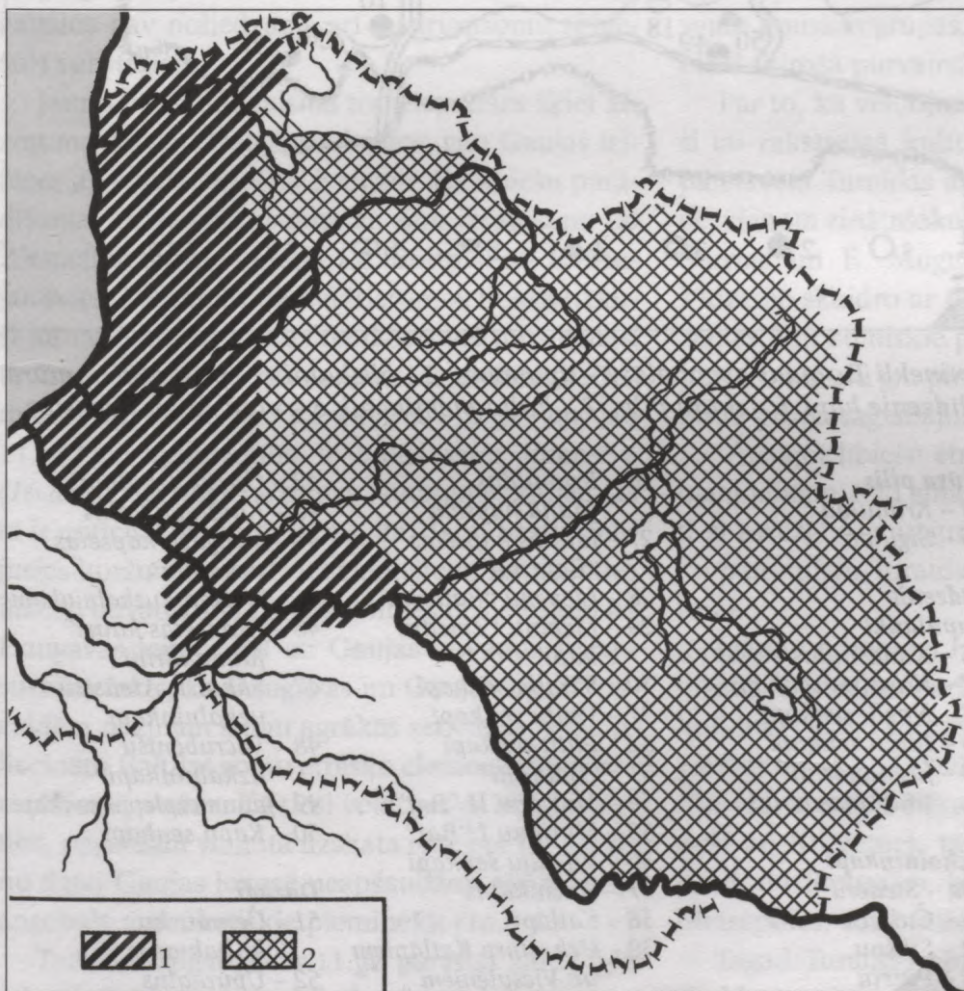

13. att. Sējas pagasta uzkalniņkapu piedevas (Latvijas Vēstures muzejs, DM I 725): 1 – kakla-
riņķis, 2 – uznavas cirvis, 3 – uznavas šķēpa gals, 4 – duncis, 5 – izkaps, 6 – slīmests.

14. att. Akmeņu riņķa ZR sektors ar tajā debespuses norādošiem lieliem akmens blūkiem Krimuldas Liepeņu 1. uzkalniņā.

skeleta kaulus, ne piedevas neatrada, tāpēc jāpieņem, ka tajā bijis skeletapbedījums. Šādi akmeņšķirstu kapi labi zināmi Ziemeļvidzemē (Limbažu Bullu muižā, Baužu ezera apkārtnē u.c.). Ārpus Latvijas tie izplatīti Igaunijā un Somijas dienvidrietumos un ir raksturīgi Baltijas somu pieminēkli.

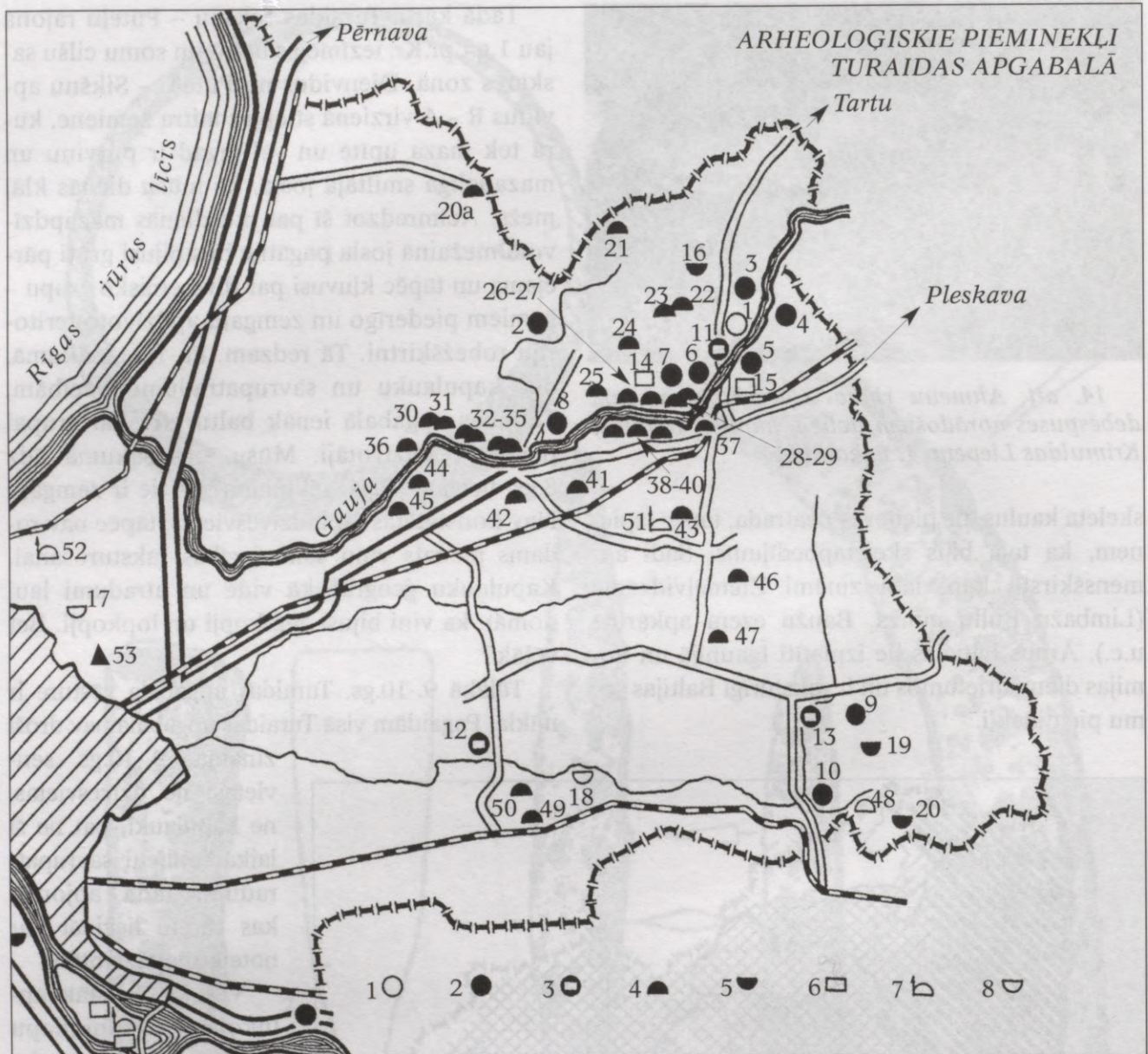

15. att. Latvijas teritorijā dzīvojošo cilšu teritorijas: 1 – libieši, 2 – latgaļi.

Tādā kārtā Turaidas Sikšņu – Pūteļu rajonā jau 1.g.t.pr.Kr. iezīmējas baltu un somu cilšu saskares zona. Dienvidos no Pūteļu – Sikšņu apvidus R – A virzienā stiepjas mitra zemiene, kurā tek maza upīte un vēl tagad ir purviņu un mazauglīga smiltāja josla, ko mūsu dienās klāj mežs. Acīmredzot šī pat mūsdienās mazapdzīvotā mežainā josla pagātnē būs bijusi grūti pārējama un tāpēc kļuvusi par divu etnisko grupu – somiem piederīgo un zemgaļu apdzīvoto teritoriju robežšķirtni. Tā redzam, ka 1.g.t. sākumā, pēc kapulauku un savrupatradumu liecībām, Turaidas apgabalā ienāk baltu etniskai grupai piederīgi iedzīvotāji. Mūsu ēras sākumā līdz 8.gs. beigām (9.gs. sākumam?) – tie ir zemgaļi. Nav konstatētas viņu dzīvesvietas, tāpēc nav rodams pamats viņu saimniecības raksturošanai. Kapulauku ģeogrāfiskā vide un atradumi ļauj domāt, ka viņi bijuši zemkopji un lopkopji. Bet vēlāk?

Tālākā 9.-10.gs. Turaidas apgabala vēsture ir mīkla. Pagaidām visā Turaidas apgabalā nav droši zināmas 9.-10.gs. senvietas: ne dzīvesvietas, ne kapulauki, pat ne šī laika senlietu savrupatradumi tādā apjomā, kas varētu liecināt par noteiktu apdzīvotību.

Vērojot augstāk aplūkoto uzkalniņkapu izvietojumu, redzam, ka agrākie ir tuvāk Piejūras zemei, vēlākie – augstāk gar Gauju, tad arī jau ārpus Piegaujas zonas – vietās, kas vairāk atbilst zemkopības prasībām. Bet tad, kā minēts, 9. un 10. gs. cilvēku pastāvīgas dzīves liecību nav. Kādas vēl nenoskaidrotas pārmaiņas ir notikušas plašākā Vidzemes rietumu daļā? Tā, piemēram, nav skaidrots, kāpēc pārtrūkusi dzīve Turaidas novadā, kāpēc ar 9.gs. izbeigusies apdzīvotība

16. att. Arheoloģiskie pieminekļi Turaidas apgabalā: 1 – apmetnes, 2 – pilskalni, 3 – pilskalni ar mūra pilīm, 4 – uzkalniņkapi, 5 – līdzenie kapi, 6 – mūra pils, 7 – kulta pieminekļi, 8 – viduslaiku kapsētas.

Apmetnes

1 – Jelgavkalns

Pilskalni

2 – Gaveņu p.
3 – Viešu kalns
4 – Vildogas p.
5 – Satezele
6 – Kārļakalns
7 – Vikmestu p.
8 – Lojas/Kaupiņu p.
9 – Mālpils Vinakalni
10 – Sidgundas
Veckalns

Pilskalns

ar mūra pilsdrupām
11 – Turaida
12 – Ropāži
13 – Mālpils

Mūra pils

14 – Krimulda
15 – Sigulda

Līdzenie kapulauki

16 – Annaskalns
17 – Krustiņu senkapi
18 – Nagļu senkapi
19 – Idiņu senkapi
20 – Jaunandriņu
“Kapsētas kalns”

Uzkalniņkapi

20a – Stederu
21 – Čukuru
22 – Sikšņu
23 – Pūteļu
24 – Karātavkalns
25 – Priežu senkapi

26 – Krimuldas

Jaunā kapsēta

27 – Jaunās kapsētas

“Batarīni”

28 – Liepeņu “Batarīni”

29 – Liepiņu “Zviedru

kapi”

30 – Skrallā senkapi

31 – Ventu senkapi

32 – Plītu senkapi

33 – “Batarīni”

34 – Murjāņu II “Bat”

35 – Murjāņu I “Bat”

36 – Vilētāju senkapi

37 – Saksukalns

38 – Katlāpi

39 – Uzkalniņkapi starp Katlāpiem

un Viesulēniem

40 – Viesulēnu uzkalniņkapi

41 – Salu uzkalniņkapi

42 – Gāršu uzkalniņkapi

43 – Karātavu kalns

44 – Vangažu kapsētas

uzkalniņkapi

45 – Melkertu uzkalniņkapi

46 – “Kapsētas kalns”

Jaunaudriņi

47 – Saknišu-Atvasišu

uzkalniņkapi

48 – Vecrubenišu

uzkalniņkapi

49 – Jaunmežlepju senkapi

50 – Kapu senkapi

Dažādi

51 – Černauskus

kultakmens

52 – Upurkalns

53 – Akmens lemeša

atradums

Ogres Ķentes kalnā.⁸ Turpretī Daugavas kreisā krastā zemgaļi turpina dzīvot, piemēram, Daugmalē. Zemgaļus vidējā dzelzs laikmetā Daugavas kreisajā krastā apliecina arī plašais Pļavniekkalna kapulauks.

Tajā pašā laikā – 9.gs.beigās Daugavas labajā krastā jau sāk ieplūst libieši. Turklāt nav liecību, ka viņiem par aizņemamo teritoriju būtu notikušas cīņas ar tur agrāk dzīvojošajiem.

Agrā dzelzs laikmetā un vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē Latvijas teritorijas apdzīvotībā vērojama noteiktība: ir izdalījušās ciltis ar savu noteiktu teritoriju (15.att.). Bet tad, kā sacīts, nenosakāmu apstākļu dēļ notiek izmaiņas. To cēloņi nav skaidri, bet, kā zināms, Daugavas lejtecē ieplūst libieši un jau 10.gs.beigās un 11.gs. sākumā tas notiek arī Gaujas lejtecē. Un atkal te izvērsas intensīva apdzīvotība, bet nu tā izpaužas ar citu raksturu – ar lībisko kultūru. Nav šodien vēl pētījumu, kas droši skaidrotu izmaiņas vēstures procesos. Igaņu arheologs E. Tenisons domā, ka Gaujas, arī Daugavas lībiešu apgabali līdz 10.gs. gan vispār ir baltiska rakstura, bet šajos apgabalos nav noliedzams arī austrumsomu (lībiešu!) substrāts.⁹

Jauno pētījumu gaismā tomēr pareizs šķiet atzinums, ka gan Daugavas lejtecē, gan Gaujas lejteces apgabalā lībieši ir ienācēji. Ka lībiešu parādīšanās Vidzemē saistāma ar viņu izceļošanu no Ziemeļkurzemes, norāda Ed. Šturms, arī Ē. Mugurēvičs. Vidzemes dienvidrietumos lībieši nākuši kā no Kurzemes, kur tie dzīvo vēl mūsdienās, tā arī no Sāmsalas (somu etniskie elementi). Turaidas apgabalā tas sācies pēc 10.gs. un jau 11.–12.gs. apdzīvotība ir bijusi visai intensīva (16.att.). Vēsturei nozīmīgs jautājums, kāpēc tas tā ir noticis? Ir skaidrojums, ka 10.gs. pastiprinājies kuršu virzīšanās uz ziemeļiem, iespējoties lībiešu novadā un tā izraisot lībiešu izceļošanu uz Daugavas lejteci, arī uz Gaujas novadu. To apstiprina fakts, ka Daugavas un Gaujas lejtecē pagaidām nezinām somu agrākās senvietas, kas apliecinātu Baltijas somu etnisko elementu dzīvošanu šajos novados. Kā tieši veidojusies lībiešu tautība, pagaidām vienota uzskata nav, bet 11. gs. viņu dzīvi Gaujas lejtecē neapšaubāmi apliecina šī apgabala arheoloģiskie pieminekļi (16.att.).

Turaidas apgabalā ar 11.gs. parādās jauna tipa arheoloģiskie pieminekļi, kas norāda uz jauna rakstura kultūras ieviešanos. Šie pieminekļi

(16.att.) ir tagad zināmie lībiešu 13 pilskalni un 37 kapulauki. Apgabalā ir vēl citi objekti, par kuriem izceļšanos un raksturu tuvākas skaidrības nav. To izpēte arī nākotnes jautājums.

Jāatzīmē, ka lībiešus (либы) jau 11.gs. min krievu Nestora hronika, par lībiešiem (*Lywones, Liwen*) daudz vēsta Livonijas Indriķa hronika un Atskaņu hronika, kurās aprakstīti 12.gs. beigu un 13.gs. notikumi. Pēc dažādām liecībām spriežot, 12.gs. lībieši dzīvo Daugavas un Gaujas lejteču apgabalos un Kurzemes ziemeļdaļā. Daugavas lejtecē lībiešus konstatē ar 9.gs. beigām,¹⁰ bet Turaidas apgabalā droši ar 11.gs. vidu.¹¹ Turklāt lībieši te parādās tūlīt ar savām kultūras īpatnībām, kas arī uzskatāms par apliecinājumu, ka viņi te patiesi ir ienācēji.

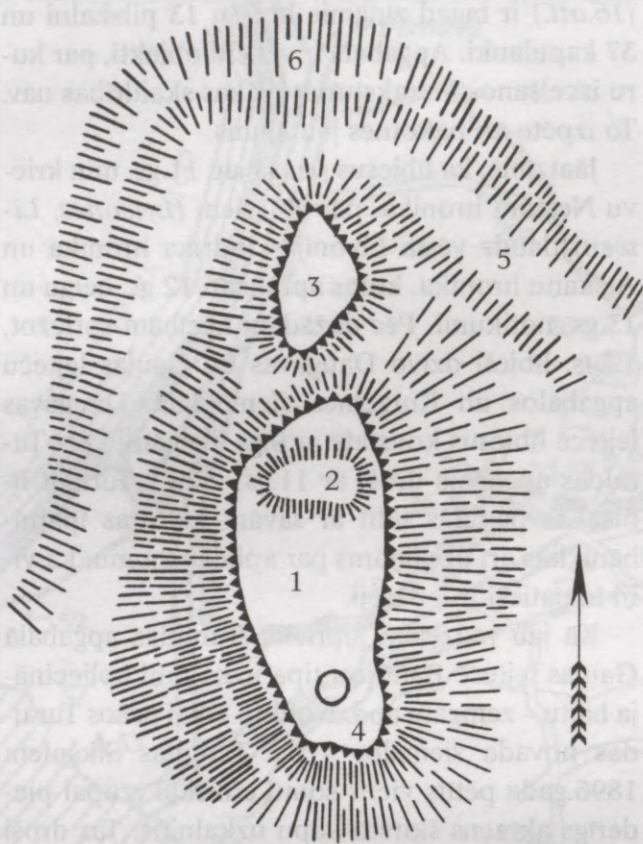
Kā jau redzējām iepriekš, Turaidas apgabalā Gaujas lejtecē Batarīņu tipa uzkalniņi apliecināja baltu – zemgaļu apdzīvotību. Tikai pašos Turaidas novada ziemeļos – pie Turaidas Sikšņiem 1896.gada pētīts viens somu etniskai grupai piederīgs akmens šķirstu kapu uzkalniņš. Tas droši liecina par to, ka šajā rajonā saskārušās baltu un somu etniskās grupas, bet tur arī bijusi viņus dabiski šķirošā purvainā zemiene.

Par to, kā veidojusies lībiešu tautība, kā tapusi tai raksturīgā kultūra, kas 11.–13. gs. spilgti pārstāvēta Turaidas apgabalā un Daugavas lejtecē, vienota zinātnieku uzskata nav. Arheologi Ed. Šturms un Ē. Mugurēvičs lībiešu parādīšanos Vidzemē skaidro ar to iecēlošanu no Ziemeļkurzemes, kur somiskie pieminekļi konstatējami jau pr.Kr. un mūsu g.t. pirmajos gados. Tur lībiešu etniskā grupa saglabājusies līdz mūsdienām.

Atstājot lībiešu etnoģenēzes jautājumu nākamam laikam, kad zinātnieku rīcībā būs jauni avoti šī sarežģītā jautājuma risināšanai, skatīsimies, ko par viņiem Turaidas apgabalā runā esošie dotumi.

Igaņu arheologi Harijs Moora un Evalds Tenisons centušies parādīt lībiešu tautas, lībiešu kultūras vietējo izaugsmi. Arheoloģiskie avoti arī viņiem liek tomēr atzīt, ka līdz 10. gs. Vidzemes dienvidrietumi ir baltu teritorija,¹² ka lībieši ieplūduši no Kurzemes, tāpat somiskais elements ienācis no Sāmsalas, bet Gaujas lejtecē – arī no Metsepoles. Tas būtībā saskan ar augstāk sacīto.

Tagad Turaidas apgabala 11.–13. gs. vēstures skaidrošanai pamatā liekami arheoloģiskos izrakumos iegūtie materiāli. Atgriezeniskā skatījumā

17. att. Turaidas Viešu pilskalns – celts uz palikšņa Gaujas senlejas labajā krastā: 1 – pilskalns, 2 – pilskalna valnis, 3 – priekšpils, 4 – aka, 5 – lielais aizsarggrāvis, 6 – morēnu augstiene.

tos var papildināt ar 12. gs. beigu un 13. gs. sākuma rakstu avotiem, hronikām u.c.

Arheoloģisko avotu klāsta īpatnība ir tā, ka Turaidas apgabala vēstures avotos lielākā guvumu grupa ir kapulauku pētījumos, nedaudz pilskalnos, bet nenocietinātās apmetnes – ciemu vietas – pagaidām zināmas nav. Ar zināmu drošību var minēt tikai apmetni pie Turaidas Jelgavkalnā (16. att.:1).

Pēc nosaukuma “Jelgavkalns” varētu būt bijis stāvo gravu norobežota augstiene (tagad Dainu kalns) pie Turaidas kompleksa. Tā pētīta nav un tuvāka raksturojuma nav. Var arī domāt, ka tur bijusi Turaidas “priekšpilsēta”.

Raksturīgi ir daudzie pilskalni. Tam skaidrojums meklējams sabiedrisko attiecību attīstības līmenī. Liekas – parādās feodālo attiecību iezīmes. Tā to saskatījis jau hronists Indriķis, kas min dažādos dižciltīgos: *seniores*, *meliores* un “viņu ļaudis”.

Par nožēlošanu, par Turaidas pilskalniem vēl nav plašāku pētījumu. Var atzīmēt gan Antona Būholca nelielos izrakumus 1899. gadā Kaupiņu

(Lojas) pilskalnā, tāpat pēdējos gados E. Jemeljānova pētījumus Turaidas Kārļa kalnā.¹⁵ Šie izrakumi nedod priekšstatu par Turaidas lībiešu pilskalnu apbūvi, nocietinājumu izveidi, pīļu iemītnieku saimniecību. Fragmentāri, tomēr jau plašāki materiāli iegūti Turaidas pils izrakumos. Nedaudz izmantojot vēl hronikas dotumus, varam īsi raksturot arī lībiešu pilskalnu situāciju un īpaši lībiešu Turaidas pili (koka).

Turaidas lībiešu pils no pārējām Latvijā atšķiras ar savdabīgu situāciju dabā. Parasti Latvijā, citur Baltijā un pieguļošos austrumu apgabalos senās pils celts atsevišķi stāvošos morēnu pauguros, morēnu grēdu augstos galos, arī upju ielokos. Turaidas lībieši pīļu celšanai veiksmīgi izmantojuši augstos Gaujas krastos ģeoloģisko procesu rezultātā radušos mēlesveida palikšņus (17.att.). Tos no divām pusēm norobežo dziļas, stāvkrastainas, parasti arī avotainas gravas, bet no trešās – Gaujas senleja. Lai šādu mēlesveida paliksni izveidotu par nocietinātu dzīvesvietu, vajadzēja tikai grāvi, lai šo paliksni atdalītu no pārējās augstienes (17.att.:5). Tomēr arī tad jau zemes darbu apjoms bija ievērojams. Tā, piemēram, Viešu kalnā šī palikšņa apbūvējamās daļas atdalīšanai no augstienes izrakts ap 35 m garš, līdz 7 m dziļš grāvis. Lai no pīlij domātās teritorijas atdalītu priekšpili, rakts vēl otrs, nedaudz īsāks grāvis. Varam tikai iedomāties, cik bija jāstrādā, lai ar lāpstām šādus grāvjus izraktu un zemes pārvietotu. Vikmesties pilskalnā, ko no trim pusēm apņem dabīgās gravas, plakuma atdalīšanai rakts 45 m garš grāvis, ar izraktām zemēm uzberot līdz 3 m augstu aizsargvalni.

Grūti aplēst, kāds darba apjoms veikts, veidojot Satezeles pilskalna nocietinājumus. Tur bijušais aizsarggrāvis tagad aizbērts, iekārtojot, paplašinot tīrumu. Darba apjomu tomēr var apjaust, vien vērojot uzbērto aizsargvalni, kas ap 75 m garš, līdz 8 m augsts.

Turaidas Kaupo pils celšanai izraudzīts ziemeļu – dienvidu virziena ap 150 m garš, 30 – 50 m plats mēlesveida paliksni (18. att.), kas pēc šaurāka līdzenā posma dienvidu galā noslēdzas ar paplašinājumu, kas ziemeļu galā bijis augstāks. Palikšņa rietumu un austrumu malā līdz 35 m dziļas stāvkrastainas, avotainas gravas, bet dienvidu galā – vēl dziļākā Gaujas senleja.

Mūra pils celšanas gaitā radušos pārveidojumus nevar droši noteikt par koka pils laika

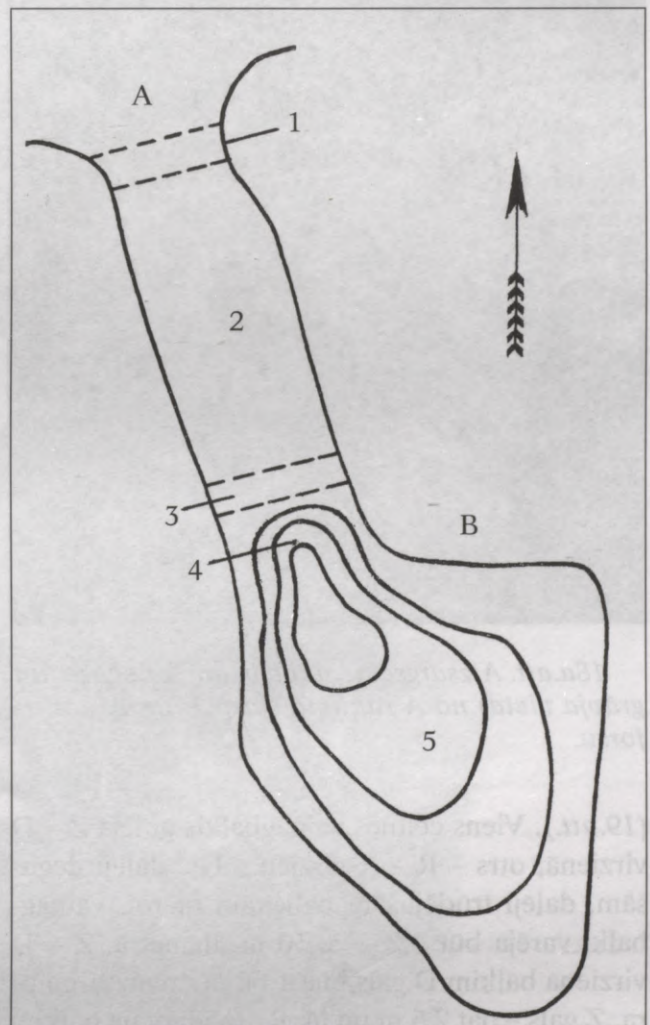
priekšpils izveidojumu. Izrakumos gūtie vērojumi tomēr liecina, ka priekšpils bijusi līdzīgi redzamajai Viešu kalnā. Pamatoti var pieņemt, ka palikšņu nodalīšanai no augstienes rakts līdz 5 m dziļš grāvis (18. att.: 1). Otrs grāvis, ko var nosaukt par "pils aizsarggrāvi", bijis pirms palikšņa paplašinājuma sākuma. Tā ir vieta, kur mūra pils pastāvēšanas laikā bijis "pacelamais tilts" (18.att.:3). Ar zināmu drošību var iezīmēt koka pils vaļņa vietu.

Nocietinātas pils celšanai izmantots palikšņa paplašinātākais un arī augstākais dienvidu gals (18.att.:5). Pēc Turaidas pils izrakumu gaitā 14 vietās konstatētā lībiešu laika kultūrslāņa redzams, ka pils aizņēmusi visu palikšņa augstāko daļu. Tā aizsargsēta atradusies vietā, kur beidzies kalna plakums un sākusies stāvā nogāze.

Cik to var secināt no atsegtām senās pils paliekām, pils aizsargsistēmu veidojusi stabos balstīta gulbalku aizsargsēta. To pārliecinoši norāda visās pilskalna malās atsegtās 0,6 – 0,8 m dziļumā ieraktās ap 0,30 m diametrā lielās stabu bedres (18.a att.). Pils dienvidrietumu malā atsegti kamerveida konstrukcijas pamati, pils ziemeļaustrumu stūrī atrasti par mūra pils pamatiem vecāki, tuvāk neraksturojamas konstrukcijas koki. Tie visdrīzāk varētu liecināt par tur kādreiz bijušiem torņveida celtniecības objektiem.

Nav dotumu aizsargsētas augstuma noteikšanai. Tomēr, ņemot vērā, ka tās uzdevums – neļaut ienaidniekam iekļūt pilī, jāatzīst, ka tai vajadzēja būt augstākai par cilvēka augumu, t.i., vismaz 2,5–3,0 m. Tāda augstuma sēta nebija bez palīgīdzekļiem no ārpuses pārkāpjama, aiz tās esošie pils aizstāvji bija droši pret ienaidnieka šautām bultām vai mestiem šķēpiem. Labi saprotams, ka tādas aizsargsētas iekšpusē bija jābūt paaugstinājumam, uz kura pils aizstāvji varētu uzkāpt, lai apkarotu uzbrucējus, neļaujot viņiem pienākt pie aizsargsētas, neļaujot to aizdedzināt, zem tās rakt vai citādi bojāt to.

Pēc dabiskās situācijas saprotams, ka pils aizsardzībā vājākā vieta bija pils ieeja. Iedzīvotājiem ikdienā vajadzēja no pils iziet un nākt atpakaļ, tāpēc tai bija jābūt ērtai. Pēc līdzības viduslaikos primitīvo tautu celtniecībā redzētā, pieņemts veidot pils ieejas vārtus, kas daļēji atgādina ieeju viduslaiku mūra pils: ieejas abās pusēs – torņveida celtnes, starp tām liktas vērtnes.

18. att. Turaidas paliksnis – Turaidas pilskalna un arī mūra pils vieta: A – Gaujas krastu augstiene, B – paliksnis, 1, 3 – grāvji, 2 – ziemeļu priekšpils, 4 – iespējamais vaļņa rajons, 5 – pils vieta.

Turaidas lībiešu pils arheoloģiskajos izrakumos

Iespējamās koka pils aizsargsētas norobežotā teritorijā atsedzās vairāku koka pils celtnu paliekas. Tādas koka pils celtnes paliekas labi atsedzās pilskalna austrumu nogāzē starp mūra pils 7. un 8. kontrforsu, kad norakts bija jau 1,5 m

biezs vēlāku nogulu slānis. Laimīgā kārtā kāda saglabājusies celtnes daļa atradās kalna nogāzes pusē ārpus aizsargmūriem un bija (pēc uzmērojuma sistēmas) 90,50 m līmenī. No tās saglabājies grīdas klājums un daļēji apakšējais vainags

18a.att. Aizsargsētas staba bedre A nogāzē (un grāvja vieta) no A rakumā starp 7. un 8. kontrforsu.

(19.att.). Viens celtnes vainagbalķis gulēja Z – D virzienā, otrs – R – A virzienā. Pēc daļēji degušām, daļēji trūdējušām paliekām mērot, vainagbalķi varēja būt 0,25 – 0,30 m diametrā. Z – D virziena balķim D gals bija 1,60 m no aizsargmūra, Z gals – pat 2,5 m no tā. R – A virziena balķim gan saglabājies ap 1,0 m garš gabals. Celtnei krusta paksis (20.att.), kam pārlaiduma gali ap 0,28 m gari. Zīmīgi, ka iecirtumi veidoti apakšā guļošam Z – D virziena balķim augšā, bet augšā guļošam – apakšā.

No Z – D virziena balķa A virzienā (uz nogāzes pusi) likti celtnes grīdas koki (19.att.). Ļoti cieši liktie grīdas koki daļēji deguši, daļēji trūdējuši, tāpēc to platumu droši nosacīt nevarēja, bet stāvoklī, kādā tie gulēja, to izmēri varēja būt 0,18 – 0,30 m.

Celtnes saglabājusies daļa gulēja slīpi ar kritumu uz nogāzes pusi. Z – D balķu augšējais līmenis bija ap 90,60, bet ap 2,0 m lejāk jau – 90,80.

Atsegtā celtnes daļa 3,0 x 2,5 m liela, bet pārējo tās daļu atsegt nevarēja. Agrās ripas un arī bezripas trauku lausku atradumi ap celtnes pamatiem apstiprināja tās piederību lībiešu laikam.

Koka pils laika celtnes paliekas atsedza arī R laukumīņos (R nogāze pretī palastam, R – D1). Pēc 8. kārtas noņemšanas (līm. 89,90) atsedzās gulbūvē celtas koka ēkas apakšējā vainaga DR paksis. Tas ir krusta paksis, kam rietumu sienas balķis ZR – DA virzienā 1,7 m garš, tā pārlaidums 0,15 m. D sienas 1,7 m garā laukumā esošā daļa ar 0,20 m garu pārlaidumu (21.att.). Pamatvainags tikai daļēji atsedzies, jo pārējā celtnes daļa pagāja zem palasta mūra.

Atsegtajā celtnes daļā nebija konstatējama grīda. Sienu balķi satrūdējuši, bet ar zināmu drošību to diametru var pieņemt 0,20 m.

Interesants bija atradums: ārpus celtnes starp pārlaiduma balķu galiem atrada koku salaidumam cieši klāt noliktu platsmens dzelzs cirvi bez kāta. Tas uzlūkojams par celtnieku ziedojumu.

Rokot dziļāk gar dienvidu sienas balķi, ap 0,15 – 0,20 m zem ēkas pamatiem atklājās nogāzi sedzošs koku klāsts. To attīrīja nelielā platībā (22.att.) un konstatēja, ka šī klāsta koki guļ vienā virzienā ar R sienas balķi. DA virzienā klāsta koku gali pagāja zem palasta mūra pamatiem, tāpēc nebija tālāk izsekojami, lai neapdraudētu mūra sienu drošību.

Celtnes pamatu līmenī atrada rūceni, vītu bronzas aproci, atslēgu piekariņu, dzelzs nažus, veserīti.

Koka pils celtnes paliekas atsedzās arī rietumu nogāzes laukumā R – Z II, kas blakus *castellum* ziemeļu galam. Norokot tos slāņus, kas noteikti saistāmi ar mūra pils eksistenci un sabrukuma laika būvgružiem, parādījās, ka 0,40 – 0,60 m platā joslā gar *castellum* sienu sasviesti egļu un bērzu zari – acīmredzami nogāzes uzpildījums. Tur noraktās zemēs jau atrada pastas krelli, uznavas bultas galu, raga rokturi, šķēpa gala fragmentu u.c., kas liecināja par intensīvi melnās mītņu zemes piederību lībiešu koka pils laikam. Jau pēc 10. kārtas tur iezīmējās celtniecības konstrukcijas (23.att.). Pēc 11. kārtas noņemšanas skaidrāk atklājās koka celtniecības paliekas. Laukumā (2-3 R/ 1-5 D m) gulēja celtnes apakšējā vainaga balķis ar D galā saglabājušos paksi. Tas veidots, izdarot iecirtumu apakšējā balķī. Celtnes balķi 0,17 m

JURAIĀS PILSDRUPAS
 KOKA CELTĒS TURPINĀJUMS RAKUMĀ STARP
 7. UN 8. KONTRAFORSU M-110
 1981. GADA 7. JŪLIJĀ ZĪM. J. SILIŅA
 N: 123

19. att. Koka pils celtnes grīda, kas atsegta rakumā starp mūra pils aizsargsienas 7. un 8. kontraforsu.

20. att. Koka pils celtnes paksis.

21. att. Celtnes DR stūris R nogāzes D I laukumā pēc 8. kārtas noņemšanas (līm. 89.90).

diametrā atrakti R sienas 3,75 m garumā, kam pārļaidums aiz iecirtuma 0,25 m; D sienas balķis tikai 0,7 m garumā aiz pakša ar 0,15 m garu galu aiz iecirtuma.

Celtnes D daļa pie tās R sienas cieši pieslēdzās nogāzes virzienā liktu apalkoku (0,10 – 0,15 m) klāsts. Nedaudzie koki nogāzes virzienā saglabājušies tikai ap 0,70 m garumā. Tālāk tie norakti jau senāk.

Ap 0,40 m zemāk par minētā klāsta kokiem pāri visam laukumam Z – D virzienā (5,60 – 6,0 R) likti koki, kas (viens 3,5 m garš, tam blakus ogles) tomēr nesaistījās ar citiem laukumā atsegtiem.

Vēl ap 1,0 m zemāk par minētiem kokiem nogāzē atsedzās stabs un ZD virziena gulbalķi pie tā (24.att., a, b). Laukuma ZR stūrī atklāja zemē ie-

dzītu stabu. Otru šādu staba pamatu atsedza laukuma DR daļā, turklāt tas no sava sākotnējā stāvokļa bija izcelts. Pirmā staba augšdaļa atsegšanas brīdī bija ap 91,0 līmenī, bet pamatzemes līmenis te 89,85. Tas nozīmē, ka šis stabs ieaudzis kultūrslānī, tas iedzīts jau pamatzemē un var tikt uzlūkots par lībiešu laika celtniecības liecinieku. Pie pamatstaba gulēja vēl arī Z – D virzienā guldīta balķa trūdējušas paliekas (24. att.).

Tāds atklājums labi parādīja, ka lībiešu laika Turaidas pilij bijusi pamatzemē ieraktu stabu balstīta gulbalķu aizsargsiena. Tādas pašas stabu bedres bija atsegtas ziemeļu nogāzes nogulu griezuma pamatā, tādas bija laukumā starp 7. un 8. kontrforsu. Konstatētais liecina, ka šāda vienkārša nocietinājumu sēta kādreiz apjuzusi visu pilskalnu.

Dienvidu priekšpils XIX laukuma 108/b – 109 b-d kvadrātos atklājās lībiešu pils vaļņa pamatos bijušo kameru paliekas (sk. 116.att.). Pēc 10. kārtas noņemšanas tur atsedzās trūdējušu koku konstrukcija. Tā divi ap 0,40 m resnu balķu gali D virzienā pagāja zem XIX laukuma akmeņu un ķieģeļu mūriem. Pēc 11.kārtas noņemšanas noskaidrojās, ka tur 1,5 m no R aizsargmūra zem R-A virziena ķieģeļu mūra pait ap 0,40 m diametra balķis, kas XIX laukumā ap 0,90 m garš. Otrs tāda paša diametra balķis zem šī mūra pagāja 3,50 m no R aizsargmūra un laukuma, tas bija 1,0 m garš. Pāri šo balķu trūdiem iezīmējās R – A virzienā guļoši šķērsbalķi – viens ap 1,50 m no ķieģeļu mūra, otrs – ap 3,0 m. Trūdējušie koki tā iezīmēja ap 2,0 x 1,5 m lielu kameru bijumu vaļņa pamatā.

Tālāk D virzienā iezīmējās labi saskatāms šo kameru liekums uz austrumiem (sk. 116.att.:3), liekuma vietā ar šo konstrukciju saistījās četri stabi. Bija skaidrs, ka atsegtas lībiešu pils vaļņa kodola bijušo kameru trūdējušās paliekas. Diemžēl, uznākušās lietus gāzes traucēja fiksāciju un tagad kameru vietas var atzīmēt tikai pēc pierakstiem. Kad pētījuma vietu no jauna attīrīja, kameras raksturojošie trūdi bija zuduši, bet atklājās to pamatā bijušais plašais koku klāsts. Tas bija ap 4,0 m plats un atsedzās ap 6,0 m garumā. Izrādījās, ka šajā vietā bijusi jau kāda kalna nogāzes ieplaka. Tā pildīta un pāri tai zem vaļņa veidots koku klāsts, kurā trīs kārtās likti 0,20 – 0,30 m diametra koki, pa starpām klājot nelielas mālzemes starpkārtas. Konstrukcijas noturība palielināta,

Šuraidas pils

R NOGĀZES D DAĻAS I RAKUMA 1. KOKU KLĀSTS
 M 1:10 1986. GADA 7. JŪLIJĀ ZĪM. I. SILIŅĀ
 PĒC 9. KĀRTAS
 №215

22. att. Trūdējušu koku klāsts (celtnes grīda?) R nogāzes D I laukumā pēc 8. kārtas noņemšanas.

23. att. Celtniecības paliekas R nogāzes Z II laukumā pēc 10. kārtas noņemšanas (kamerveida).

deviņās vietās ierokot (iedzenot) stabus. Tā bija stabila konstrukcija, kuras uzdevums bija nodrošināt kalna slīpumā pār ieplaku celta pils aizsargvalņa noturību.

Kļuva saprotams arī tas, kāpēc mūra pils laikā virs šiem atsegumiem bija plašāks mālzemes klājums.

Lībiešu pils kultūrlānī atrada bronzas adatu kārbīņu, bronzas rotadatas fragmentu un bezriepas māla trauku lauskas. Pēdējās kārtās atradumi – krami, bronzas spirālite, pakavsakta, atslēgpiekarīņš u. c. – pārliecinoši rāda šo kultūrlāņa kārtu piederību 11. - 12. gs., t.i., lībiešu pilskalnam.

Jāpiebilst, ka pāri melnajam kultūrlānim visā laukumā no pils mūriem līdz pat laukuma R galam klājās A galā ap 0,50 m – 0,60 m, R daļā nogāzē līdz 0,20 m bieža sarkano mālu kārtā. Tā noteikti veidota jau vācu celtās mūra pils laikā, lai lietūs ūdeņi neizskalotu zemi gar mūriem. To apliecina virs mālu klājuma esošais 1,40 – 1,50 m biezais slānis, kurā zeme jaukta ar akmeņiem un kaļķu javu. Šis konstatējums deva drošu pārliecību, ka iepriekš minētais patiesi ir lībiešu laika liecība. Vairāku celtnu paliekas atklājās arī pagalma daļā 14. izrakumu laukumā (ziemeļos no palasta). Vienas celtnes krusta pakšis atsedzās laukuma 64 – j DR stūrī (25. att.). Redzams vainagbalķis, kam diametrs ap 0,25 m, pārlaiduma gali 0,30 m. Pakša līmenis 91,85. Balķu diametrs ap 0,25 m. 64 – j kv. A malā veidojies no egles koka 0,27 m diametrā ar 0,20 m gariem pārlaiduma galiem. Iecirtums – apakšējam balķim. Laukuma 65-j kv. DR ceturksnī atsedzās vēl trešās ēkas pakšis.

Pēc situācijas jāsecina, ka jaunāka bijusi 2. celtnē, taču vienā virzienā ar 1. celtni. Turpretī 1. un 3. celtnē pastāvējušas vienlaicīgi. To droši apliecina tas, ka abas celtas uz viena un tā paša koku klāsta, kas atsedzās zem pamatvainagiem. Starp celtnēm bijusi 1,10 – 1,20 m plata eja, kas izklāta ar celtnēi paralēli liktu koku klāstu. Ēkām un arī klāstam starp tām raksturīgs A virziena kritums – A daļas līmenis 90,87, A galā – 91,77.

Zem celtnu R galu balķiem atsedzās pamatzeme – balta smilts, droši liecinot, ka šīs celtnes pieder pilskalna visagrākai apbūvei. Koku dendroloģiskās analīzes rāda, ka tie ir 11. gs. beigās – 12. gs. pirmās puses materiāli. Nozīmīgi, ka arī senlietu hronoloģija apliecina tādu pašu Turaidas lībiešu pils eksistences sākumu. Tas ir īpaši interesanti

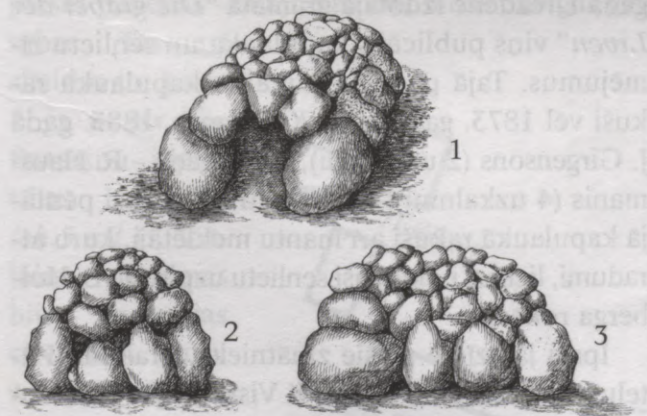

24. att. Celtniecības paliekas R nogāzes Z II laukumā pēc 11. kārtas noņemšanas: a – stabs ar garenbalķi pie tā (aizsargsetas paliekas?), b – aizsargsetas stabs.

25. att. XIV laukuma DR stūrī atsegtais krusta paksis.

tāpēc, ka arī Turaidas lībiešu kapulauku agrākos apbedījumus datē ar 11. gs. vidu. Tāda kapulauku un pils hronoloģijas sakritība ir liecība lībiešu ienākšanai Turaidas apgabalā 11. gs. sākumā vai jau 10. gs. beigās. Turaidas lībiešu pilī vērotais ļauj domāt, ka lībieši dzīvojuši koka ēkās, kas celtas guļbūves tehnikā, bijušas ap 4,0 – 4,5 X 5,0 m lielas. Par celtnu augstumu liecību nav, tāpat arī par jumtu veidu un segumu. Pamatojoties uz Āraišu 9. – 10. gs. ezerpili konstatēto, var pieņemt, ka arī Turaidas lībiešu celtnēm bijuši divslīpu jumti. Jumtu seguma pamatā varēja būt koka režģis, kas pārklāts ar egļu mizām vai bērza tāsīm. Turaidas izrakumos gan par to nekādi atradumi neliecina. Droši konstatēts vienīgi tas, ka celtnu pamatā arvien bijis koku klāsts un pamatvainagu balķi likti uz tā. Uzietas tikai guļbūves,

26. att. Ķentes pilskalna akmeņu krāsns (pēc "Latvijas PSR arheoloģija", 65. att.): 1 – skats no priekšas, 2 – skats no aizmugures, 3 – sānskats.

krustu pakši tām veidoti ar iecirtumu apakšējā balķī. Stūru pārļaidumi – 0,15–0,20 m. Māla sienu apmetumi nav konstatēti, tāpēc nav skaidrs, kā nodrošināta celtnu siltumnoturība. Akmeņu krāvuma krāšņu atklājumi liecina, ka telpas apkurinātas ar krāsnīm, kam līdzīgas konstatētas Ogres Ķentes kalnā (26. att.).

Zīmīgi, ka plašajā pilskalna plakumā iezīmējas celtnu grupas, kas varētu norādīt atsevišķu saimju eksistenci pils iedzīvotāju vidū (sociālās noslāņošanās atspoguļojums).

Pils pagalmā celtnes izvietotas gar plakuma malām tiešā aizsargsētas tuvumā un, cik varēja vērot, – gareniski (radiāli) pret plakuma vidu. Tikai vienā vietā pagalmā atsegta akmens krāsns pamati varēja liecināt, ka tur bijis slietenis (vasaras pavards).

Arheoloģiskajā izpētē atklātais liecina, ka celtniecība Turaidā (acīmredzot visā novadā!) bijusi tādā pašā līmenī, kāds vērots citos Latvijas un, var sacīt, vispār Baltijas telpas pilskalnās.

Turaidas novadā ziņas par dzīvesvietām var iegūt galvenokārt no Turaidas pils pētījumiem, tāpēc lielu nozīmi gūst tas, ko par cilvēku dzīvi liecina daudz plašāk izvērstie šī apgabala kapulauku pētījumi. Kapulauku situācija (sk.16.att.) liecina par apdzīvotību visā apgabalā, tātad arī par dzīvi ārpus pilīm. Nākotnes uzdevums ir atrast risinājumu šajā jautājumā, jo šķiet, ka Turaidas apgabalā Daugavas lībiešu ciemiem līdzīgas dzīvesvietas nav bijušas.

Turaidas lībiešu "miera vietas" – kapulauki¹⁴ tagad zināmi 37 vietās (16.att.), bet nav šaubu, ka to bijis vairāk, tikai laika gaitā tie nopostīti. Tā, piemēram, Mālpils Vecrubenišu kapulauks ir pilnīgi nopostīts (27.att.). Inčukalna Zaiču uzkalniņkapus nopostīja, ceļot Satiksmes ministrijas bāzi (tur gan ir vēl daži uzkalniņi). Bīriņu Čiekuros (28.a att.) vēl saglabājušies 10 uzkalniņi. Stederos – tikai četri (28.att.). Pie Turaidas Pūteļiem 1886. gadā bijis ap 100 uzkalniņu (29.att.). No pašlaik vēl zināmiem lībiešu uzkalniņkapjiem minami: pie Kapurgām ap 20 uzkalniņu (30. att.), pie Krimuldas Liepenēm – ap 30 (30.a att.), pie Krimuldas Jaunās kapsētas – 53 (1960. gadā), pie Allažu Saknītēm – ap 90 un pie Krimuldas Priedēm – ap 250 uzkalniņu.

Kā vērojams dabā un redzams arī attēlos, lībiešu kapu uzkalniņi kapulaukos ir tuvu cits citam (31.att.). Tie ir dažādu izmēru, kaut parasti

27. att. Vecrubenišu pilnīgi nopostītais uzkalniņkapulauks.

satur tikai vienu apbedījumu, ir arī reti izņēmu-
mi. Priežu kapulaukā iezīmējas īpatnība ar to, ka
zemākā Gaujas krasta terasē ar lielāku uzkalniņu
skaitu, atsevišķi mazāki. Augšējā terasē to ne-
daudz, bet izmēros tie lielāki. Liepeņu kapulauka
izrakumos konstatēja, ka lielākos uzkalniņos ap-
bedījumiem ir bagātākas piedevas. Tā, I grupas 4.
uzkalniņā bez zobena, cirvja, diviem šķēpiem,

28. att. Stederu kapulauka 2. (a) un 4. (b) uzkalniņš no R.

sudraba saktas u.c. galvgalā nelielu akmeņu ap-
ņemtā laukumā atklājās kalcinētu cilvēka kaulu
kaudzīte: verga kaps (32.att.), kuram jāpavada
“kungs viņsaule”. Tāpat izceļas II grupas 4. uz-
kalniņš, kur starp piedevām – bronzas bļoda
(33.att.). Tāda atrasta arī I grupas 18. uzkalniņā.
Šis novērojums ļauj domāt, ka kapu uzkalniņu
izmēri nav nejauša parādība, bet zināmā mērā at-
spoguļo apbedītā stāvokli sava laika sabiedrībā,
arī bagātību.

Tagad vēl saglabājušos kapulaukos gandrīz vi-
su uzkalniņu augšdaļā ir dažāda lieluma senāko
rakumu bedres, bet, strādājot ar mūsdienīgām
metodēm, arheologi vēl gūst papildu informāciju.
Atrodas arī neizpostīti apbedījumi.

Turaidas libiešu uzkalniņkapi piesaistījuši ar-
heoloģisko pieminekļu pētnieku uzmanību jau
19. gs., Latvijas arheoloģijas zinātnes agrīnajā
posmā. Šo uzmanību izraisīja tajos iegūstamie at-
radumi, pat sudrablietas. Pirmos plašākos Turai-
das apgabala libiešu kapu izrakumus 1835. gadā
Siguldas Saksukalnā (pie internātskolas) izdarījis
Siguldas muižas īpašnieks barons K. Volfs. Viņš
licis norakt piecus uzkalniņus. 1838. gadā mācī-
tājs A. Albanuss racis Tāleni (Jaunās kapsētas)
kapos, 1839. gadā kapulaukā Saksukalnā racis
skolotājs – vēsturnieks K. E. Napjerskis. Īsā laikā
viņš spējis atsegt astoņus uzkalniņus. Tajā pašā
gadā Turaidas apgabalu apmeklēja Tartu univer-
sitātes vēstures profesors Frīdrihs Krūze, kas
Krievijas valdības uzdevumā inspicēja Baltijas
gubernu arheoloģijas pieminekļus. Arī viņš Sak-
sukalna (internātskolas) kapu uzkalniņos veicis
izrakumus. Visplašāk tur darbojies J. K. Bērs, kas
atsedzis pavisam 24 kapu uzkalniņus. Savā 1850.
gadā Drēzdenē izdotajā grāmatā “Die graber der
Liven” viņš publicējis kapulauka un senlietu zī-
mējumus. Tajā pašā Saksukalna kapulaukā ra-
kuši vēl 1873. gadā grāfs K. Zīverss, 1885. gadā
J. Girgensons (2 uzkalniņi), 1890. gadā – R. Haus-
manis (4 uzkalniņi). Šajā zinātnieku plaši pētīta-
jā kapulaukā rakuši arī mantu meklētāji, kuru at-
radumi, liekas, nokļuvuši senlietu uzpirceja E. Hol-
berga rokās.

Īpaši jāatzīmē plašie zinātnieku izrakumi Pū-
teļu kapulaukā 1896.gadā X Viskrievijas arheolo-
gu kongresa laikā. N. Buša veiktie pārbaudes iz-
rakumi deva bagātu guvumu, tāpēc Pūteļu kapu-
lauku izvēlējās kongresa dalībnieku paraugizra-
kumiem. Tie notika 1896. gada 7. un 8. augustā.

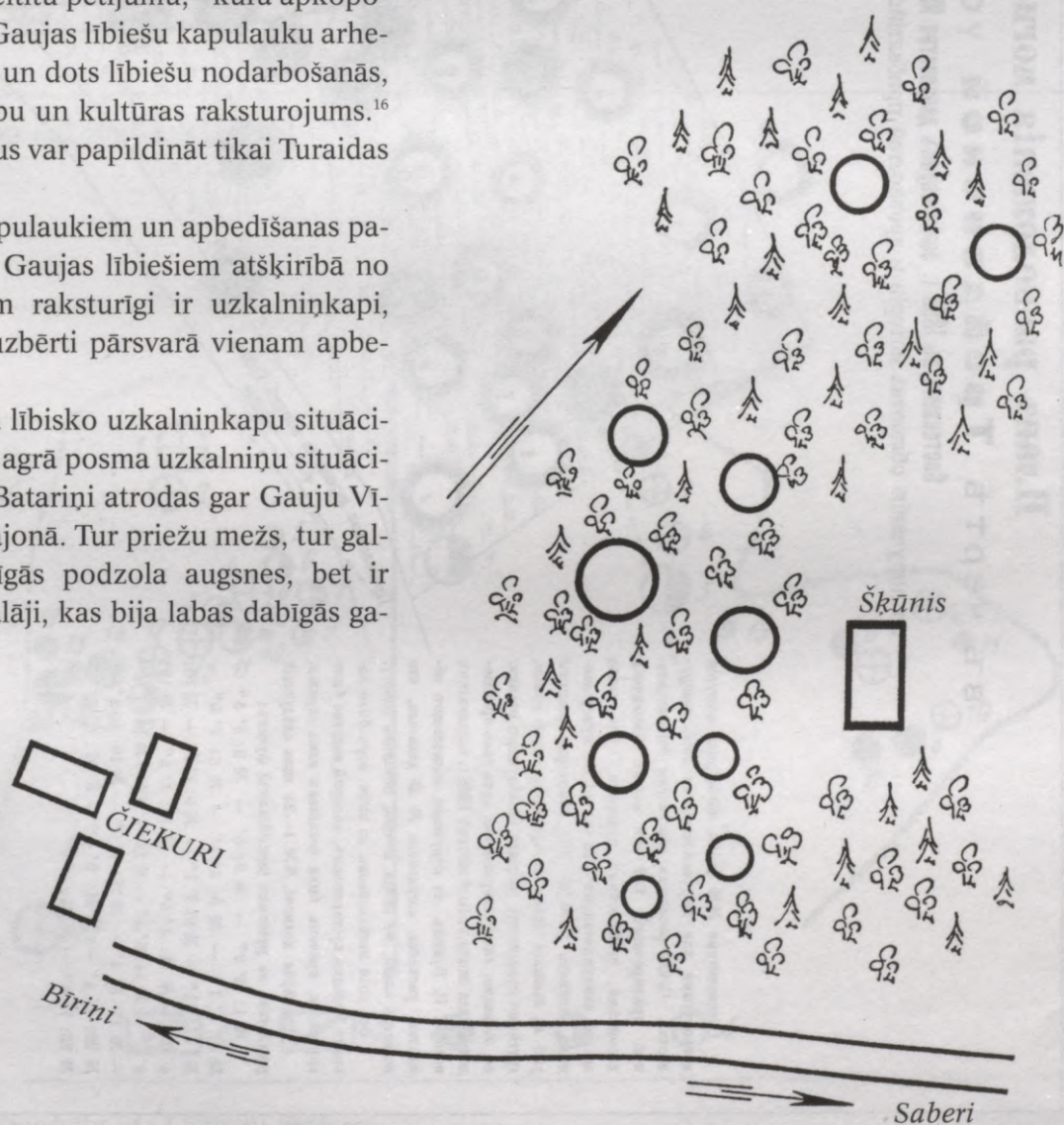
Izrakumu laikā mērnieks M. Grīnbergs kapulauku uzmēroja (29.att.). Bagāto atradumu klāstu izstādīja E. Holbergs. Kapulauks kļuva pazīstams plašās Krievijas arheologu aprindās. Diemžēl tā laika izrakumos galvenais bija "iegūt mantas". Nebija vēl likumu par pieminekļu aizsardzību, izrakumu veicēji atrasto uzskatīja par savu īpašumu. Tā pētnieki K. Bērs, F. Krūze, E. Holbergs savus vākus izveda uz ārzemēm. Latvijas senlietas nokļuva Berlīnes, Minhenes, Britu un, iespējams, citos muzejos. Bagātie senlietu atradumi saistījuši daudzu personu uzmanību, tāpēc, diemžēl, arī rakuši daudzi nezināmie, nodarot postījumus.

Latvijā un Igaunijā palikušos Turaidas lībiešu materiālus papildināja ar E. Tenisona, J. Graudona un Ē. Mugurēviča vadībā iegūtajiem atradumiem, darbojoties ar mūsdienu izrakumu metodiku. E. Tenisons 1974. gadā publicēja īpašu Gaujas lībiešiem veltītu pētījumu,¹⁵ kurā apkopoti un analizēti visi Gaujas lībiešu kapulauku arheoloģiskie materiāli un dots lībiešu nodarbošanās, sabiedrisko attiecību un kultūras raksturojums.¹⁶ Tagad šos atzinumus var papildināt tikai Turaidas pils materiāli.

Kopumā par kapulaukiem un apbedīšanas paražām sakāms, ka Gaujas lībiešiem atšķirībā no Daugavas lībiešiem raksturīgi ir uzkalniņkapi, turklāt uzkalniņi uzbērti pārsvarā vienam apbedītajam.

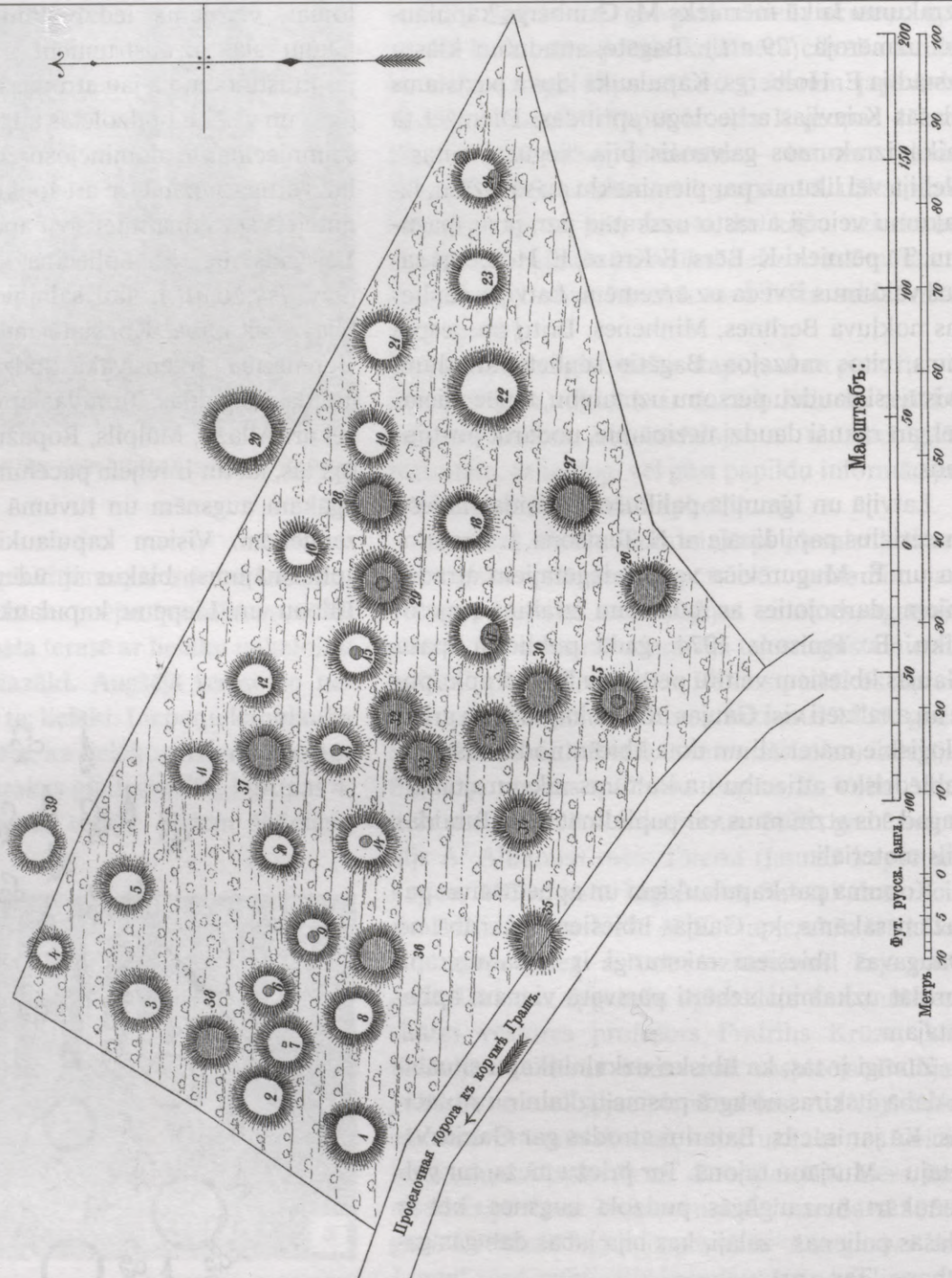
Zīmīgi ir tas, ka lībisko uzkalniņkapu situācija dabā atšķiras no agrā posma uzkalniņu situācijas. Kā jau sacīts, Batariņi atrodas gar Gauju Vīlētāju – Murjāņu rajonā. Tur priežu mežs, tur galvenokārt mazauglīgās podzola augsnes, bet ir plašās palienas –zālāji, kas bija labas dabīgās ganības. Tas arī skaidro to, ka te 1. gs. pr. Kr. bija Batariņu izplatības rajons (sk.5.att.). Zālainās palienas bija izdevīgas cilvēkiem, kuru saimniecībā dominēja lopkopība. Tikai mūsu g.t. sākumā, augot zemkopības

lomai, vērojama iedzīvotāju izvietojšanās gar Gauju tālāk uz austrumiem (uz augšu). Tur Gaujas krastu tuvumā jau atrodas auglīgākās – velēnģeļa un velēnu podzolētās augsnes. Tās izdevīgas saimniecībai ar dominējošo zemkopību, bet kur līdzvērtīga nozīme ir arī lopkopībai. Tas tad arī noteicis šī rajona intensīvu apdzīvotību jau 11. – 12. gadsimtā, ko apliecina kapulauku izvietojums (sk.16.att.). Tad saimniecības pamats gan bija zemkopība. Konstatējama apdzīvotības nevienmērība. Intensīvāka apdzīvotība bijusi Krimuldas, Siguldas, Turaidas apvidū, bet iezīmējas vēl arī Allažu, Mālpils, Ropažu apvidus. Raksturīgi tas, ka tur ir reljefa pacēlums ar minētām auglīgākām augsnēm un tuvumā esošām plašākām zemienēm. Visiem kapulaukiem (apdzīvotības apliecinājums) blakus ir ūdeņi: blakus Priežu, Tālēnu un Liepeņu kapulaukiem – Gauja, pie

28a. att. Čiekuru uzkalniņkapi.

**Планъ расположенія могильниковъ
въ чертѣ Трейденой усадьбы Путель.
Составленъ въ 1896 г. землемѣромъ дворянства М. Гринбергомъ**
по порученію общества исторіи и древностей прибалтійскихъ губерній въ Россіи.

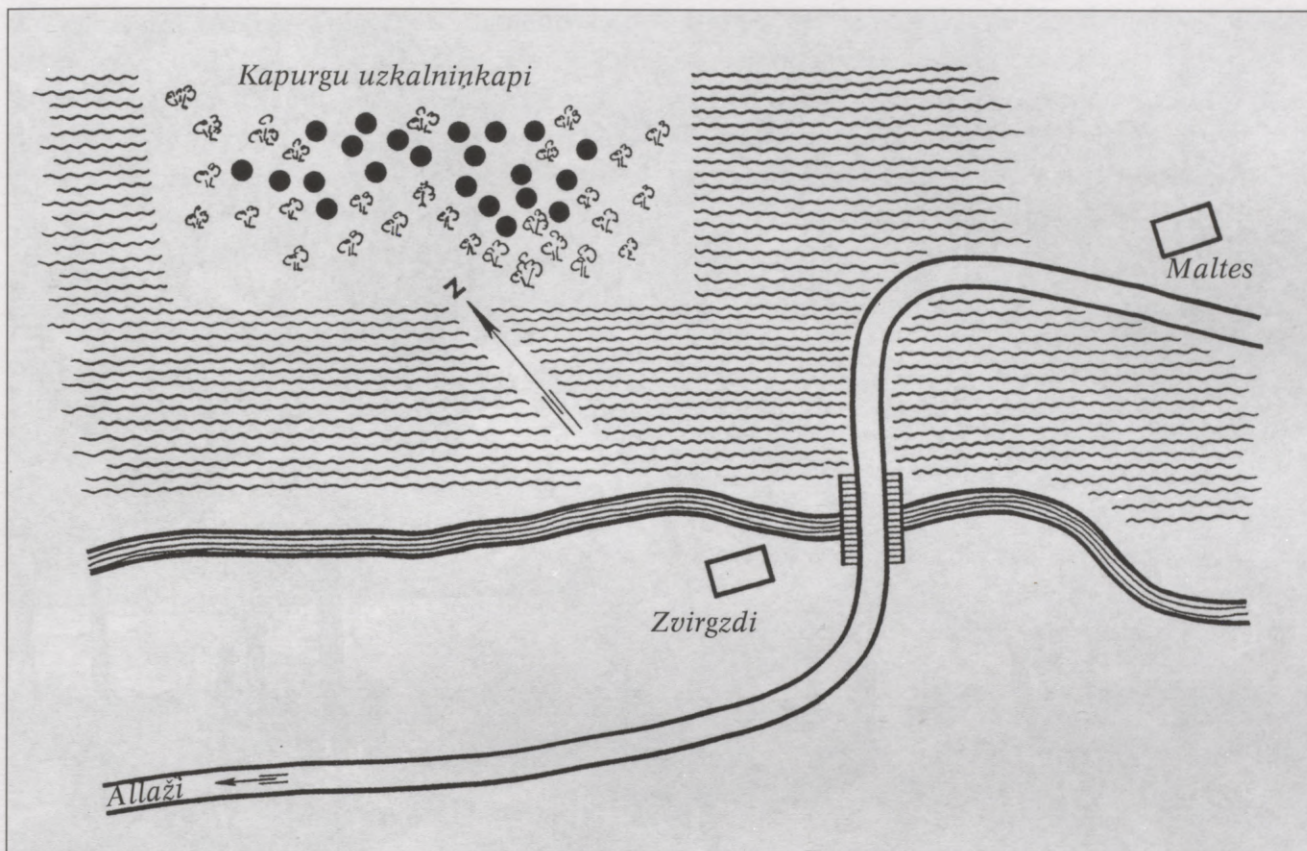

Обозначенные №№ 1—24 могильники кажутся нетронутыми или же раскопанными лишь поверхностно. Слѣды раскопокъ обозначены горизонтальною шрифтовой линіей. Всѣ эти могилы обозначены колышками, снабженными нумерами. Изъ числа выкопанныхъ захороненныхъ, въ натурѣ не нумерованныхъ, холмовъ (№№ 25—39), некоторые вскрыты уже въ прежнее время съ археологическою цѣлью, другіе же повидному разрыты несущими руками, но, очевидно, лишь поверхностно, такъ какъ произведенная для опыта въ іюль мѣсяцѣ 1896 г. кандидатомъ исторіи Н. Бушеггъ, по порученію означеннаго общества, раскопка могильника № 25 доказала, что исказель кама, не найдя ничего, оставилъ работу.

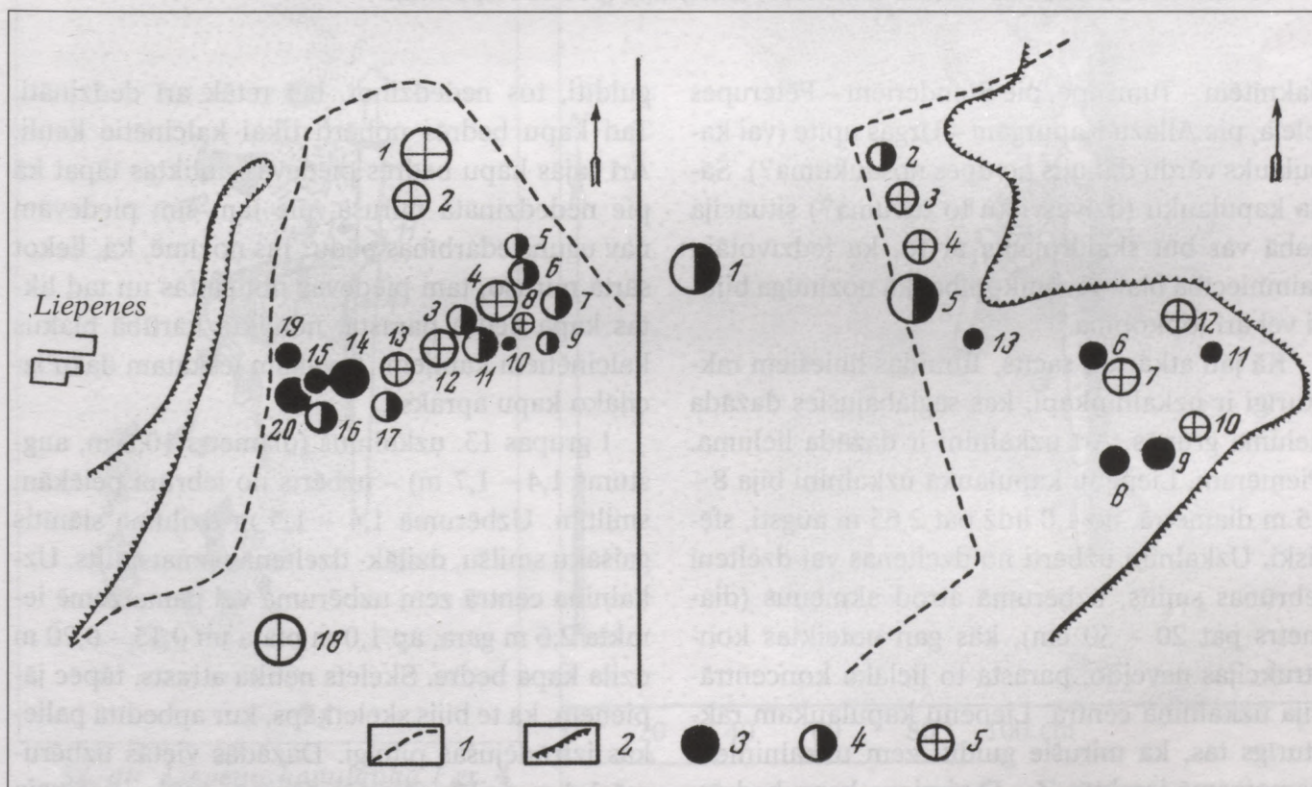
Все поле могильниковъ до сихъ поръ было по-краю густымъ кустарникомъ, который недавно былъ вырубленъ, причѣмъ были оставлены лишь деревья.

Прибѣрка холмовъ №№ 1—24 дана слѣдующій результатъ въ русскихъ (англійскихъ) футахъ:

№ 1: 6' 2" — № 2: 5' — № 3: 5' 5" —
№ 4: 5' 1" — № 5: 4' 1" — № 6: 2' 5" —
№ 7: 1' 11" — № 8: 7' 1" — № 9: 1' 6" — № 10:
4' 9" — № 11: 4' 5" — № 12: 4' 3" — № 13:
4' 9" — № 14: 5' 3" — № 15: 7' 8" — № 16: 7' 4" —
№ 17: 5' 4" — № 18: 7' 5" — № 19: 5' 2" —
№ 20: 6' 4" — № 21: 2' 4" — № 22: 6' 7" —
№ 23: 7' 5" — № 24: 4' 3".

30. att. Kapurgu uzkalniņkapi plāns.

30a. att. Uzkalniņkapi pie Liepeņu mājām:
 1 - meža robeža 2 - nogāze, 3 - uzkalniņi, 4 - uzkalniņi ar bedri, 5 - pētīti uzkalniņi.

31. att. Krimuldas kapulauka (Priedes?) zīmējums (pēc R. Aspelīna).

Saknītēm – Tumšupe, pie Stenderiem – Pēterupes ieleja, pie Allažu Kapurgām – Urgas upīte (vai kapulauks vārdu dabūjis no upes nosaukuma?). Šāda kapulauku (dzīvesvietu to tuvumā?) situācija dabā var būt skaidrojama ar to, ka iedzīvotāju saimniecībā blakus zemkopībai kā nozīmīga bijusi vēl arī lopkopība.

Kā jau atkārtoti sacīts, Turaidas libiešiem raksturīgi ir uzkalniņkapi, kas saglabājušies dažāda lieluma grupās. Arī uzkalniņi ir dažāda lieluma. Piemēram, Liepeņu kapulaukā uzkalniņi bija 8 – 15 m diametrā, no 1,0 līdz pat 2,65 m augsti, sfēriski. Uzkalniņi uzbērti no dzeltenas vai dzelteni iebrūnas smilts, uzbērumā atrod akmeņus (diametrs pat 20 – 30 cm), kas gan noteiktas konstrukcijas neveido, parasta to lielāka koncentrācija uzkalniņa centrā. Liepeņu kapulaukam raksturīgs tas, ka mirušie guldīti zem uzkalniņiem pamatzemē ieraktās Z – D virziena kapu bedrēs, kas dažāda lieluma: 2,6 – 3,2 m garas, 0,75 – 1,3 m platas un 0,20 – 0,30 m dziļas. Mirušie kapos

guldīti, tos nededzinot, bet retāk arī dedzināti. Tad kapu bedrēs nobērti tikai kalcinētie kauli. Arī šajās kapu bedrēs piedevas noliktas tāpat kā pie nededzināta mirušā, pie tam šīm piedevām nav ugunsiedarbības pēdu. Tas nozīmē, ka, liekot sātā mirušo, tam piedevas noņemtas un tad liktas kapa bedrē parastā, noteiktā kārtībā blakus kalcinētiem kauliem. Tuvākam ieskatam dažu izcilāko kapu apraksti.

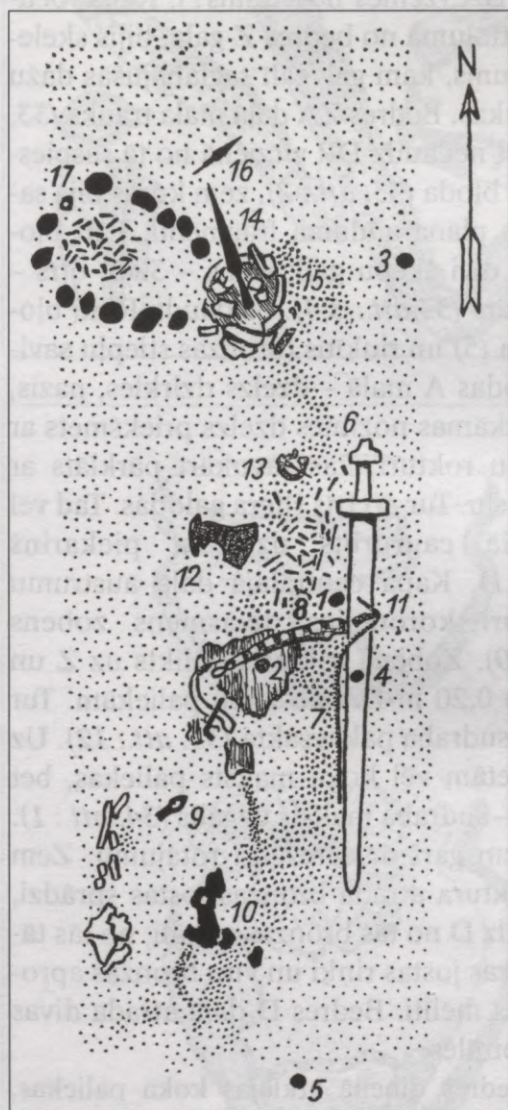
I grupas 13. uzkalniņš (diametrs 10,5 m, augstums 1,4 – 1,7 m) – uzbērts no iebrūni pelēkām smiltīm. Uzbērumā 1,4 – 1,5 m dziļumā slānītis gaišāku smilšu, dziļāk- dzeltenā pamatsmiltis. Uzkalniņa centrā zem uzbēruma vēl pamatzemē ierakta 2,6 m gara, ap 1,0 m plata un 0,15 – 0,20 m dziļa kapa bedre. Skelets netika atrasts, tāpēc jāpieņem, ka te bijis skeletkaps, kur apbedītā paliekas iztrūdējušas pilnīgi. Dažādās vietās uzbērumā 1,4 m dziļāk atrastās deviņas naglas liecināja par zārka bijumu. Kapa bedres ZR stūrī zem akmeņiem atradās suņa skelets, bet dienvidu daļā –

0,42 m garš zobena asmens daļas fragments, kam interesants maksts gala apkalums (34.att.:2). Tam līdzīgs iegūts arī šī kapulauka II grupas 12. uzkalniņā. Īpatnējais zobena maksts uzgalis ļauj kapu datēt ar 11. gadsimtu. Suņus atrod tikai bagātnieku kapos. Tas nozīmē, ka bagātiem dota piedeva – suns, lai viņšaulē ir sargs un medību palīgs.

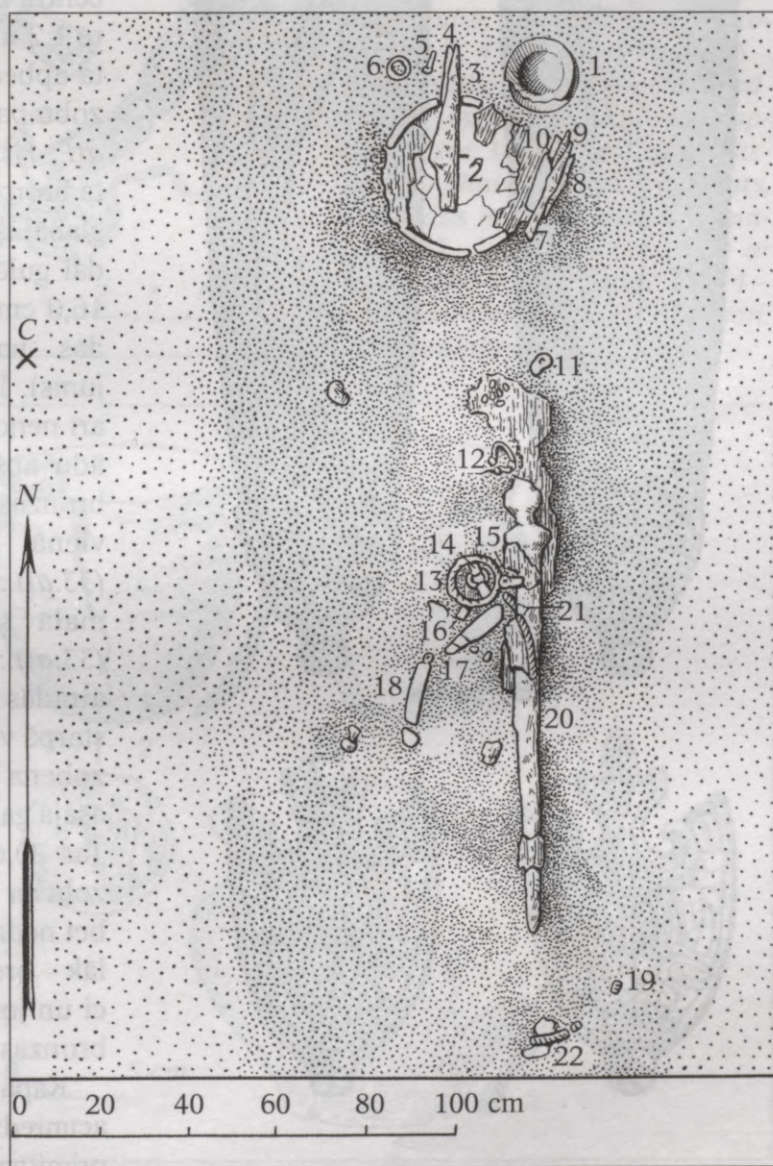
Interesants ir arī jau minētais I gr. 4. uzkalniņš (32. att.). Tas (diametrs 11–12 m; augstums 2,0 m) satur ne vien bagātas piedevas, bet arī otru – domājams, verga kapu.

Kapa bedre pamatzemē 2,7 m gara, ap 1 m plata un 0,15 m dziļa, gandrīz tieši Z – D virzienā. Kapa bedrē atrada bagātas piedevas un apbedīto paliekas. Dienvidos no centrālās daļas atradās kalcinētu kaulu ligzda, tai cieši blakus aus-

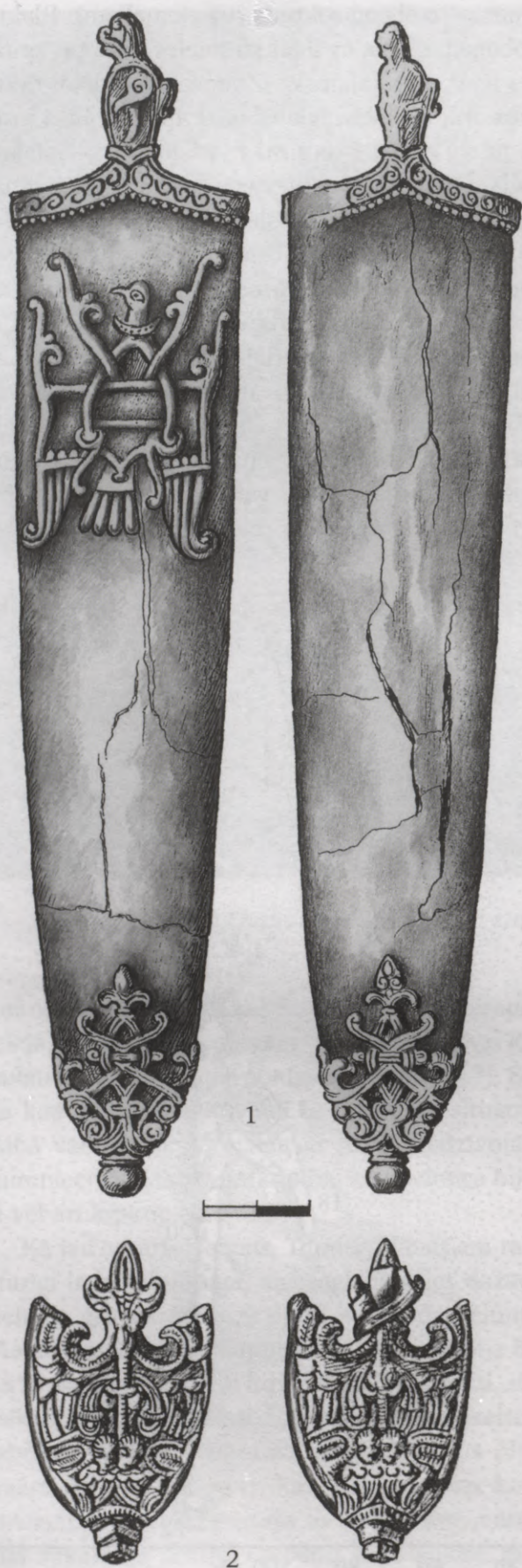
trumkos – zobena rokturis (uz ziemeļiem). Blakus zobenam gulēja uz ādas strēmeles uzvērtas spirāles (maksts rotājums?). Zobena vidusdaļai rietumos atradās labi saglabājusies apkalta ādas josta ar apaļu sprādzi un jostas sadalitājiem. Galējam sadalitājam bija vēl pievienota sikсна, kas, sadaloties divās daļās, noslēdzās ar “mēlēm” (35. att.). Ap 0,2 – 0,3 m R no zobena gulēja platasmens cirvis, kam pagarināts pietsegs. Netālu no zobena maksts - arī sudraba pakavsakta. Kapa D daļā vēl naža asmens daļa, ādas apava paliekas un jostas sprādze ar ovālu priekšdaļu un caurlauztu muguras daļu. Galvgalā sadrupis māla trauks, pāri tam divi šķēpu gali (iedzītņa un uzmanas). Koka drumslas varētu būt no vairoga, tur arī dažas naglas, jostas riņķis.

32. att. Liepēnu kapulauka I gr. 4. uzkalniņkapa plāns: akmeņiem apliktais verga ugunskauss (32.–38. no E. Tōnisson. Die Gaujaliven..).

33. att. Liepēnu kapulauka II gr. 4. uzkalniņkapa plāns (pēc E. Tōnisson. Die Gaujaliven..).

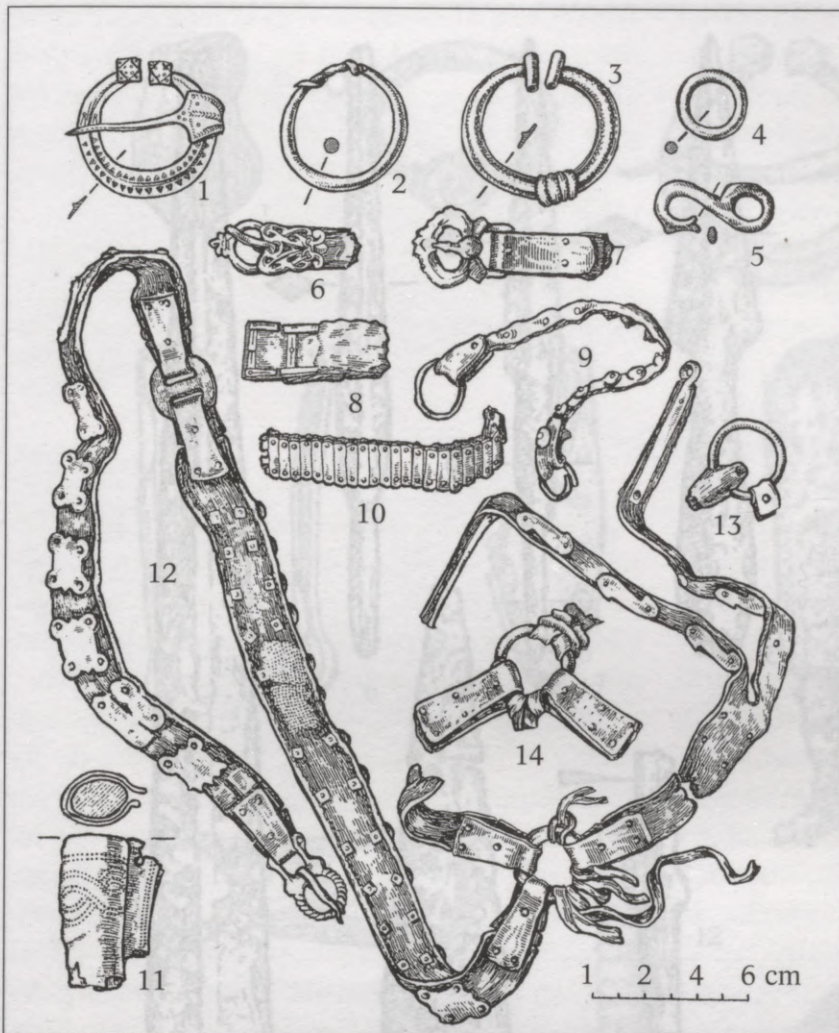
34. att. Atradumi Liepeņu kapulaukā: zobena makstu galu apkalumi: 1 – II gr. 4. uzkalniņā, 2 – I gr. 13. uzkalniņā.

Interesantākais atradums: uz R no galvasgala trauka – otra kalcinētu kaulu kaudzīte. Tā 0,20 – 0,25 m no māla trauka ar dūres lieluma akmeņiem apliktā laukumā. Tur vēl piedevām mazs dzelzs riņķis. Tas nozīmē kapa bedrē vēl otru apbedījumu – domājams, verga (32.att.).

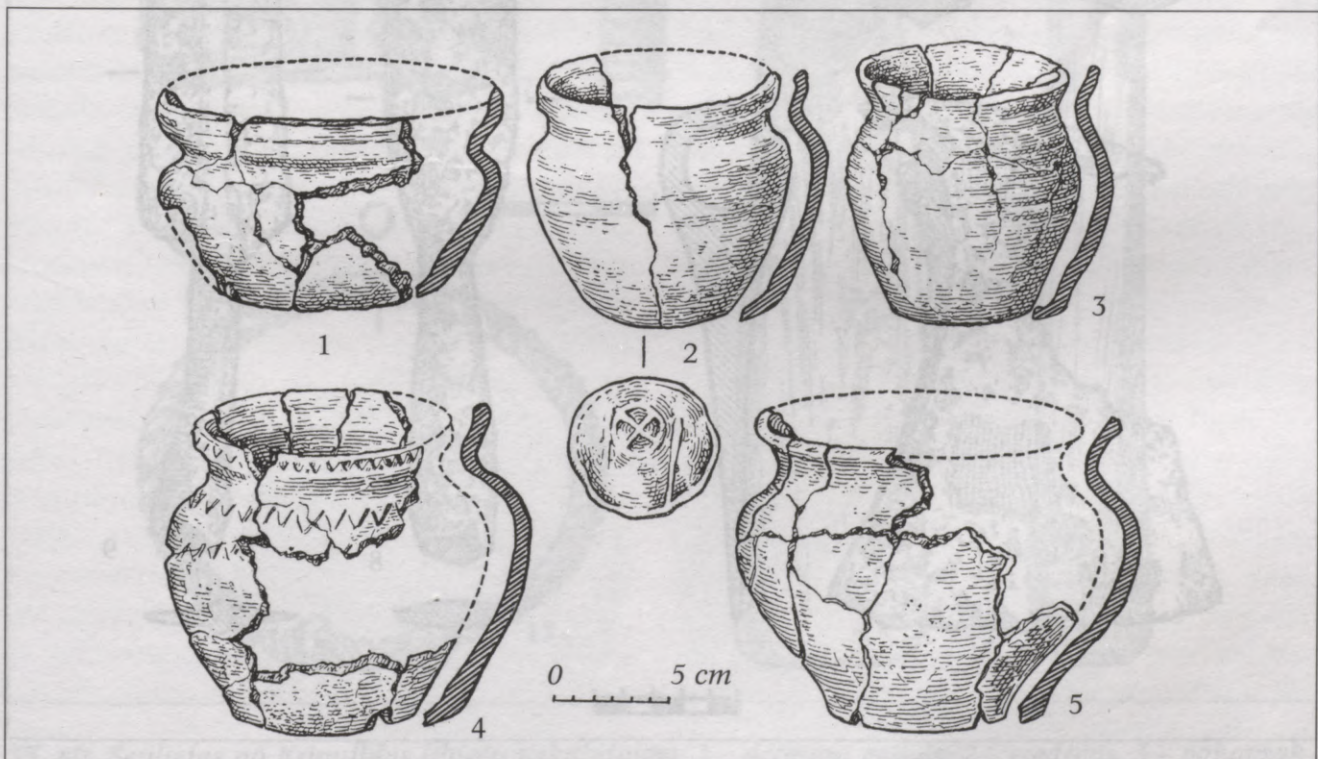
Vēl cits kaps (II gr., 4) – īsts bagātnieka apbedījums (33.att.) uzkalniņā, kam diametrs 10 – 11 m, augstums 1,4 m. Uzkalniņš uzbērts no brūngani pelēkas smilts. Uzbēruma 0,4 – 1,3 m dziļumā dažāda lieluma akmeņi, kas galvenokārt uzkalniņa centrā.

Uzkalniņa austrumu daļā 1,5 m dziļumā atklājās 3,0 m gara, ap 1,0 m plata un 0,30 m dziļa pamatzemē ierakta kapa bedre. Zīmīgi, ka uzkalniņa virsotnē aptuveni virs kapa bedres rajona bija garens, ap 1 m plats iedobums – no centra uz DA (zemes nosēdums?). Kapā, bedrē 1,2 m attālumā no bedres Z gala, bijis skeleta apbedījums, kam galvgali saglabājušās dažu zobu paliekas. Bedres ZA daļā māla trauks (33.att.: 1), bet nedaudz DR virzienā no tā saspiesta bronzas bļoda (33.att.: 2), zem kuras bija saglabājušies plāna auduma fragmenti. Pāri bļodai gulēja divi šķēpu gali: viens – 32,5, otrs – 16,0 cm garš (33.att.: 3,4). Nedaudz R no bļodas – nagla (5) un riņķītis (bronzas stieplu savijums). Bļodas A malā – dzelzs dzirkles, nazis, arī nenosakāmas nozīmes dzelzs priekšmets ar ādu apšūtu rokturi, kas savukārt pārklāts ar bronzas joslu. Tur arī trīs šifera galodas. Tad vēl vienā galā caururbts dzintara piekariņš (33.att.: 11). Kapa centrālajā daļā austrumu malā stipri korodējies divasmens zobens (33.att.: 20). Zobena rokturis nolikts uz Z un atradās ap 0,20 m DA no zobu paliekām. Tur starpā vēl sudraba pakavsakta (33.att.: 12). Uz zobena vietām vēl koka maksts paliekas, bet asajā galā – sudraba maksts uzgalis (34.att.: 1). Tas 20,6 cm garš ar sarežģītu rotājumu. Zem zobena roktura atrada bronzas jostas sprādzi, bet nedaudz D no tās bronzas spirāli, no tās tālāk – bronzas jostas riņķi un vītu bronzas aproci un jostas mēliti. Bedres D daļā atrada divas bronzas spirāles.

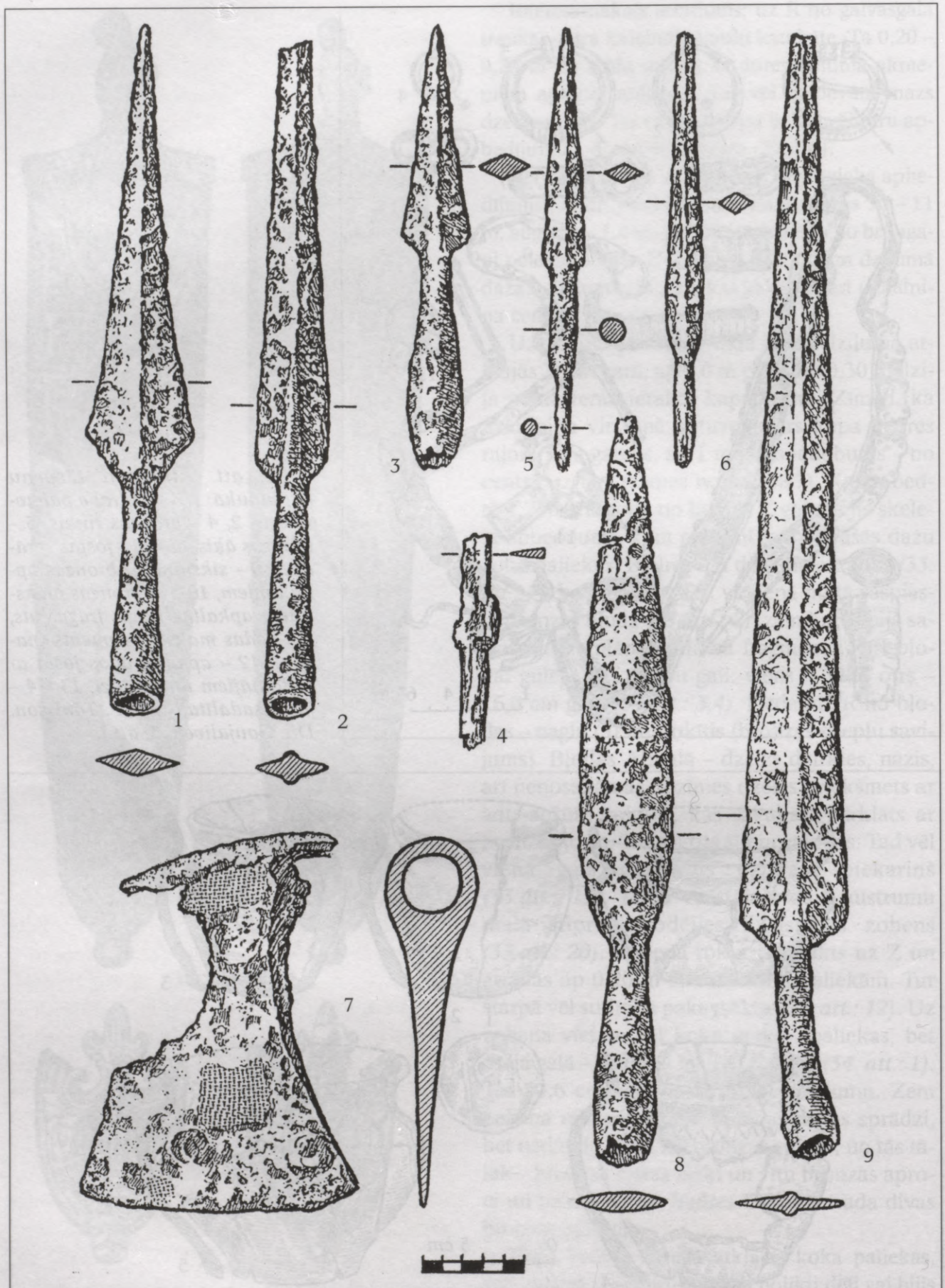
Kapa bedres dibenā atklājas koka paliekas, acīmredzot zem mirušā bijuši nolikti dēļi vai bijis primitīvs zārks, apbedījums bijis pārklāts ar koku mizām. Kaps datejams ar 11. gs. otro pusi vai 12. gs. sākumu.

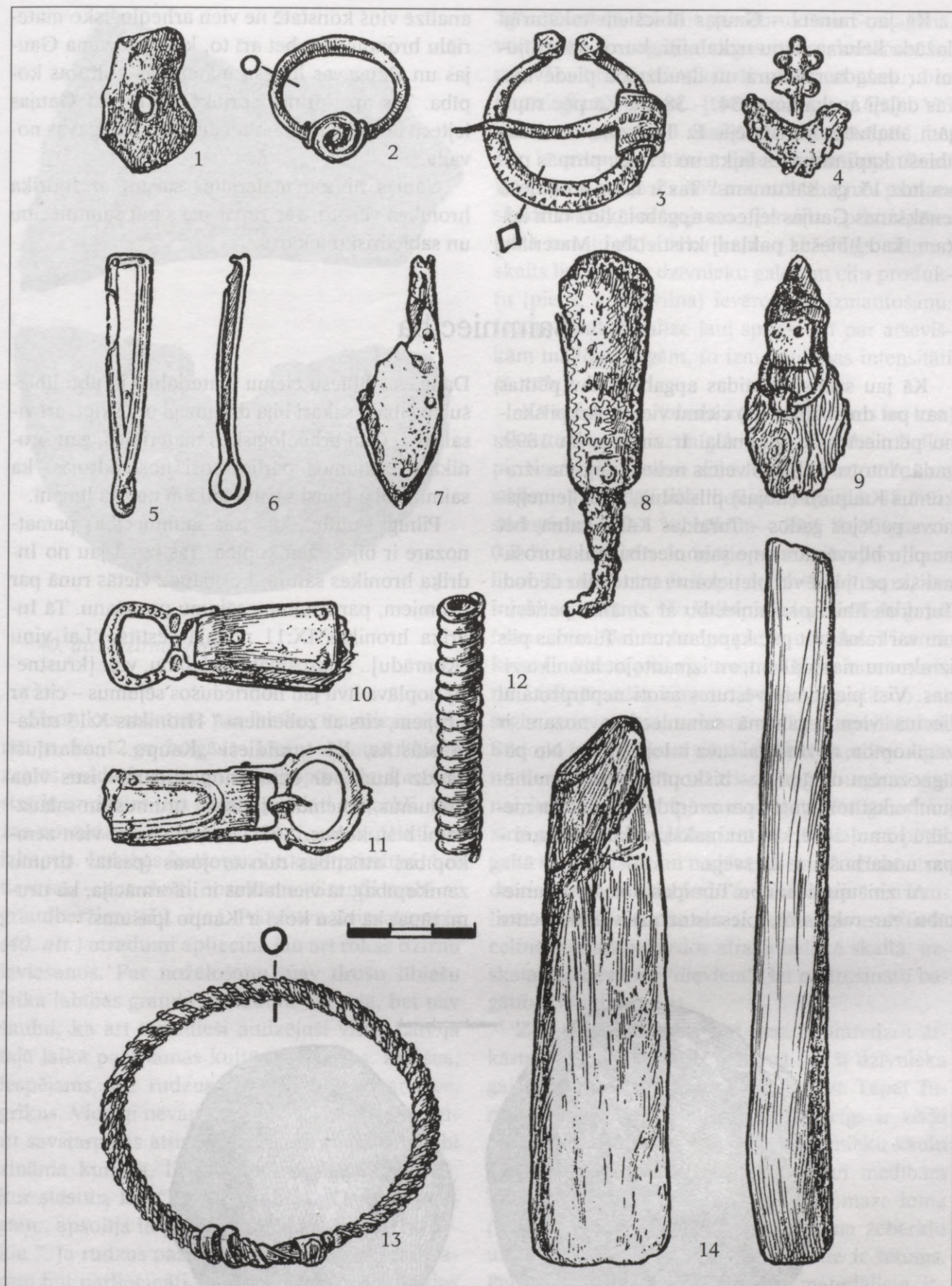
35. att. Atradumi Liepeņu kapulaukā: 1, 3 – sudraba pakavsaktas, 2, 4 – bronzas riņķis, 5 – bronzas āķis, 6, 7, 8 – jostas sprādzes, 9 – siksnīņa ar bronzas apkalumiem, 10 – ar bronzas plāksnītēm apkaltas jostas fragments, 11 – ādas maksts fragments (nazim), 12 – apkalta ādas josta ar sadalītājiem un sprādzi, 13, 14 – jostu sadalītāji (pēc E. Tōnisson. Die Gaujaliven, 5. att.).

36. att. Liepeņu kapulauka kapu keramika: 1, 3 – no II gr. 12. un 3. uzkalniņa, 2, 4, 5 – no I gr. 18., 8. un 4. uzkalniņa (pēc E. Tōnisson. Die Gaujaliven..).

37. att. Senlietas no Liepeņu kapulauka: 1 - 3, 8, 9 - uzmaņas šķēpu gali, 4 - naža fragments, 5, 6 - iedzītņa bultu gali, 7 - cirvis (pēc E. Tōnison. Die Gaujaliven..).

38. att. Senlietas no Krimuldas lībiešu uzkalniņiem: 1 – dzintara gabals, 2 – gredzens, 3 – pakavsak-
ta, 4 –?, 5 – apkalumi, 6 – apkalumi, 7 – naža gala apkalums, 8 – roktura apkalums, 9 – bronzas
riņķītis ar sadalītāju, 10, 11 – jostas sprādzes, 12 – bronzas spirālītes fragments, 13 – bronzas aproce,
14, 15 – galodas.

Kā jau minēts – Gaujas lībiešiem raksturīgi dažāda lieluma kapu uzkalniņi, kuros apbedījumi ar dažāda rakstura un daudzuma piedevām. Tās daļēji apskatāmas 34. – 38.att. Kā pēc rūpīgām analizēm konstatējis E. Tenisons, Turaidas lībiešu kapi radušies laikā no 11. gs. pirmās puses līdz 13. gs. sākumam.¹⁷ Tas ir laiks no lībiešu ienākšanas Gaujas lejteces apgabalā līdz tam laikam, kad lībiešus pakļauj kristietībai. Materiālu

analīzē viņš konstatē ne vien arheoloģisko materiālu hronoloģiju, bet arī to, ka ir redzama Gaujas un Daugavas lībiešu materiālās kultūras kopība. Tas apstiprina iepriekš teikto, ka Gaujas lejtecē lībieši pamatā ir ienācēji no Daugavas novada.

Gaujas lībiešu materiālus saistot ar Indriķa hronikas vēstīto, var runāt par viņu saimniecību un sabiedrisko iekārtu.

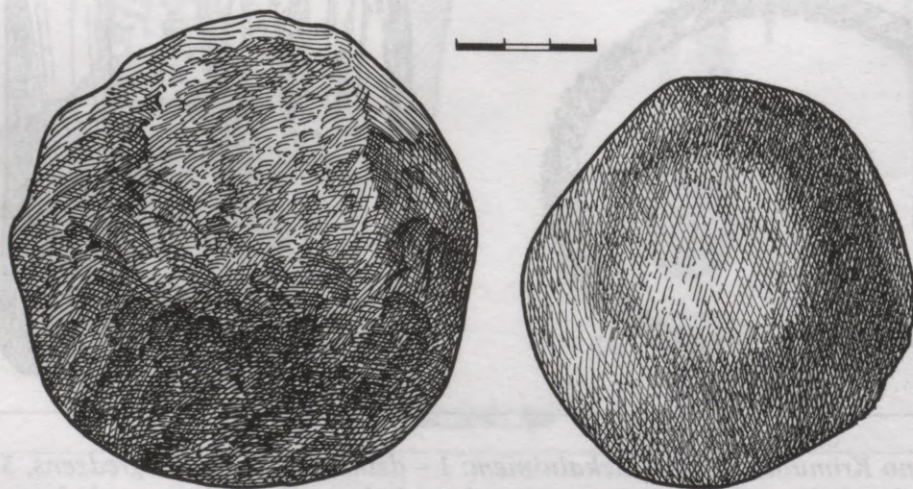
Saimniecība

Kā jau sacīts, Turaidas apgabalā nav pētītas (nav pat droši zināmas) ciemu vietas. Arī pilskalnu pētniecība ir minimāla. Ir zināms, ka 1899. gadā Antons Būholcs veicis neliela apjoma izrakumus Kaupiņu (Lojas) pilskalnā, Egils Jemeljanovs pēdējos gados – Turaidas Kārļa kalnā, bet ne piļu būvvestures, ne saimniecības raksturošanai šie pētījumi vēl pietiekamu materiālu nedod. Turaidas lībiešu saimniecību ar zināmu patiesumu var raksturot pēc kapulauku un Turaidas pils izrakumu materiāliem, arī izmantojot hroniku ziņas. Visi pieejamie vēstures avoti nepārprotami liecina vienu: galvenā saimniecības nozare ir zemkopība, nozīmē tai tuva ir lopkopība. No paligzarēm nozīmīga – biškopība. Netieši minējumi rakstītos avotos par zvērādām apliecina medību lomu, žebērķļu un makšķerāķu atradumi – par nodarbošanos ar zveju.

Ar zināmu ticamību Turaidas lībiešu saimniecību var raksturot, piesaistot arī vairāk pētīto

Daugavas lībiešu ciemu materiālus, jo abu lībiešu apgabalu sakari bija draudzīgi un, šķiet, arī visai tuvi. Gan arheoloģiskos materiālos, gan hronikas vēstījumos pārliciecināši noskaidrojās, ka saimniecība bijusi savam laikam augstā līmenī.

Pilnīgi skaidrs, ka visas saimniecības pamatnozare ir bijusi zemkopība. Tas izriet jau no Indriķa hronikas satura, kur daudz vietās runā par tīrumiem, par tīrumu – sējumu postīšanu. Tā Indriķa hronikas IX:11 nodaļā vēstīts: “Lai viņu [Konrādu].. nodrošinātu ar labību, viņi [krustneši] nopļāva līvu jau nobriedušos sējumus – cits ar sirpjēm, cits ar zobeniem.” Hronikas X:13 sadaļā stāstīts, ka turaidieši „Kaupo.. nodarījuši daudz ļauna, ar uguni nopostīdami visus viņa īpašumus, atņemdami viņam tīrumus un salauzdami bišu kokus..” Šis vēstījums ir ne vien zemkopības attīstības raksturojums (pastāv tīrumu zemkopība), tā vienlaikus ir informācija, ka tīrumi tāpat kā bišu koki ir Kaupo īpašums.

39. att. Graudberži.

40. att. Dzirnakmeņi.

Hronikas stāstītais par labību, tīrumiem nozīmē to, ka 12.gs. beigās – 13.gs. sākumā lībiešu zemēs valda jau tīrumu zemkopība, laukus apstrādā ar dzelzs lemešiem apgādāti spīlarkli. Ražas novākšanai lietoti gan sirpji, gan noteikti arī izkaptis. Labības kulšana notikusi primitīvi, bet tieši kā, – nav droši nosakāms. Graudi malti ar graudberžiem (39. att.). Primitīvu dzirnakmeņu (40. att.) atradumi apliecina jau arī rokas dzirņu ieviešanos. Par nožēlošanu, nav drošu lībiešu laika labības graudu atradumu Turaidā, bet nav šaubu, ka arī turaidieši audzējuši visas Latvijā tajā laikā pazīstamās kultūras: miežus, kviešus, iespējams, arī rudzus, zirņus, linus, kaņepes, griķus. Vienīgi nevaram pasacīt, kādas šo kultūru savstarpējās attiecības. To, ka rudzi bija labi zināma kultūra, liecina Indriķa hronika X:13, kur stāstīts, ka: “Arī lielvārdieši.. Daniela kungam.. apsolīja ik gadus pusbirkava rudzu no arkla”. Ja rudzus pazina Daugavas lībieši, tad varam būt pārliecināti, ka tos audzēja arī Turaidas lībieši.

Pilnīgākas ziņas ir par lopkopību. Jau tas, ka mājlopi minēti kā nozīmīgs kara laupījums, ir liecība šīs nozares nozīmīgumam. Indriķa hronikas

XIV:10 iedaļā, rakstot par iebrukumu Sontaganā, vēstīts, ka “.. sagrāba zirgus un neskaitāmus lopus. Tur bija četri tūkstoši vēršu un govju, bez tam zirgi un citi lopi.. [tātad siklopi – *J.Gr.*]”. Var jau domāt, ka lopu skaitu hronists pārspilē, bet par laupīšanu vēstītais apliecina mājlopu lomu Igaunijā. Latvijā šīs nozares attīstību nav pamata skatīt mazāk ievērojamu. Turaidas pils izpētes gaitā atrasto dzīvnieku kaulu (11.–12.gs. slāņos) skaits liecina par dzīvnieku gaļas un citu produktu (piens, ādas, vilna) ievērojamu izmantošanu. Iegūto kaulu analīze ļauj spriest arī par atsevišķām mājlopu sugām, to izmantošanas intensitāti (1. tab.).

Kā redzams 1. tabulā un kā saprotams no hronikas teksta, visnozīmīgākie ganāmpulkā ir liellopi. Kaulu daudzuma ziņā līdzīgi ir arī cūkas un siklopi. Tā, vidēji tikai liellopiem pieder 48,3 %, siklopiem – 22,1 %, cūkām – 29,4 %, zirgiem – 0,2 % no visiem šo mājlopu noteiktajiem kauliem. Tas apliecina liellopu dominējošo lomu, kas ir labi saprotams. No liellopiem ieguva lielu gaļas masu, veselībai nozīmīgo pienu un ādas. Ticams, ka senie lībieši prata gatavot arī biezpienu un sieru. Liellopu ādas izmantoja apavu un siksnu, arī segļu gatavošanai, zobenu makstu apvilksanai. Siklopu izmantošana arī varēja būt daudzveidīga: no tiem ieguva vilnu un ādas – apģērbu gatavošanai, kaut mazākos apjomos arī gaļu. Par gaļas nozīmi pārtikā laba liecība ir tā, ka pilskalna izpētes gaitā vienā austrumu nogāzē atsegtajā celtnē atrada ziedojumus: māla podu ar ēdienā bijušiem kauliem. Šādus ziedojumus, kas Daugavas lībiešu celtnēs un arī pavardos atrasti lielākā skaitā, uzskata par devumu “dieviem”, lai nodrošinātu bagātību, tātad arī gaļu.

Zirgu kaulu atrasts ļoti maz (acīmredzot ārkārtas apstākļos), tāpēc jādomā, ka šī dzīvnieka gaļa izmantota ļoti niecīgā daudzumā. Tāpat Turaidas lībiešu pils kultūrslāņos niecīgs ir zivju asaku (nesaglabājās) un medību dzīvnieku kaulu daudzums. Ticamākais, ka zvejai un medībām Turaidas pils iemītnieku dzīvē bijusi maza loma (1. tab.). Zvejas piekopšanu apliecina žebērķļu un maksķerāķu atradumi, bet arī tie ir retums. Par medībām, spriežot pēc kaulu materiāliem, jākonstatē to mazā loma visos lībiešu apdzīvotos novados.

Toties savdabīga loma bijusi biškopībai, kas deva vienīgo saldvielu, arī nozīmīgu maiņas

1. tabula

**Turaidas pils arheoloģiskajos izrakumos atrastie dzīvnieku kauli
(lībiešu pils laika kultūrslānis)**

Laukums: kārtā	Liellopi	Sīklopi	Cūkas	Zirgi	Suņi	Alņi	Meža- cūkas	Bebri, lapsas, stirnas	Zaķi	Piezīmes
II:4	461	212	279	-	29	6	2	13	9	
II: 5	523	291	528	10	23	-	4	9	11	Putnu 40
X:2	353	101	61	-	-	-	1	-	5	
XVII: 4	418	156	228	-	3	-	-	4	-	Putnu 18
XIX:4	334	194	215	-	34	3	2	2	4	
XX-b: 2	145	71	51	-	3	4	-	1	-	
Mājlopi, neskaitot suņi	2234 48,3%	1025 22,1%	1361 29,4%	10 0,2%						

precī – medu, arī tālaika ļoti būtisko maiņas līdzekli – vasku. Tas kopumā biškopību izvirzīja par svarīgu nodarbības nozari.

Varam secināt - Gaujas lībiešu saimnieciskā darbība bijusi plašākā Austrumeiropas reģionā konstatējamā līmenī. Samērā labi bijusi attīstīta arī Gaujas lībiešu amatniecība un tirdzniecība,¹⁸ jo viņu teritoriju šķērsoja Austrumeiropai nozīmīgi ceļi.¹⁹

Amatniecību un tirdzniecību veicināja jau ražotājsaimniecības vajadzības, to stimulēja valdošā slāņa prasības pēc grezniem audumiem un rotām. Visu šo prasību kopums tad arī veicināja amatniecības un tirdzniecības izvēršanos, arī nozīmīgu satiksmes maģistrāļu izveidošanos. Pēc Ē. Mugurēviča pētījumiem, Gaujas lībiešu zemes šķērsoja ceļš gar jūru uz Igauniju un Pleskavas ceļš, kam divi varianti: viens – gar Gauju, atzarojoties gar Turaidu – Straupi, otrs – gar Gaujas kreiso krastu caur Turaidu – Cēsīm. Iezīmēts arī Turaidas – Ikšķīles ceļš (Ropažu ceļš).

Gaujas ceļu vairākkārt min Indriķa hronika. Tā 1211. gadā sāmsalieši pa Gauju ar “pirātu” kuģiem aizbraukuši pat līdz Turaidai.²⁰ Tajā pašā gadā, atkārtoti braucot, viņi sasniedz Kaupo pili. Pēc hronikā stāstītā, sāmsaliešiem bijis ap 300 kuģu, kuros braukuši vairāki tūkstoši karotāju. Gauju satiksmei izmantojuši arī vācieši. Tā 1214. gadā viņi ar kuģi braukuši no Turaidas uz Rīgu.²¹

Gaujas ceļš izmantots arī augšpus Turaidas.²² Var domāt, ka 1214. gadā celtajam kastellam arī ķieģeļi vesti ar kuģiem (laivām) no Rīgas, jo nav iespējams, ka tam nolūkam būtu radīta ķieģeļu gatavošana pašā Turaidā. Vismaz nav ne rakstisku ziņu, ne pazīmju dabā, kas liktu domāt par to.

Par amatniecības un tirdzniecības attīstību Gaujas lībiešu novadā speciālu pētījumu nav, bet īsu apskatu devis E. Tenisons.²³

Ir gan tā, ka Turaidas lībiešu zemēs līdz šim nav droši konstatētas ne podnieku, ne dzelzs kausēšanas krāsnis, ne arī vietas, ko nešauboties var nosaukt par amatnieku darbnīcām.²⁴ E. Tenisons par amatniecību raksta, analizējot atradumus, un norāda, ka, piemēram, augsti attīstīta bijusi ieroču kalšanas māksla. Minot to, ka lībiešu kapos atrasto ieroču vidū ir importa priekšmeti, viņš norāda, ka daudz ir arī vietējas izcelsmes. Ir norādes, ka uz vietas kalti zobenu asmeņi.²⁵ Tāpat vietējo amatnieku gatavoti arī šķēpu gali. To, analizējot damascēta tērauda šķēpu galus, atzīst A. Anteins, kas pētījis Liepeņu 7. uzkalniņā, 12. uzkalniņā un Pūteļu kapulaukā atrastos šķēpu galus.²⁶ Tā ir liecība Turaidas amatnieku augstai prasmei. Vietējas izcelsmes sudrablietu gan ir maz.

Par podniecību, kā sacīts, liecību dod Turaidas apgabala kapos un Turaidas pilskalna lībiešu

kultūrslānī atrastie māla trauki. Tie ir ripas trauki un arī rokām darinātie gludie un pat ar nagu iespiedumiem rotāti (maz). Domā, ka ar 10. gs. otro pusi ieviešas podnieku ripa, bet lībiešu zemēs ar 11. gs. vidu. Rokām darinātie trauki tomēr saglabājas vēl pat līdz 12. gs. sākumam. Amatniecības dažādību apliecina vērējamo vārpstīņu skriemeli, aužamo stāvu malas atsvari, šujamادات, grieznes, arī lejamveidnes, veseri, lūškas, slīmesti, vīles, tāpat ādas atgriezumi. Visi šie atradumi kopumā liecina par to, ka lielāko daļu ikdienā vajadzīgā arī turaidieši gatavojuši paši. Taču, īpaši elites, tieksme greznoties prasīja arī svešzemju ražojumus, ko ļāva iegūt tirdzniecības sakari.

E. Tenisons pieņem, ka Turaidas novadam nozīmīgas tirgusvietas varēja būt gan Siguldā, gan Turaidā. Tajos darbojušies ne vien vietējie, bet arī citzemju tirgotāji. Tirdzniecības attīstībai labvēlīgs bija Turaidas apgabala ģeogrāfiskais stāvoklis pie Baltijas jūras un Gaujas lejtece. Lībiešu tirdzniecības sakaru attīstībā viņš izšķir vairākus posmus. Sākuma (10. gs. otrā puse un 11. gs. pirmā puse) posmā nozīmīga loma ir vikingu centriem Zviedrijā. Posma otrajā pusē izvirzās sakari ar Gotlandi. Šo rietumu sakaru liecība ir bruņuru-puču saktas, arī citi Skandināvijas importa priekšmeti. Vairāk šī posma sakaros darbojas Daugavas lībieši. Saskatāmi sakari ar krievu tirgotājiem. Tirdzniecības rezultātā iegūti brokāta audumi, krelles, kauri gliemežvāki, arī vīni u.c.

Otrajā posmā (11. gs. otrā puse – 12. gs. pirmā puse) nozīmīgāki kļūst sakari ar Gotlandi, bet pastiprinās arī ar Krieviju, kas savukārt saistās ar Polockas un Pleskavas kņazu aktivitātēm Austrumbaltijā. Šajā laikā, liekas, sava nozīme ir sakariem arī ar prūšu un rietumslāvu centriem Baltijas jūras dienvidu piekrastē. Ar to var saistīt Rietumeiropas monētu parādīšanos, ar to, domājams, skaidrojama lībiešu kapos atrasto bronzas bļodu izcelsme (sk.33. att.).

Trešajā posmā (12. gs. vidus vai 3. cet.) pie Daugavas parādās vācu tirgotāji,²⁷ kas pārņēma pieredzi no skandināviem. Vācu tirgotāji veda sāli, varu, augstākas kvalitātes dzelzi, zobenu asmeņus, arī greznus audumus, sudrablietas, sudraba monētas u.c. Kā pretvērtības kalpoja zvēra ādas, līnī, īpaši – vasks, jo rietumzemju baznīcās un klosteros lielā vairumā vajadzēja vaska sveču.

Vērojot situāciju, liekas, ka tirdzniecību sek-

mēja pie Turaidas Gauju šķērsojošais nozīmīgais sauszemes ceļš. Savukārt tas ietekmējis to, ka Siguldā, Turaidā un Krimuldā apvidus izceļas ar apdzīvotības blīvumu, ar nozīmīgu centru (pilskalnu!) un arī kapulauku koncentrāciju (sk.16.att.). Turklāt šo apdzīvotības blīvumu nestimulēja dabas apstākļu skopā labvēlība zemkopībai un lopkopībai.

Par tirdzniecības nozīmīgumu var liecināt tas, ka lībieši izveidojuši savu svāra vienību – līvu mārciņu (*lyvonica talenta*).²⁸ Pēc vēstures avotiem secināms, ka lībieši tirgojušies savstarpēji, bijuši pircēji svešzemju tirgotājiem, kā arī paši devušies tālākos tirgus braucienos.²⁹ Tā 1225. gadā pēc Lībekas muitas dotumiem līdz ar zviedriem, krieviem u.c. minēti arī lībieši. Šķiet, ka garāki braucieni Baltijas jūrā bijuši mazāk nozīmīgi kā kontakti ar krieviem.³⁰ Par Polocku vēstītais liecina par lībiešu uzturēšanos kā parastu parādību.

Par lībiešu nodarbošanos ar tirdzniecību var liecināt parādu grāmatas (*Schuldbuch*) ziņa, ka vēl pēc vācu kundzības sākuma, kad vietējā tirdzniecība saruka, minēti 35 lībiešu tirgotāji. Pēc šiem avotiem gan nav nosakāms, kāda šai lībiešu tirdzniecībā ir tieši Gaujas lībiešu loma.

Kā jau vēstures gaitā vērojams visur, arī Gaujas lībiešu zemē saimnieciskās dzīves nevienmērīgā attīstība radīja mantisko un sociālo diferenciāciju: radās trūcīgie un bagātie ar atšķirīgu situāciju sabiedrībā. Šajā jomā vispirms jāatzīmē, ka 13. gs. sākumā Turaidas lībiešu apdzīvotākais apgabals, pēc Indriķa hronikas ziņām, iezīmējas jau kā valstisks veidojums. To apstiprina hronista minētā dižciltīgo hierarhija. Ir Turaidas valdnieks Kaupo (*quasi rex et senior*), kam pieder zemes Gaujas labajā krastā. Tad ir citi dižciltīgie: Dabrelis (*senior*), kas valda Satezelē (zemes Gaujas kreisajā krastā). *Seniores* ir vēl Ninnus, kam zemes lībiešu novada DR daļā, arī Vesīkis. Tad ir zemāka ranga dižciltīgie – labieši – *meliores*. To ir vairāk, taču viņu vārdus hronists nenosauc. Tas var nozīmēt šo dižciltīgo mazāko nozīmi sabiedrībā. Un beidzot ir pārējie iedzīvotāji – “viņu lībieši”. Par nožēlošanu, nav skaidrības par katras minētās grupas tiesisko stāvokli, par viņu savstarpējām attiecībām. No hronikas teksta izriet, ka dižciltīgiem pieder zeme, bišu koki u.c., ko var atstāt mantojumā. Ar zināmu drošību konstatējams, ka šie dižciltīgie ir jau Turaidas valstiskā

veidojuma ietvaros izdalījušos novadiņu zemju kungi. Tā, Kaupo pirms nāves sadalīja savus īpašumus visām Līvzemē esošajām baznīcām.³¹ Domā, ka Kaupo novēlējums attiecas uz bīskapam piederošām baznīcām. Viens Kaupo dēls kritis kaujā Igaunijā 1210. gadā. Kaupo, lai arī ir kristīts, sadedzināts un viņa mirstīgās atliekas pārvestas uz Latviju. Kaupo kaps vairākkārt meklēts, taču bez panākumiem. Pēc 16. gs. teiksmām, Kaupo mirstīgās atliekas apglabātas Ikšķiles baznīcā, kur vēl 1558. gadā esot karājiem viņa zobens

un pieši. Izteiktas domas, ka viņš apglabāts pašā Krimuldas baznīcā, bet skaidrības tā arī nav. 2001. gada 22. augustā pakalnā pie Krimuldas baznīcas atklāja Kaupo veltītu pieminekli – viņa darbības atzīšanas zīmi.

Ar 1212. gadu, kad vācieši nopostīja Turaidas koka pili, ieņēma Satezeles pili, pakļaujot arī Gaujas kreisā krasta lībiešu zemes, var uzskatīt Turaidas lībiešus par pilnīgi pakļautiem. Viņu noturēšanai padevībā tad arī kalpoja mūra pils Siguldā un Turaidā.

Atsauces un piezīmes

¹ Indriķa hronika/ Ā. Feldhūna tulkojums. Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga, 1993. – I: 10 (turpmāk–IH).

² IH. – IX: 3.

³ Mugurēvičs Ē. Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā // Arheoloģija un etnogrāfija (turpmāk AE). – Rīga, 1961. – 3. laid.

⁴ Apals J. Arheoloģiskie pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā. – Rīga, 1986. – 38., 39. lpp. (attēls).

⁵ Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху бронзы и раннего железа. – Рига, 1967. – С. 59, табл. XXIV: 21.

⁶ Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху бронзы.. – С. 58 – 60, рис. 41, 42; Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga, 1974. – 78, – 79. lpp.

⁷ Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху бронзы.. – С. 60, рис. 42.

⁸ Stubavs A. Ķentes pilskalns un apmetne. – Rīga, 1976.

⁹ Tõnisson E. Die Gaujaliven und ihre materielle Kultur. – Tallinn, 1974. – S. 155, 184.

¹⁰ Zariņa A. Salaspils Laukskolas lībiešu ciems (izrakumu rezultātu kopsavilkums) // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1973. – 81.–84. lpp.

¹¹ Tõnisson E. Die Gaujaliven.. – S. 180.

¹² Tõnisson E. Die Gaujaliven.. – S. 184; sk. arī viņa rakstu "Arheologu domas par lībiešu izcelsmi" // Lībieši. – Rīga, 1994. – 16., 33. lpp.

¹³ Jemeljānovs E. Arheoloģiskie pārbaudes izrakumi Turaidas Kārļa kalnā // Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, 2000. – 90. – 94. lpp. Pētījumi veikti arī citos gados.

¹⁴ Par lībiešu kapulaukiem un tajos veiktiem izrakumiem ir ļoti daudz publikāciju. Pilnīgākais pārskats par plašākajiem izrakumiem Krimuldas Liepeņu kapulaukā publicēts darbos: Тыниссон Э. Ю., Граудонис Я. Я. Раскопки ливских курганов в Кримульде // ИзвАН ЛатвССР. – 1961. – №10 un to pašu autoru tāda paša no-

saukuma raksts žurnālā Советская археология. – 1963. – № 3. Vispilnīgākā publikācija tomēr ir E. Tenisona 9. parindē minētā monogrāfija.

¹⁵ Tõnisson E. Die Gaujaliven.. XXXIX tabulā 1 – 3 rādīti Mārtiņsalā atrastie lemeši. Turaidā tādu atradumu nav, bet tas neizslēdz to, ka tādi bijuši.

¹⁶ Turpat. – 163.–166. lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat. – 166. – 170. lpp.

¹⁹ Mugurēvičs Ē. Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā. – 61. – 81. lpp.

²⁰ IH. – XIV: 2.

²¹ Sk. Mugurēvičs Ē. Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā. – 73. lpp.

²² Mugurēvičs Ē. minētā darba 73. lpp. raksta, ka 1223. gadā karagājienam uz Vilandes pili pa Gauju uz augšu kuģos braukusi daļa no 8000 vīru karaspēka..

²³ Tõnisson E. Die Gaujaliven.. – S. 166, 170.

²⁴ Amatnieku darba vieta varēja būt ziemeļu priekšpili, kur lielākā daudzumā atrada pakavu naglas. Par kalēja darba vietu ar zināmu ticamību varēja uzskatīt dienviņu priekšpili, kur XIX laukumā ticami bija kalēja ēzes vieta, kuras apkārtnē atrada lielā daudzumā jēldzelzs gabalus (kricu) un daudz kokogļu. Bet droši var sacīt, ka tas jau ir mūra pils laiks.

²⁵ Tõnisson E. Die Gaujaliven.. – S.166; sk. Paulsen P. Einige Sabelschwerter im Ostseeraum // Rheinische Forschungen zur Vorgeschichte. – Bonn, 1956. – Bd.V. – S.123 un tālāk.

²⁶ Anteins A. Senās Latvijas damascētie šķēpu gali // AE. – Rīga, 1962. – 4. laid.

²⁷ IH. – I: 2.

²⁸ IH. – XVIII: 5.

²⁹ Tõnisson E. Die Gaujaliven.. – S.170.

³⁰ IH. – X: 1.

³¹ IH. – XXI: 4; komentāri: XXI: 14; 15; 18. Sk. arī Graudonis J. Turaida un lībiešu pils.- Turaidas muzejrezervāts, 1998. – 7., 8. lpp.

vadojuma ietvaros izveidusos novadiņu zemju kungi. Ta, Kaupo pirms nāves sadalīja savus īpašumus visām Livzemē esošajām baznīcām.¹⁰ Tiesa, ka Kaupo novēlējums attiecas uz bīskapaasplēderotām baznīcām. Viens Kaupo dēls kļuva kaulā Igaunijā 1310. gadā. Kaupo, lai net te kristīts, sadedzināts un viņa mirstošas atliekas pārvestas uz Latviju. Kaupo kapa vairākmēnešu laikā, taču bez panākumiem. Pēc 16. gs. teiksmas Kaupo mirstošas atliekas apglabātas Ikšķiles baznīcā, kur vēl 1538. gadā esot karājis viņu zobens

un pietri ietekas domas, ka viņš apglabāts pašā Kņešlāzē baznīcā, bet skaidrības tā arī nav. 2001. gada 22. augustā pakaimā pie Krimūdas baznīcā atklāja Kaupo velūtu pieminekli – viņu darbības atzīšanas zīmī.

Ar 1312. gadu, kas vācēsi nopostīja Turaidas koka pili, iecēma Satezeles pili, pakļaujot arī Gaujas kreisā krasta lībiešu cietis, kas uzskatīja lībiešus par pilnās pakļautiem. Viņu noturēšanai padevībā tam arī izveidāja mūra pili Siguldā un Turaidā.

Turaidas mūra pils

1983. gada 9. jūlijs / A. Feidūka raksts // "Arheoloģiskā izpēte" 1983. gada 9. jūlijs. – 1983. – 9 lpp.

* Muzurins E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā // Arheoloģija un etnoģeogrāfija (turpinājums) // Rīga 1971. – 3. lpp.

* Apals E. Arheoloģiskie pētījumi Daudas bečūnā. – Rīga, 1978. – 35. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – C. 58–60. – 41. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 78. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 80. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 82. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 84. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 86. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 88. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 90. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 92. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 94. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 96. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 98. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 100. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 102. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 104. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 106. lpp.

* Jūrgalns E. Svarģākie celti lībiešu un latgaļu teritorijā. – Rīga, 1974. – 108. lpp.

1983. gada 9. jūlijs / A. Feidūka raksts // "Arheoloģiskā izpēte" 1983. gada 9. jūlijs. – 1983. – 9 lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 180. – 184. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 184. – 188. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 188. – 192. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 192. – 196. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 196. – 200. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 200. – 204. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 204. – 208. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 208. – 212. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 212. – 216. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 216. – 220. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 220. – 224. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 224. – 228. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 228. – 232. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 232. – 236. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 236. – 240. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 240. – 244. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 244. – 248. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 248. – 252. lpp.

* Tomison E. Die Gaujilven. – S. 252. – 256. lpp.

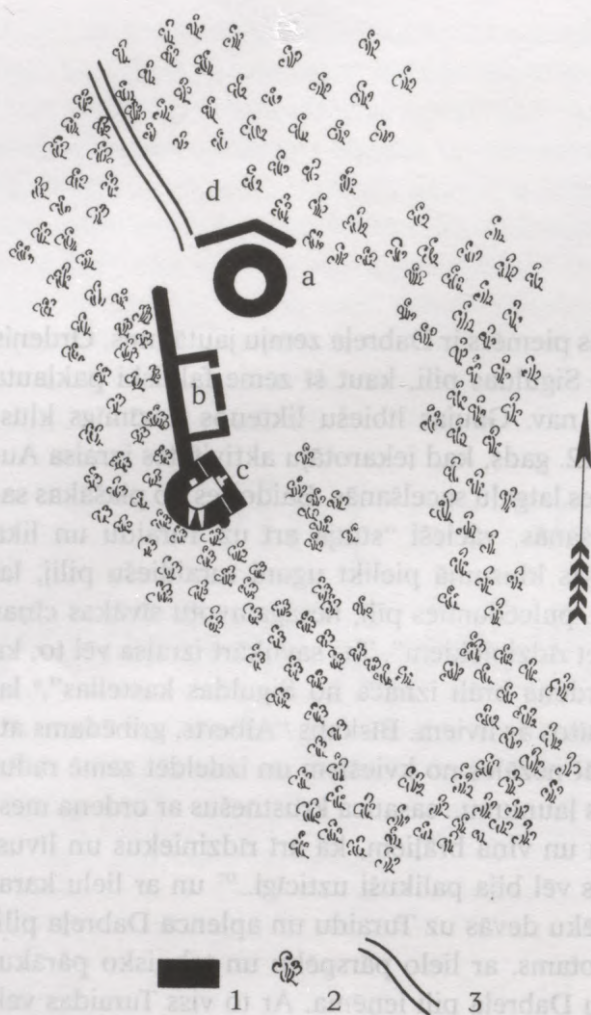
Mūra piļu celtniecības sākumi Latvijas teritorijā saistās ar 12.–13. gs., kad Baltijā notika kristietības daļēji pat varmācīga ieviešana un reizē arī iedzīvotāju pakļaušana vācu feodālu jūgam. Ir pilis – cietokšņi, no kuriem tad realizēja kāda novada sistemātisku pakļaušanu. Tāda ir, piemēram, 1207. gadā celtā Siguldas ordeņa pils. Ir pilis, ko cēla jau formāli pakļautās teritorijās, lai nodrošinātu varas pārstāvju viņu darbībā. Tāda bija 1214. gadā celtā Turaidas pils.

Var domāt, ka Turaidas mūra pils celšanu ie-rosināja 1212. gada Autines latgaļu sacelšanās,¹ kas izsauca atskaņas Turaidā. Turaidas lībieši gan bija pakļauti jau 1206. gadā, kad karagājienu pret viņiem vadīja pats bijušais Turaidas valdnieks Kaupo, kas pēc brauciena uz Romu 1203. gadā bija kļuvis uzticams vāciešiem un, “līvu vajāts, bija atbēdzis pilsētā [Rīgā.–J.G.] un dzīvoja kristiešu vidū”, bet “kristieši vīrišķīgi uzbruka pilij.., pieveikuši pretiniekus.. vajāja pagānus pa visu pili un ap piecdesmit no tiem nogalināja.. Tad viņi, paņēmuši visas mantas un daudz kara laupījuma, pili aizdedzināja.”² Šim notikumam Turaidas lībiešu vēsturē bija ļoti liela nozīme. Turaidas pils – valdnieka rezidences – ieņemšanu vācu iekarotāji uzskatīja par visa Turaidas valstiskā veidojuma pakļaušanu. Tūlīt jau 1207. gada februārī bīskaps Alberts Līvzemi dāvina Vācijai un, pēc viduslaikos parastā, – to no karaļa Filipa saņem lēnos.³ Tajā pašā 1207. gadā Līvzemi sadala.⁴ Pēc bīskapa pieprasījuma ordeņa brāļi sadalīja Līvzemi trijās daļās un viņam kā tēvam piešķīra izvēles pirmtiesības. Kad bīskaps paņēma sev Kaupo daļu, proti, Turaidu, viņi otro daļu izvēlējās Gaujas pretējā krastā, atstādami bīskapiem trešo daļu Metsepolē. Bet par novadiem un zemes īpašumiem, kas bija jau agrāk citiem piešķirti par lēni, viņi vēlāk saņēma atlīdzību citādi.⁵ Zemes Gaujas kreisajā krastā 1207. gadā ir vēl pilnīgi Satezeles [*seniores*] Dabreļa pārvaldībā, tāpat nav nekādas informācijas par Metsepoles pakļaušanu, bet vācu iekarotāji ar to nerēķinās. Tam vislabā-

kais piemērs ir Dabreļa zemju jautājums. Ordenis cel Siguldas pili, kaut šī zeme faktiski pakļauta vēl nav. Gaujas lībiešu likteņos nozīmīgs kļūst 1212. gads, kad iekarotāju aktivitātes izraisa Autines latgaļu sacelšanās. Baidoties no plašākas sacelšanās, vācieši “sūtīja arī uz Turaidu un lika nakts klusumā pielikt uguni turaidiešu pilij, lai šie, pulcēdamies pilī, nesagatavotu sīvākas cīņas pret rīdziniekiem”. Tas savukārt izraisa vēl to, ka “ordeņa brāļi iznāca no Siguldas kastellas”,⁶ lai cīnītos ar līviem. Bīskaps “Alberts, gribēdams atsiņāt nezāles no kviešiem un izdeldēt zemē radušos ļaunumu.. sasauca krustnešus ar ordeņa mestru un viņa brāļiem, kā arī rīdziniekus un līvus, kas vēl bija palikuši uzticīgi..”⁷ un ar lielu kara spēku devās uz Turaidu un aplenca Dabreļa pili. Protams, ar lielo pārspēku un tehnisko pārākumu Dabreļa pili ieņēma. Ar to viss Turaidas valstiskais veidojums bija pilnībā pakļauts vāciešiem. Lai pilnīgi nodrošinātu savu varu, 1214. gadā tiek celta mūra pils arī Turaidā.⁸

Tā sākas Turaidas mūra pils vēsture, bet visai šai vēsturei izsekot nav šī darba mērķis. Grāmatas autors 25 gadus nodarbojās ar Turaidas mūra pilsvietas pilnīgu arheoloģisko izpēti, lai gūtu zinātniski pamatotus dotumus šī izcilā arhitektūras un vēstures objekta kaut daļējai, bet maksimālai patiesībai tuvākai restaurācijai.⁹

Bija jau notikuši Turaidas pils restaurācijas pasākumi un ar to saistītu vēstures avotu pētījumi,¹⁰ kopš 1953. gada bija veikti ar restaurācijas darbiem saistītie neliela apjoma arheoloģiskie izrakumi.¹¹ Bija restaurēti vai konservēti daži objekti (41.att.), starp tiem arī pusapaļais tornis (42.att.). Tam restaurētas ārsienas, restaurēts jumts, bet priekšdaļas izrakuma dēļ nebija skaidrības par pagraba un pirmā stāva sakarību, par ieju pagraba. Poļu 1590. gada pils revīzijas aktā gan minēts, ka tornim ir “liels pagrabs, kura durvis ir ar virām”.¹² Taču tur rakstītais, tāpat kā dabā redzamais, neļāva noteikt, kā no pagraba nokļūt tornī. To nevarēja izprast arī tāpēc, ka torņa

41. att. Turaidas pils vieta pirms izrakumu sākuma 1976. gadā: a – centrālais tornis, b – klēts ēka, c – pusapaļais tornis, d – Z aizsargsienas daļa, 1 – senā pils daļa, 2 – pilskalna apaugums, 3 – piebraucamais ceļš.

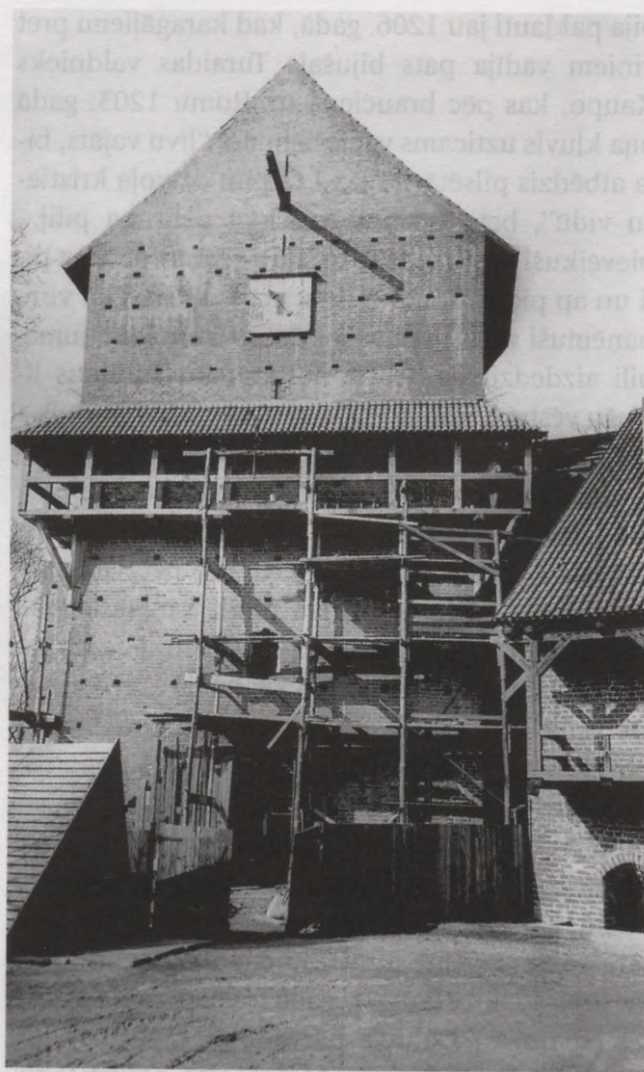
austrumu siena bija izbrukusi, bet torņa pagrabu un arī pirmā stāva telpu ap 2,0 m augstumā piepildīja būvgruži.

Situācijas noskaidrošanai pēc Siguldas novadpētniecības muzeja direktores Annas Jurkānes lūguma, ar Latvijas ZA Vēstures institūta direktora pavēli veikt arheoloģiskos izrakumus Turaidas pils pusapaļā torņa rajonā 1974. gada oktobrī komandēja Jāni Graudoni – ekspedīcijas vadītāju, mākslinieci Ilzi Siliņu un laboranti Dzintru Kunkuli. Viņi kopā ar Siguldas novadpētniecības muzeja direktori Annu Jurkāni un muzeja zinātniskajiem darbiniekiem – Līgu Kreišmani, Dzintru Antēnu, Žani Greiškānu u. c. veica izrakumus pusapaļa torņa pirmajā stāvā un pagrabā.

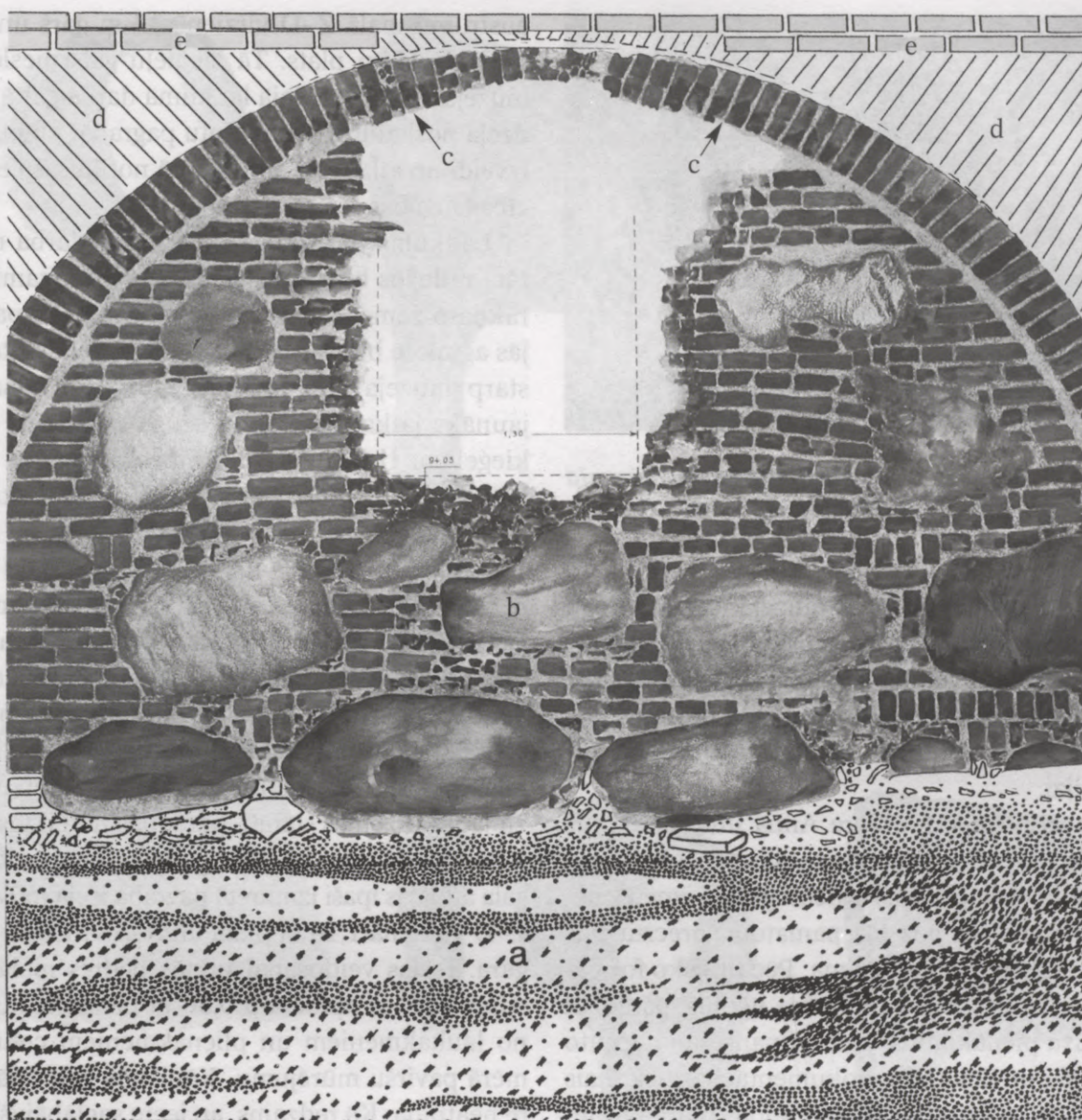
Darbs bija fiziski grūts, jo, kā sacīts, visu pagrabu un vēl arī torņa pirmo stāvu ap 2,0 m aug-

stumā pildīja zemes, restauratoru darba gaitā radušies nogruvumi un dažāda rakstura atkritumi. Ņemot ap 2,0 m biezo jauno būvgružu slāni, atklājās pagraba griestu un torņa pirmā stāva grīdas sadure (43.att.:e). Torņa pirmajā stāvā atsedzās ķieģeļu grīdas paliekas, ziemeļu sienā – kāpnes uz otro stāvu un arī kamīna pamats, dienvidu sienā – durvju aila izejai uz pagalmu, bet dienvidrietumu daļā – šaujamlūka (44.att.). Pagraba telpas rietumu un austrumu galos saglabājušās griestu velnes paliekas norādīja, ka pagrabam bijusi R–A virzienā orientēta cilindriska velve, kas izmūrēta, liekot ķieģeļus vertikāli (43.att.:c). Torņa pirmā stāva grīdas līmenis bija 96,60 m augstu virs absolūtās nulles (jūras!) līmeņa.¹⁵ Pagraba velnes pamatā, tās DR daļā izmūrēts vēdcaurums ap 0,15 m diametrā ar izeju 1. stāva šaujamlūkā.

Arī pagraba telpu vēl pildīja ar būvgružiem, kaļķu javu, stieplu fragmentiem, ķieģeļu, krāsns podiņu un jumta kārniņu šķembām jaukta zeme,

42. att. Pusapaļais tornis 1974. gadā no A.

43. att. Pusapalā torņa austrumu sienas plāns: a – pamatzeme ar noslāņojumiem, b – sienas pamatos un augstāk ķieģeļu mūrējumā liktie lieli laukakmeņi, c – ķieģeļu velve, d – mālzemes blīvējums, e – torņa 1. stāva ķieģeļu grīda..

retumis pat veseli ķieģeļi (30x15x8; 29x15x8,5; 30,5x16,0x9,0 cm), mazāk – trauku lauskas, stikli, arī dzīvnieku kauli. Pagraba pildījumā nebija starpkārtu, tāpēc jāsecina, ka tā aizbēršana notikusi vienā paņēmienā. Pildījumu norokot līdz līmenim 92,94 – 93,98, atklājās iztrūdējušas koka grīdas paliekas, bet zem tās vēl vairāki māla kloni ar tumšas zemes starpkārtām (43.att.:a). Tās liecināja par pagraba ilgstošu izmantošanu, par to, ka, uzkrājoties trūdzemei, tas nav iztīrīts, bet gan vienkārši pārklāts ar jaunu klonu – mālu kārtu.

Pagraba sienu pamatiem pamatmālā izraktā grāvītī likts ķieģeļu fragmentu, jumta kārniņu drumslu un kaļķu blīvējums, tad – lieli laukakme-

ņi un sienu mūrējums no ķieģeļiem ar kaļķu saistvielu. Pagraba sienu apakšdaļā (ap 93,90 līmeni) vairākās vietās atradās dzelzs stieņu gali, kuru praktiskā nozīme neskaidra.

Interesants atradums pagrabā bija pie tā austrumu sienas pamatiem – viens virs otra noliktie dzelzs kapļi (45.att.).

Ieeju tornī ļāva izprast tā ārsienā 2,30 m no DR stūra atklājies 1,65 m plats ierāvums – torņa sienas biezuma samazinājums, kurā atsedzās ieejas kāpņu pakāpieni. Tas un vēl vēlākie vērojumi I izrakumu laukumā deva pamatu pareizai agrāk neskaidrā mezgla – pagraba ieejas un ieejas no pagalma uz torņa pirmo stāvu – restaurācijai.

44. att. Šaujamlūkas pusapaļā torņa pirmajā stāvā dienvidrietumu daļā (šaušanai gar R sienu uz dienvidiem).

Ar to novadpētniecības muzeja un arheologu sadarbības pirmais posms noslēdzās, bet, kā redzams, – tobrīd vēl nebija pilnīgas skaidrības pat par pagraba ieejas restaurēšanu, un, protams, nebija arī zinātniski droša pamata tālākai pils restaurācijai.

Tāpēc muzeja direktore Anna Jurkāne un arheologs Jānis Graudonis vienojās par visa Turaidas kompleksa pilnīgas arheoloģiskās izpētes nepieciešamību, jo bez tās pamatota, precīza pils restaurācija nebija iespējama. Pēc tiesisko formalitāšu nokārtošanas (sadarbības līgums, paredzot abu pušu pienākumus, darbu finansēšanu, iegūto materiālu un izrakumu dokumentācijas tiesiskais statuss) 1976. gadā atsākās Turaidas mūra pils teritorijas pilnīgā arheoloģiskā izpēte. Šim darbam izvirzījās trīs pamatuzdevumi:

- izpētīt Turaidas pils apbūvi un nocietinājumu sistēmu, lai gūtu zinātniski pamatotus materiālus pils restaurācijai un konservēšanai,
- iegūt atradumus Siguldas novadpētniecības muzeja (tagad Turaidas muzejrezervāts) fondu bagātināšanai un ekspozīcijas pilnveidošanai,
- gūt lietiskos avotus Turaidas apgabala lībiešu vēstures padziļinātai izpētei.

Lai sāktu pils teritorijas arheoloģisko izpēti, vajadzēja atbrīvoties no plašā apauguma (46.att.). Koku un krūmu nociršanu un novākšanu palīdzēja veikt Inčukalna mežrūpsaimniecība (direktors I. Krastiņš). Tad visu pils teritoriju sadalīja izrakumu laukumos (47.att.). Lai risinātu restauratoriem nepieciešamās pusapaļā torņa problēmas, I izrakumu laukumu iemērija tā, lai tas ietvertu pusapaļo torni (48.att.). Laukums bija

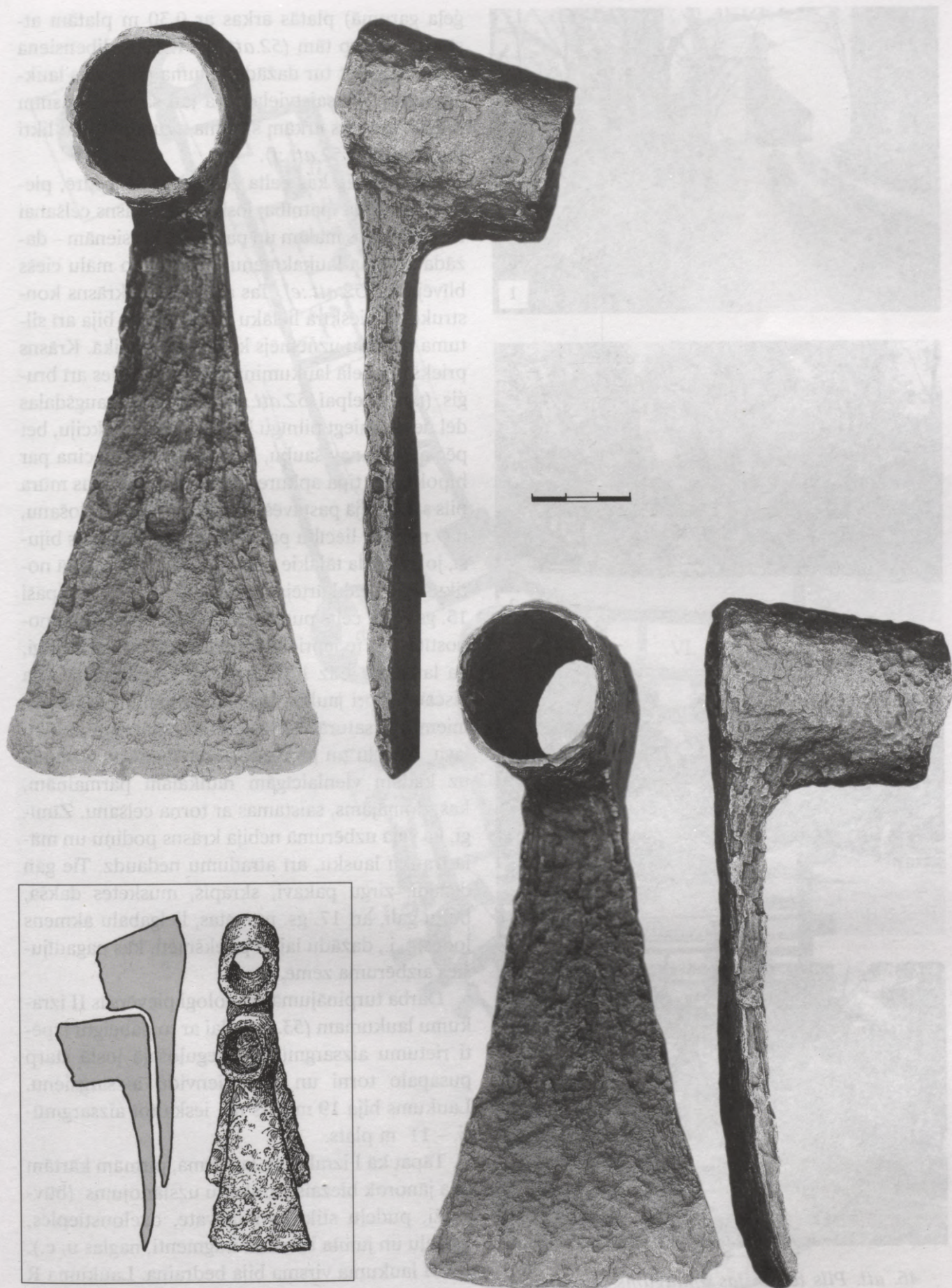
austrumu malā Z–D virzienā 17 m garš un R–A virzienā 11 m plats. Tā ziemeļu gals pieslēdzās muzeja ēkai. Tieši šajā laukumā darba gaitā vajadzēja noskaidrot ieejas vietu pagrabā, noteikt tās izveidi un atklāt arī šinī rajonā notikušās celtniecības liecības.

Laukumā, norokot restauratoru darba rezultātā radušos būvgružu slāni un vēl redzami pāraknāto zemes kārtu, ap 96,0 līmeni jau parādījās agrāk te bijušās celtniecības paliekas. Rajonā starp muzeja ēku un pusapaļo torni atsedzās jaunāka laika (?) ķieģeļu bruģa fragments ar 16 ķieģeļiem, laukuma dienvidu galā vidēji lielu laukakmeņu rinda. Par pēdējās nozīmi skaidrību neguva.

Laukuma 13–17/i–h kvadrātos ap 95,60 līmeni atklājās kādas celtnes pamatu fragments (49.att.), par kādas citas celtnes esamību pagātnē lika domāt vidēji lielu laukakmeņu rinda laukuma dienvidu daļā. Tomēr tuvāku norādījumu par celtnēm stipri jauktā rakstura zemē nebija. Nozīmīgākais bija tas, ka, noņemot vēl ap 0,30 m biezu jauktās zemes slāni, parādījās noteiktas konstrukcijas. Starp 4,7–7,0 m no laukuma ziemeļu gala atklājās īpaši izmūrētā pagraba ieeja (50.att.) – Z–D virzienā 1,10 m plata un R–A virzienā 1,5 m gara. Ieejas veidošanai raktās bedres malas nostiprinātas ar apmēram 0,50 m biezu kaļķu javu no laukakmeņiem un plienakmeņiem celtu, samērā paviršu mūrējumu. Kāpienus gan šajā bedrē neatrada. Kā redzams, ap ieeju saglabājušās senāk šajā rajonā bijuša bruģa paliekas (50.att.).

Pārsteidzošs bija hipokausta tipa krāsns pamatdaļas (51.att.) atklājums laukuma Z galā. Tā atradās 3–5 m austrumos no pusapaļā torņa sienas un bija daļēji sapostīta. Tomēr izpēte deva pilnīgu priekšstatu par tās uzbūvi (52.att.).

Pirms krāsns celšanas šajā laukuma daļā jau bijis kultūrlānis vismaz 0,3–0,5 m biezumā (lībiešu laika?). Tad tur krāsns celšanai, noņemot melno kultūrlāni līdz sarkanā māla pamatam, ZZA–DDR virzienā izrakta 4,0 m gara, 3,0 m plata būvbedre. Tad ap 0,95 m attālumā viena no otras uz mūrētas 1,50 m garās krāsns ārsienas (52.att.:a). To iekšpusē mūrētas kurtuves sienas (52.att.:b) trīs ķieģeļu (ap 0,30 m) augstumā. Uz tām kā pamata tad pāri kurtuvei celtas trīs arkas (52.att.:c). Tam nolūkam arkā apakšējā kārtā ķieģeļi likti uz šķautnes, virs šīs pirmās kārtas – otrā kārtā – plakaniski. Tā veidotas 0,30 m (viena ķie-

45. att. Pusapalā torņa pagrabā atrastie dzelzs kapļi.

1

2

3

4

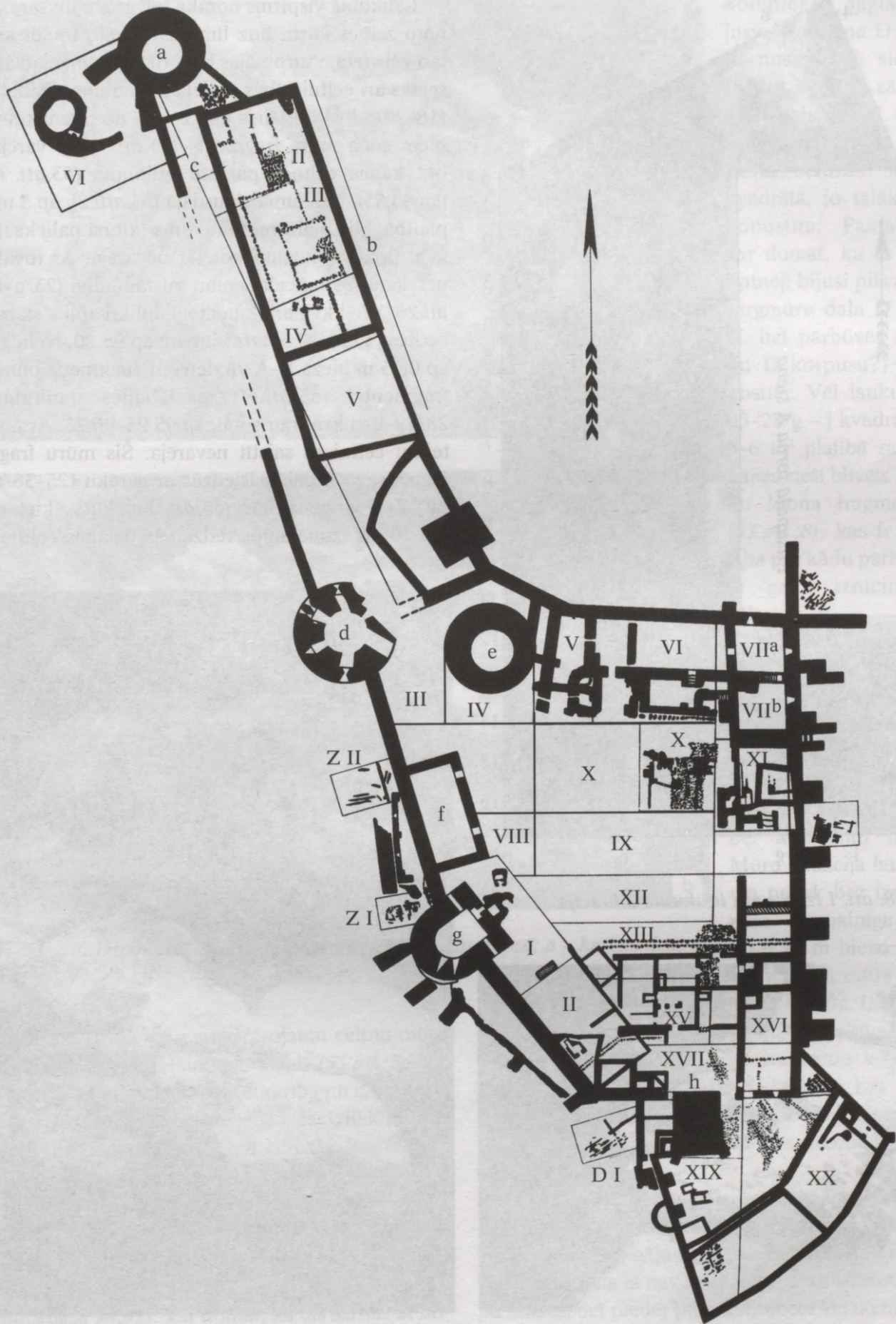
46. att. Pils teritorijas apaugums: 1 – pievedceļš no Z, 2 – pils teritorija DA daļā no ZR, 3 – dienvidu korpusa pamati pirms izrakumu sākšanas no Z, 4 – pils vietas D gals no Z.

ģeļa garumā) platās arkas ar 0,30 m platām atstarpēm starp tām (52.att.:d). Krāsns dibensiena celts, saliekot tur dažāda lieluma plakanus laukakmeņus bez saistvielas. Kā jau šā tipa krāsniem raksturīgs, virs arkām siltuma akumulēšanai likti laukakmeņi (52.att.:f).

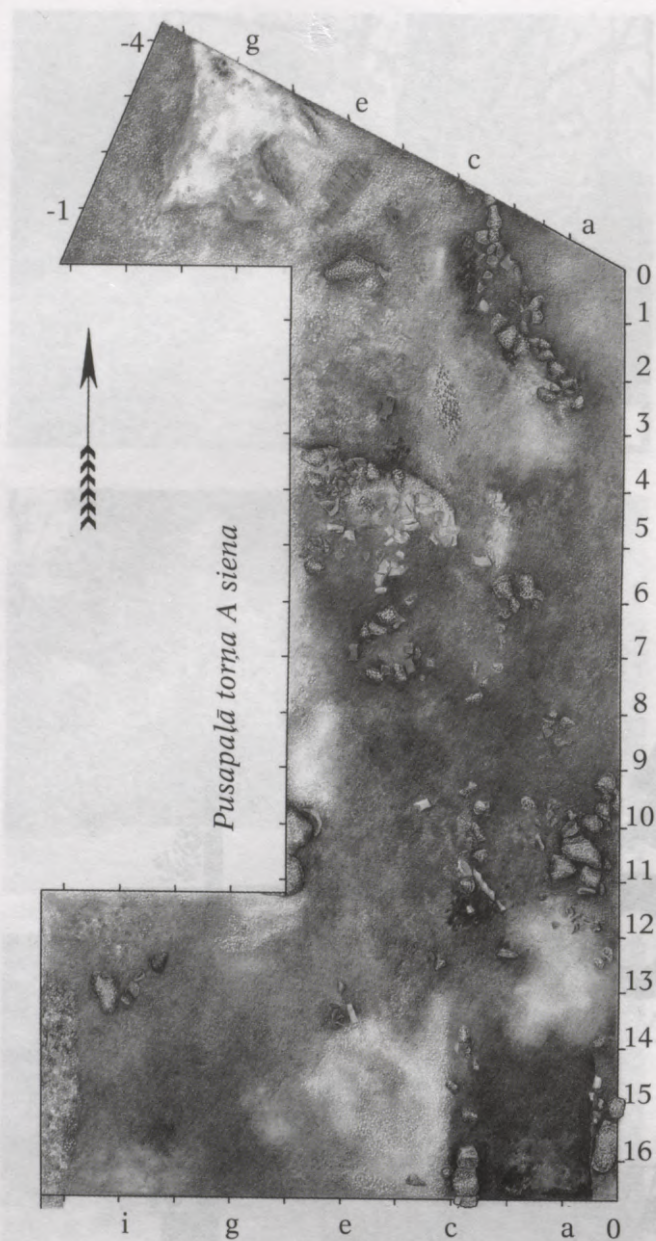
Šai krāsniņ, kas celts zemē ieraktā bedrē, piemita vēl kāda īpatnība: joslā starp krāsns celšanai raktās bedres malām un pašas krāsns sienām – dažāda lieluma laukakmeņu un sarkano mālu ciešs blīvējums (52.att.:e). Tas acīmredzot krāsns konstrukcijai piešķir lielāku stabilitāti un bija arī siltuma papildu uzņēmējs kurināšanas laikā. Krāsns priekšā nelielā laukumīnā bija saglabājies arī brūģis (priekštelpai 52.att.:g). Sapostītās augšdaļas dēļ nevar sniegt pilnīgu krāsns rekonstrukciju, bet pēc atklātā nav šaubu, ka atsegtā daļa liecina par hipokausta tipa apkures eksistenci Turaidas mūra pils sākotnējā pastāvēšanas laikā. Par nožēlošanu, nav nekādu liecību par celtni, kurā šī krāsns bijusi, jo, kā rāda tālākie pētījumi, šajā pils rajonā notikušas vairākkārtējas radikālas pārbūves. Īpaši 15. gs., kad celts pusapaļais tornis. Tad pilnīgi nopostītas arī te iepriekš bijušās celtnes. Raksturīgi, ka laukumā līdz 1,50 m biežais kultūrslānis bija viscaur stipri jaukts, bez atšķiramiem noslāņojumiem. Tā saturā esošās smiltis, mālzeme, kaļķu java, ķieģeļu un jumta kārniņu šķembas norādīja uz kādām vienlaicīgām radikālām pārmaiņām, kas, domājams, saistāmas ar torņa celšanu. Zīmīgi, ka šajā uzbērumā nebija krāsns podiņu un māla trauku lausku, arī atradumu nedaudz. Tie gan dažādi: zirgu pakavi, skrāpis, musketes dakša, bultu gali, arī 17. gs. monētas, liulgabalu akmens lodes, t. i., dažādu laiku priekšmeti, kas pagādījušies aizbēruma zemē.

Darba turpinājumā arheologi pievērsās II izrakumu laukumam (53.att.), lai ar to pabeigtu izpēti rietumu aizsargmūrim pieguļošajā joslā starp pusapaļo torni un pils dienvidu aizsargsienu. Laukums bija 19 m garš un, ieskaitot aizsargmūri, – 11 m plats.

Tāpat kā I izrakumu laukumā, pirmām kārtām bija jānorok biežais jaunlaiku uzslāņojums (būvgruži, pudeļu stikli, stikla vate, dzelozstieples, ķieģeļu un jumta kārniņu fragmenti, naglas u. c.). Arī II laukuma virsma bija bedraina. Laukuma R malā aizsargmūra rajonu labi rādīja 1,5–2,0 m liels paaugstinājums. Aizsargmūra attīrīšanai izmantoja tehniku (54.att.).

47. att. Pētāmās pils teritorijas sadalījums laukumos: I – XX izrakumu laukumi.

48. att. I izrakumu laukuma situācija.

50. att. Ieejas vieta pusapaļā torņa pagrabā I izrakumu laukumā.

Laukumā vispirms noraka būvgrūžu un saraknāto zemes kārtu līdz līmenim 95,80, tomēr arī tad vēl vietām turpinājās būvgrūži, bet bija jau atsegta arī celtniecības paliekas. Laukuma Z daļā (18–20/c kv.) atklājies kaļķu javā no plienakmeņiem celta mūra fragments (55.att.), kas varēja būt kādas celtnes pamatu atlikums (53.att.:1; līm.95,53). Laukuma vidusdaļā (53.att.:2), ap 5 m² platībā, bija mālzemes laukums (klona paliekas), taču droši tā nozīmi noteikt nevarēja. Ar tuvāk neraksturojamu celtniecību saistāmi divi (23/g–h un 26/ZA–i kv.) ar akmeņiem aplikti apli – stabu bedres (53.att.:3;56.att.) līmenī ap 95,20. Neliels, ap 0,65 m bieza R–A virziena plienakmeņa mūra fragments (53.att.:4) saglabājies laukumā 28/29–b–d kvadrātos līm. ap 95,25–96,23. Ar noteiktu celtni to saistīt nevarēja. Šis mūru fragments savā A galā saslēdzās ar garāku (25–36/a kv.) Z–D virziena mūri (53.att.:11), kurš, šķiet, ir jau 19. gs. zīmējumos redzamas lielākas celtnes

49. att. I izrakumu laukuma 13–17/i–h kvadrātos. Celtnes fragments.

51. att. Hipokausta siltumkrāsns I izrakumu laukumā: a – krāsns drupas no ZA, b – no DR.

paliekas. Tuvāk vēl neraksturojamu celtnu mūru komplekss atklājās laukuma D galā (53.att.:5a,b,c; 57.att.). To augšas līmenis atkarībā no saglabāšanās – 95,08–95,93, bet tie sniedzās dziļāk kultūrslānī un, domājams, var būt jaunāki, kas ieraktā bedrē iemūrēti jaunākā laikā, kā tas redzams 19. gs. zīmējumos (58.att.).

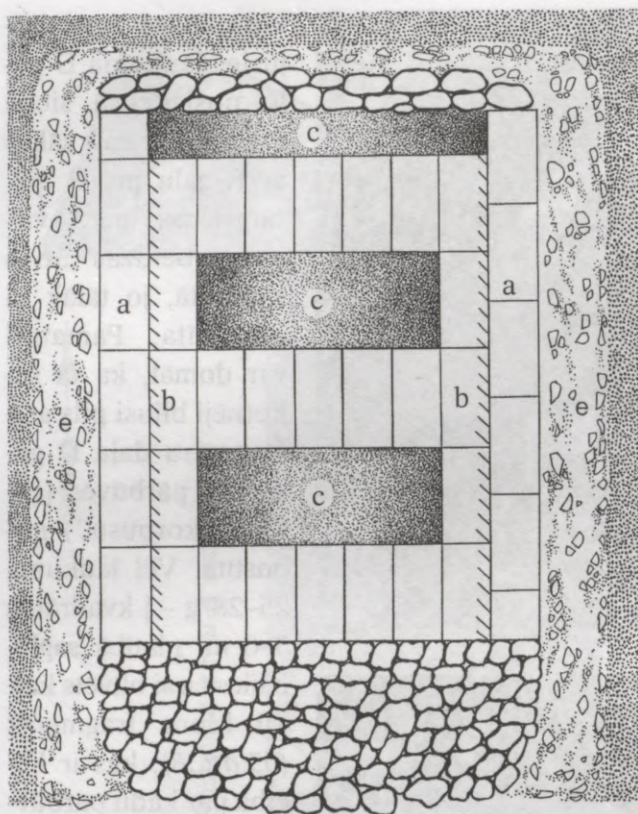
Īpatnējs palielu laukakmeņu un daļēji arī plienakmeņu piemūrējums atsedzās gar R malas aizsargmūri laukuma 27–36/j metros (53.att.:6; lim. augšā 94,97). Var domāt, ka tas saistās ar domu – izolēt aizsargmūrus no blakus celtās krāsns (53.att.:9). Jāatzīmē, ka augstākā līmenī šajā visā

kompleksā saglabājusies laukuma D galu noslēdzošā siena (53.att.:7), kas sākas ar R galu pie R aizsargsienas un A virzienā beidzas 36–b kvadrātā, jo tālāk tā nopostīta. Pamatoti var domāt, ka tā sākotnēji bijusi pils aizsargmūru daļa D galā, bet pārbūvēs (ceļot D korpusu?) nopostīta. Vēl laukuma 25–28/g – j kvadrātos 5–6 m² platībā saglabājusies cieši blīvvēts kaļķu klonu fragments (53.att.:8), kas ir liecība par kādu pārbūvju gaitā iznīcinātu celtni.

Arī tālāk laukumā, līdz līmenim 95,50–95,60, norokamajai zemei visur saglabājusies jaukts raksturs (zeme, kaļķu java, ķieģeļu un kārniņu šķembas), bet atradumu maz. Mūru situācija laukumā paliek bez izmaiņām. Nemainīga arī ap 0,40 m biezo ziemeļu daļas mūra pamatu (53.att.:1) situā-

cija, bet tagad redzams, ka tie guļ uz kultūrslāņa, t. i., pieder pils eksistences jaunākam laikam. Jaunāka laika ir arī mūris (53.att.:5a), kas pārsež kaļķu klonu (53.att.:8), un, to ceļot, saposītī laukuma 28–31/i – j kvadrātos situētie krāsns \ pamati.

Noņemot šo kārtu, krāsns atsegta pilnīgi (53.att.:9). Tās kurtuves pamatā līmenis 94,97. No krāsns saglabājusies apakšējā daļa (59.att.). Tā liecināja, ka tā nav vairs parastā hipokausta tipa krāsns, bet pieder pils eksistences vēlākam laikam (pēc 15. gs.?). Ar ziemeļu galu tā pieslēdzas sienai 5a, kuru ceļot šis gals daļēji saposītīts

52. att.

Hipokausta siltumkrāsns

uzbūve

a – sānu sienas,

b – kurtuves sienas,

c – arkas,

d – arku starpas,

e – mālzesmes un akmeņu blīvējums,

f – akmeņi siltuma akumulācijai,

g – priekštelpas bruģis.

52. att. Hipokausta siltumkrāsns uzbūve: a – sānu sienas, b – kurtuves sienas, c – arkas, d – arku starpas, e – mālzesmes un akmeņu blīvējums, f – akmeņi siltuma akumulācijai, g – priekštelpas bruģis.

(53.att.:8–5a). Starp krāsni un aizsargmūri, kur redzam jau minēto akmeņu piemūrējumu (53.att.:6), pret sienu 5a vēl – mālu masā liktu laukakmeņu blīvējums.

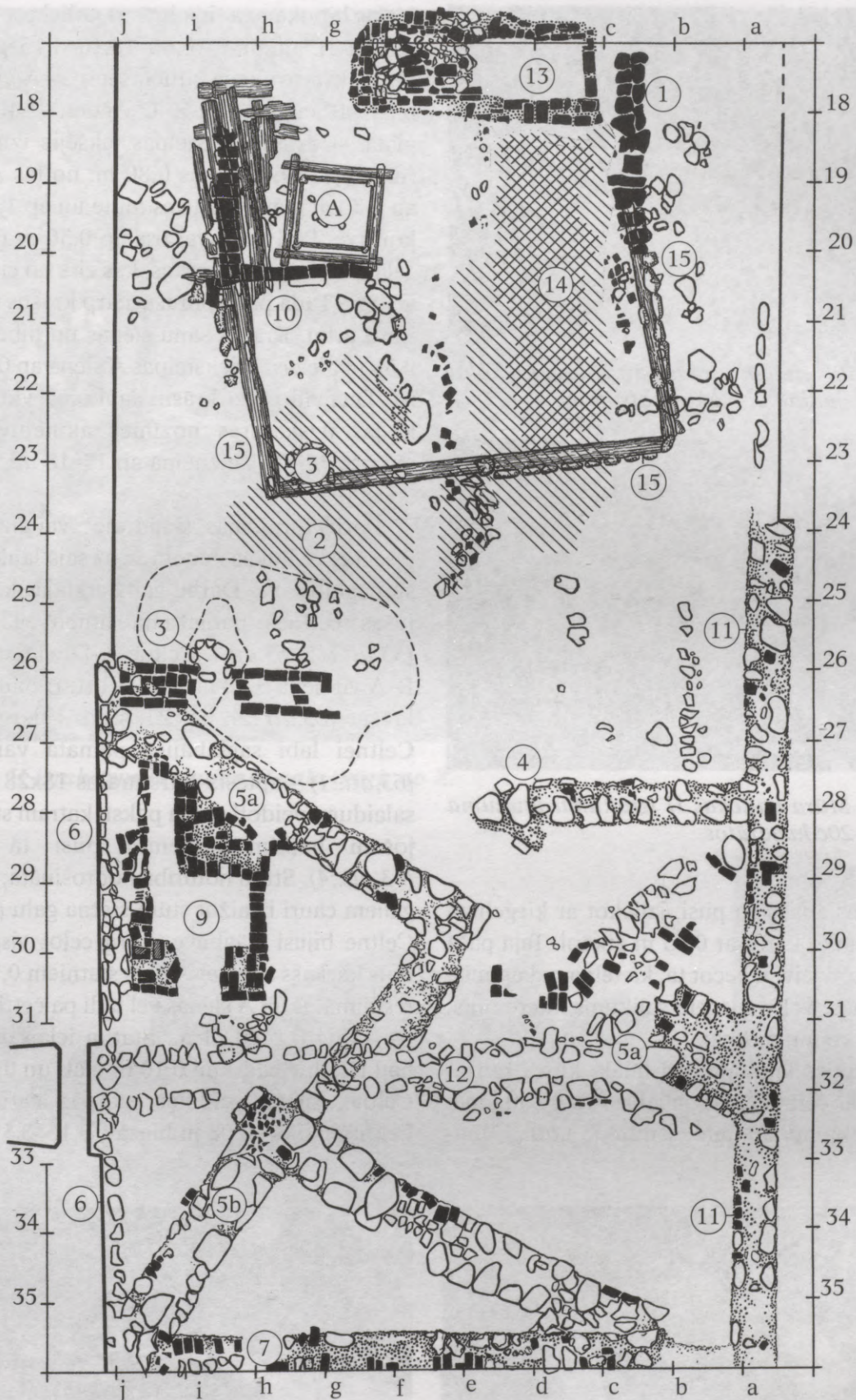
Krāsns D galā starp DA stūra stabveida mūrējumu (59.att.:a), kas 0,75x0,45 m liels, un masīvāku mūrējumu DR stūrī ir 0,65 m platā “kurtuves mute”. Attēlā (59.att.) labi redzams, ka starp stabveida mūrējumu un tālāko krāsns daļu ir neizskaidrojams pazeminājums (59.att.:b), kas nav radies, krāsni postot. No kurtuves mutes ziemeļos ir Z–D virzienā ap 1,0 m plata, R–A virzienā

1,20 m gara telpa, kam R pusē – 0,50 m plats turpinājums Z virzienā (59.att.:a). Var domāt, ka tur – dūmvads. Vēlāk celtās sienas (59.att.:5a) rezultātā radušos postījumu dēļ skaidrība par to nav gūstama. Zīmīgi, ka pelnus konstatēja tikai kurtuves mutē. Krāsns pastāvēšanas laika noteikšanai dotumu nav, bet tās konstrukcija, kā minēts, noteikti rāda, ka tā nav hipokausta tipa, resp., krāsns ir jaunāka laika. Vēl zīmīgi ir tas, ka mālu javā celtais laukakmeņu piemūrējums gar aizsargmūri balstās uz būvgružu slāņa, un pēc 32–33 m esošās aizmūrētās vēdlūkas redzams, ka tas radies jau pēc vēdlūkas likvidēšanas. Par krāsns iespējamo piederību 16. gs. vai vēlākam laikam varētu liecināt tās celšanā izmantotie mēles tipa jumtu kārniņi.

Laukumu padziļinot līdz līmenim ap 95,30, norokamai zemei joprojām jaukts raksturs, kas nozīmē uzpildījumu pārrakumus, mainoties apbūvei.

Jaunajā līmenī (95,30) laukuma ZR daļā 18–20/f–I kv. atklājās blīvi noblietēts gluds māla klons, kurā, izdarot izgriezumu, atklājās zemāk guļošas celtnes siena (60.att.). Šīs sienas pilnīgi atsedzot, konstatēja kādas te bijušas nopostītas celtnes paliekas (61.att.). Māla klons te bijis ap 0,12 m biezs. Izrakumu gaitā nebija droši nosakāms, vai te skatāms vienas celtnes pārbūves rezultāts, vai vienā vietā ir divu atšķirīgu celtnu paliekas (60.att.). Gar laukuma A malu 25–35/a kv. siena (sk.53.att.:11) – jau minētie pamati. Tālāk iedziļinoties, atklājās laukumu D daļā 32–33 m robežās A–R virzienā šķērsojoša ūdens noteka (53.att.:12). Noteka veidota 0,30 – 0,35 m plata un 0,20–0,25 m dziļa. Notekas malas rūpīgi izliktas ar dažāda lieluma plakaniem laukakmeņiem un plienakmens plāksnēm, pat atsevišķiem ķieģeļiem (62.att.). Notekas rietumu gals bija ievadīts bijušās R aizsargmūri aizmūrētās vēdlūkas spraugā. Sprauga aizmūrējumā ir viena ķieģeļa garumā un platumā (0,32x0,34 m). Notekas apakšas līmenis ap 95,08. Vēdlūku izveidi pilnīgāk varēja noskaidrot, iztīrot no aizgruvuma vēdlūku aizsargmūri laukuma 22–23 m robežās.

Aizsargmūru iekšpusē ir vēdlūkas mute. Pati lūka izmūrēta tā, ka virzienā uz augšu un arī sāniski tās izmēri samazinās. Sāniskā sašaurināšanās, saprotams, notiek, katru nākamo ķieģeļu kārtu liekot tuvāk lūkas centram. Sašaurināšanās uz augšu notikusi, vienlaicīgi pakāpeniski veido-

53. att. II izrakumu laukuma plāns: 1 – plienakmeņu mūra pamati, 2 – māla klons, 3 – ar akmeņiem apliktās stabu bedres, 4 – mūra pamati, 5a, b, c – dažādu sienu pamati, 6 – laukakmeņu piemūrējums pils R malas aizsargsienai, 7 – sienas pamati laukuma D galā (sākotnējā D gala aizsargsiena?), 8 – kaļķu klons, 9 – krāsns, 10 – celtnes paliekas ar māla klonu un ķieģeļu sienas fragmentu, 11 – mūra pamati (18. gs.), 12 – ūdens noteka (17.–18. gs.), 13 – hipokausta tipa krāsns, 14 – nenoteikts akmeņu krāvums, 15 – bijušās pirts vieta ar aku (A).

54. att. Pils rietumu sienas attīrīšana no koku saknēm un jauktā virslāņa skats no D.

55. att. Mūra paliekas II izrakumu laukuma Z daļā 18–20c kvadrātos.

not vārdlūkas apakšējo pusi, izliekot ar ķieģeļiem katru augstāko kārtu ar 0,05 m atkāpi. Tajā pašā laikā augšu – velvi izliecot tā, ka telpa pakāpeniski samazinās. Velvē ķieģeļu salikums interesants, tas veido skujiņu motīvu.

Iedziļinoties laukumā vēl tālāk, kļuva redzamas arī citas celtniecības paliekas. Tā 94,50 līmenī I–II izrakumu laukumu sadūrē (53.att.:13) at-

klājās hipokausta tipa krāsns paliekas. Krāsns ievēra I–II laukumu 16,60–18,10/d 15–g 50 kvadrātos. Konstrukcija situēta tieši R–A virzienā un bija 3,40 m gara, bet Z–D virzienā 1,40 – 1,60 m plata. Krāsns priekštelpas iekšējie izmēri – garums 1,45 m, platums 0,80 m, no tās A virzienā ap 0,50 m plata kurtuves mute un ap 1,75 m gara kurtuve. Pāri kurtuvei trīs ap 0,30 m (viena ķieģeļa garums) platas arkas, kas cita no citas 0,15 m atstatu. Tāda pati sprauga starp krāsns dibenu un trešo arku. Krāsns sānu sienas un dibensiena ap 0,30 m biezas. Priekštelpas A siena ap 0,18 m bieza. Dienvidos no krāsns laukuma vidusdaļā atklājās neskaidras nozīmes akmeņu krāvums (53.att.:14), kas aizņēma ap 17–18 m², tā līmenis 95,17–95,32.

Darbs turpinājās, skaidrojot, vai aizsargsienās atsegtās vārdlūkas nenorāda uz šajā laukumā bijušu pagrabstāvu. Darbu gaitā atklājās kādas te bijušas celtnes pamatdaļa līmenī 93,90–94,10 (53.att.:15; 63.att.). Celtne Z–D virzienā 5,92 m, R–A virzienā 5,90 m. Tās DR stūrī bijusi akmens krāsns (63.att.:2), bet ZR stūrī – aka (63.att.:3). Celtnēi labi saglabāties pamata vainagbalķis (63.att.:1) – aptēsts četrstūrainis 18x28 cm. Stūru salaidumi veidoti gludā paksī, katram stūrī veidojošam balķim noņemot pusi tā biezuma (63.att.:4). Stūra noturība nodrošināta, abu balķu galiem cauri izlaižot stūra statņa galu (63.att.:a). Celtne bijusi stāvbūve, kuru ceļot vispirms veidots karkass ar atsevišķiem statņiem 0,20x0,20 m resnumā. R un A sienās vēl tādi pa četriem, D sienā – divi 0,24x0,24 m. Statņu ielaišanai pamatbalķī kaltie caurumi 0,10 m plati un 0,20 m gari. Celtnes sienas veidotas, starpās starp statņiem liekot ap 0,07–0,08 m biezas, 0,16–0,35 m platas

56. att. Ar akmeņiem apliktas stabu bedres: 1 – 23–kv., 2 – 26–i kv.

57. att. II izrakumu laukuma D gala mūri, no Z.

58. att. A. Merķeļa 1829. gadā zīmētās Turaidas pilsdrupas (A. Merķeļa albuma oriģināls Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā).

blankas. Ieeja celtnē bijusi no D puses – starp diviem nedaudz masīvākiem statņiem. Celtnes DR stūrī atsedzās ap 2,40 m gari, 1,50 m plati akmens krāsns pamati, kur laukakmeņu likumu norobežoja mālu blīvējums. Ziemeļrietumu stūrī atradu-

sies aka (63.att.:3) ar interesantu grodu sistēmu (63.,64.att.). Tās ārējie grodi veidoti pēc apaļkoku gulbūves tipa. Apaļkoku diametrs 0,10–0,15 m, garums – 1,50 m. Tiem krusta pakšos pārļaidumi 0,10 m (63.att.:5). Otro – iekšējo grodu kār-

59. att. II izrakumu laukumā – 20. krāsns 27–31/i-j kvadrātos: a – no D, b – no A.

ta veidota apaļkoku grodu iekšējos stūros, likti četrstūra stabiņi – 0,15x0,15 m, tiem divās pusēs izveidotas gropes, kurās tad ielaisti horizontāli likto 0,04 – 0,06 m biezo dēļu gali (63.att.:5). Tā veidota aciņa tīra ūdens iegūšanai. Pārsteigumu radīja tas, ka aka bija tikai 1 m dziļa. Aku tīrot no dubļiem, tajā atrada virpotu koka trauku un galdiņtrauku fragmentus.

60. att. Celtniecības paliekas II izrakumu laukumā ZR sektorā no D: māla klona noņemtajā daļā redzams kādas celtnes sienas fragments.

Celtne, šķita, guļ uz pamatzemes, bet, tās dienvidu pusē izdarot griezumus, kļuva redzama aizsargsienai raktā būvbedre. Izrādījās, ka pārbaudes rajonā līmenis būvbedres dibenā ir 92,09, aizsargsienas apakšā 92,94, bet vēdlūkas apakšā jau 93,30. Tas nozīmē, ka, aizsargsienu ceļot, ieplānoto vēdlūku sākts veidot jau ap 0,40 m augstumā no pamata (1,20 m no būvbedres dibena!).

Vēl minams, ka celtnes DR stūra rajonā tumšā kultūrslānī atklājās ZA–DR virziena grāvis (līmenis – apakšā 92,87, augšā – 93,30), kurā atradās divi silesveidā izdobti balķi (64.a att.). Likās, ka tiem varēja būt sakars ar kādreiz te bijušu lībiešu laika celtni, ar ūdens noteci pirtī.

Darbs šajā pils dienvidrietumu daļā liecināja par tur laika gaitā notikušām vairākām pārbūvēm. Vēlākie pētījumi aiz R aizsargsienas atklāja vienu šo pārbūvju pamatcēloni: 14.–15. gs. mijā vai 15. gs. sākumā palikšņa R nogāzē bija noticis plašs zemes nogrūvums, kā rezultātā sagāzusies pirmatnējās pils rietumu aizsargsienas dienvidu daļa. Tad, atkāpjoties no nobrukuma 3–5 m uz pagalma pusi, celta jaunā, tagad nu jau restaurētā aizsargsiena. Ceļot jauno aizsargsienu un pusapaļo torni 15. gs., likvidētas te agrāk bijušās un jauno celtniecību traucējušās celtnes. Pārbūvēta arī iepriekš aprakstītā “pirts”. Bet jau pēc 15. gs. radušās celtnes, no kurām saglabājušies mūri pētītās joslas dienvidu galā. Bez pēdām dažādo pārbūvju laikā pazudušas celtnes, kurās atradušās agrāk minētās hipokausta tipa krāsns. Par nožēlošanu, nav nekādu drošu norādījumu šo pārbūvju laikā tuvākai noteikšanai, jo jaunās pārbūvēs arvien ir jaukts kultūrslānis. Skaidrs gan ir tas, ka divas aprakstītās hipokausta tipa krāsns ir vecākas par 15. gs., ka II laukumā atsegtā parastā tipa krāsns pieder jau vismaz 16.–17. gs. celtniecībai. Interesantā ūdens noteka, kā noskaidrojās vēlāk, saistās ar 18. gs. celtni.

1982. gadā, kad restauratori darba vietu pārcēla uz pils izpētīto DR iecirkni, arheologi sāka izpētīt pils ziemeļu teritorijas malā. Šim darbam iemērīja divus laukumus: V laukumu – no centrālā torņa uz austrumiem – 12 m platu un VI laukumu – 15 m platu, kā V laukuma turpinājumu uz A. Abu laukumu garums Z–D virzienā 17 m (65.att.). Laukumos noteikti vajadzēja ietvert pils ziemeļu aizsargmūri un tam pieguļošo celtnu joslu. Vēlākais darbs apliecināja, ka izvēle bijusi pareiza. Darba sākums te bija ļoti smags, jo visā ro-

61. att. Ķieģeļu sienas pamati no A: celtnes R siena bijusi ap 0,30 m (viena ķieģeļa garuma) bieza, D siena ap 0,15 m bieza.

kamā platībā ilgāku laiku bijusi būvmateriālu noliktava un zeme tāpēc stipri sablīvējusies, sajaukta ar ķieģeļu šķembām. Daļā rokamās platības 20. gs. 30. gados atradās skolotāju atpūtas nams; arī tas šajā rajonā radījis zemes sablīvējumu.

Lai ar pirmo kārtu noņemtu būvgružus un jaunākā laika uzslāņojumu, šo kārtu raka ap 0,60 m biezumā, sasniedzot laukumā līmeni ap 96,65–96,80. Atsedzās celtniecības konstrukcijas, kuru situācija turpmākajā darbā mainījās maz.

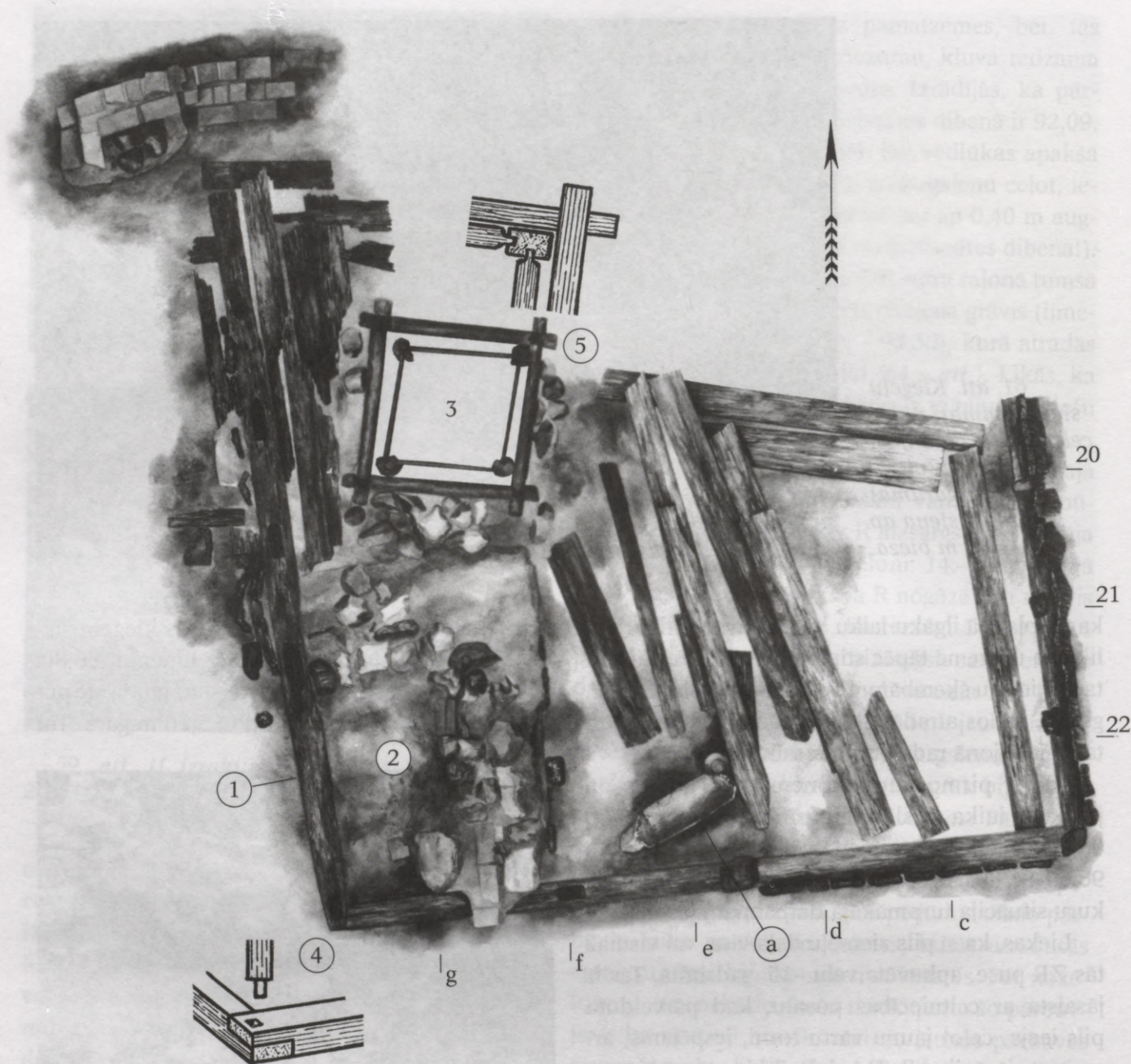
Liekas, ka šī pils ziemeļu daļa visa, vai vismaz tās ZR puse, apbūvēta vēl -15. gadsimtā. Tas ir jāsaista ar celtniecības posmu, kad pārveidota pils ieeja, ceļot jaunu vārtu torni, iespējams, arī mainot situāciju pils DA daļā. Tad te tapusi jauna pirts (65.att.:b), tad ap centrālo torni radušās tālāk minētās pārmaiņas. Pētāmās teritorijas ziemeļu malā atsedzās aizsargsiena (65.att.:1), kas celta no neapstrādātiem plienakmeņiem kaļķu javā. Tās biezums A daļā ap 1,60 m, laukumu vidusdaļā – ap 1,90 m, bet R daļā jau pat līdz 2,0 m. R galā aizsargsiena paliekta uz Z, lai tā apņemtu centrālo torni (65.att.:2). Sākotnēji atsevišķi šis brīvi stāvošais tornis 15. gs. lielo pārbūvju gaitā ar 1,4 m biezu ķieģeļu sienu (65.att.:3) savienots ar ziemeļu aizsargsienu. Ar sienu, kas kaļķu javā mūrēta no laukakmeņiem un plienakmeņiem, tornis savienots arī ar celtņu joslas dienvidos esošo “garo sienu” (65.att.:4–7).

Siena starp Z aizsargmūri un torni, domājams, radusies 15. gs., kad pārveidots pils ieejas mezgls,

celts vārtu tornis. Šīs 1,40 m biezas ķieģeļu sienas pamati iesniedzas tikai līdz līmenim 96,80. Skatot no A puses, šī siena taisna, gluda. R pusē starp torni un aizsargmūri tā 3,20 m gara. Tur

62. att. Ūdens notekas A daļa no A II izrakumu laukumā.

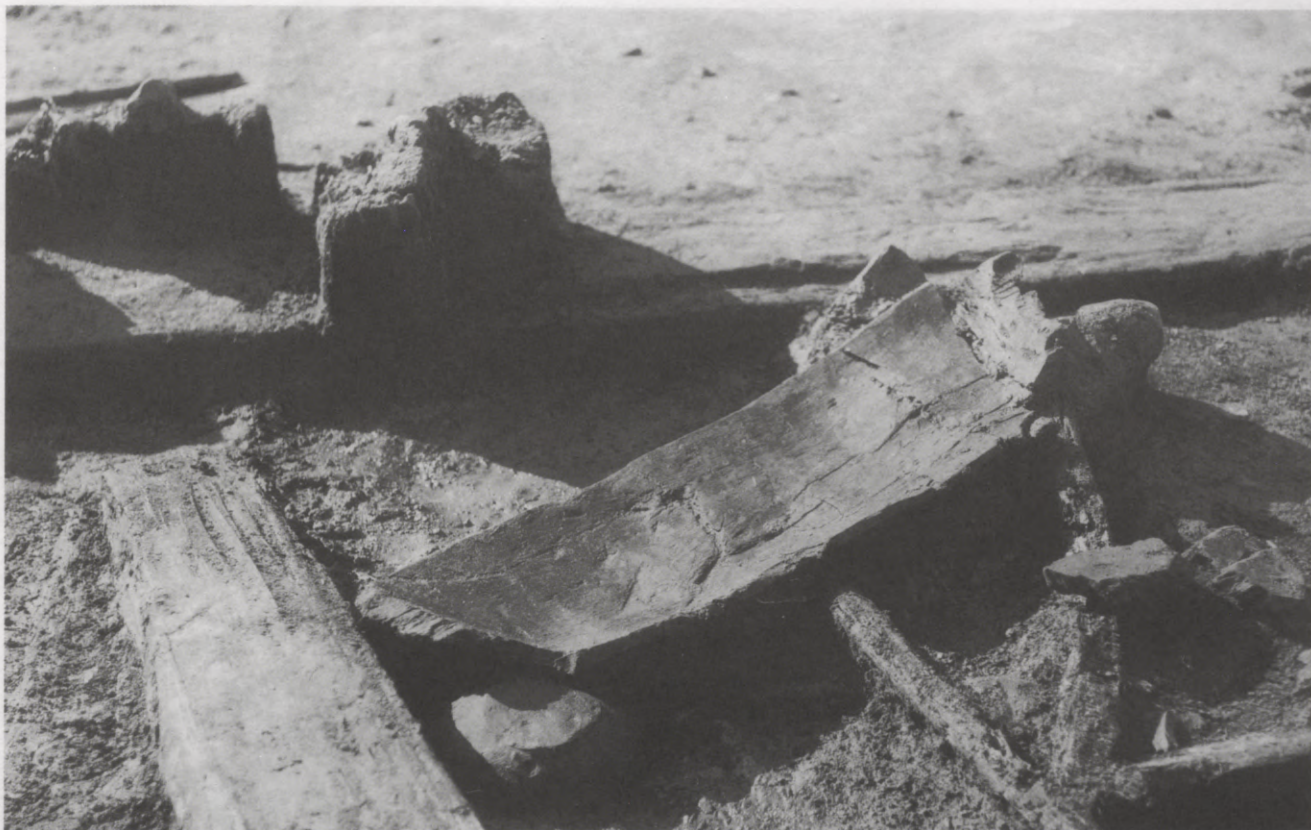
63. att. Celtnes – pirts pamatu plāns: 1 – apakšējie vainagbalķi, 2 – akmens krāsns vieta, 3 – aka, 4 – stūra veidojums, 5 – akas sienu apdare (ārsienu apaļkoku, iekšējās – izolācijas dēļu).

vēl redzami 1,10 m no centrālā torņa puses saglabājušies divi tur bijušo riņķa kāpņu pakāpieni (66.att.). Pakāpienu augstums 0,24 m, to ārējā gala platums pirmam pakāpienam ap 0,73 m, otram – ap 0,50 m. Starp kāpņu telpu un sienas A malu saglabājusies 0,50 m bieza sienas daļa.

Šajā pašā sienā ap 0,40 m no aizsargmūra bijis izmūrēts kamīns (krāsns?). Priekšsiena gan tam izbrukusi, bet kreisajā (Z!) malā vēl saglabājusies arkas pēda (67.att.). Redzams, ka siena bijusi tikai divu ķieģeļu biezumā (ap 20 cm) augsta, un šajā augstumā tad arī gulēja jau slīpi iemūrē-

tais ķieģelis. Izbrukums neļāva noteikt kamīna (krāsns?) mutes izmērus. Virs šī kamīna (krāsns) sienā saglabājies R–A virzienā 0,47 m un Z–D virzienā 0,31 m liels dūmeņa pamats. Dūmeņa A siena 0,62 m, R siena 0,31 m bieza.

Apvienojot šo faktu ar to, ka torņa austrumu sienā redzamas nišas siju galiem un torņa sienā saskatāmas velnes pēdas, ka 1590. gada inventarizācijas aktā rakstīts par velvētām telpām austrumos no centrālā torņa, secināms, ka atklātās telpas izbūve notikusi jau pirms 16. gadsimta. Liekot lietā nedaudz fantāzijas, var domāt, ka

63a. att. Pirts pamatu balķi un tur atrastā mulda.

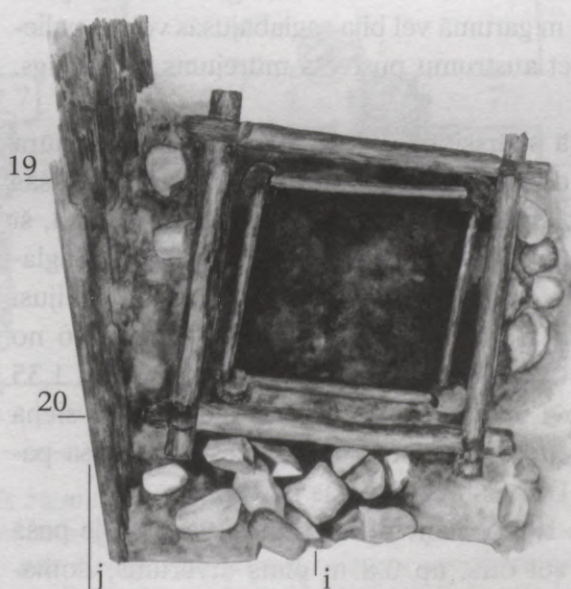
mazā, velvētā telpa pie torņa, kurā varēja ieiet pa riņķa kāpnēm no pils jauno vārtu puses, bijusi telpa vārtu sargiem.

No centrālā torņa uz A iezīmējas telpa a, ko Z noslēdz aizsargmūris, R – iepriekš minētā ķieģeļu siena, dienvidos siena 4 un austrumos siena 5. Starp torni un sienu 5 esošā telpa (65.att.:a) bija tikai dažāda rakstura zemju pildījums, kas acīmredzot bija radīts kā pamats tai celtnu daļai, kur atradies minētais “vārtnieka kambaris”. Siena 5 mūrēta kaļķu javā no plienakmeņiem, liekot arī laukakmeņus. Turpretī tās iespējamais turpinājums D virzienā (65.att.:5a) celtis no laukakmeņiem. Iespējams, ka šāda celtniecības materiālu starpība liecina par sienas 5a vēlāku izcelsmi. Uz to var norādīt arī ķieģeļu izmantošana ar šo sienas daļu iespējami saistītajā telpā e.

Sienu 5 ziemeļu galā aizsargmūrim “pielīmēta”, bet D galā ar “garās sienas” un citu konstrukciju mezglu – “sasieta”. Šīs sienas Z galā – sadūrē ar aizsargmūri – saglabājies ķieģeļu velves fragments 8 ķieģeļu likumā. Tur labi redzams velves izliekums. Pati no plienakmeņiem celtā 1,0–1,2 m biezā siena stipri izbrukusi. Laukuma D daļā atklājas dažādu mūra sienu tīkls (65.att.:5a), gan kā “garās sienas” aizsākums (23–26/g–h kv.). Vi-

su šo fragmentu mūrējumā bija vērojamas atšķirības, kas lika domāt arī par to celšanas laika atšķirību, kas gan nav nosakāma.

Tālāk uz A ap 1,0 m biezā, no plienakmeņiem Z–D virzienā celtā siena (65.att.:6) ziemeļu

Krāsns pamati

64. att. Aka no augšas.

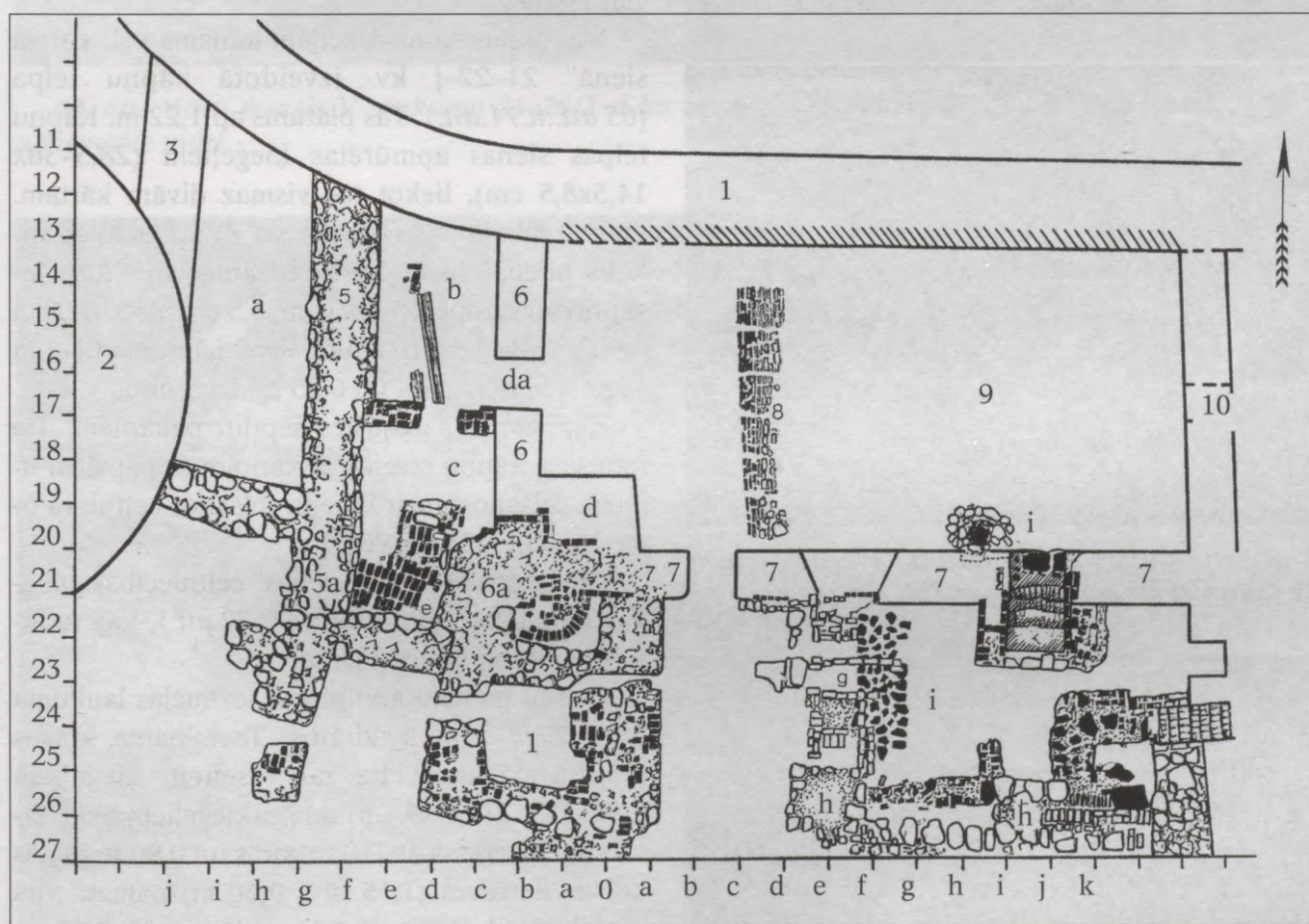
telpu kompleksa priekštelpa (65.att.:e) – ar ķieģeļu grīdu (līmenis 96,18). Grīdā ķieģeļi likti R–A virziena rindā ar garāko asi Z–D virzienā. No šīs priekštelpas pāreja uz mazo telpu c bijusi pa durvīm, kurām aīlas platums sliekšņa līmenī bijis ap 0,85 m. Pārējā bijuši divi pakāpieni, kur nolikti lieli, plakani granīti: augstākais līmenis 96,23, zemākais – 95,99. Ejas platums bija ap 1,0 m.

Visa aplūkoto telpu kompleksa praktiskā nozīme nav droši nosakāma, bet telpas b velvējums un ūdens noteka vedina domāt, ka te varētu būt “pirts” funkcijām atbilstošs mezgls. Tālāk uz D pusi vēl ir it kā sienas 6 turpinājums (6a), kas saistās ar šī laukuma DA daļā esošo apbūves kompleksu (65.att.:f).

V laukuma DA daļā (21–23/a – c kv.) atsegti kādas ķieģeļu konstrukcijas pamati. Pēc ķieģeļu

lokveida likuma un mūra sienām 24–27/a – d kv. var pieņemt, ka te bijusi vieta “riņķa kāpnēm” (68.att.) uz celtnes otro stāvu. Par to ļauj domāt arī fakts, ka pētāmajā laukumā nekādu liecību par kāpnēm nav, tāpat nav ticams, ka otrā stāva telpās ieeja būtu bijusi tikai caur “vārtnieka istabiņu”. Cita skaidrojuma akmens sienu veidojumam nav. Tāpat nav domājams, ka šīs kāpnes varētu būt bijušas bez norobežojuma – nodrošinājuma D pusē.

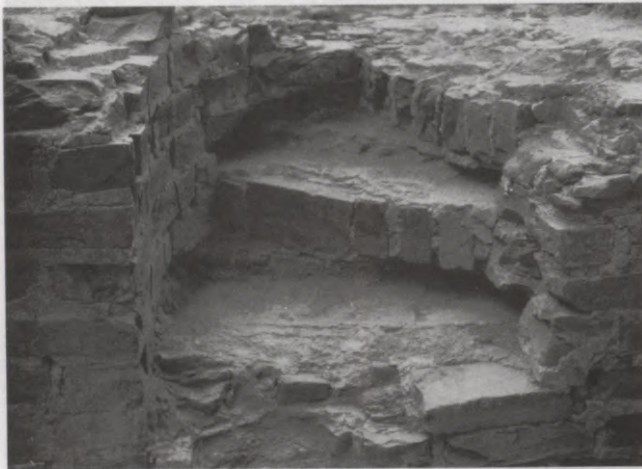
Šīs R daļas vītņu kāpnes, siju balstu nišas centrālā torņa austrumu sienā, tāpat centrālā torņa loka austrumu sienā saskatāmās velves paliekas un arī otrās vītņu kāpnes V laukuma austrumu daļā nepārprotami liecina, ka šajā pils daļā bijusi divstāvu apbūve. Tās R galā tāpat bijis “vārtnieka kambaris” ar savām kāpnēm, bet tālāk austrumos no tā – plaša, tuvāk neraksturojama telpa, kurā

65. att. V–VI izrakumu laukumu plāns: 1 – pils ziemeļu aizsargsiena, 2 – centrālais tornis, 3 – tos savienojošā šķērssiens, 4 – tornis un citas konstrukcijas saistoša siens, 5 – pils telpu a un b robežsiens, 6 – robežsiens starp telpām b un g, 7 – pils ziemeļu daļas celtnu zonu norobežojošā “garā siens”, 8 – pildrežģa sienas paliekas, 9 – telpa bez celtniecības paliekām, 10 – izeja uz VI laukuma pagrabu; a – ar zemēm pieblīveta telpa, b – pirts?, c – pirts priekštelpa, d – gaismas šahta (durvju vieta), e – telpa ar ķieģeļu grīdu, f – neskaidras nozīmes telpa, g – krāsns (19. gs.), h – četrstūra (pamatu?) mūrējumi, i – nenosakāmas nozīmes mūri, j – aka – pagrabīšs, k – kāpnes ieejai 9. telpā, l – kāpnes uz hipokausta krāsns kurtuvi VII laukumā.

varēja uziet pa otrām vītņu kāpnēm. Tālāk uz austrumiem, VI laukumā līmenis darba sākumā ap 97,30, bet, noņemot grūžu slāni līdz līmenim vidēji 96,90–97,0, laukumā jau iezīmējās divas daļas: ziemeļos no “garās sienas” vienīgā liecība par celtniecību bija nobrukušās pildrežģa sienas paliekas (65.att.:7, 8; 69.att.). “Garā siena” – visa V–VI laukuma D malā – patiesībā norobežoja visas aizsargmūrim pieguļošās celtniecības pēdas, kas sakarīgi iet no centrālā torņa R līdz pat VII laukumu un citus tur esošos celtniecības objektus norobežojošai Z–D sienai.

No Z aizsargsienas ap 1,25 m garā posmā pildrežģa sienas pēdu nebija (iespējama durvju vieta), bet tālāk uz dienvidiem līdz “garajai sienai” iezīmējās 6 tās posmi. Tie no Z uz D bija 82–82–78–78–77–82 cm gari, ar apmēram 10–12 cm atstarpēm. Sienas atsevišķie posmi mūrēti kaļķu javā, galvenokārt no pusķieģeļiem. Tie da-

66. att. Riņķa kāpnes (65. att.: 3 sienā) – izejai uz “vārtnieka kambari”.

67. att. Kamīns starpsienā starp Z aizsargsienu un centrālo torni.

žādu izmēru: vesēlie 30x13,5x8,5 cm, pusķieģeļi 14–15 cm plati, 8–9 cm biezi. Atsevišķu posmu starpā nebija ne trūdu, ne deguma pēdu, bet it kā māla zieduma pēdas. Tāpēc nevarēja droši konstatēt, vai tā patiesi ir bijusi pildrežģa siena.

Pildrežģa sienas sadurē ar “garo sienu” vērojams, ka tā celta pēc tam, kad jau celtniecībā notikušas kādas pārmaiņas, jo vēdlūka “garās sienas” galā bijusi aizmūrēta, pirms būvēta pildrežģa siena. Iespējams, ka telpu pārveides gaitā vispirms aizmūrēta vēdlūka, lai tūlīt veidotu pamatu sienu sadurei.

Interesanta bija 20–h–I kvadrātā atsegtā bedre (aka?), kuras malas rūpīgi izliktas akmeņiem (65.att.:j; 70.att. sk. pielikumā). Starp augšmalas akmeņiem viens dzirnakmeņu fragments. Par bedres praktisko nozīmi norādījumu nav, bet, iespējams, tā var būt saistīta ar pārtikas produktu glabāšanu.

No īpašām konstrukcijām minama vēl “garajā sienā” 21–22–j kv. izveidotā kāpņu telpa (65.att.:k; 71.att.). Tās platums ap 1,22 m. Kāpņu telpas sienas apmūrētas ķieģeļiem (28,5–30x14,5x8,5 cm), liekot tos vismaz divām kārtām. Durvju labajā pusē (skatot no Z) saglabājies apkalts plienakmens, kurā redzama viras kāsi iestiprināmā grope (27 cm gara, 3,5 cm plata, 3,0 cm dziļa). Ailas labā (R) pusē sienā izmūrēta 0,42 m augsta, 0,50 m gara un 0,35 m dziļa niša.

Kāpnēm saglabājušies septiņi pakāpieni. Tie radušies, kāpņu izveidi saskaņojot ar pagalma līmeņa celšanos un ar līmeņa celšanos celtnu rajonā. Līmeņi – 95,43–96,34.

Dienvidos no “garās sienas” celtniecības paliekas rādīja sarežģītu ainu (65., 72.att.), kas radusies vairāku pārbūvju gaitā.

Celtnu palieku komplekss iezīmējas laukuma 22 – 27/e – m kvadrātos. Te minama krāsns (65.att.:g), kas celta no vesēliem ķieģeļiem (29x13x9; 31x14x9 cm) un pusķieģeļiem mālu javā. R–A virzienā ap 2,0 m garās un 0,90 m platās krāsns kurtuves (1,15 m x 0,60 m) pamatā virs ķieģeļu grīdojuma rūpīgi noklāts 0,03–0,05 m biezs māla klons (līmenis 96,16).

Pēc kopskata laukumā varēja konstatēt, ka šī krāsns, iespējams, bija saistīta ar plašāku ēku 21–17/e–n kvadrātos. Pēc 19. gs. zīmējumiem šajā pils rajonā redzam lenķī veidotu divstāvu celtni. Pamatoti var secināt, ka šīs celtnes R–A virziena pamatēka ir tā, kurā atradusies aplūkotā

68. att. Mūru mezgls V laukuma 21-26/1-d kv. no R lauk. Redzami riņķa kāpņu pamati un tos apņemošie mūri.

69. att. VI laukuma Z daļā 9. telpā bez celtniecības paliekām.

71. att. Kāpņu mūrējums VI laukuma garās sienas kvadrātā no D.

krāsns. Pamatēkas Z sienas pamatā bijis "garās sienas" posms, D siena balstījies uz kvadrātiskiem mūrējumiem (65.att.:h). Visas ēkas kopplatība varēja būt ap 36–40 m².

Uz to, ka viss šis komplekss ir vēls veidojums, norādīja apstākļi, ka krāsns un ar to saistītie ķieģeļu mūrējumi (65.att.:i) gulēja uz kultūrslāņa.

Sarežģīta situācija bija VI–VII laukuma sadūrē, jo tur bijušās konstrukcijas lielā mērā sabrukušas, pārveidotas, dažviet, liekas, kaut kas vēlāk piemūrēts. Pilnīgi skaidrs, ka VI–VII laukumu šķīra starpsiena, kas celta paralēli pils austrumu aizsargsienai Z–D virzienā. Dienvidu virzienā tā turpinās kā austrumu korpusa pagalma siena, šī siena celta no lieliem laukakmeņiem (pamatā tie 0,79 x 0,45; 0,70 x 0,48 m; augstāk jau 0,67 x 0,40; 0,58 x 0,48 m utt.) kaļķu javā. To starpā ķīlēti mazāki laukakmeņi, plienakmeņi un pat ķieģeļu šķembas (licība vēlākam celtniecības laikam?).

Nozīmīgākais šajā sakarībā bija fakts, ka aplūkojamā VI laukuma A malā 22 – 23/l-m kvadrātos bijusi VII–b laukumā situētās hipokausta tipa krāsns priekštelpa (65.att.:l). Tā R–A virzienā 1,90 m gara un Z–D virzienā ap 1,70 m plata. Tās ziemeļu malā ir "garā siena", R malā visumā pavisam akmeņu mūrējums. Pašā lielajā Z–D sienā izmūrēta 1,0 m plata kurtuves priekštelpa, kuras priekšsienā ap 1,20 m augstumā (no krāsns pamata!) bija redzama velves pēda.

72. att. VI laukuma mūru mezgls laukuma 22–27/l-m kvadrātos.

73. att. Krāsns podiņi VIIa telpas nogruvušos būvgružos.

Virš kurtuves priekštelpas lielajā Z–D sienā labi iezīmējās dūmeņa vieta: D pusē tā ir kā vertikāla siena, Z pusē – ar sašaurinājumu virs velves pēdas.

Kad bija pārtraukta krāsns izmantošana, siltumu akumulējošos akmeņus aizvāca, bija palikušas tikai ārsienas un lielā, visu sedzošā velve. Kurtuve bijusi ap 1,60 m x 0,80 m liela, velve pacēlās 2,10 m augstumā no krāsns pamata. Velvē bija caurums siltgaisa novadīšanai uz VIIa laukuma pirmā stāva telpu. Vēl varēja konstatēt, ka telpa virs arkām siltumu akumulējošo akmeņu ievietošanai bijusi 1,20 m plata. Krāsns mūrēšanai izmantoto ķieģeļu izmēri dažādi (29,5–30,0 x 8,5 – 9,0 x 14,0 cm).

Kaut arī, kā minēts, konstruktīvi VI laukums bija saistīts ar VII laukumu, pēdējais tomēr jau iekļāvās pils apbūves austrumu malas joslā. To austrumos norobežoja pils austrumu malas aizsargmūris un rietumos – lielā Z–D virziena siena, kas celta paralēli A aizsargmūrim visā pils austrumu malā. Šajā austrumu joslā, ceļot R–A virziena starpsienas, veidotas dažādas nozīmes telpas.

Celtnu joslas ziemeļu galā pēc pils teritorijas sadales laukumos bija VII laukums, ko no dien-

vidos iemērītā laukuma šķīra masīva R–A virziena šķērssienu 30/31 m robežā.

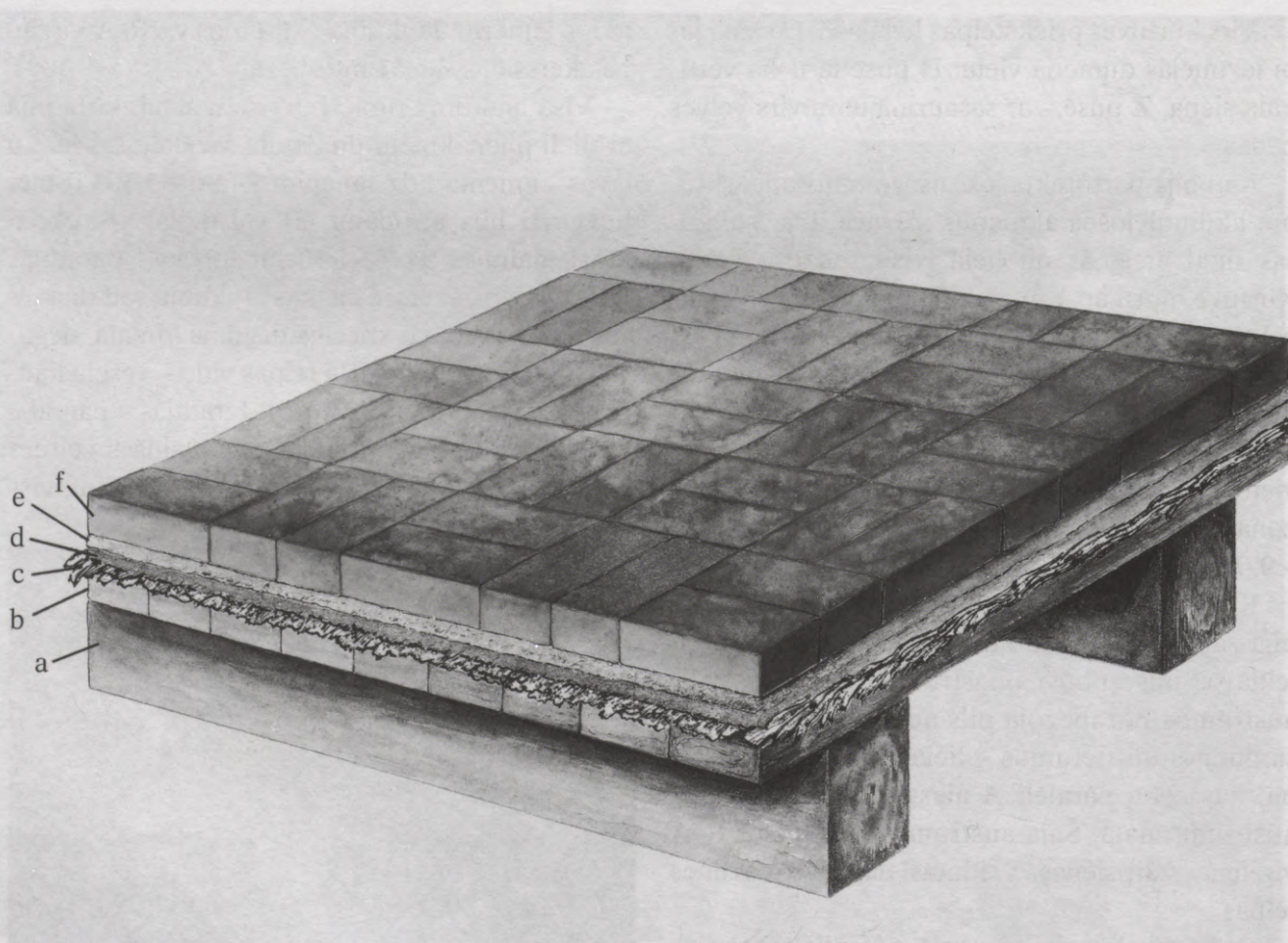
Visā laukumā rupjo būvgružu slāni, kurā bija arī lieli plienakmeņi un daudz sacietējušas kaļķu javas, noņēma līdz līmenim 94,90–95,30. Tomēr būvgruži bija atrodamī arī vēl dziļāk. Situācija krasī mainījās 94,0–94,40 līmenī, kad parādījās R–A virziena šķērssienu, kas laukumu sadalīja divās daļās. Atklājās spēcīga deguma virsma, degušu baļķu fragmenti, VIIa telpas vidū – vesela kaudzīte krāsns podiņu (73.att.). Izrādījās – pagrabā bija iebrukušas ugunsgrēkā bojā gājušās celtnes augšējo stāvu konstrukcijas. Tās neaiztiekot, viss

73a. att. Vēdlūka VIIa telpas Z sienā.

74. att. Deguši balķi (virisma degusi) VIIa telpā no D.

75. att. Griestu celšanas shēma: a – sijas, b – dēļi, c – tāsis, d – māli, e – smiltis, f – kieģeļi.

76. att. Sabrukušās grīdas ķieģeļi VIIa telpā.

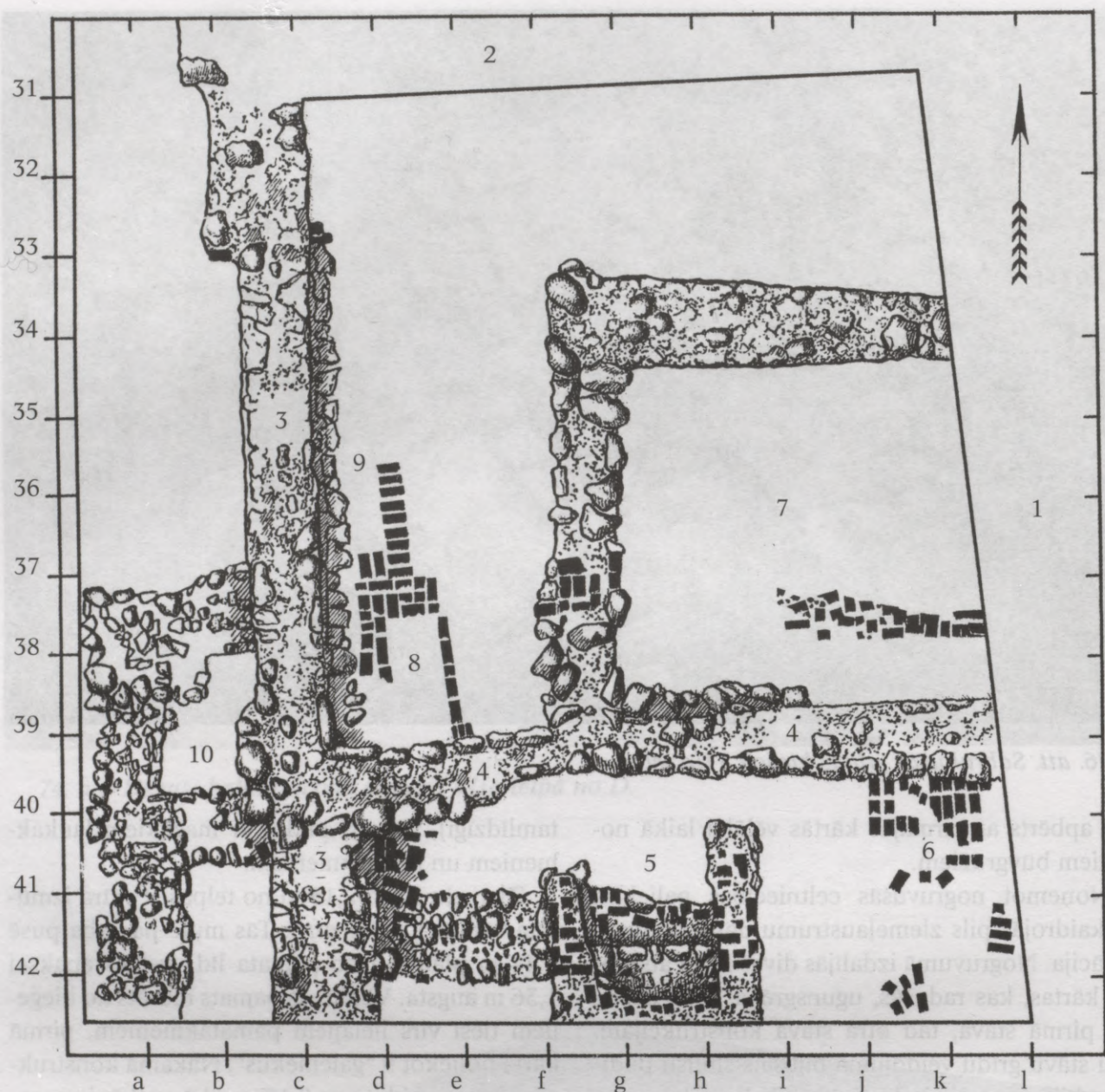
bija apbērts ar pirmajās kārtās vēlākā laikā noraktiem būvgružiem.

Noņemot nogruvušās celtniecības paliekas, noskaidrojās pils ziemeļaustrumu daļas apbūves situācija. Nogruvumā izdalījās divas krasi atšķirīgas kārtas, kas radušās, ugunsgrēka laikā iebrūkot pirmā stāva, tad otrā stāva konstrukcijām. Abu stāvu grīdu veidojumā bijušais smilšu pildījums bija novērsis koka konstrukciju pilnīgu sadegšanu.

Visu telpu iztīrot, noskaidrojās, ka tur bijis pagrabs: Z–D virzienā 6,45 m, R–A virzienā 6,95 m. Z pusē to norobežoja pils Z aizsargsiena, A pusē – A aizsargsiena, D pusē – *a* un *b* telpas šķirošā šķērssienu, bet R pusē – A aizsargsiena, D pusē – *a* un *b* telpas šķirošā šķērssienu, bet R pusē – lielās Z – D sienas daļa, kas atdalīja šo telpu no VI laukuma. Ziemeļu un austrumu aizsargsienas “sasieta”, lielā Z–D sienu pie Z aizsargsienas “pielīmēta”, bet Z–D “garā sienu” un pagrabus šķirošā starpsienas savā starpā “sasieta”. Tas rāda, ka aizsargsienas ir mūrētas vienlaikus, bet lielā Z–D sienu celta vienlaikus ar tajās “iesieto” šķērssienu, turklāt tās ir jaunāks veidojums par aizsargmūri. Aizsargsienu pamatos likti lieli laukakmeņi (0,97 x 0,46; 0,94 x 0,44; 0,68 x 0,38 m un

tamlīdzīgi), starpas pildot ar mazākiem laukakmeņiem un plienakmeņiem.

Ziemeļu sienā 2,15 m no telpas R stūra izmūrēta vēdlūka (73.a att.). Tās mute pagraba pusē 1,44 m plata un no pamata līdz velve apakšai 1,36 m augsta. Vēdlūkas pamats mūrēts no ķieģeļiem tieši virs lielajiem pamatakmeņiem, pirmā kārtā noliekot 9 “galeniekus”. Nākamā konstrukcijas kārtā veidota ar 0,10 m platu atkāpi un sašaurinājumu, liekot tur tikai 7,5 galeniekus. Nākamā kārtā – tāpat 0,10 m atkāpe, bet vairs tikai 5 galenieki utt. Šai vēdlūkai velve, tāpat kā tas visur Turaidas pilī, veidota, iemūrējot ķieģeļus uz šķautnes skujiņas rakstā. Arī austrumu sienā, kas mūrēta līdzīgi ziemeļu sienai, 2,63 m no Z stūra izmūrēta vēdlūka. Pagrabu no VI laukuma atdalošā sienu pēc mūrēšanas rakstura atšķirīga: tās pamatos tāpat lieli laukakmeņi, taču tie likti horizontālās kārtās, atgādinot dienvidu priekšpili vēroto mūra raksturu. Virs laukakmeņu pamata augstāk sienā tikai plienakmeņi. Šis vērojums ļauj saprast, ka pirmajā kārtā norokamie rupjie būvgruži ar plienakmeņiem un kaļķu javu radušies, savā laikā tieši šo sienu nojaucot un ar iegūto materiālu piepildot bedri – pagrabu. R sienā 2,85 m no ziemeļu mūra atklājas 0,85 m platas

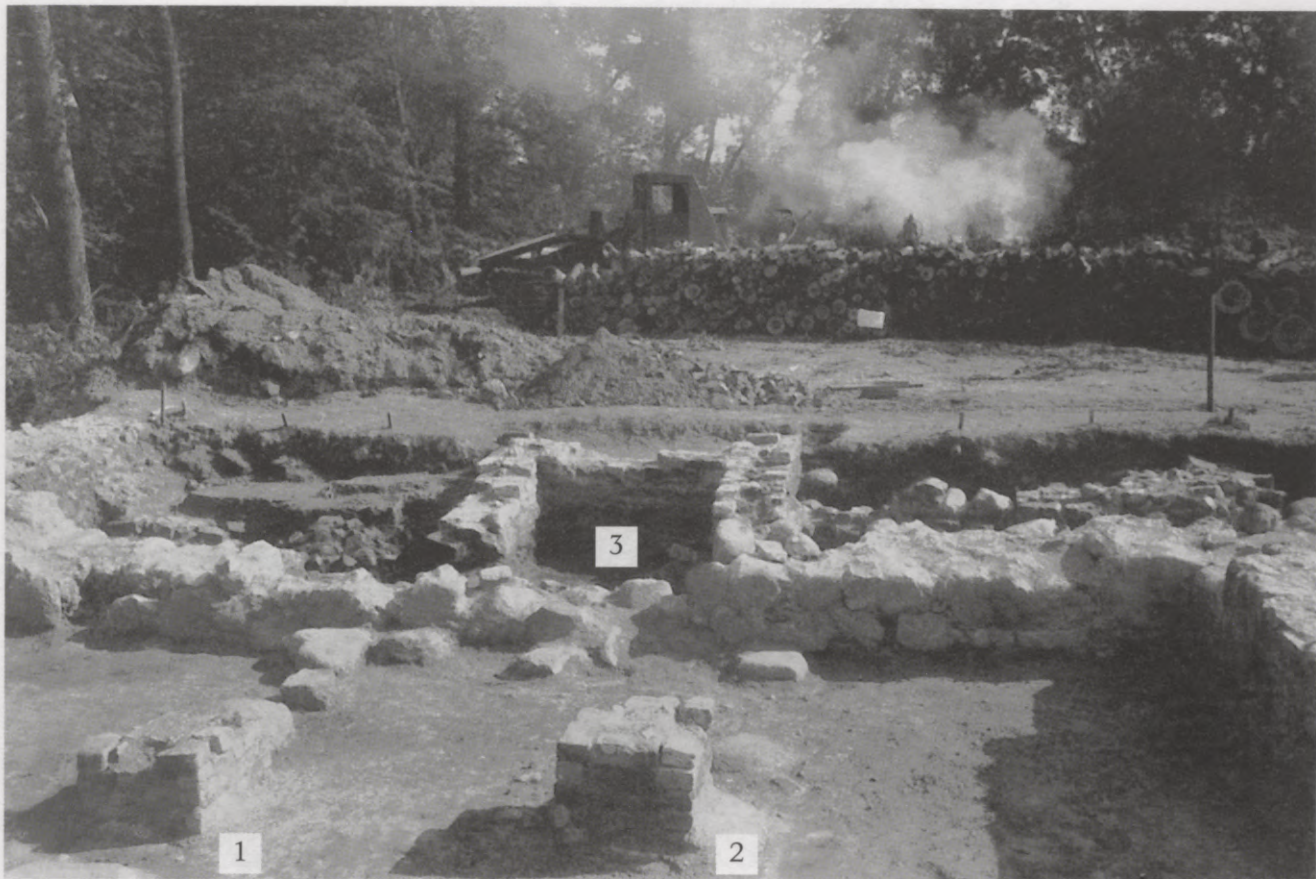
77. att. Atsegumi pils austrumu zonas 31.–43. metrā: 1 – austrumu aizsargsiena, 2 – ziemeļu malas šķērssienu D puse, 3 – “garā siena”, 4 – celtnu zonu 40. m šķērsojošā siena, 5 – kāpnes, 6 – ķieģeļu klona paliekas, 7 – mazā telpa (alus brūzis?), 8 – krāsns, 9 – mālos liktu akmeņu piemūrējums “garai sienai”, 10 – nenoteikta konstrukcija R no “garās sienas”.

kāpnes izejai uz VI laukuma telpu. Izejas apakšdaļā vēl bija pieci pakāpieni: apakšējais trīs ķieģeļu kārtu augstumā, augstākie – vairs tikai viena ķieģeļa augstumā. Velvei virs šīs kāpņu telpas ziemeļpusē pēda 19 ķieģeļu kārtu augstumā no pamata.

Telpas *a* un *b* šķirošā siena, kā jau teikts, ar lielo Z–D sienu “sasieta”, A aizsargsienai – “pielīmēta”. Tās R gals celts no laukakmeņiem, A gals no ķieģeļiem. Šāds mūrējums saistās ar to, ka sienā izmūrētas divas kāpņu telpas: viena – no pir-

mā stāva grīdas līmeņa līdz pagraba grīdas līmenim, otrā – no otrā stāva grīdas līmeņa līdz pirmā stāva grīdas līmenim, kur tālāk A aizsargsienā bijusi ieeja aizmūrētajā “slepenajā izejā”. Visu kāpņu telpu slepenās izejas platums bija 0,60 m, velvē – skujiņveidā likti ķieģeļi.

Vēl jāpiebilst, ka *a* telpas D sienā bija izmūrēta niša, domājams, gaismas ķermeņa ievietošanai. Tā 0,32 m plata, tikpat augsta un tikpat dziļa. Šajā pašā sienā, jau zem kāpņu telpas līmeņa, bet virs pirmā stāva telpas grīdas, atsedzās 0,22 m

78. att. XI laukums pēc 2. kārtas noņemšanas no Z: 1, 2 – ķieģeļu stabi, 3 – kāpņu telpa.

plats, 0,27 m augsts caurums, kas, kā noskaidrojās darbu gaitā, bija domāts siltā gaisa ievadīšanai pirmā stāva telpā no *b* telpā situētās hipokausta tipa krāsns.

Telpu *b* no gruvešiem attīrot, konstatēja, ka arī tajā, tāpat kā *a* telpā, ir ugunsgrēka liecības: deguma virsma un apdeguši balķi (74.att.). Arī te griestu veidojumā konstatēja mālu un baltās smiltis, bet mazākā mērā nekā *a* telpā. Tāpēc, liekas, koki arī vairāk sadeguši. Pagraba klona līmenis – ap 93,50. Telpas sienu mūrējums līdzīgs *a* telpai. Te 1,67 m no telpas Z stūra A sienā izmūrēta vēdlūka, kas ļoti līdzīga *a* telpā raksturotajai. Telpas *b* dienvidu siena šo telpu atdalīja no tālāk D esošās lielās telpas, ko nosaucām par “alus brūzi”. Tā celta savdabīgi: pret *b* telpu vērsta, ap 1 m biezā puse mūrēta no nelieliem laukakmeņiem mālu javā. Šajā sienā *b* telpas pusē arī bijusi niša ar jumbveida augšu: pamatā 0,32 m plata, sānu augstums 0,22 m, korītes augstums 0,38 m, dziļums 0,28 m. Apkvēpums liecināja, ka tā veidota gaismas ķermeņa ievietošanai.

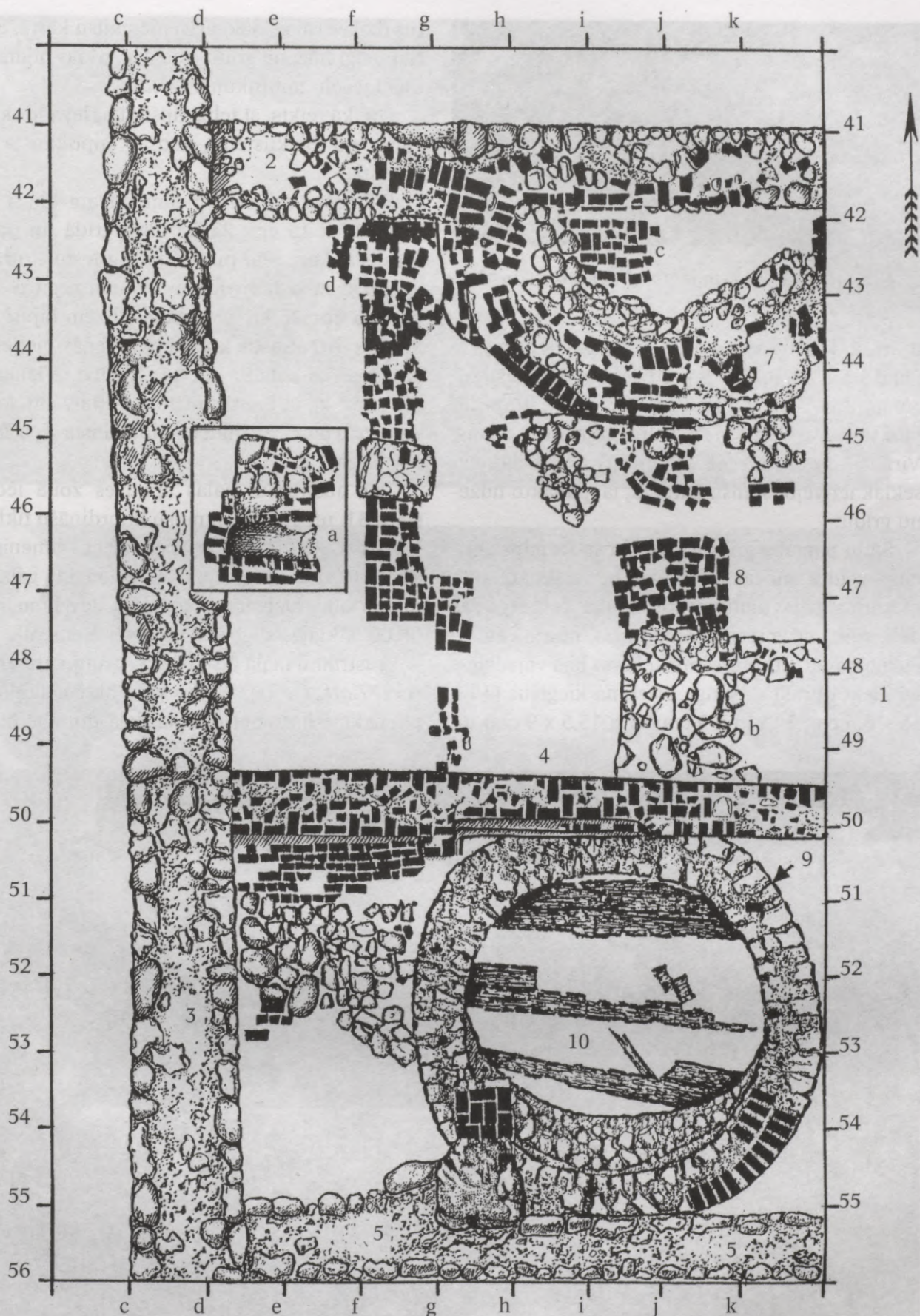
Pretēji *a* telpai, kurai bijusi divu stāvu virsbūve, *b* telpai virs pagrabstāva bijis tikai viens stāvs.

Pēc nobrukušo, tikai daļēji sadegušo konstrukciju izpētes noskaidrojās virs *a* telpas bijušās celtnes izveide.

Pagraba sienām ap 95,80 līmenī bija 0,15–0,20 m plats ierāvums, uz kura balstījušies pagraba griestu siju gali. Paša ziemeļaustrumu stūra pagrabam, kas bijis 7,0 x 6,5 m liels, ar vēdlūkām ziemeļu un austrumu sienās (aizsargmūris!), bijuši siju griesti un divstāvu virsbūve. Pirmajā stāvā telpa ar ķieģeļu grīdu bez apkures, otrajā – flīžu grīda (tās 2,3–2,5 cm biezas, 15 x 15 cm lielas) un zaļi vāpētu podiņu krāsns. Pēc nesadegušiem fragmentiem mērot, sijas bijušas 27–28 cm augstas un 0,24–0,25 cm biezas (75. att.). Tās liktas virs pagraba R–A virzienā cieši gar Z un D sienu un pa vidu ap 0,8–0,9 m cita no citas. Virs sijām Z–D virzienā likts dēļu klājums. Tie 0,05–0,06 m biezi, dažāda platuma (0,16–0,34 m), salikti blīvi, bez pienaglojuma pie sijām. Virs grīdas dēļiem klātas bērzu tāsis. Tās lieliem gabaliem – 0,60–0,75 m garas, dažāda platuma. Virs dēļiem tāsis liktas ar iekšpusi uz augšu, ievērojot tāšu šķiedras virzienu, – apakšējā kārtā dēļu šķiedras virzienā, augšējā – perpendikulāri. Dažuviet gan

79. att. XI laukums pēc 3. kārtas: a – konstrukciju paliekas laukuma D galā no RZR, b – lielu laukakmeņu pāri no D.

80. att. XIa un XIV laukumu plāns: 1-5 - mūra sienas, 6 - bojā gājušās senākā posma celtnes pamatu fragmenti, 7 - aplveida celtnes (torņa?) pamati XIa laukumā, 8 - ķieģeļu brūģa fragments; a - krāsns 46-47/f-h kv., b - krāsns (ceptuves?) laukakmeņu pamati, c - agrākās apbūves ķieģeļu grīdas fragments, d - tuvāk neraksturojamas ķieģeļu konstrukcijas paliekas, 9 - aplveida celtnes (torņa) pamati XIV laukumā (13. gs.?), 10 - lībiešu pils laika stipri satrudējuši koki.

81. att. XI laukumā atsegto kāpņu turpinājums XIa laukumā no D.

ir arī tā, ka abu kārtu tāšu šķiedras virziens perpendikulārs dēļu šķiedras virzienam. Virs tāšu seguma likta 2–3 cm bieza sarkano mālu kārtā un pāri tai vēl 3–4 cm biezs balto smilšu uzbērums. Virs tā – grīdas ķieģeļi (75.att.: f), tos dziļāk vai seklāk ierīvējot smilšu kārtā tā, lai panāktu līdzenu grīdu.

Šādu pagraba griestu – pirmā stāva telpas grīdas – veidošanu var skaidrot ar bērza tāšu un mālu kārtas uzdevumu pasargāt koka daļas (grīdas dēļi, sijas) no mitruma iedarbības, nodrošināt to ilglaicīgumu. Turpretī smilšu kārtā bija vajadzīga, lai, liekot grīdā atšķirīga biezuma ķieģeļus (30 x 15 x 8,5 cm; 30 x 15 x 9 cm; 31 x 15,5 x 9 cm) un

tos dziļāk vai seklāk ierīvējot smilšu kārtā, dabūtu pilnīgi līdzenu grīdu. Ķieģeļu grīdas bijumu rādīja ķieģeļu nobrukums (76.att.).

Un, kā teikts, šī telpa apsildīta, ievadot karsto gaisu no blakustelpā esošās hipokausta tipa krāsns.

Šīs pašas celtnes otrajam stāvam bijusi māla flīžu (15 x 15 cm; 23–25 mm) grīda un podiņu krāsns apkure. Par pirmā stāva griestu – otrā stāva grīdas izveidi drošu norādījumu neguva, bet ir pamats domāt, ka zem grīdas flīzēm bijusi māla kārtiņa. Arī atrastie krāsns podiņi nav pietiekams gūvums, lai runātu par tās uzbūvi. Vienīgi var pieņemt, ka tā bijusi saistīta ar dūmvadu, kas izveidots sakarā ar minēto hipokausta tipa krāsni VII b laukuma daļā.

Pils austrumu malas apbūves zonā iecirknī starp 31. un 43. metru mūsu koordināšu tīklā (XI laukums, 77.att.) sākotnējais zemes līmenis bija ap 97,40 ziemeļu galā, 96,50 – dienvidu galā. Ņemot būvgružiem līdzīgo slāni līdz līmenim ap 96,00, atklājās šī posma apbūves elementi.

Austrumu malā atsedzās austrumu aizsargmūris (77.att.:1). Tajā kaļķu javā likti laukakmeņi, plienakmeņi, tomēr atsegta daļā dominē ķieģeļi.

82. att. Iespējamie krāsns pamati 48, 70–59,30/f-h kvadrātos.

a

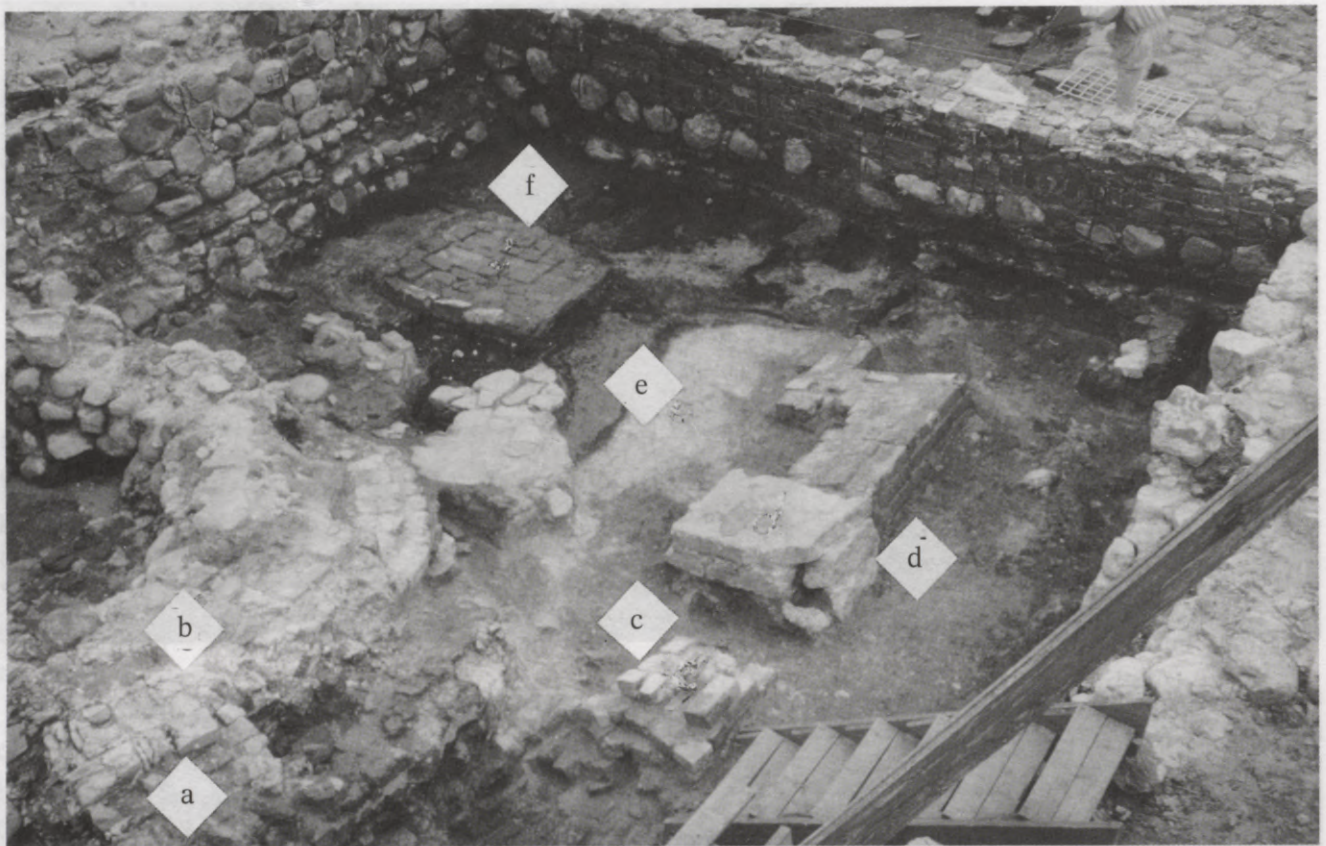

b

83. att. Krāsns pamati XIa laukuma 46-47/f-h kvadrātos: a – krāsns pamati no R, b – tas pats no A.

Tie pamatā 30 x 9,0 – 9,5 x 15 cm. Rietumu malā – siena dažāda biezuma: Z galā – ap 1,25 m, vidū – ap 0,80 m, bet D galā – atkal ap 1,3 m. Tur šai sienai pieslēdzās ap 1,0 m bieza R–A virziena siena, kas laukumu šķērsoja 40. metrā (77.att.). Bez laukumu norobežojošām sienām 37 – g un 37 – I kv. atsedzās no ķieģeļiem mūrēti ap 0,62 m četrstūra stabi (78.att.:1, 2), bet 41–42/g – I kv. – tāpat no ķieģeļiem mūrētā konstrukcija, ko apzī-

mēja par “kāpņu telpu” (78.att.:3). Atsegtā līmenī to veidoja Z–D virziena sienas (R pusē – 0,48 m, A– 0,47 m biezās, ap 1,50 m garas). Tās 1,55 m viena no otras, bet ap 0,45 m no to D gala abas sasaista 0,45 m bieza starpsiena. Šai “kāpņu telpai” R pusē pieslēdzās 0,30 m zemāk guļošs ķieģeļu klons. Vairākās vietās vēl atsegušies nenozīmīgi kādu nenosakāmu celtniecības objektu fragmenti.

84. att. Celtniecības konstrukcijas XIa laukuma 84.50–84.80 līmenī: a – kāpņu platforma, b – tornveida celtnes pamati, c – ķieģeļu stabveida mūrējums, d – senākas celtnes pamatu fragments, e – māla klons, f – ķieģeļu bruģa (grīdas?) fragments.

Noņemot kultūrslāni līdz līmenim ap 95,40, situācija ar atklātām konstrukcijām nemainījās, vienīgi, noņemot kāpnēm ķieģeļu klājumu, zem tā atsedzās no akmeņiem veidoti pakāpieni. Telpas D daļā – 38–39/g–k kv. atsegusies mālaina zeme, it kā klons, arī ķieģeļu klona (grīdas?) paliekas, bet pēc atrastajām paliekām tuvāk neko noteikt nevarēja. Laukuma DA daļā – 40–43/j–l kv. atsegtās ķieģeļu grīdas paliekas (77.att.:6) liecināja, ka tur bijusi intensīvi lietota telpa, bet iespējamās celtnes kontūras neiezīmējās.

Nenoskaidrojama nozīme palika pēc 3. kārtas noņemšanas atklātam samērā lielu laukakmeņu likumam pa pāriem – 32–33–34–35/36–37–38–39 m f un I kv. (79.att.). To virsma bija precīzi vienā – 95,70 līmenī, tāpēc ticams, ka tie būs bijuši kādu kolonnu pamati. Ja tie būtu griestu siju balsti, tad nebūtu tik lieli un tādi paši balsti – pamati – būtu arī pie R un A sienas. Tāpat nav skaidrs, ko tad īsti balstījušas uz šiem 14 akmeņiem liktās kolonnas, visticamāk – griestu sijas.

Atsegtā laukuma vidū (35–38/g kv.) iezīmējas dziļāk guļošas sienas vieta, kas pilnībā atsedzās, iedzilīnoties līdz līmenim ap 95,10. Tad atklājās

arī citas dziļāk guļošas, tātad senākas konstrukcijas. Pēc lielo akmeņu (kolonnu balstu?) un ķieģeļu stabu noņemšanas līmenī ap 96,06 pilnībā atsedzās mazo telpu (77.att.: 7) norobežojošās sienas. Tās ir – aizsargmūris austrumos, nevienāda biezuma siena ziemeļos, ap 1,0 bieža rietumu malā, ap 0,8 m bieža pa laukuma malas 40 m līniju R–A virzienā celtniecības joslu šķērsojoša siena. Šajā telpā vēl 38/j–l kv. saglabājies ķieģeļu sienas fragments. Pēc tajā esošiem apdegušiem ķieģeļiem var secināt, ka tur bijusi krāsns.

Otra tāda konstrukcija, kas apzīmēta par krāsni, ir laukuma 36–39/d–e kv. (77.att.:8). Konstrukcijas ziemeļu daļā 1,47 m garā rindā deviņi ķieģeļu likumi. Tā dienvidu daļā ar divu ķieģeļu iemūrējumu konstrukcija piesaistīta rietumos esošajai “garajai sienai” pieguļošam papildu piemūrējumam (77.att.:9). Tālāk uz dienvidiem, liekas, pati krāsns: ar ķieģeļu mūrējumu norobežotā telpa, ko ziemeļos noslēdz 0,50 m biezs mūrējums, un 0,63 m platu kurtuvi (?) norobežojošas paralēlas sienas (77.att.:8). Zīmīgi gan tas, ka sienu ķieģeļi bija izdeguši, bet pamatā esošie māli – izdeguši nebija. Laukakmeņu piemūrējumu “ga-

rajai sienai” varētu skaidrot ar vēlmi novērst šīs sienas bojāšanos, kurinot tai blakus esošo krāsni.

Vēl minams, ka starp kāpnēm un “garo sienu” 41–43 kv. atklājies sapostīts ķieģeļu bruģa fragments, bet zem tā – kārtā galvas lieluma un mazāku akmeņu, kas likti kaļķu javā. Droši nenosakāmas nozīmes bija arī “garās sienas” pagalma pusē (38–43/a–c kv.) situētās akmeņu konstrukcijas. Tur pret 38 m un 40/41 m robežu “garajai sienai” pieslēdzās it kā R virziena sienu pamati (77.att.:10). Pirmā, celta kaļķu javā no plienakmeņiem un laukakmeņiem, ir ap 1,35 m bieza un ap 0,95 m no pamatsienas izbeidzās. Otrā – ap 0,95 m bieza, arī ap 1 m no pamatsienas pārgāja laukakmeņu krājumā, kurā starp akmeņiem nebija ne mālu, ne kaļķu javas. Tāpēc varēja domāt, ka tas jau ir pagalma bruģis.

Par visu 31–43 m jāsecina, ka tur senāko apbūves kārtu pārstāv līmenis ar divos ķieģeļos mūrētiem stabiem (78.att.:1), tad – kārtā ar lielajiem laukakmeņiem, domājams, kādu kolonnu vai, drošāk, – plašās telpas griestu balstiem (79.att.:2). Pēc to nojaukšanas liekas ticamāk – tur 1590. gada Turaidas pils revīzijas aktā minētais “brūzis”. Tādu domu patiesību var apstiprināt šīs celtnes rajonā atrastie degušie miežu graudi un mucas krāsns (vienīgais tāds atradums pils pētījumos). Šo pieņēmumu balsta arī fakts, ka dabā konstatētās divas krāsni minētas attiecīgajā aprakstā.

Sarežģītāka, grūtāk izsekojama apbūves aina bija celtnu joslas 42.–56. metrā, resp., XI–a un XIV laukumā.

Celtnu joslu starp pils austrumu aizsargsienu un “garo sienu” R–A virzienā šķērso sienas 42., 50. un 56. m, sadalot to divos atšķirīgas apbūves laukumos: 43–50 m – XIa, 51–55 m – XIV laukums (80.att.). Šī XIV laukuma daļa sākotnēji gan bija iedalīta XIV laukuma ziemeļdaļā, bet šādu jaunu iedalījumu noteica reālā eksistējošo sienu sistēma, kas krasi nodalīja celtniecības objektus.

Izvēlētais pētniecības rajons vispirms bija jāatbrīvo no būvgružiem. Noņemt sablīvējušos slāni varēja, tikai atirdinot to ar laužņiem. Tāpēc darba gaitā radās pārlicība, ka tiek noņemta kādas nobrukušas konstrukcijas daļa – ķieģeļu siena, mālzemes klājums.

Norokot blīvo slāni 0,20–0,40 m biežumā, laukumu R malā atsedzās “garā siena”, kas šajā rajonā 1,30–1,40 m bieza. Tā celta no palieliem laukakmeņiem, bagāti pildot kaļķu javu un lielo ak-

85. att. XIa laukuma senākā laika (13. gs.?) celtnes pamatu dienvidu daļa no A.

meņu spraugās ķīlējot mazākus laukakmeņus un plienakmeņu šķembas. Atsedzās arī XIa laukumu D malā nodalošā R–A virziena siena (80.att.:4), kas 0,80 m bieza, abos galos pie garajām sienām “pielīmēta”, tātad par tām vēlāka.

86. att. XIV izrakumu laukumā atsegto mūra sienu situācija no R.

87. att. Ūdens noteka XIV laukumā no R.

XIa laukuma ziemeļu galā 43–44/g–I kv. no XI laukuma ienākošo kāpņu konstrukciju 44–45 m robežā noslēdza prāvu laukakmeņu likums mālu javā, kas veidoja it kā plašākas platformas pamatu (81.att.). Tomēr nebija norādījumu, ka šī platforma iederējusies XIa laukuma telpā saistībā ar citu telpu.

Laukuma DA stūrī – 48,70–50,3/j–I kv. – atsegusies no lieliem laukakmeņiem mālu javā veidota ap 2,2 x 2,0 m liela konstrukcija, kas varēja būt kādas plašākas krāsns pamati (82.att.). Noteikta krāsns vieta atklājās laukuma 46–47/f–h kv. (80.att.:a; 83.att.). Te 1,35 m gari un 0,90 m plati pamati norādīja krāsni ar 1,05 m garu un 0,37 m platu (dibendaļā) kurtuvi un 0,44 m platu mutes vietu. Krāsns ziemeļu siena mūrēta viena ķieģeļa platumā, liekot ķieģelus citu pie cita galeniski. Dienvidu sienā blakus likti divi ķieģeļi, bet kurtuves dibensienas biezums – ķieģeļa garumā (ap 30 cm). Izmantotie ķieģeļi 28,0 x 13,5 x 8,0; 29,0 x 14,5 x 9,0 cm, arī 30,5 x 13,5 x 9,0 cm lieli, kurtuvē saglabājušies pelni līdz 0,12 m biezā kārtā.

Krāsns ziemeļu pusē 0,25–0,30 m plata josla ar tīru mālu klājumu šķīra to no četrstūra akmeņu konstrukcijas. No lieliem laukakmeņiem kal-

88. att. Lielu, plakanu laukakmeņu bruģis XIV laukuma Z daļā no A.

ķu javā mūrētā konstrukcija R–A virzienā 1,0 m gara, Z–D virzienā 0,70 m plata. Redzams, ka starp krāsni un šo akmens konstrukciju (domājams, dūmeņa pamats!) bijusi tukša sprauga, lai veicinātu siltuma izstarošanu (83.att.).

Krāsns tiešā tuvumā atrada gan veselus, gan sadauzītus dobus krāsns podiņus, kas liecināja, ka te bijusi podiņu krāsns. Tā varēja būt 17. vai pat jau 18. gadsimtā. Par 18. gs. varēja liecināt arī ogļu daudzums, ko varētu saistīt ar lielo 1776. gada ugunsgrēku.

Noraktajās zemēs (bez minētajiem krāsns podiņiem) bija samērā daudz atradumu (bultu gali, naži, atslēgas, monētas, māla pīpītes u. c.). Taču šie atradumi nāca no citur atvestām un te uzbērtām zemēm, tāpēc atsegto konstrukciju datēšanai tās izmantot nevar.

Noņemot vēl kārtu nevienmērīgā kultūrslāņa, radās situācija, ka laukuma lielākā daļa – 44–50 m joslā – bija atsegusies bezakmeņu mītņu zeme. Laukuma DA daļā lielākā platībā un arī 49–50/f–g kvadrātos mālzeme, citur intensīvi melns, ar degumu jaukts slānis. Nemainītā celtnes fragmentu situācijā (80.att.:6) laukuma Z daļā atklājušās sarežģītas konstrukcijas. Šajā kopumā R pusē (42–44/g–I kv.) esošā konstrukcijas daļa arvien tā pati, kas saistāma ar XI laukuma kāpnēm. Konstrukcijai gar malām liktie lielie, vienā pusē plakanie laukakmeņi veido labi saskatāmu konstrukcijas norobežojumu (81.att.).

Pārsteidzošākais atklājums tomēr bija lokveida konstrukcijas laukuma 43–45/h–1 kvadrātos (80.att.:7; 84.att.:b). Tā atgādina torņa pamatus. Ap 1 m biezais mūrējums – pildmūris, kurā laukakmeņi, bet ārmas veidojumā – ķieģeļu rūpīgs salikums. Ar šīs lokveida konstrukcijas atsegšanu noskaidrojās, ka šajā rajonā redzamas vairākas apbūves kārtas. Agrāko apbūvi norādīja ķieģeļu grīda loka apņemtā daļā (80.att.:c). Jaunāka ir 1 m bieža siena, kas celta virs šīs grīdas. Savukārt vēl jaunāks veidojums ir “torņa pamati”, kas gul pāri visam.

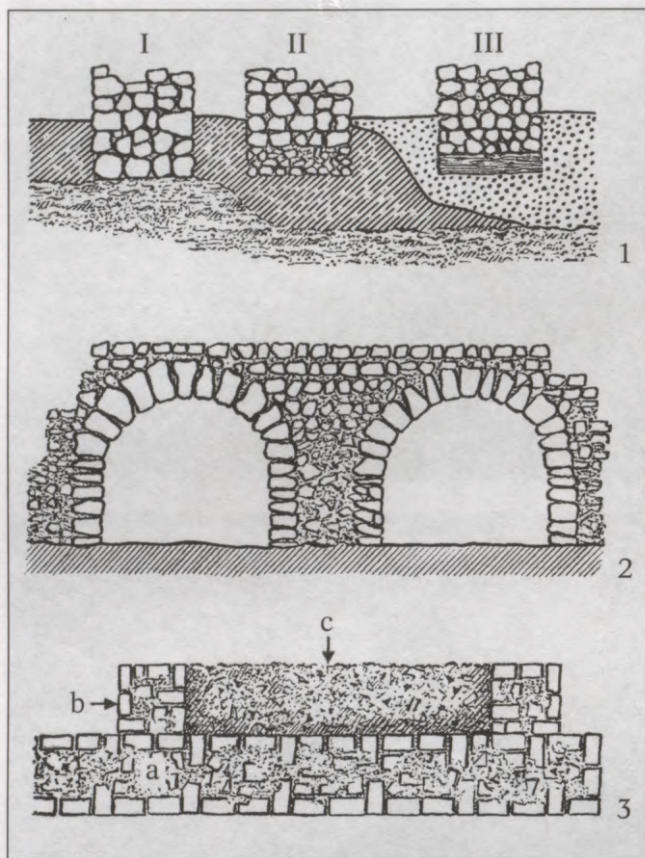
Noņemot vēl jauktās zemes kārtu, kam raksturīgs bija sikkārtiņu (melnzeme, kaļķi, māli, dažāda satura jaukums) sastāvs, sasniedzot līmeni ap 84,50–84,80, atklājās visai bagāta dažādu celtniecības objektu aina (84.att.). Saglabāta lokveida konstrukcija un pie tās arī ar XI laukuma kāpnēm saistītie akmeņi (84.att.:a, b). Lielos akmeņus noņemot (laukums 43–44/g kv.), atklājās ķie-

89. att. Palasta ZR stūris: a – biezu sienu norobežota stūra telpa no A, b – stūra telpa un lielās šķērsienas D pusē ar ķieģeļu sienām norobežota maza telpa no ZA.

ģeļu likums bagātīgā mālu javā (80.att.:d). Nedaudz tālāk dienvidos (45–f kv.) – 0,7 x 0,8 m liels ķieģeļu stabveida mūrējums, kas varētu būt saistīts ar ziemeļos esošo ķieģeļu likumu vai ir kādas nenosakāmas nograutas konstrukcijas daļa (84.att.:c, d). Tālāk laukuma D daļā vēl dažādas tuvāk nenoskaidrojamas celtniecības paliekas: 47–48/h–I kv. blīvs sarkanais māls (klons?) (84.att.:e), ko aploka melna deguma josla; 45–46/h–i kv. – plienakmeņu klāsts kaļķu saisivielā – kāds grīdas fragments (84.att.: b). No tā uz R pusi (46–48/g kv.) – īpatnēja ķieģeļu konstrukcija ar plienakmeņu mūrējumu ziemeļu galā (84.att.). Ķieģeļu konstrukcija Z–D virzienā 1,70 m gara un 0,95 m plata, ar ievērojamu kritumu uz A pusi (sagāzusies?). Tās A mala, redzams, sapostīta.

Noņemot mālzemes kārtu, plašāks ķieģeļu klāsts atsedzās arī 47–48/I–j kv. (80.att.: 8), bet tā sakarība ar pārējo laukumā konstatēto neiezīmējās.

90. att. Turaidas pils aizsargmūru celtniecība: 1 – pamata celšana (būvbedres dibenā I – smilšakmens klints, II – mālu slānis, III – ūdenaina smilts), 2 (3?) – arkas, 3 – pirmās R sienas būvveids (a – pamatsiena, b – pamatsienas atbalsta stabi, c – sienas biezuma vēlāks papildinājums).

1994. gada sezonā Turaidas muzejrezervāta vadība izlēma, ka interesanto apļveida konstrukciju, par kuras nozīmi nav skaidrības un kurai Baltijas mūra piļu pētniecībā nav zināmas analoģijas, saglabās neskartu. To apbēra un pētniecību turpināja tikai laukuma D daļā – 46–50 m joslā.

Laukuma kvadrātos 47–50/j-l norakta mālaina zeme. Liekas, to veido plašāks uzbērums pamatu kārtā. Sasniedzot 83,00–83,30 līmeni, atklājās celtnes daļa, kurā iepriekš minētā slīpā ķieģeļu konstrukcija bija tikai šīs celtnes D galasienas daļa (85.att.).

Celtni raksturo R sienas 47–48/g kv., A siena 47–48/kv.; R siena, kā iepriekš sacīts, ap 1,0 m bieza. Šīs sānu sienas saista ap 0,70 m bieza siena 48/h–k kvadrātos, tā abos galos pie sānu sienām “pielīmēta”. Sienas galos piemūrēti balsti – it kā kontrforsī : R galā 0,45 x 0,45, A galā 0,45 x 0,47 m. Šie “kontrforsī” ar sienu “sasieti”.

Vērojot līmeņus, kas celtnes R daļā – 84,20–84,30, A daļā – 83,20–83,30, tāpat līmeni kultūrslānī, redzams, ka šī XIa laukumā konstatētā visnenākā celtnē gājusi bojā grunts (t. i., kultūrslāņa) nevienmērīgas nosēšanās rezultātā.

Norokot kultūrslāni pilnīgi, noskaidrojās, ka jau pamatzemē ir stāvs, ap 1,0 m augsts līmeņa kritums. Sākoties vācu pils celtniecībai, pie austrumu aizsargsienas izdarīts melnas zemes (kul-

91. att. Skats uz pieeju pilij no Z.

tūrslāņa?) uzbērums, lai sasniegtu līmenisku virsmu celtniecībai. Šim uzbērumam sēstoties, notikusi katastrofa. Tad veikti jauni uzbērums, to virsmu nokļājot ar māla kārtu, lai radītu drošu pamatu jaunai celtniecībai.

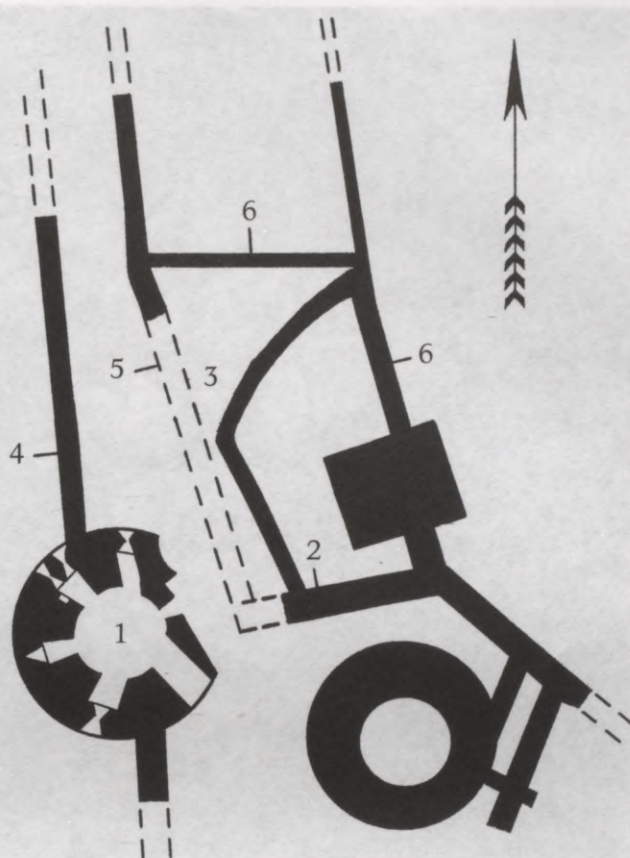
Diemžēl visā noraktajā zemju masā nebija keramikas. Vienīgais atradums – ap 1,0 m virs pamatzemes atrastais lāča zoba piekariņš – nav pietiekams hronoloģijas jautājumu risināšanai un celtniecības kārtas tuvāk datēt neļauj.

Mēģinājums skaidrot hronoloģiju ar laukuma D profilu cerēto rezultātu nedeva. Tāpat dažādajās uzbēruma kārtās ar atšķirīgu saturu nebija atradumu šo kārtu datēšanai. Tas nozīmēja, ka arī šajā rajonā konstatētā celtniecība būs jāizvērtē pēc visā pils teritorijā atrastā.

Tālāk dienvidos pētāmās pils A malas 51–60 m joslā ietverto daļu apzīmēja par XIV izrakumu laukumu. Notīrot laukumu no tur savestiem akmeņiem un būvgružiem, pirmo kārtu noraka līdz līmenim ap 95,30–95,60. Tad arī atklājās pirmās celtniecības liecības: neliels akmens bruģa fragments (59–60/a–c kv.), ko apņēma 0,5–0,6 m bieža, no laukakmeņiem kalķu javā mūrēta sienīņa un Z–D virziena sienas fragments. Iedziļinoties laukumā līdz līmenim 94,0–94,75, tajā atsedzās deguma virsma – pelnaina, oglaina kārtā, kas, liekas, saistāma ar 1776. gada lielo ugunsgrēku. Tālākajā darbā noskaidrojās, ka atsegtā siena, kas laukumu R–A virzienā šķērsoja 55.–56. metros, patiesi sadala šo XIV laukumu divās krasi atšķirīgi apbūvētās daļās.

Dienvīdu daļā (56–60 m) bez jau minētajām sienām citu celtniecības konstrukciju nebija. Turklāt ziemeļu siena (86.att. *kreisajā malā*) izradījās celta uz jau dziļāk guļošiem pamatiem. A daļā siena ap 0,90 m bieža, bet R daļā (f–h kv.) tikai 0,50 m. Pie Z–D virziena “garās sienas” – 1,0 m plata durvju (?) vieta.

Vēl piezīmējams, ka laukuma robežās dažāda rakstura zemju pildījums (bieži ar ogļu piejaukumu), kurā ap 1,0–1,20 m no palasta sienas atklājās rūpīgi veidota ūdens noteka (87.att.). Lielajā Z–D virziena sienā zemāk par ūdens noteku bija ierīkota 0,70 x 1,0 m liela “caurtece”, tās pamatā iemūrējot 0,90 m garu plienakmens plāksni, bet pārsegumam izmantojot 0,85 m garu, plakānu laukakmeni. Radās pārlicība, ka šāda “loga” izbūve lielās sienas apakšdaļā veikta ar nolūku sekmēt pagalma nokrišņu ūdeņu noplūdi uz no-

92. att. Pils ieejas rajons: 1 – vārtu tornis, 2 – pils ziemeļu mūra daļa, 3 – cvingera A sienas vieta, 4 – saglabājusies cvingera R sienas daļa, 5 – iebraucamais ceļš, 6 – dažādi mūri (vieta, kur bijis pacelamais tilts).

gāzi. Tāda secinājuma pareizību apstiprināja tas, ka jau XIa laukumā un arī XIV laukuma ietvaros austrumu malas celtniecības joslā pamatzemē bija liels reljefa kritums virzienā uz A. Tā XIV laukumā pamatzemes līmenis pie “lielā mūra” R daļā bija ap 94,0, laukuma vidū – 93,30, bet pie A aizsargmūra jau 92,30. Ar šādu ūdeņu noplūdi bija rēķinājušies arī minētās ūdens notekas veidotāji.

Zīmīgi, ka laukuma kultūrslāņa pēdējā kārtā bija spēcīga deguma slānis – degušas celtniecības paliekas. Labi saskatāmas Z–D virzienā 0,20–0,30 m diametra degušu koku paliekas. Vēl interesants ir fakts, ka deguma kārtā bija pārrakta, rokot palasta ziemeļu sienas pamatu būvbedri. Tas liecināja, ka deguma slānis bija radies pirms vācu pils celšanas un, iespējams, bija lībiešu pils nopostīšanas rezultāts. Tāda pieņēmuma ticamību pastiprina līdzīgā līmenī atklātie lībiešu celtnu pamati dažus metrus tālāk uz dienvidiem palasta ietvaros. Par šī deguma slāņa piederību lībiešu koka pils eksistences laikam var liecināt arī

93. att. Pils iebraucamā ceļa augšdaļā R malā atsegtais senākā ceļa bruģējums no Z: 1 – lielu akmeņu rinda, 2 – ūdens noteka.

93a. att. Ūdens noteka no Z.

atradumi – krama šķembas, dzelzs ilens, slānekļa galodu un bronzas stieniņu važiņu fragmenti, stikla krelles u. c. 12. gs. vai 12./13. gs. robežās datējami atradumi.

Pavisam cita celtniecības aina atklājās XIV laukuma ziemeļu daļā – 51–55 m joslā (80.att., starp 4 un 5 sienu). Pēc augšējā, ar būvgružiem jauktā slāņa noņemšanas ap 84,30–84,60 līmenī atsedzās lielu, plakanu laukakmeņu bruģis (88.att.). Austrumu daļā un daļēji pie D šķērssienu tas sapostīts. Gar laukuma Z šķērssienu ap 1,0 m platumā akmeņu bruģa nebija. Tur (54/k-1 kv.) tikai ķieģeļu grīdas paliekas.

Visā joslā bija konstatējama neizskaidrojama situācija, jo, noņemot bojātā bruģa akmeņus, atklājās, ka 1) 52–54/k-1 kv. atsegusies ar būvgružiem jaukta zeme; 2) 52–54/j kv. – ķieģeļu bruģis, kurā ķieģeļi likti uz sāniem, ar garenasi Z–D virzienā; 3) 51–54/h80 – I kv. – grīdojums, kur ķieģeļi likti uz sāniem, bet garenvirziens R–A. Neizprotamas izcelsmes un nozīmes bija 51/f-g kv. gar šķērssienu atsegtais tīru mālu klājums.

Darba turpinājumā, saglabājot lielo akmeņu bruģi, dziļāk raka tikai laukuma A daļā (51–54/h-1 kv.). Tur bija dažāda rakstura zemes

94. att. Senākā ceļa bruģējums: a – bezbruģa josla no Z, b – cvingera R sienas daļa, kuru ceļot norakta R daļa.

95. att. Lielie laukakmeņi un mūra pamati pils iebraucamā ceļa A malā.

uzbērums, kurā nebija nekādu atradumu. Tad kā pārsteigums 84,0–83,60 līmenī atsedzās izmūrēts riņķis (80.att.:9). Lai to atsegtu pilnīgi, bija jārok visa laukuma platībā. Darba gaitā noskaidrojās, ka arī te riņķveida konstrukcija gājusi bojā nogāzes slīpumā, bijušam zemju uzbērumam nosēstoties, tomēr sienu mūrējums vēl saglabājies ap 2,0 m augstumā R malā un ap 1,70 m A malā. Pēc sienu situācijas jāsecina, ka atsegtais objekts bijis apaļa torņveida celtnē. Tās iekšējais diametrs 4,0 m, sienu biezums no 0,60 līdz 0,75 m. Mūrējums kalķu javā no liela izmēra ķieģeļiem (32 x 15 x 9 cm; varēja būt arī 31–32 x 14,5–15,5 x 8,5–9,5 cm). Vietumis arī nelieli plienakmeņi.

Celtnē būvēta, nenņemot lībiešu laika kultūrslāni. Par to liecināja tās pamatā atsegtie trūdējušie koki (80.att.: 10). Par nožēlošanu, melnajā kultūrslānī nebija ne keramikas, ne citu atradumu, bet trūdējušo koku paliekas datēšanai nebija piemērotas.

Atklājums Turaidas XIV laukumā interesants ar to, ka šāda tipa celtnē pils apbūvē bijusi nozīmīga. Pēc tās sabrukšanas XIV laukumā, kā jau teikts, no jauna tāda celtnē XIa laukumā. Situācija XIV laukumā nepārprotami apliecina, ka

96. att. Cvingera R malas konstrukcijas atliekas: a – atsegto konstrukciju Z gals (pie paceļamā tilta) no Z, b – šo konstrukciju D gals no Z.

apaļā torņveida celtne radīta jau vācu pils celtniecības sākumā. Sabrukusi celtne nav atjaunota. Jauna celta citā vietā, kur jau pirms tam bijusi apbūve un tātad – stabils pamats. Bet arī XIa laukumā celtā konstrukcija nav pastāvējusi ilgi, jo tā nojaukta un tās vieta apbūvēta ar cita rakstura celtnēm. 1590. gada pils inventarizācijas aktā par to vairs netiek minēts. Tātad tā nojaukta jau 15. gs. vai 16. gs. sākumā.

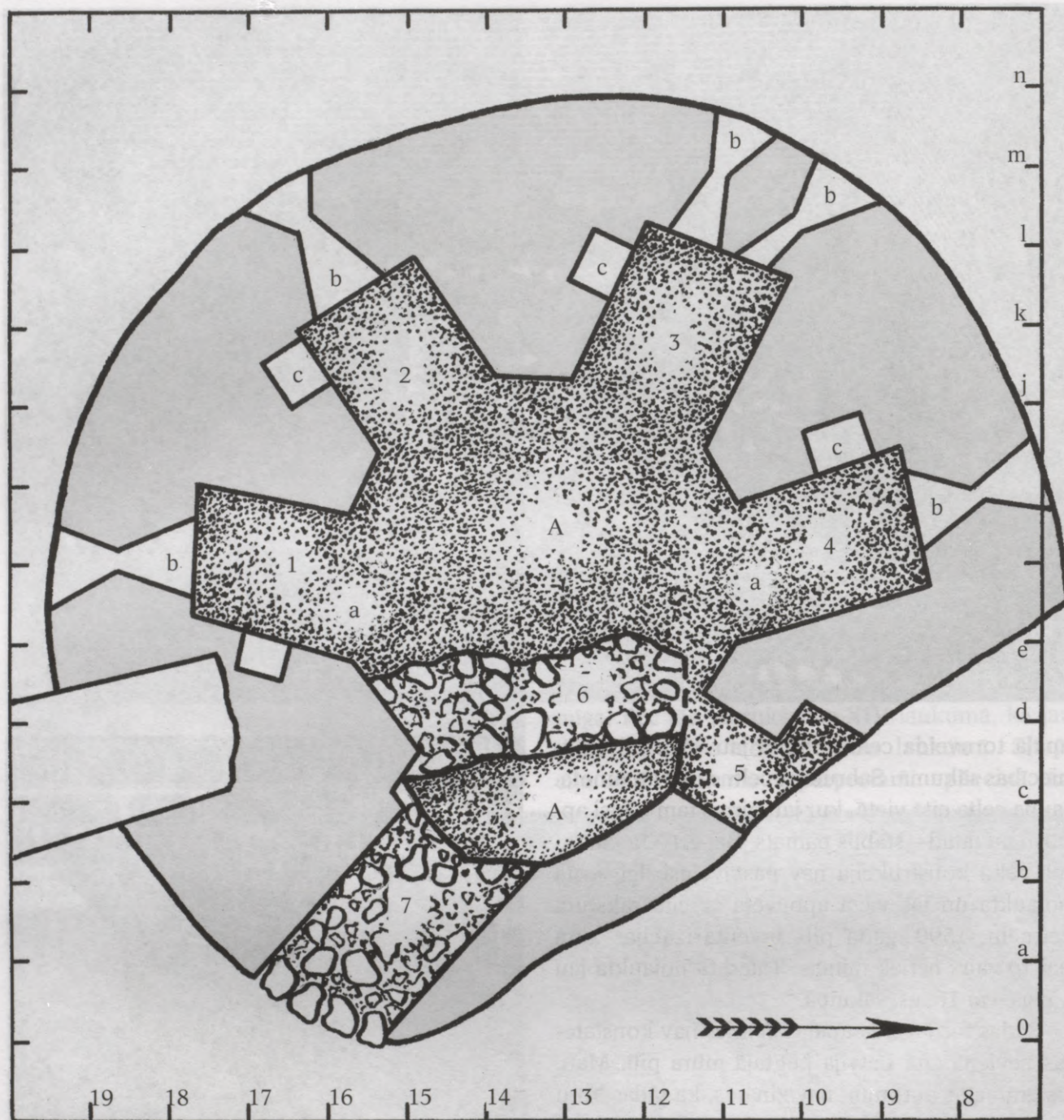
Šādas torņveida apaļas celtnes nav konstatētas nevienā citā Latvijā pētītajā mūra pilī. Man, šīs grāmatas autoram, nav zināms, ka tādas būtu atsegtas Igaunijā vai Lietuvā. Tātad – mikla, kam jārod atminējums.

Sarežģītāka bija izpēte pils DA daļā, kurā pēc pirmatnējās laukumu sadales saskārās XV–XVI–XVII–XVIII laukums, bet kā patstāvīgi objekti nodalījās bīskapa mītne – palasts un tā sauktais dienviņu korpus (sk. 5. att.).

Palastu norobežoja austrumu aizsargmūris, 61/62 m robežā esošā ap 1,10 m biežā ziemeļu siena, ap 1,20 m biežā “garā siena” rietumos un visu austrumu malas apbūves joslu noslēdzošā siena dienvidos (sk. 47. att.). “Garā siena” palasta rietumu malā šajā posmā celta, rūpīgi mūrējot ārmalas ķieģeļus, bet vidū liekot dažāda rakstura pildījumu. Kaut rakstītos avotos minēts, ka te

97. att. Pils ieejas rajona R mala: a – atsegtās konstrukcijas no A, b – redzamā R aizsargsienas niša tuvplānā.

98. att. Vārtu torņa 1. stāva plāns: A – centrālā telpa, 1–5 – šaujamlūkas (a – pieejas telpa, b – šaujamlūka, c – nišas šaujamlūkas pieejas kreisās puses sienā), 6 – nenosakāmas mūra sienas paliekas zem torņa grīdas, 7 – ieeja tornī, R aizsargsienas Z gals.

bijusi vairākstāvu celtnē, izrakumu gaitā nebija nekādu materiālu, kas par to liecinātu. Rietumu sienā 64–65 m ietvaros atklājās 1,25 m plata, iespējams, ieejas vieta un 67 m ietvaros – vieta, kur bijušas riņķveida kāpnes. Visā celtnes pamatu līmenī citas durvju vietas nebija. Riņķa kāpnes, kas pamatā 1,15 m platas, bija iešanai uz augšējo stāvu no telpas iekšpuses. Tām sienas līnijā taisns, 0,20 m plats pirmais pakāpiens, bet ar otro, kas 0,25 m augsts, sākas riņķa veidojums. Arī

šis konstatējums bija vienīgais norādījums, ka, neizejot no telpām, var pāriet uz augstāku stāvu.

Visā palasta platībā – ar kaļķiem un vietumis arī māliem jaukts būvgružu pildījums. Tikai 93,70–93,80 līmenī laukuma 64–71/f–l kv. atklājās stipri trūdējušas grīdas paliekas. Pēc trūdiem ar zināmu drošību konstatējams, ka 64., 65., 67., 69. un 71. m bijušas R–A virziena sijās, virs kurām Z–D virzienā likti grīdas dēļi. Dēļu segums gan bija droši konstatējams tikai telpas R malā

(f–h kv.), tāpēc var domāt, ka patiesi grīda bijusi tikai telpas R malā. Diemžēl nebija nekādu atradumu, kas norādītu šīs grīdas pastāvēšanas laiku.

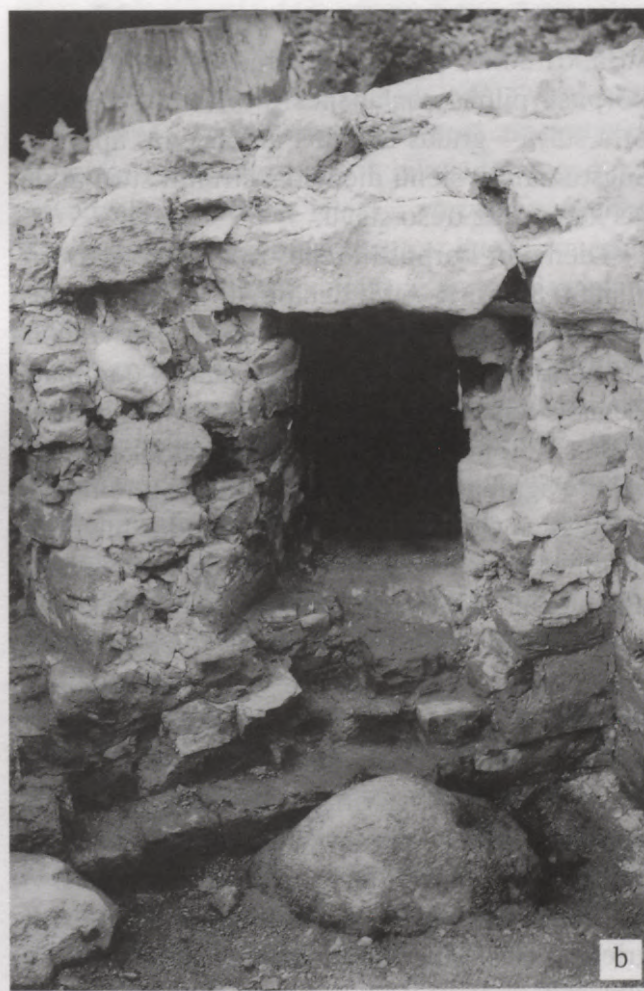
Norokot trūdu kārtu un iedziļinoties līdz līmenim ap 93,00, atsedzās ar augstākā līmeni redzēto nesaistītas sienas. Visu palastu A–R virzienā šķērsoja 1,80 m bieza, no lieliem laukakmeņiem un plienakmeņiem bagātā kaļķu javas likumā mūrēta siena. Tajā h kvadrātā redzams pārtraukums: iebrukums vietā, kur šajā sienā dziļāk bijusi izveidota arka. Šai sienai R galā ziemeļu pusē 63–65/l–h kv. pieslēdzas telpa ar leņķī mūrētām sienām (89.att.:a), kurai Z–D virzienā stars 1,35 m biezs, R–A virzienā – 1,70 m. Tās pamatā galvenokārt nelieli laukakmeņi, bet tālāk uz augšu – ķieģeļi. Līdzīgs veidojums no ķieģeļu sienām pieslēdzas lielās sienas R galam dienvidu pusē (89.att.:b). Te Z–D virziena stars ap 2,0 m garš un 0,75 m biezs, R virziena stars 1,7 m garš., 0,55 m biezs. Ar šo ķieģeļu sienu mūrēšanu lielajā telpā nodalīta maza – 1,70 x 1,50 m telpa. Taču kā vie-

na, tā otra veidojuma nozīme nebija izprotama. Arī nekādu norādījumu par biezs šķērssienas nozīmi nebija.

Norokot palasta sienu ierobežotā laukuma kultūrslāni līdz 91,00–91,80 līmenim, droši bija secināms, ka mūra pils sienas celtas tieši virs lībiešu bojāgājušās pils celtniecības paliekām. To var sacīt tāpēc, ka laukuma 63–65/h–l kvadrātos konstatēja triju tur bijušo lībiešu pils celtnu atliekas. No šīm celtnēm paņemto koku datējums (C14) pārlicināja, ka tās pieder lībiešu koka pils beigu laikam – 12. gs. vai, vēlākais, 12.–13. gs. mijai. Tātad šī rajona palasta sienas pieder vācu Turaidas pils celtniecības pašam sākuma posmam.

Turaidas pils dienvidu malā blakus jau aplūkotajam palasta D galam situēts dienvidu korpus, kas šajā pils daļā ir galvenais objekts, bet darba sākumā tā vietā bija tikai kokos iesaugušu drupu – gruvešu kaudze (sk.3. pielikumā 5.att.).

Šajā pils daļā R aizsargsienai, kas ap 2,40 m bieza, 36./37.m robežā bija noliece uz austru-

99. att. Vārtu torņa Z virziena šaujamlūkas: a – ZR, b – ZA puses.

miem apm.65". Taisni mūrētā, ap 1,60 m biezā D aizsargsiena beidzas pie dienvidu korpusa.

Aizsargsienas lūzuma vietā pie dienvidu sienas bija piesaistīta celtne (*sk. 3. pielikuma 5.att.*), kuras iekšējie izmēri – garums 4,05 m, platums 3,40 m. Šīs celtnes R, Z un A 0,8 – 1,0 m biezās sienas mūrētas no dažāda lieluma laukakmeņiem kaļķu javā, bet D – māla celtnes siena – kā papildmūris blakus aizsargsienai – mūrēta mālu javā. Kāda tam nozīme, saprotams nav. Ap 0,8 m platā ieeja celtnē sākotnēji bijusi ziemeļu sienā, bet vēlāk pārbūvē aizmūrēta, un jaunā ieeja iekārtota austrumu sienā tieši pie aizsargmūra. Pēc tam tur izveidots 1,0 x 1,0 m liels priekšnamīņš.

Tālāk uz austrumiem situētais apbūves komplekss pēc atrakšanas izrādījās atbilstošs rakstītajos avotos minētajiem diviem objektiem: pēc pils teritorijā ievestās koordināšu sistēmas 1) dienvidu korpus – 82–91/c–k kvadrātos un 2) blakustelpa – 82–91/k–v kvadrātos.

Dienvidu korpus, ko tautā sauca par pagrabiņu, kā redzams 3. pielikuma 5.att., bija būvgrūžu un jaunākā laika atkritumu klāts paugurs. Strādājot gan ar tehniku, gan rokot ar rokām, pēc visu atkritumu novākšanas izrādījās, ka dienvidu korpusā pilnīgi saglabāties pirmais stāvs un no otrā stāva – grīdas klājums un ārsienas ap 1,0 m augstumā. Šo sienu dienvidaustrumu stūrī atklājās kāpnes uz trešo stāvu.

Dienvidu korpusa ārējie izmēri bija Z–D virzienā 9,80 m, R–A virzienā 6,70 m; pirmā stāva iekštelpa Z–D virzienā 6,50 m gara, R–A virzienā dienvidu malā 3,40 m, ziemeļu malā 4,0 m plata. Zem šīs telpas grīdas celtnes dienvidu malā bijis 3,20 x 3,60 m liels pagrabs ar cilindrisku griestu velvi. Pagrabā varēja iekļūt pa 1,20 x 1,40 m lielu lūku. Ziemeļu malā turpretī zemgrīdas būvbedre pieblīvēta ar mālzemi, palieliem, pat lieliem laukakmeņiem un būvgrūžiem. Visas dienvidu korpusa pirmā stāva lielās telpas griestus veidoja tur izmūrētās divas krusta velves. Velvju spriešļi reljefi izdalās tikai apakšdaļā, bet uz augšu tie pakāpeniski pazeminās, nolīdzinās, līdz augšējā trešdaļā jau veidojas līdzena virsma. Ar tādu paņēmienu sasniegts skaists griestu veidojums. Ar to ir panākts arī tas, ka, veidojot divas krusta velves, visā telpas Z–D garumā radīts gluds, cilindrisks griestu velvējums. Velves pacēlums – ap 1,90 m virs grīdas.

Vērtējot dienvidu korpusa iekšējos un ārējos

izmērus, jāsecina, ka tā ārsienu biezums bijis ap 1,30–1,40 m. Tas liek domāt, ka līdz tādai izveidei, kādu konstatēja izrakumos, līdz papildinājumam, piebūvējot blakustelpas, dienvidu korpusa vietā bijusi cita konstrukcija ar noteiktām aizsargsienām (tornis? vārti izejai uz D?).

Atbrīvojot dienvidu korpusa augšdaļu (2.stāva pamatu), kur ap 2,0 m biezumā bija ar ceriņu saknēm caurvīts nogulu (kaļķu java, smiltis, ķieģeļu šķembas, ķieģeļi, jumta kārneņi, krāšņu podiņu fragmenti) slānis, jau pēc 0,8 m slāņa norakšanas atklājās kādas sabrukušas ķieģeļu konstrukcijas fragmenti. Ķieģeļu situācija liecināja, ka atsegts nogruvušas velves fragments. Virs šīm nokritušās velves paliekām bija ap 0,20 m bieza deguma kārtā, bet, noņemot šos ķieģeļus un vēl nelielu būvgrūžu kārtu, pāri visai dienvidu korpusa sienu norobežotai telpai atklājās 0,3–0,6 m biezs oglains degumu slānis. Lielāki apaļi ogļu gabali deguma kārtā norādīja uz apjomīgāku koka konstrukciju degšanu. Vēl nozīmīgs fakts, ka visā degumu kārtā bija tīras ogles, nebija pelnu. Tas nozīmē, ka uguns noslāpēta un ogles nav varējušas izgailēt. Kāpēc tā noticis, protams, nosakāms nav.

Pēc ogļu slāņa noņemšanas pilnībā bija redzams, ka

- saglabājušās celtnes otrā stāva sienas ap 1 m augstumā,

- A sienas dienvidu galā ir ieeja kāpnēs, kas ved uz trešo stāvu,

- otrā stāva telpā, kas starp saglabājušās celtnes sienu pamatiem ir 7,10 x 4,20 m liela, visā platībā saglabājusies ķieģeļu grīda. Ieeja šajā telpā bijusi no rietumu puses (no blakustelpas!).

Dienvidu korpusu pētot, radusies situācija liecināja, ka šī korpusa galīgā izveide nesaraujami saistās ar t. s. blakustelpas izveidi. Kā minēts, tā ietvērās 82–92/k–o kv. Par austrumu sienu tai izmantota dienvidu korpusa rietumu siena, par ziemeļu sienu – aizsargmūra attiecīgā daļa. Telpu norobežojošā rietumu siena daļēji celta no laukakmeņiem, bet augšdaļā no ķieģeļiem. Augšdaļā ziemeļu galā šī 0,90 m biezā siena pie aizsargmūra "pielīmēta" (tas nozīmē – ir vēlāka!). Dienvidu galā siena saskārās ar dienvidu priekšpils šī rajona aizsargsienu.

Minēto sienu norobežotā telpa bija ap 8,80 m gara (Z–D!) un 4,50 m plata. Ar 0,30 m biezu šķērssienu lielā telpa sadalīta divās daļās: dienvi-

dos 5,20 x 4,50 m lielās telpas DR daļā iebūvēta siltumkrāsns un ziemeļdaļā – neliels pagrabs. Tā velvei pāri veda ceļš uz kāpnēm – uz otro stāvu.

Pagrabstāvā iebūvētā hipokausta tipa siltumkrāsns bija 2,70 m gara, 2,10 m plata, salīdzinājumā ar citur pilī atklātajām krāsnīm ievērojami liela. Nozīmīgs bija konstatējums, ka karstais gaiss no šīs krāsns ticis ievadīts zem dienvidu korpusa lielās telpas ķieģeļu grīdas. Šis konstatējums un vēl tas, ka šī hipokausta tipa krāsns kurināta no priekšpils dienvidu pusē redzamās kurtuves, ir neapšaubāma liecība, ka dienvidu korpus un blakustelpas izrakumu laikā konstatētajā veidā izbūvētas 13. gs. beigās vai 14. gs. sākumā, kad notikusi visas dienvidu priekšpils izbūve.

Pēc arheoloģiskās izpētes gaitā iegūtajiem materiāliem tagad veikta šī pils apbūves mezgla restaurācija.

Sarežģītāka situācija arheoloģiskai izpētei bija pils ieejas mezglā, par kuru rakstītos avotos informācijas ļoti maz.

Visas mūra pils aizsargsistēmas pamats ir lielais apkārtmūris. Pēc Indriķa hronikas ziņām, 1214.gadā bīskapa Alberta prombūtnes laikā Rāceburgas bīskapa Filipa vadībā krustneši Turaidā uzcel "kastellu, ko nosauca par Frēdelandi ..cerēdams, ka šī pils zemei radīs mieru un būs patvērums priesterim un visiem viņa vīriem".¹⁴ Arheoloģiskos izrakumos šīs kastellas paliekas konstatēja pils R malā, taču skaidrs, ka, izvēršot īsta cietokšņa celtniecību, kastella bija tikai pagaidu patvērums. Jau 1218. gadā Turaidu apzīmē ar vārdu *castrum* – tas nozīmē lielu, spēcīgu nocietinājumu, bet, kā šī pārmaiņa notikusi, rakstīto ziņu nav. Jādomā, ka par *castrum* Turaidas pils apzīmēta tad, kad tā bija apjuzta ar aizsargmūri un radīts attiecīgs mezgls.

Aizsargmūra celtniecības pamatmateriāli bijuši laukakmeņi, mazāk plienakmeņi un ķieģeļi. Saistviela – kaļķi.

Aizsargmūra celtnieki bijuši labi sava amata pratēji, kas zinīgi izvērtējuši dabas vidi, piemērojot tai visatbilstošākos nocietinājumu pamatu celšanas paņēmienus. Aizsargsienas pamatu celšanā meistari rikojušies trejādi (89.att.): a) ja pamatu būvbedre izrakta līdz pamatklintij – līdz smilšakmenim, bedrē tūlīt guldīti lieli laukakmeņi, lietojot kaļķu saistvielu; b) ja būvbedres dibens bijis mālu slānī, tad pamatā līdz 0,5 m biezā kārtā likti nelieli laukakmeņi bez saistvielas un ti-

kai tad – lielāki laukakmeņi kaļķu saistvielā; c) ja būvbedre ierakta ūdenainā smiltī (pils ziemeļaustrumu daļā!), tad tur vispirms guldīti ap 0,30 m diametra ozola balķi un tikai virs tiem no akmeņiem mūrēti pamati. Visā pētījumu gaitā redzams, ka senie mūrnieki atraduši pareizākos darba paņēmienus, jo nekur nav vērota pamatu bojāšanās.

Otrs fakts, kas apliecina seno celtnieku gudrību, ir tas, ka aizsargmūrī veidotas arkas (90.att.:2). Ap 2,5 m augstām arkām pamats bija būvbedres dibens. Sienās – laukakmeņi, bet augšējās velves – no plienakmeņu blokiem. Tādu arku veidošana deva ievērojamu celtniecības materiālu un darbalaika ietaupījumu un veicināja nokrišņu ūdeņu noplūdi no pagalma.

Labi saglabājies pils pirmatnējās rietumu sienas fragments parādīja vēl vienu celtniecības variantu. Te uz 2,0 m biežajiem pamatiem, kas, kā minēts, celti ar arku izmantošanu, no ķieģeļiem liktā siena ir plānāka. Virs akmens pamatiem mūrētā ķieģeļu siena šajā rajonā tikai 1,0 m bieza. Uz āru šī siena mūrēta gluda, bet no iekšpuses pietās ar 2,70 m atstarpī piemūrēti 0,90 x 0,90 m lieli atbalsta stabi (90.att.:3). Arī šāds aizsargsienas celšanas veids bija materiālu un laika taupīšana.

Protams, nocietinājumu sistēmā nozīmīgākā vieta bija ieejas rajons, kurā bija jādomā gan par pievedceļu, gan tiešās ieejas – vārtu aizsardzību. Vērojot nocietinājumu attīstību, jāteic, ka vācu pils celšanai izraudzītā bijušās Kaupo pils vieta ir ļoti izdevīgu dabisku šķēršļu sargāta. To izmantojuši vācu celtnieki, saglabājot sākotnēji pat lībiešu pils laika pieejas ceļu un vārtu vietu, t. i., tāpat kā lībiešu pils laikā ieeju izveidojot no ZR. Taču, šķiet, jau 13. gs., norokot lībiešu laika aizsargvalņa R galu, izveidots taisns, platāks, vienmērīga krituma pievedceļš. Skatot šo rajonu no ziemeļiem (91.att.), labi redzams straujais zemes līmeņa pacēlums, kas radies, laika gaitā uzberot granti ceļa nostiprināšanai.

Līmeņa pazemināšanu šajā darba iecirknī sāka no dienvidiem, no galveno vārtu vietas (92.att.:2) un no ziemeļiem, no vietas, kur pēc dažām pazīmēm bija jābūt aizsarggrāvim (92.att.:5) un pacelāmā tilta vieta cvingerā. Izraktās zemes izveda uz R nogāzi tur esošā nobrukuma aizpildīšanai.

Noņemot pirmo kārtu ap 0,20–0,30 m biezumā, ceļa R malā atsedzās raksturīgais sīkakmeņu

bruģis (93.att.; 93.a att.), bet ceļā, vairāk tā A malā, iezīmējās lielu akmeņu rinda (93.att.:1).

No pašreizējā ceļa uz R pusi atsedzās ne vien sīkakmeņu bruģis, bet arī ceļa vidū bijusi ūdens noteka (93.att.:2). Bija redzama nogāze arī ceļa R pusē (94.att.). Bruģēta nogāze A malā saglabājusies, norokot bijušā lībiešu pils aizsargvaļņa R galu jauna iebraucamā ceļa ierīkošanai.

Ceļa vidū, izmantojot lielākus plakanus laukakmeņus, rūpīgi izlikta ūdens noteka. Tajā vēl saglabājušās daļā kritums no D uz Z bija ap 0,30–0,32 m.

Ceļa R puse, cik varēja secināt pēc visa izrakumos vērotā, norakta 15.gs., kad, pārveidojot pils ieeju un visu nocietinājumu sistēmu, celts vārtu tornis un cvingera siena. Kā redzams (93.att.), ceļa R daļa norakta un, ceļot cvingera R sienu, starp ceļa vidū bijušo ūdens noteku un cvingera sienu izveidojusies visai šaura bezbruģa josla (94.att.:a), ko R norobežo vēl saglabājušies cvingera R sienas akmeņi (94.att., b).

Cvingera siena celta no dažāda lieluma akmeņiem, tās ārmaļā liekot kārtu lielāku laukakmeņu. Labi iezīmējās šo sienu balstošā kontrforsa pamati. Tas ir bijis nepieciešams, jo pret to bija vērsts austrumu pusē augstā zemes uzbēruma spiediens.

Galvenā pievedceļa rajonā konstatētos akmeņus attīrot, noskaidrojās, ka tie ir saglabājušies kādas laika gaitā nojauktas sienas pamati (95.att.). Šie pamati īpatnēji ar to, ka tie veidoti, liekot uz pamatzemes lielus laukakmeņus bez saistvielām. Pēc visas situācijas izvērtēšanas varēja secināt, ka šī siena celta tad, kad veidots bruģētais ceļš. Ceļa celšanai ap 6–8 m garumā norakta lībiešu laika pils aizsargvaļņa R daļa un celta šī siena, lai nenoraktais, augstais valnis nenobruktu uz zemāk esošā ceļa pusi.

Savukārt, kad 15. gs. (15.–16. gs.) pārveidota visa mūra pils aizsargsistēma un sakarā ar to veidots cvingera ierobežotais ceļš, šī siena nojaukta, uz vietas atstājot tikai tās lielos pamatakmeņus. Aizsargsienu funkcijas tad pārceltas uz citām sienām.

Lai atjaunotu pils ieejas ceļā pamatzemes līmeni, daļu lielo pamatakmeņu noņēma, bet daļu atstāja eksponētus tūristiem apskatei (95.att.). Tādā kārtā pils galvenās ieejas rajonā nokārtoja ceļu pamatzemes līmeni, šī ceļa R pusē atstājot neskartu bruģi, A pusē – daļēji lielo laukakmeņu pamatus.

Paceļamā tilta rajonā konstatēja cvingera sienā izmūrētu iedaļu, kuras R malā palikusi plānākā šīs sienas daļa (96.att.). Laika gaitā vairāk nojūkusi cvingera siena, bet iedaļas D galā un arī Z galā redzams, ka izmūrējums bijis rūpīgs.

Ar piebraucamā ceļa izveidi saistās ieejas rajons pils pagalma ZR daļā, kas tika izpētīta 1998. gadā. Tur bija saglabājies agrākos izrakumos neskarts laukums ar redzamu jaunāka laika uzpildījumu. To noraka līdz vārtu torņa grīdas līmenim (88,98!).

Norokamo laukumu D malā norobežoja muzeja ēkas Z siena, R malā – pils aizsargmūris. Pēc jauktās zemes slāņa noņemšanas kļuva iespējams aprakstīt atklāto un tā saistību ar aizsargmūri esošo.

Rietumu aizsargsienas apakšā kļuva redzamas četras nišas, augstāk – septiņi dobumi, kuros varētu būt turējušies te kādreiz bijušās celtnes griestu siju vai arī jumta spārnu gali (96.att.).

Nišas (97.att.:b) ķieģeļu sienā izmūrētas 0,45 m dziļas. To platums 0,62 m, sānu sienu augstums 1,15 m, augšgals ar vieglu velves izliekumu. Šo četru nišu praktiskā nozīme, tāpat tas, vai nišas saistāmas ar te bijušo celtni, vai aizsargsienā izveidotas šīs sienas celtniecības gaitā, nav nosakāms. Taču nav šaubu, ka tām savā laikā bijušas kādas funkcijas.

No akmeņiem saliktie pamati iezīmē divtelpu celtni, kas Z–D virzienā ap 4,0 m gara, R–A virzienā 3,70 m plata (97.att.:a). No celtnes ap 1,0 m dienvidos atklātā akmeņu rinda nodala joslu, kurā lielāku akmeņu izlikums atgādināja ūdens noteku. Tā austrumu gals slēgts, rietumu gals vaļējs un situēts tieši pret vienu aizsargsienā izmūrēto nišu. Celtnes pamati tās dienvidu galā ap 1,0 m, ziemeļu galā ap 0,75 m no rietumu aizsargsienas, savukārt ap 2,70–2,80 m attālumā no muzeja ēkas ziemeļu siena.

Celtnes pamati tajā iezīmē divas telpas. Ziemeļu pusē telpa *a* – ap 1,50 m plata un 3,70 m gara. Šīs telpas pildījumā ap 0,2–0,3 m biežumā bija ogļu slānis, zem tā ar pelniem un sīkām oglītēm jaukta zeme. Šķērssienā, kas to atdala no telpas *b*, dienvidu galā iezīmējas ieejas (durvju) vieta. Ap 2,50 m platā un 3,70–3,75 m garā *b* telpā ieeja bijusi no R. Pamatu sajaukums neļauj noteikt tās platumu.

Ap 0,7–0,8 m no celtnes ziemeļu sienas pamatiem uz ziemeļiem atsedzās Z–D virzienā 2,0 m

gari un 1,5 m plati no ķieģeļiem māla javā mūrēti krāsns pamati. No R sienas tie atrodas ap 0,7 m attālumā. Nebija saglabājušās krāsns sienas, nekādu liecību par tās virsbūvi, tāpēc to tuvāk raksturot nevar.

To, ka atsegtais objekts ir krāsns pamati, neapšaubāmi liecināja šī objekta vidusdaļā (kurtuve) stipri izdegušie ķieģeļi. Nenoskaidrojams palika šīs krāsns sakars ar dienvidos no tās esošo celtni, arī tās konstrukcija un kur bijis dūmvads. Rietumu sienā (no 4. nišas pa labi) ir tuvāk nenosakāms kāds aizmūrējums, bet dūmenis tas nevar būt.

Pēc izrakumos atsegtā un darba gaitā vērotā nav atrisināmi jautājumi ne par celtnes pilnīgu izveidi, ne par tās praktisko izmantošanu, pat ne par tās pastāvēšanas laiku. Vienā no nišām zemes pildījumā atrada kaula rožu kroņa krelli, celtnes dienvidu sienas pamatos starp akmeņiem bija dzirnakmeņa puse. šie atradumi nedod pamatu kādam noteiktam datējumam.

Visā darba gaitā noskaidrojās pils pieejas ceļa maiņa, tā apdare, bet par pacelamā tilta rajonu skaidrības vēl nebija. Bija interesants atsegums – celtnes rajonā pils ZR daļā, kaut gan precīza datējuma tur atklātajam nav. Ne iegūtā akmens dzirnakmeņa puse, ne arī atrastā Gēteborgas 1610. gadā kaltā monēta, arī ne uznavas bultu gali noteiktam datējumam nav pamats, jo atradumi gūti zemes uzbērumā

Nozīmīgs pētījumu objekts bija vārtu tornis. 15.gs. beigās–16.gs. sākumā līdz ar šaujamo ieroču ieviešanu pilnīgi pārveidota arī Turaidas pils nocietinājumu sistēma. Radīts jauns piebraucamais ceļš, veidota jauna šī ceļa aizsargsistēma ("cvingers"), ieejas aizsardzībai uzcelts īpašs vārtu tornis, kurā paredzēta ugunsieroču izmantošana. Šis tornis ir lielākā, arī nozīmīgākā celtnieejas mezglā. Tā apraksts 1590. gada poļu revīzijas protokolā ir ļoti vispārīgs. No tā izriet, ka revīzijas laikā tornis jau bijis daļēji sabrukuma stadijā: "Mūsdienās gan no tā saglabājušies tikai pamati, iespējams, arī pagrabs." Tālāk revīzijas protokolā gan aprakstīti šī torņa divi stāvi un galerija virs tiem. Minēts arī, ka tornim ir bijis "vēl nebojāts jumts no dēļiem".¹⁵

Arheoloģiskās izpētes sākumā šī vārtu torņa rajonā bija līdzens lauks. Tūristu plūsmas un transporta kustības rezultātā noblīvētā, būvgružiem pilnā zeme bija ļoti cieta, un darba sākumā

varēja atrakt tikai to, ko atirdināja ar laužņiem. Attīrot torņa kontūras un izsmelot iekštelpu līdz 96,30 līmenim, kļuva redzams, ka tornis ir apaļš ap 14 m diametrā (98.att.). Torņa iekštelpas centrālā daļa bijusi ap 6,0 m diametrā, ar plašām sānu izbūvēm – šaujammkameru pieejām un pašām šaujamlūkām. Uz laukakmeņu pamatiem celtās torņa ķieģeļu sienas bija saglabājušās 1,5 – 2,0 m augstumā, to biežums starp šaujammkamerām ap 3,50 m. Iekštelpa, izmūrējot tajā ieeju un šaujammkameras, izrādījās stipri izrobota. Iztīrot torņa telpu pilnīgi, 95,90–96,20 līmenī atklājās samērā labi saglabāties telpas klons, kļuva redzama ieejas vieta tornī un piecas šaujamlūkas: gar R aizsargsienu, uz rietumu pusi, uz ziemeļrietumiem ar divām atverēm šaušanai, uz ziemeļiem un uz austrumiem – gar vārtu pieeju. Par šaujamlūku izveidi pilnīgāko priekšstatu deva labi saglabājusies 1. un 3. šaujammkamera (98.att.).

Pirmā šaujamlūka bija izveidota torņa dienvidu sienā blakus R aizsargmūrim, lai varētu apšaudīt lauku tieši gar šo sienu. Torņa sienā izmūrēta 2,0 m plata pieeja. Pieejas kreisajā sienā, 0,75 m no tās ārējā gala, izmūrēta 0,62 m dziļa niša. Pati šaujamlūka veidota kā vidū sašaurināts atvērums. Atvērums iekšpusē 1,08 m, vidū 0,30 m, ārpusē 0,90 m plats. Šaujamlūkas šaurākā vieta 0,18 m platā gropē bijis koka paliktnis zem ieroča.

Visas šaujamlūkas bijušas izveidotas vienādi. Trešā šaujamlūka, domāta apšaudei ziemeļrietumu virzienā, no pārējām atšķīrās vienīgi ar to, ka tai bija divi apšaudes atvērumi. Tai tāpat bija pieejas telpa, kuras platums 2,14 m. Tāpat pieejas kreisās puses sienā bija aizmūrēta niša (0,85 m plata, 0,75 m dziļa). Abu atvērumu augstums 0,70 m, abus augšā nosedza lielāki plienakmeņi.

Tas, ka trešajai šaujamlūkai bijuši divi atvērumi šaušanai, ka ziemeļu virzienā varēja šaut arī no ceturtās šaujamlūkas, ir norādījums, ka tieši ziemeļu virziens (galvenais pievedceļš!) uzlūkots par bīstamāko un pastiprināti apsargājamo.

Piektā šaujamlūka bija sapostīta, domājams, 20. gs. 30. gados, rokot grāvi ūdensvada ielikšanai, ceļot skolotāju atpūtas namu vai vēlāk – liekot elektrokabeli. Līdzīgas šaujamlūkas rāda Ieva Ose savā publikācijā par Mujānu pili.¹⁶

Ieeja torņa telpā bija veidota no pagalma – no DA puses. Tās platums 1,90 m, sienas rūpīgi, gludi nomūrētas. Ieejas sliksni iezīmēja četri lieli laukakmeņi. Interesants fakts, ka ieejas austrumu

pusē savā sākotnējā vietā bija saglabājies 0,55 m garš, 0,38 m plats un 0,20 m biezs plienakmens blukis, kurā augšpusē iekaltajā 0,04 m dziļajā un 0,17 m platajā gropē bija iestiprināts durvju viras kāsis.

Darba nobeigumā tornī zem tā pamatnes konstatēja kādas vecākas, ap 1,60 m biezas, no lauk-

akmeņiem celtas sienas paliekas. Tās pastāvēšanas laika un ar to saistītās celtniecības skaidrošanai nekādu citu liecību nav. Domājams, ka tā ir atlieka no agrāk te bijušās R aizsargsienas turpinājuma, kas nojaukta, ceļot 15. gadsimtā vārtu torni.

Atsauces un piezīmes

¹ Indriķa hronika /Ā. Feldhūna tulkojums. Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri.- Rīga, 1993. - XVI: 3 (turpmāk - IH).

² IH. - X :10.

³ IH. - X :17.

⁴ IH. - XI :3.

⁵ Ē. Mugurēvičs norāda uz IH-V :1 un IX :7, kur sacīts par Iksķiles piešķiršanu lēņos Konrādam no Meiendorfas un Lielvārdes piešķiršanu - Danielam, kam varētu būt ietekme uz zemju dališanu Turaidas apgabalā.

⁶ IH. - XVI :3.

⁷ IH. - XVI :4.

⁸ IH. - XVIII :3.

⁹ Turaidas arheoloģiskās ekspedīcijas vadītājs bija profesors Jānis Graudonis, vadītāja vietniece un māksliniece Ilze Siliņa (1998., 1999. - ekspedīcijas vadītāja). Darbu tehniskie vadītāji un mākslinieki mainījās vairākkārt. Īsa informācija par Turaidas mūra pils arheoloģisko izpēti publicēta (1974., 1976.-1999.) Latvijas vēstures institūta izdotajās "Referātu tēzēs zinātniskajai sesijai, veltītai ... gada arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskajai ekspedīcijai Latvijas teritorijā, plašāk *J.Graudona* rakstā: Turaidas mūra pils arheoloģiskā izpēte // Latvijas viduslaiku pils.-Rīga,1999.-1.sēj. - 59.-111.lpp. un "Der Bau des Befestigungswerkes der Burg Turaida" izdevumā

Castella Maris Baltici II Sormanlandska handlingar Nr.49, Nykoping, 1996.- P. 69-74.

¹⁰ *Malvess R.* Pētniecības materiāli par arhitektūras un vēstures pieminekli Turaidas pili. Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas un konstruktoru birojs (turpmāk ZRKB). Rīga, 1974. Mašīnraksts LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

¹¹ *Stubavs A.* Atskaite par arheoloģiskiem izrakumiem Turaidas pilskalnā 1953. Mašīnraksts LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā; *Zirnis A.* Atskaite par 1960.gada jūnija mēnesī raktiem šurfiem bij. Turaidas pils pagalma teritorijā. Mašīnraksts LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā; *Malvess R.* Arheoloģiskie izrakumi arhitektūras un vēstures pieminekli Turaidas pilsdrupās 1968.gada vasarā.- Rīga, 1969. Mašīnraksts LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

¹² Turaidas pils revīzija 1590.gadā // Latvijas viduslaiku pils. -1.sēj.-161.lpp.

¹³ Līmeņi aprēķināti, ietverot pils centrālā torņa sienā esošo atzīmi - 98, 62 m virs jūras līmeņa.

¹⁴ IH.-XVIII:3.

¹⁵ Turaidas pils revīzija 1590. gadā. - 162. lpp.

¹⁶ *Ose I.* Rīgas arhibīskapijas pils // Latvijas viduslaiku pils. - Rīga, 1999.-1.sēj.-36.lpp., 14.att.

III nodaļa

Turaidas pils komplekss

Ar vārdkopu "Turaidas pils" apzīmē gan tieši, gan netieši pils celtnes, gan pagalmu, ko šīs celtnes apjož ar tām vienā kompleksā saistītās zieme-

ļu un dienvidu priekšpilis. Plašo izrakumu gaitā pētītas arī šīs pils kompleksa daļas.

Pagalms

Mūra pils pagalms ir ar aizsargsienām un pieguļošām celtnēm aplokotā pils daļa, kas paliek pils iemītnieku brīvai kustībai. Turaidas mūra pili tas bijis lielā platībā.

Turaidas pils pagalmā, noņemot jau 0,30–0,45 m biezo jaunākā laikā uzkrājušos kultūrslāni, lielā pagalma daļā atsedza pagalma bruģi (100.att.:a). Tas bija izlikts no 7–10 cm, pat līdz 25 cm diametra neapskaldītiem akmeņiem. Bruģis bija izlikts joslām, ko šķīra 20–25 cm platas spraugas bez akmeņiem – ūdens notekas. Tās veidotas Z–D virzienā, jo šādā virzienā ir jūtams pagalma virsmas pazeminājums, tāpēc lietus ūdeņi ātri noplūda.

Bija vērojams, ka pagalma ūdeņus centušies novadīt uz zemākā līmenī esošo dienvidu priekšpili. Tur blakus dienvidu korpusam bija bruģējums ar ievērojami lielāku akmeņu nosegtām ūdeņu notekām (100.att.:b). Tālāk savukārt bija izveidota sevišķa sistēma šo ūdeņu iesūcināšanai pamatiežos (sk. 114.lpp.).

Acīmredzot lietus ūdeņu ietekmē bruģi radušies nosēdumi, tāpēc atsegtais bruģis bija visai bedrains. Vietām tas pat vēlākos laikos papostīts. Varēja konstatēt, ka bruģētā laukuma malas norobežojuši lielāku akmeņu likumi. Pēc atklājumiem secinām, ka savā laikā bruģis klājis visu pagalmu, vienīgi gar celtnu joslām un bruģējuma malu atradusies ap 2,0 m plata nebruģēta josla.

Jau pēc 1. kārtas noņemšanas laukumā atsedzās ne vien jau minētais bruģis, bet arī kādas celtnes pamatu paliekas (101.att.). Negaidīti atklātie celtnes pamatu fragmenti labi parādīja, ka celtnes bijusi R–A virziena būve. Nerokot pamatu iedziļinājumu, tā celtnes tieši virs pagalma bruģa akmeņiem (102.att.). Saglabājušās celtnes sienu daļas liecina par visai pavisam mūrējumu, jo ma-

teriāls mūrējums ir "salasīts" – granīta, plienakmeņu un ķieģeļu šķembas. Veseli ķieģeļi – reti. Saistvielā – māli. Saglabājušies sienu pamati rada iespaidu, ka ēka celtnes lielā steigā, pavirši, izmantojot jebkuru vieglāk pieejamo materiālu. Šķērssienu pamatos iemūrēti pat kādas kolonnas fragmenti.

Celtnes iekšpusē vietām (31–35/g–h kv.) bijis kaļķu klons, ar kuru pārsegts pagalma bruģis.

No pamatiem pilnīgi iznīcināti celtnes dienvidu sienas (tā varēja atrasties 36/f 30–k 50 kv.) un, liekas, austrumu sienas pamati, daļēji postīti rietumu (101.att.:2) un šķērssienu (101.att.:3) pamati. Vislabāk 14,3 m garumā saglabājušies ap 0,6 m biezie celtnes ziemeļu sienas pamati (101.att.:1). Šo pamatu mūrējums paviršs. Ap 4,4 m garās un 0,30–0,35 m biezās rietumu sienas pamati saglabājušies 1–2 ķieģeļu augstumā. Te labi redzams, ka ķieģeļi likti tieši uz bruģa akmeņiem sarkanu mālu saistvielā. Ķieģeļu izmēri dažādi: 27,5x11x8; 24x13x8; 26x11,5x8,5 cm. Acīmredzot izmantoti tādi materiāli, kādi gadījušies pa rokai. Redzams arī, ka sienas biezums veidots tāds, kādu noteicis pamatā likto ķieģeļu garums.

Dienvidu siena nojaukta pilnīgi, liekas – nojaukta arī austrumu siena, tāpēc visas celtnes izmēri nav noskaidrojami.

Ēkai bijusi šķērssienu (101.att.:3), kas ietveras laukuma 32–36,50/e kvadrātos. Tās veidojums – kā dubultsienu (102.att.:b), kurā josla starp divām mūrētām daļām ap 0,65 m plata. Dubultsienas mūrētā R daļa ap 0,25 m bieza (ap 1 ķieģeļa garumā) un Z–D virzienā 4,80 m gara, mūrētā A daļa ap 0,25 m bieza saglabājusies 4,10 m garumā. Joslā starp abiem mūrējumiem būvgrūžu un deguma pildījums. Šī veidojuma R pusē esošā

100. att. Bruģis Turaidas pils pagalmā: a – IX laukumā no R, b – bruģis D priekšpilī dienvidu korpusa A malā no D, redz izlikto ūdens noteku.

mūrējuma pamatos ieguldīts minētais dolomīta sešskaldņu kolonnas fragments (garums 92,5 cm, augstums 29 cm, skaldnes 14–12,5–12,5 cm). Kā rietumu, tā austrumu mūrējumi pie celtnes ziemeļu pamatsienas "pielīmēti". Austrumu mūrējums saglabājies vienas laukakmeņu rindas augstumā. Akmeņi virs bruģakmeņiem te likti mālu kārtā, bet savstarpēji saistīti ar kaļķu javu. Rietumu mūrējums turpretī saglabājies četru ķieģeļu rindu augstumā. Ķieģeļi te likti uz plāna būvgružu slānīša (ap 0,05 m), kas sedz bruģi, bet augstāk jau kaļķu saistvielā. Te pamatos gan minētais kolonnas fragments, arī liels (35x25 cm) laukakmens. Šajā rajonā (31,50/ f-g 50 kv.) ēkas grīdējums – kaļķu un sīku dolomītu, laukakmeņu šķembas.

Nav redzama pamata, kā skaidrot šādas šķērsienas nozīmi un tās funkcijas celtņē.

Tāpat nav izskaidrojama nozīme laukuma 34,50–36 / f-g 60 kv. virs bruģa veidotam mālīnam ceturtdaļaplīm, kas pieslēdzas augstāk minētai šķērsienai (102.att.:a). Te tieši uz pagalma bruģējuma klāti sarkanie māli, tajos radiāli guldot ķieģeļus, veidojot apļa konstrukciju (2,75x1,55 m). Šīs konstrukcijas DA daļā pāri pirmās konstrukcijas līmenim vēl vienas ķieģeļu kārtas augstumā veidota līdzīga (35–36 / f-g kv.; 1,15x1,10 m) mazāka izmēra konstrukcija. Te šī ceturtdaļapļa konstrukcija paceļas ap 0,35 m augstumā virs bruģa akmeņiem. Vērojot tuvāk celtnes pamatus, var pieņemt, ka ieeja tajā bijusi no rietumiem. 31–36/k 25–50 kv. nesošā celtnes R siena likta tieši sarkanajos mālos, bez saistvielām un saglabājusies vienas ķieģeļu kārtas augstumā. Sienas garums 3,9 m, biezums – 0,30–0,35 m, bet tā ir postīta, jo neskaidri iezīmējas celtnes ZR un DR stūru sadures vietas (tās sākotnējais garums bijis ap 4,40 m). Sienas vidusdaļā 31–35/k kv. iezīmējas 1,55 m plats pārtraukums. Līdz ar to siena tiek sadalīta divās daļās: Z un D, katrā astoņi ķieģeļi, kas likti cits citam blakus ar garajām šķautnēm. Z daļā trīs ķieģeļi bija pārklāti ar mēles tipa kārnīņiem.

Pēc darba gaitā atsegtajām patiesi pavirši celto pamatu paliekām nav saprotama šīs ēkas nozīme. Bet K. Lēvisa of Menāra izdevumā "*Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1895*" (Rīga, 1896) publicētajā pils plānā iezīmēta "Kirche" – baznī-

ca. R–A virzienā atsegtie pamati, arī celtnes rietumu galā konstatējamā durvju vietā var būt apstiprinājums, ka atsegtie pamati patiesi ir kādreiz bijušās baznīcas apliecinājums.

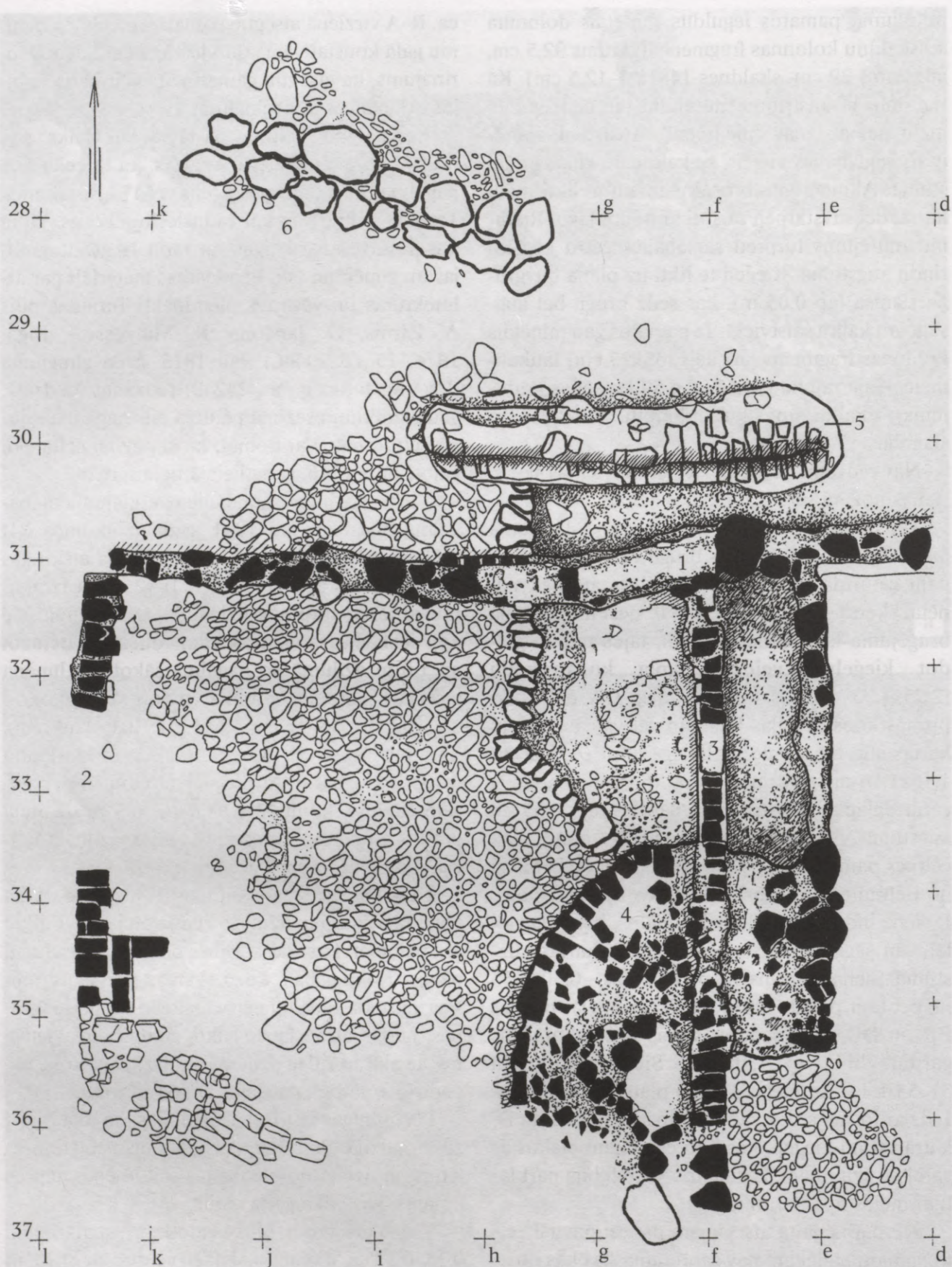
Konstatētās celtnes pastāvēšanas laiks nav precīzi nosakāms, bet ir skaidrs, ka tā celta virs pagalma bruģa, kas pastāvējis vēl 17. gs. sākumā. Tātad – celtnē var būt radusies ap 17. gs. vidū. Tās pastāvēšanas beigās var rādīt 19.gs. litogrāfijas un zīmējumi (sk. Pētniecības materiāli par arhitektūras un vēstures pieminekli Turaidas pili/ A. Zirnis, G. Jansons, R. Malvess. – Rīga, 1974.–15.,16.,20.att.). Jau 1815. gada zīmējumā (CVVM, fotoneg. Nr. 24249) redzams, ka 1997. gada izrakumu sezonā pētītajā pils pagalma rajonā celtņu nav. Var domāt, ka šī pavirši celtā ēka gājusi bojā 1776. gada lielajā ugunsgrēkā.

Viens no interesantākajiem atklājumiem pagalmā bija aka. Jau 1991. gada izrakumos XII laukuma austrumu daļā interesi radīja atšķirīgas krāsas zemes apli (103.att.). 1992. gada izrakumu sezonā, turpinot iedziļināties laukumā, šie apli iezīmējās arvien asākām robežām. Beidzot ap 1,0 m dziļumā no pagalma sākotnējā līmeņa atsedzās guļbūves tehnikā veidoti vainagkoki – akas grodi. Tie ietvēra 1,5x1,5 m lielu laukumu, kurā bija tumšas zemes pildījums ar koka skaidu un retu ķieģeļu drumslu piejaukumu. Bija pavisam skaidrs, ka atklāta aka. Ap 0,5 m dziļumā grodus atraka no ārpuses, bet tālāk dziļumā iztīrīja tikai aku iekšpus grodiem.

Darbs bija sarežģīts un fiziski smags, jo darba telpa bija šaura un izrakto zemi varēja izcelt tikai ar spaiņiem. Izraktajās zemēs nozīmīgu atradumu nebija. Koka gabali, koka skaidas, ķieģeļu drumslas un stikla gabaliņi nelāva noteikt ne akas rakšanas, ne tās aizbēršanas laiku. Atzīmējams vienīgi tas, ka akā ap 7,0 m dziļumā atrada apava koka papēdi, kas, varbūt, datējams ar 16.gadsimtu.

Pēc pilnīgas iztīrīšanas izrādījās, ka aka bijusi ap 9 m dziļa. Precīzāk akas dziļums nebija nosakāms, jo nebija nosakāms tās sākotnējais augšas līmenis, kas laika gaitā mainījies.

Visi akas grodi bija veidoti no apaļkokiem 0,15–0,17 m diametrā. Pakši veidoti ar 0,15 m pārslaidumu. Augšējie grodi bija stipri trūdējuši, bet dziļāk esošie saglabājušies labi. Tas arī ļāva visā pilnībā konstatēt šīs akas izveidi (105.att.), kas bija ļoti rūpīgi pārdomāta, liekas, lai nodrošinātu uzkrājumā ūdens tīrību. Īpaši rūpīgi bija

101. att. Celtnes pamatu plāns: 1 – Z sienas pamati, 2 – iespējamā durvju vieta, 3 – celtnes šķērs-siena, 4 – pusapļa ķieģeļu likums (bruģis?), 5 – ar celtni saistīta ūdens noteka, 6 – ūdens noteka pie centrālā torņa.

102. att. Celtnes pamatu paliekas: a – centrs ar pusapļa ķieģeļu likumu, b – skats uz celtnes Z sienas (pildmūris) paliekām no R.

veidota akas apakšdaļa, ko nosacīti var saukt par "ūdens kameru".

Akas dibenā bija izlikta blīva dēļu grīda (a). "Ūdens kamera" 2,75 m augstumā grodu iekšpusē izklāta ar vertikāli liktiem 5 cm bieziem dēļiem (c). Tie savstarpēji salikti ļoti blīvi. Lai dēļu klājums nepiegultu tieši pie pamatgrodziem (b), tie ar īpašiem ķīļiem (f) no pamatgrodziem atdalīti 5 cm. Savukārt, lai dēļu izklājums turētos pie grodiem bez naglojuma, no iekšpuses tie piespiesti ar vainagu blokiem (d); zemākajā blokā divi vainagi, augšējā trīs (105.att.:d). Zemākais bloks atrodas 0,77 m virs grīdas līmeņa, tā vainagu platums – 0,30 m. Atstatums no šī bloka augšmalas līdz augšējā bloka apakšmalai 0,40 m, bet trīs vainagu kopējais platums 0,45 m. Virs šīs dēļiem izklātās "ūdens kameras" 1,40 m augstuma grodi iekšpusē vēl aptēsti, guļ cits virs cita rūpīgi, blīvi. Tad viens grods notīts ar bērza tāsīm (e), tad augstāk neaptēsti apaļkoku grodi pavisāmā salikumā.

Tādā akā uzkrājās tīrs ūdens bez smilšu piejaukuma. Laukuma R daļā 58–1 kvadrātā atklājās lībiešu pils laika celtniecības elementi: akmeņu krāsns pamati ar laukakmeņu loku un māla klonu. Turpat atklājās arī 0,30–0,50 m diametra sta-

bu bedres, arī kādas gulbūves apakšējā vainaga fragments ar tās ziemēlaustrumu paksi. Atsegtā tomēr bija par maz, lai runātu par noteiktu celti. Pagalma D daļā XIII laukumā noņemot kroti starp XIII un XVI laukumu un XV un XVI laukumu, pilnībā atsedzās 13x17 m lielas 17.–18. gs. celtnes pamatdaļa (107.att.) Spēcīgas deguma pēdas mudināja domāt par rakstītos avotos minēto lielo 1776. gada ugunsgrēku, kad esot nodezdzis "viss, kas no koka". Savukārt tā bija liecība, ka celtnes pamati atsegti, bijusi koka būve. Lielā celtnes situēta XVI–XV–XIII–XIV laukumu saejā (107.att.). Tās ārsienu biezums – D 0,60 m, R 0,75 m, Z 0,80 m, A 0,60 m. Visas sienas mūrētas mālu javā, izmantojot ķieģeļus (veselus un pusēs), nelielus un pat prāvus laukakmeņus un arī plienakmeņus, t.i., to, kas bijis viegli pieejams. Ka materiāli ņemti, kādi pagadās, liecina ķieģeļu dažādība. Tie ir 27x7x3,5; 27x13x7,5; 28,5x12x8; 29x14x9; 29,5x14x9,5 cm. Ir sienu daļas, celtas no laukakmeņiem vai plienakmeņiem. Sienās likti plienakmeņi, pat samērā lieli. Lielākā daļā sienu gan tikai ķieģeļi, kam tikai pa starpām dažī plienakmeņi vai pat nelieli, plakani laukakmeņi. Ja sienās arī ir laukakmeņi, tie ārpusē nav redzami, jo nosegti ar ķieģeļiem.

103. att. Gaišākas zemes aplis XII laukumā, kas iezīmē akas vietu no R.

Lielā celtne R–A virzienā ap 17 m gara un Z–D virzienā 13 m plata. Liela A–R starpsiena vius celtni it kā sadala divās daļās: ziemeļos no šīs sienas nodalās trīs telpas (3, 4, 5), dienvidos – centrālā telpa (1), austrumos no tās viena telpa (2) un rietumos no tās garenas telpas (5) D daļa.

Centrālā 1 telpa izskatās kā priekštelpa un arī kā apkalpes telpa. No šīs gandrīz kvadrātiskās telpas (Z–D virzienā 5,8 m, R–A –5,20 m) ir durvis ieejai 2 un 5 telpā, no tās arī kurināmas krāsnis 2, 4 un 5 telpas apkurei. Acīmredzot 3 telpa silusi no 4 telpas. Pirmā 1,60 m garā un 1,35 m platā krāsns (a) domāta 5 telpas apkurei, tāpēc arī atrodas šīs telpas vidū. Piektās telpas D galā ap 0,25 m biezas sienas fragments, liekas, var norādīt, ka tā norobežojusi garās 5 telpas D galā neapsildītu 3,90x1,80 m lielu “priekšnamīnu”.

Celtnes DR stūrī esošajā (5,80x5,60 m) 2 telpas ZR stūrī 1,70 m gara, 1,30 m plata krāsns (b) mute 1 telpā. Tās pašas telpas DR stūrī ar akmeņu sienu pamatiem norobežota maza telpa (t), nenosakāmas nozīmes. Tāpat nav saprotama šīs telpas ZA stūrī 2,0x2,8 m platībā ieklātā ķieģeļu klona nozīme. Sākotnēji no 2 telpas bijusi ieeja 3 telpā celtnes ZA stūrī, taču vēlāk tā aizmūrēta.

Centrālajā 1 telpā vēl atradās triju kolonnu pamati (k). Pirmā no tām piemūrēta 1–5 telpu šķirošai sienai. Tā 0,80 m plata un 0,45 m bieza. Otrā ap 0,80 m no pirmās mūrēta kā 0,60 x 0,60 m liels stabs. Trešā 1,35 m no otrās un 1,0 m no celtnes 1 telpas A sienas. Tā celta kā leņķveida stabs, kam A mala 1,0 m, D mala 1,10 m, R mala 0,75 m gara,

bet ZR daļā 0,45 x 0,25 m liels ierobs. Jāatzīst, ka šādas ķieģeļu kolonnas (stabi) celtas, lai balstītu plašās telpas griestu sijas.

No āra celtne varēja iekļūt pa vienām durvīm no dienvidiem, ieejot 1 telpā un tālāk 2 vai 5 telpā, 3 telpā varēja ieiet kā no A, tā no Z, bet no šīs telpas bija ieeja 4 telpā.

Celtnē bijis divslīpu jumts. Par to liecināja ar plakaniem akmeņiem un ķieģeļiem izliktās ūdens notekas gar D un Z sienām (l). Ziemeļu malā ūdens noteka lielus ūdeņus novadīja caur pils austrumu malas celtnu joslu norobežojošā “lielā Z–D virziena sienā” izveidotā caurtecē XIV laukumā (sk.103.att.), gar D sienu veidotā noteka savukārt ūdeņus novadīja uz pilskalna R nogāzi caur pils R aizsargsienā nu jau aizmūrēto vēdlūku.

Šis fakts uzskatāmi liecina, ka lielās celtnes apdzīvotības laikā nebija apdzīvotas zonas pils pagalma dienvidu daļā ne austrumu, ne rietumu pusē.

Celtnes rajonā atrada daudz dažādu ar celtniecību saistāmu priekšmetu: viras, logu stienīšus, naglas u. c. Celtnes pastāvēšanas laiku varēja noteikt pēc tā, ka šāda ēka nav vēl minēta 1590. gada pils inventarizācijas aktā un nav vairs redzama 19. gs. sākuma zīmējumos. Lielais ogļu daudzums celtnes rajonā var būt liecība, ka lielā celtne gājusi bojā 1776. gada ugunsgrēkā. To apsverot, jāatzīst, ka šī lielā celtne eksistējusi 17.–18. gadsimta robežās.

Nekādas citas senās apbūves pēdas pagalmā nekonstatēja.

Dienvidu priekšpils

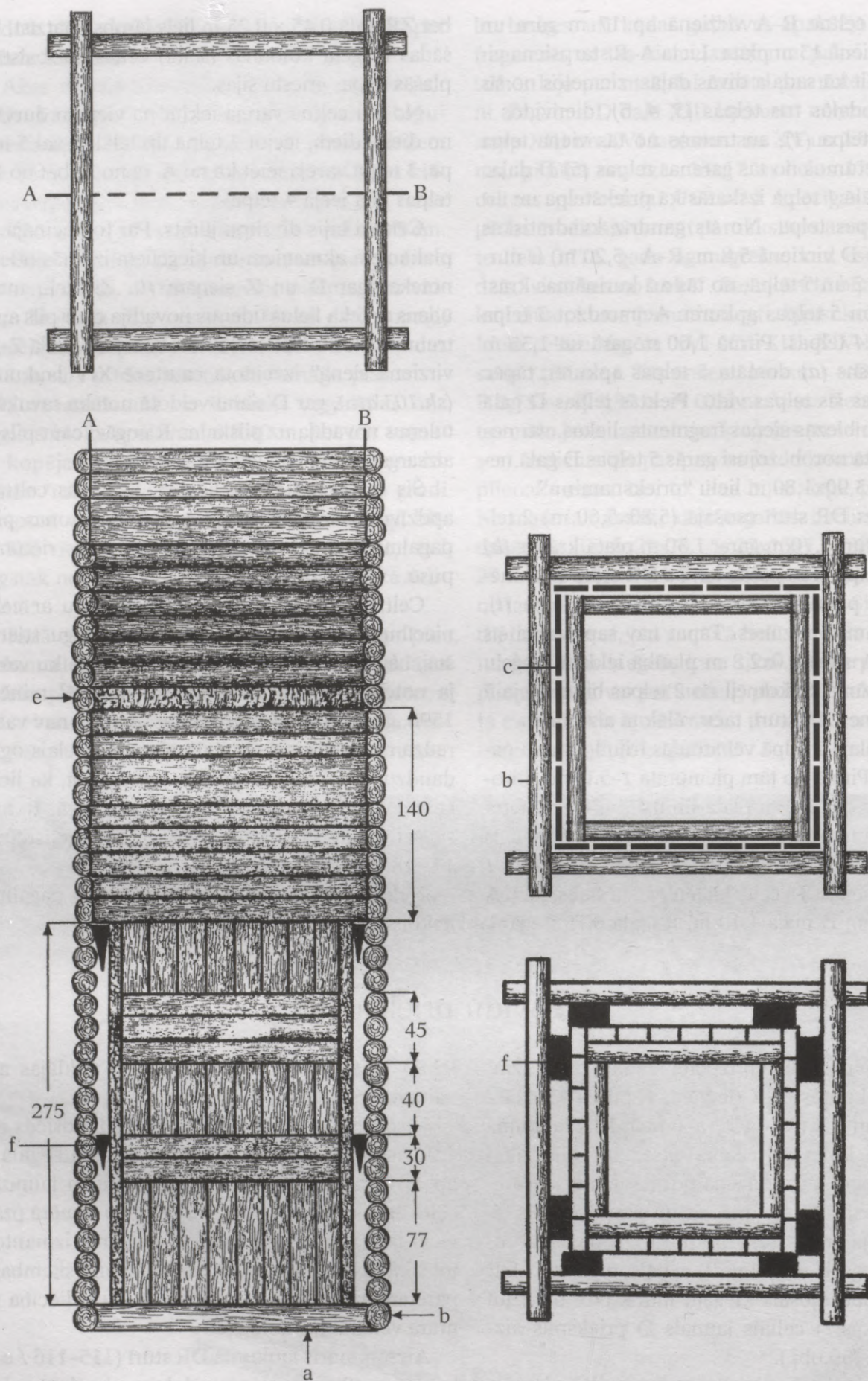
Dienvidu priekšpili izpētei iedalīja divos izrakumu laukumos; XIX (ietvērās R puses 93–117 / a–0 kv.) un XX (83–113 / a–u kv.). XIX laukumā (108.att.) koka pils laika atsegumi bija tikai 93–108 / a–0 kv.: visā šajā posmā bija R aizsargmūris, pie tā ārpusē – mazais tornītis (38), šajā teritorijā bija arī pēc aizsargmūru DR daļas izbrūkuma (13.gs. b. vai 14.gs.?) celtais, priekšpils DR daļu norobežojošais ķieģeļu mūris (40. obj.) un vēlāk (15.gs.?) celtais jaunais D priekšpils aizsargmūris (39.obj.).

Rietumu lielais aizsargmūris atsedzās jau ap 94,0 līmenī, jaunais laukakmeņu R–A virziena mūris – 93,21–93,59 līmenī, ķieģeļu mūris – ap

92,80 līmenī. Šajā līmenī laukumā atklājās arī vairākas celtniecības konstrukcijas.

Vispirms jāmin, ka XIX laukumu R noslēdz ap 1,20 m biezais akmens aizsargmūris, bet D galā – ap 1,10 m biezis, arī no laukakmeņiem jaunuzcelts mūris (108.att.:39). Tas celts no samērā prāviem laukakmeņiem, spraugu ķīlējuma izmantojot sīkākus laukakmeņus, plienakmeņu šķembas, paretam arī ķieģeļu šķembas. Tā jau ir liecība šī mūra vēlākai hronoloģijai.

Aizsargmūris laukuma DR stūrī (115–116 / e–f kv.) 15.gs.(?) izbrucis un tad, lai nodrošinātu aizsardzību, celts ķieģeļu mūris (40.obj.), kas norobežo priekšpils DR daļu. XIX laukuma šajā daļā

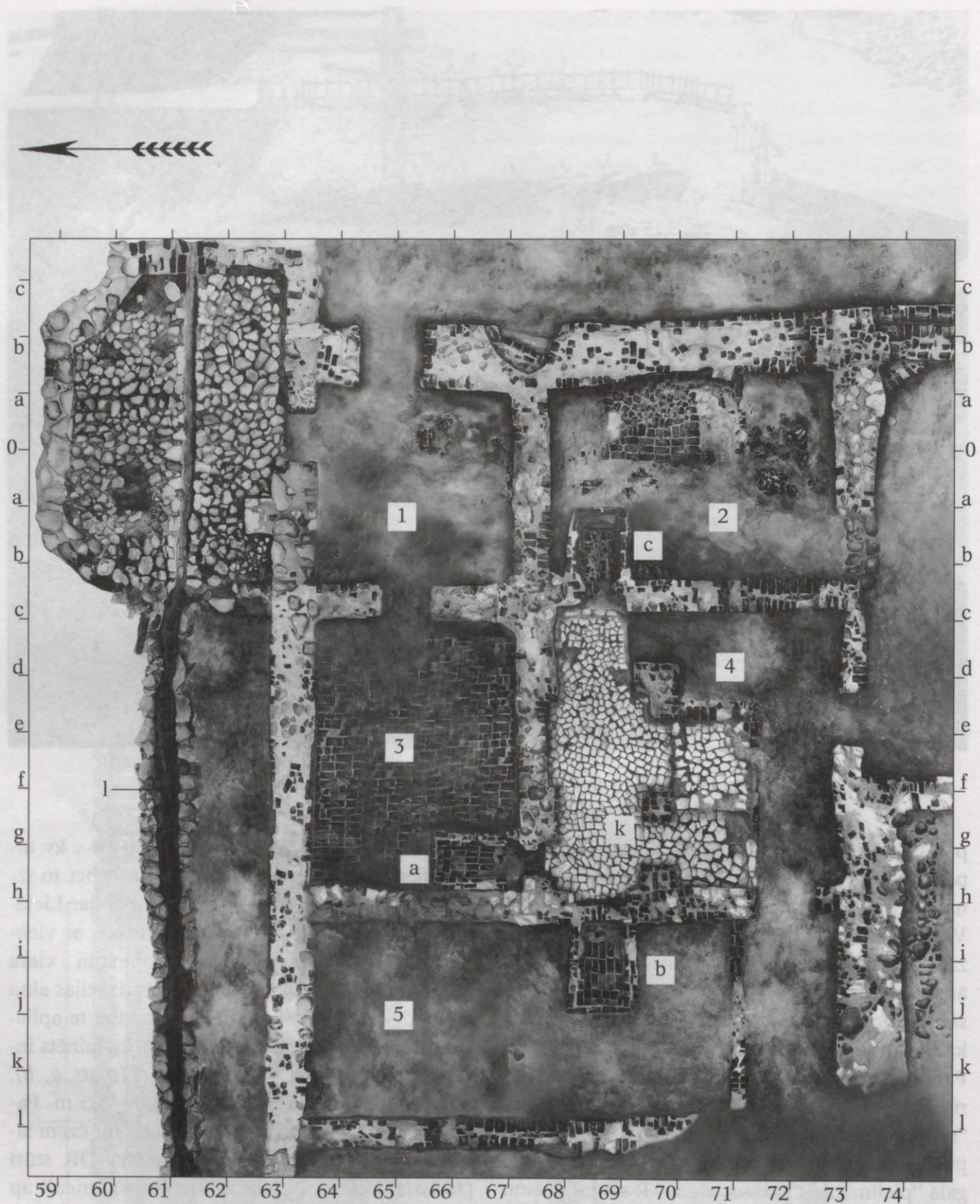
105. att. Akas iekšējā apdare: a – grīda, b – grodi, c – ūdens kameras sienu segdēli, d – segdēļu noturošie “šķersdēļi”, e – ar bērza tāsīm notītais grodu vainags, f – ūdens kameru noturošie ķīli.

106. att. Lielās celtnes pamati pils pagalma D daļā no R.

pils laika celtniecības paliekas nekonstatēja. Uz pamatzemes gan atklājās lībiešu perioda pils vaļņa koka konstrukcijas – kameras (sk.117.lpp.). Vienlaikus laukuma 93–108 / a–0 kv. atklājās dažādas celtniecības paliekas. Īpatnēja telpa atsedzās ārpus aizsargmūra 93–94 / n–0 kv. (108.att.:34 sk. pielikumā). Mūru situācija liecināja, ka te ir kāda hronoloģiski vēlāka konstrukcija (34.obj.). Par objekta austrumu sienu izmantots aizsargmūris, ziemeļos to noslēdz t.s. dienvidu korpusa “blakustelpas” dienvidu sienas daļa, bet R un D pusēs – taisnā leņķī mūrētas ķieģeļu sienas, kas Z galā “pielīmēta” “blakus telpas” R sienas galam. Objekta atsegšanas laikā starp aizsargmūri un objekta D un Z sienām atklājās ap 0,30 m plata sprauga, kas acīmredzot radusies, objekta R pušei noslīdot. R nogāzes tālākos pētījumos noskaidrojās, ka te atsegtais objekts ir pie dienvidu korpusa R malas piebūvēta “danskerā” (netīro ūdeņu izliešanas, tualetes) apakšdaļa. Tā ieeja izrādījās 2. stāvā blakus biskapa altārtelpām.

Aplūkojamā XIX laukuma 98–100 / a–e kv. atsegusies laukakmeņu grupa (109.att.), bet to izvietojumā konstruktīvas sakarības nebija. Lielāku interesi radīja 94–98 / f–k kvadrātos ar vienkāršu akmeņu salikumu norobežota vieta (36.obj.); kas pēc 1590.gada inventarizācijas akta ir smēde (108.att.:36). Smēdes esamību te apliecināja biežais ogļu slānis smēdē un, kā minēts inventarizācijas aktā, – divas ēzes (110.att.:a, b). Smēdes garums 4,5 m, platums 3,0 – 3,5 m. Pamatakmeņu līmenis ap 93,70. Viena no ēzēm situēta smēdes ZR stūrī, otra pretējā DR stūrī (108.att.:35a, b). Pirmās krāsns (ēzes) līmenis ap 93,95, otrās – 93,12. Pirmā krāsns celta pie dienvidu priekšpils aizsargsienas, vietā, kur šī siena taisnā leņķī noliecas uz austrumiem. Austrumu virzienā gan šī siena saglabājusies tikai 0,70 m garumā. Tālāk, šķiet, tā nojaukta, ceļot dienvidu “blakustelpu”, kurā izmūrēta dienvidu korpusu apsildošā hipokausta krāsns. Šai ēzei (35 – b/obj.) daļēji saglabājušās dibensiena un R siena,

107. att. Turaidas pagalma lielās celtnes plāns: 1 – 5 atsevišķās telpas, a, b, c – krāsnis, k – kolonu pamati, l – ūdens noteka.

un daļa klona, kas izlikts no tādiem pašiem ķieģeļiem, kādi izmantoti sienu mūrēšanai (27x12x7,5; 28x12x8; 28x12x7cm). Blīvējot būvgruzus un mālus, radīts stabils krāsns pamats. Tad gar aizsargsienu R malā un Z pusē no ķieģeļiem mālu javā mūrētas krāsns sienas, veidojot 1,50 m garu un ap 0,55 m platu kurtuvi. Kurtuves dibensiena vēl saglabājusies, skaitot no klona, sešu ķieģeļu kārtu augstumā. Pēc to izdeguma spriežot, dibensienā uguns iedarbība labi jūtama līdz 0,65 m augstumam. Ar šo 35.b ēzi konstruktīvi saistās divi lielāku izmēru laukakmeņi. To krāsniņ pieguļošā daļa bija noklāta ar māliem, saistot visu vienā konstruktīvā veidojumā.

Otrā krāsns (ēze?) atradās smēdes DR stūrī pret aizsargsienas 98. metru. Tai saglabājies 0,55 m platas kurtuves dibendaļas fragments ar sānu sienas apakšdaļu un nelielu klona fragmentu. Dibensiena mūrēta ap 0,05 – 0,06 m no laukakmeņu aizsargmūra, mūrējumā liekot ķieģeļus plakniski ar galu pret sienu. Tādā kārtā ap 0,30 m biežā siena ar ķieģeļu galiem cieši "pielīmēta" aizsargmūrim. Šis krāsns dibensienā saglabājies vesels ķieģelis, 27x13,5x7 cm liels. Ņemot smēdes vietā ogļu kārtu, noskaidrojās tās rūpīgā sagatavošana. Proti – visā celtnes rajonā klonā bija ļoti cieši noblīvētas ķieģeļu un galvenokārt mēles tipa kārniņu šķembas līdz 0,20–0,30 m biežā slānī. Virs šāda blīvējuma likti celtnes pamati.

Aplūkotā telpā ogļu slānī atrada vairākus kricas gabalus, tāpēc var pieņemt, ka šajā smēdē apstrādāta kricas dzelzs, lai gatavotu pils iedzīvotājiem vajadzīgos dzelzs priekšmetus.

Laukuma 100–101/ h–j kv. atsedzās aizsargmūrim piesaistīts četrstūra stabveidīgs (111.att.) piemūrējums (37.obj.). Tā augšējos akmeņus konstatēja jau 94,13 līmenī, bet līmenī 93,60 to atsedza pilnīgi. Aizsargmūrim piemūrētais "stabs" Z–D virzienā gar mūri 1,75 m garš un ap 1,40 m plats. Tā apakšdaļa 93,30 līmenī gulēja uz būvgružu blīvējuma. Veidojuma pamatā prāvi laukakmeņi (50x35x25; 48x40x25; 50x45x35 cm utt.). Tie sastiprināti ar kaļķu javu, spraugas ķīlējot ar mēlesveida kārniņu fragmentiem.

Šī mūrējuma praktiskā nozīme, liekas, meklējama saistībā ar aizsargmūru ārpusē celto mazo pusapaļo tornīti (112.att.). Var domāt, ka tas bijis šī tornīša ieejas pamats (jau 2.stāvā).

Pusapaļais tornis (38.obj.) atklājās R aizsargmūru ārpusē (112.att.). No apmēram 0,30x0,14x

0,09 m izmēra ķieģeļiem kaļķu javā celtā tornīša pamati, tāpat kā viss objekts, veido pusapli. Telpas iekšējie izmēri: garums gar aizsargmūri – 3,6 m, diametrs ap 1,88 m. Tornīša sienas aizsargmūrim "pielīmētas", t.i., šī konstrukcija celta vēlākā laikā. Tornīša sienu biezums 0,75 m. Tajās likti gan sarkanas, gan iedzeltenas krāsas dažāda izmēra ķieģeļi (27x12x9; 28x13x9; 29x14x9; 30x14x9). Telpas pildījumā bija būvgruži, kaļķu java, ogļaina zeme, arī tīri kaļķi (te var būt glabāti). Jākonstatē, ka šis ir tornis, kas minēts 1590.gada inventarizācijas aktā un esot kalpojies par ogļu noliktavu kalējam.

Dienvīdu priekšpili bija nozīmīgi divi lielāki mūri. Pirmkārt – laukakmeņu mūris (39.obj.), kas šķērso visu dienvīdu priekšpili no 105/106–h kv. pie R aizsargmūra, ar lūzumu pie 90–g kv. XX laukumā, uz 82–n kv. pie A aizsargmūra. Ap 1,05 m biežais mūris celts kaļķu javā no dažāda lieluma laukakmeņiem (70x45x50; 40x35x28; 65x55x30 u. tml., bet ir arī galvas lieluma). Akmeņu spraugās ir sarkanu ķieģeļu šķembu, bet galvenokārt gan mēles tipa kārniņu fragmentu ķīlējums, kas var liecināt par šī mūra vēlu (15.–16.gs.?) izcelsmi. Ir skaidrs, ka šis mūris ir jauna aizsargsiena un izslēdz no pils teritorijas bijušo dienvīdu priekšpils D daļu. Tāda situācija radusies, kā jau minēts, sakarā ar lielāku izbrukumu sākotnējā aizsargmūra DR stūrī.

Lai izbrukumu izolētu, vispirms gan celts ķieģeļu mūris (40.obj.), kas sākas pie R aizsargmūra 107/108–g kv. XIX laukumā, iet taisni līdz 98–g kv. XX laukumā, tad, pagriežoties taisnā lenķī uz D, pieslēdzas sākotnējam dienvīdu aizsargmūrim 104–m kv. Abos galos šis mūris "pielīmēts" aizsargmūriem. Tas ap 0,85–0,90 m biežs, celts kaļķu javā no liela izmēra ķieģeļiem (29x14x9; 30–31x14x8,5). Ķieģeļu mūra augša atsedzas ap 92,80 līmenī. Arī par šo mūri pilnīgi droša skaidrojuma nav, bet reālākais šķiet, ka ar tā uzcelšanu radīta pagaidu aizsargsiena ap lielo aizsargsienas izbrukumu priekšpils DR daļā. Kādas tuvāk neraksturojamas celtnes pamatus (akmeņu salikums no 110–c uz 108–a) norādīja akmeņu rinda, bet pēc tiem nekā tuvāk pasacīt nevar. Jāatzīmē, ka laukuma D daļā arī dziļāk celtniecības pēdas nekonstatēja. Vienīgi šajā daļā uz pamatzemes atsedzās libiešu koka pils laika vaļņa konstrukcijas. Turpretī ziemeļos no jaunā aizsargmūra ap 93,16–93,30 līmenī konstatēja agrinās vācu pils celtniecības pēdas.

109. att. Akmeņu krāvums XIX laukumā pēc 2. kārtas no DR.

Laukuma 97–100/ a–l kv. bija atsegts palieku laukakmeņu krāvums, kas gan nekādu konstrukciju neveidoja. Radās iespaids, ka tie palikuši kāda mūra (39.obj.?) celšanas laikā neizmantoti. Ejot laukumā dziļāk, atsedzās dažādas celtniecības pēdas. Minams, ka laukuma norokamā zemē bija mālzeme, vietumis pat 0,15–0,25 m biezumā. Bija arī deguma kārtiņas, bet celtniecības pēdas, kā teikts, atklājās vairākās vietās. (113.att. sk. *pielikumā*). Vispirms uzmanību saistīja sīkakmeņu bruģa fragments 96–97/ e–g kv., kas izrādījās kādas telpas grīdojums, jo turpat blakus 98–100/ f–h kv. atklājās hipokausta tipa krāsns (49.obj.) (114.att.). Tā domāta telpu sildīšanai ar karstu gaisu. Šī krāsns pēc situācijas iederas apbūves 3. kārtā (1.–51.obj., 2–50.obj.). Tai labi saglabājusies apakšējā daļa ar kurtuvi.

Krāsns mūrēta no lieliem ķieģeļiem (31x15; pat 32x17 cm), ļoti rūpīgi. Tās galvenā daļa 2,95 m gara un 2,0 m plata, pie tam kurtuves daļa 1,95 m gara, priekštelpu sienas 1,0 m. Priekštelpa 0,85 m plata, krāsns mute 0,50 m (115.att.).

Laukuma 102–104/ e–I kv. atsegts kādas celtnes (48.obj.) ķieģeļu klons. Te gar R aizsargsienu

un sienu (39.obj.) atklājušies šīs celtnes no ķieģeļiem mūrēti pamati, kas ziemeļu pusē 3,35 m gari un Z–D virzienā ap 2,0 m plati. Liekas tomēr, ka, ceļot jauno D aizsargmūri (39.obj.), daļa celtnes nopostīta un tuvāk raksturojama nav.

Krāsns (50.obj.) paliekas atklājās pie R aizsargmūra 95–97/ j–k kv. Šī konstrukcija 92,35 līmenī atsedzās kā mūrim pieguļoša 2,0 m gara un ap 1,40 m plata, ar blīvu ķieģeļu klonu. Jādomā, ka te agrāk bijušas hipokausta tipa krāsns pamatdaļas.

Ejot dziļāk 91,04–91,40 līmenī, parādījās vēl citas konstrukcijas.

Tā laukuma 97–98/ h–i kv. atklājās tur bijušas hipokausta tipa krāsns pamati (51.obj.). Tās ārējie izmēri – garums 2,02 m, platums 1,38 m, kurtuve – 1,26 m gara, 0,77 m plata. Tā celta mālu javā, liekot sārtus un dzeltenīgi oranžus ķieģeļus. Laukumā konstatēja arī lībiešu laika celtniecības paliekas (52., 53. obj.). Bija atsegts koka celtnei piederošs paksis, ko veidoja 95–97/ f–h kv. gandrīz DR–ZA virzienā guļošs balkis, kas ar perpendikulāri guļoša balņa paliekām 95–f kv. veidoja labi saskatāmu celtnes paksi. Par nožēlošanu, vēlākās pārbūvēs iezīmējusies celtne pil-

nīgi nopostīta. Otrs interesants atklājums bija 99-101/ b-c kv. saglabājušies akmens krāsns loka akmeņi (53.obj.). Te savās vietās vēl lokakmeņi (113.a att.), arī pamatakmeņi un virs tiem klātais māla klons. Kurtuve krāsnij bijusi ap 0,70-0,80 m gara un 0,50-0,60 m plata. Spriežot pēc apkārt nogrūstajiem akmeņiem, te bijusi akmeņu krāsns ar izkrautu velvi. Tādas Latvijā atklātas Ķentes kalnā, Asotes pilskalnā un citur.

Par to, ka te bijusi lībiešu pils – spēcīgs nocietinājums (valnis?), liecina arī XIX laukumā D daļā atsegtais. Tā D priekšpils 108/b-109/b-d kv. pēc 10. kārtas noņemšanas atsedzās trūdējušu stabu paliekas, to tuvumā arī citi trūdējuši koki. Divu ap 0,40 m resnu balķu gali pagāja zem sienām 40-39 objektiem (116.att.:1). Pēc to pārtīrīšanas dziļāk, pēc 11. kārtas noskaidrojās, ka tur 1,5 m no R aizsargmūra zem 40.obj. paiet balķis ap 0,40 m diametrā, kas XIX laukumā ap 0,90 m garš. Otrs tāda paša diametra balķis atklājās zem 40.obj. 3,50 m no aizsargsienas un laukumā bija ap 1,0 m garš. Šo balķu virzienā ap 1,5 m dienvidos no profila iezīmējās pirmajiem balķiem perpendikulāri likto balķu trūdi. Otrs šķērsbalķis bija ap 3 m no profila. Šie balķi, to trūdi iezīmējās

110. att. Ēzes (krāsns): a – 35. obj. no A, b – no R.

111. att. Stabveida piemūrējums (37. obj.) dienvidu priekšpils R aizsargmūrim no Z.

112. att. Mazais tornītis dienvidu priekšpils R aizsargmūra ārpusē no ZR.

apm. 2,0x1,5 gulbalku kameru atliekās, kas bija ļoti vāji saglabājušās (116.:2 att.).

Tālāk D virzienā bija labi saskatāms šo konstrukciju liekums uz austrumiem, turklāt ar šo konstrukciju liekumu saistījās 3 (4?) paresni stabi (116.:2 att.).

Bija skaidrs, ka atsegta lībiešu koka pils vaļņa apakšdaļa ar tur bijušo kameru trūdējušām atliekām. Kameras, kā minēts, bijušas apm. 2,0x1,5 m lielas. Šo nocietinājumu liekums iezīmējās aptuveni 109–111/ a–d kvadrātos. Diemžēl laika apstākļi neatļāva pilnīgi attīrīt un zīmēt šo liekumu: uznāca spēcīgas lietus gāzes, kas appludināja laukumu un saskaloja attīrīto. Kad pēc mēneša darbu atjaunoja, kārtā ar kameru trūdiem bija tā saskalota, ka sākotnējo stāvokli zīmēšanai atjaunot neizdevās. To shematiski var parādīt tikai skicē pēc atmiņas (116.:3 att.). Zem kameru kārtas atklājās plašs koku klāsts. Šis koku klāsts, kas ap 4,0 m plats un konstatēts ap 6,0 m garumā, neapšaubāmi pieder lībiešu koka pils slānim, jo tas noteikti nodalījās no vēlākā – mūra pils laika kultūrslāņa. Uz to norādīja arī šī slāņa atradumi: adatu kārbīņa, bronzas rotadata, bezvirpas māla trauku lauskas. Zīmīgs arī plašais mālu klājums virs šī kultūrslāņa, kas nodalīja to no mūra pils laika slāņiem.

Par plašo koka klāstu jāteic, ka tas piederējis koka pils aizsargvaļņa pamatkonstrukcijai, virs

113a. att. XIX laukumā atsegtās lībiešu pils laika akmeņu krāsns paliekas: 1 – no A, 2 – no D, 3 – no R (sk. pielikumā).

114. att. Hipokausta tipa krāsns (49. obj.) XIX laukumā no A.

kura tad bija koka kameras. Zem kamerām bijis pamatīgāks kalna mālainis nogāzes sākuma nostiprinājums. Izrādījās, ka klāsta koki gulēja trijās kārtās ar nelielām mālzemes starpkārtām. Konstrukcijas stabilitāte palielināta, deviņās vietās ierokot stabus, kas cits citam tuvāk situēti kameru (t.i., valņa!) liekuma rajonā. Trūdējušo koku paliekas ļauj secināt, ka klāstu veidojošie koki bijuši 0,20–0,30 m diametrā, kas kopumā liecina par masīvu, ļoti spēcīgu konstrukciju, kuras uzdevums – nodrošināt slīpumā celtās aizsargsistēmas drošumu.

XX izrakumu laukums. XX izrakumu laukumā dienvidu priekšpils austrumu malā ietvērās lielākā garumā gan pirmatnējā, gan jaunākā aizsargmūra A daļas, gan ķieģeļu mūra daļa (R–A daļa ap 6 m garumā, Z–D virziena daļa visa?). Izpētei šo teritoriju sadalīja divās daļās: XXa laukumā, kas praktiski bija ķieģeļu mūra norobežotā platībā, un XXb laukumā, kas aptvēra D priekšpils dienvidaustrumu daļu (78–100/ a–4 kv.). XXa daļā esošais ķieģeļu mūris celts tieši uz pamatzemes – sarkanās smilts. Sienas pamatos likti lieli laukakmeņi (redzami gali tiem 45x60; 73x32; 57x39 cm u. tml.), noguldot tos bez saist-

vielas; otrā kārtā tos saista kaļķu java. Virs otrās kārtas, mūrējot mazākus akmeņus, sagatavota līdzena virsma, uz kuras augstāk mūrēta ķieģeļu siena. XX laukumā pēc otrās kārtas noņemšanas atklājās plašāka deguma virsma, kurā bija gan daudz degušu graudu, bet nekādu celtniecības konstrukciju tur neatrada. Tālākās kārtās iedziļinoties, līdz pat 10. kārtas noņemšanai (līmenis 89,50–90,20) nekādu ēkas celtniecības pazīmju nebija.

Interesantākais atklājums bija jau pēc trešās kārtas ievērotais mālzemes klājums XXa un daļēji arī XXb laukumu daļās (117.att.:a, b). Lokveida mālu likums vidū platāks, gali kļūst pat asi. Šis valņveida loks celts no dažāda rakstura materiāliem. Valņa iekšpuse nokrauta ar akmeņiem, tad visā garumā un augstumā tā noklāta ar māliem, turklāt uz leju šī mālu kārtā kļūst arvien biezāka, sasniedz pat 25 cm. Dziļumā mālu likums iesniedzās līdz pamatiežiem. Šis mālu veidojums apņēma ap 12 m diametra lielu bedri, kurā gar mālu valni sabērtā rupjgraudaina smilts, bet bedres ziemeļdaļā kaļķaini būvgruži. Veidojuma praktisko nozīmi izvērtējot, kļūva skaidrs, ka tas radīts no pagalma plūstošo lietus ūdeņu iesū-

cināšanai pamatiežos. To apliecināja arī fakts, ka pat liela lietus laikā ūdeņi no pagalma te noplūda un ātri iesūcās zemē. Aplūkotā melioratīvā konstrukcija pārrakta, ceļot priekšpili R malas aizsargsienas izbrukuma norobežošanai (15.gs.), bet, to būvējot, savukārt pārrakta kāda cita celtnē, no kuras palikusi ap 3,0 m gara ķieģeļu sienas daļa pie dienvidu aizsargsienas (117.att.:a). Šo izmaiņu hronoloģija neskaidro.

Sarežģītāka aina pēc trešās kārtas noņemšanas atklājās XXb laukuma dienvidaustrumu stūrī (118.att.). Bija redzams, ka te priekšpils pašā DA daļā – dienvidu un austrumu aizsargmūru savienojums izmantots kādas celtnes veidošanai. Daļēji nopostītās konstrukcijas ietvērās laukuma 85–96/ k–u kv.; tās gar aizsargmūri saglabājušās ap 2,5–3 m platā joslā.

Attīrot XXb laukuma 83–92/ j–n kv. esošās celtniecības konstrukcijas, atklājās, ka te celtnē nosacīti izšķiramas trīs daļas (118.att.:a). Celtnes A telpa izveidota dienvidu priekšpils austrumu un dienvidu aizsargmūru sadūrē – 90–92/ s–u kv.

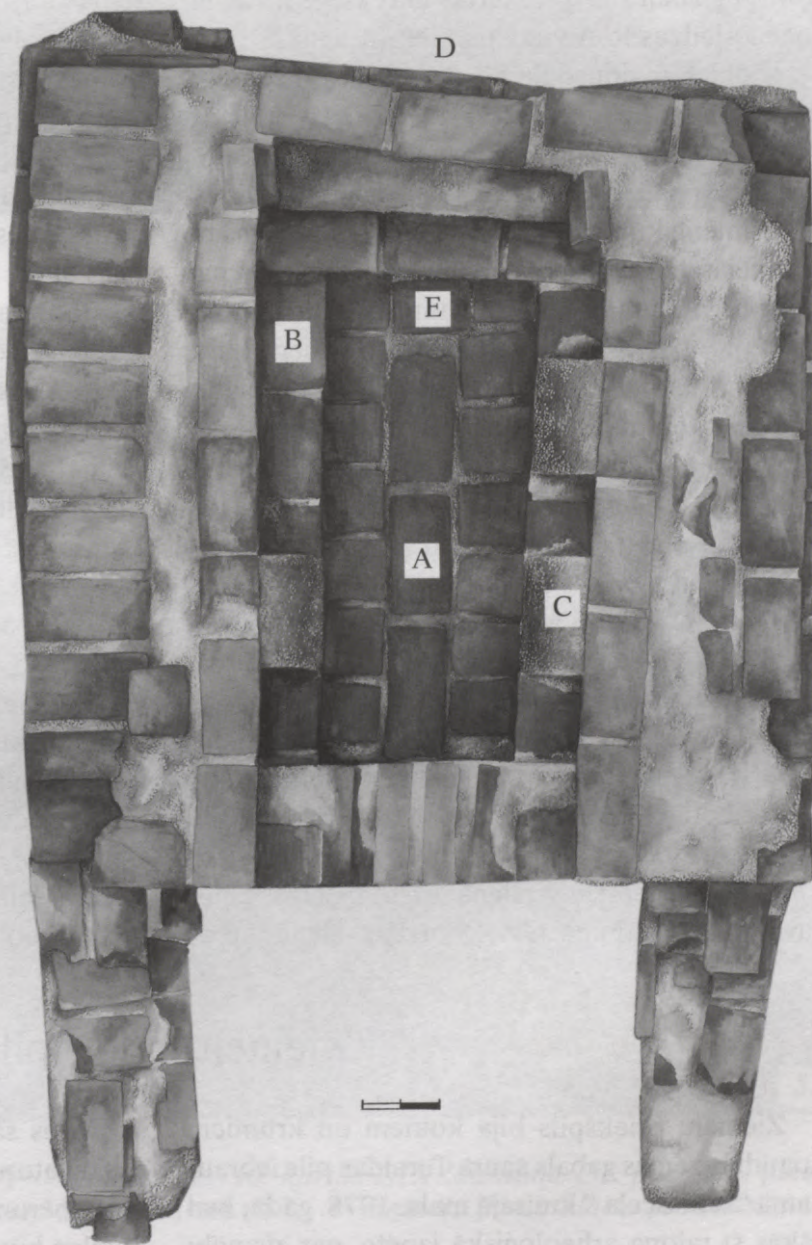
Telpas rietumu sienā likti lieli (0,50–0,60 m diametrā) laukakmeņi kultūrslānī bez saistvielām. Tos noņemot, dziļāk atklājās ķieģeļu sienas paliekas, kas pieslēdzās dienvidu aizsargsienai. Ķieģeļu sienas biezums – 0,55–0,60 m. Redzams, ka, zemei nosēžoties, siena brukusi. Lai panāktu tās līmeni celtnes rietumu sienas vispārējā līmenī, uz ķieģeļu mūrējuma likti minētie lieli akmeņi.

Telpā, ņemot šī rajona ceturto kārtu līdz 0,85 m dziļumam, līdz mālu kārtai, izsmēla intensīvi tumšo kultūrslāni, kas sastāvēja no melnas mītņu zemes un sīku oglišu izdedžu piejaukuma. Pēc kultūrslāņa izsmelšanas pie šīs telpas rietumu sienas atsedzās 0,30x0,40 m liels ķieģeļu grīdiņas fragments. Ķieģeļu grīda likta uz pamatzemes – māliem, ko klāja plāna deguma kārtiņa.

A telpas 0,80–0,75 m biezajā ziemeļu sienā konstatēja pazeminātu, ar kaļķu javu klātu, 0,72 m platu, 0,70 m garu *a* un *b* telpu savieno-

jošu durvju vietu (sliksni). Pamati sasniedza 1,20 m un bija veidoti jaukti: uz pamatzemes lielu laukakmeņu, bet 0,55 m augstumā – jau ķieģeļu mūrējums. Visos telpu sienu mūrējumos – kaļķu java.

Uz ziemeļiem no *a* telpas situēta telpa *b*. Tās sienu pamati ir 1,0–1,20 m biezi, bet tālāk veidotās ķieģeļu sienas kļūst arvien plānākas – 0,75–0,85 m. Izņēmums ir *b* telpas rietumu sienā, kas ir plānāka gan pamatos – 0,75 m, gan augstāk – 0,50–0,60 m. *B* telpu izsmēla līdz pamatzemes māliem 0,70 m dziļumā. Pildījumā bija tumša – melna mītņu zeme ar sīku ogļu un kaļķu javas (no nobrukušajām sienām) piejaukumu. *B* telpas izmēri – 1,70x1,60 m. Salīdzinājumā ar *a*

115. att. 49. objekta izveides plāns: A – kurtuve, B – kurtuves sienas, C – arku pamati, D – dibensiena.

telpu, *b* telpa veidota rūpīgāk, ar noteiktu funkcionālu mērķi (tas vēl jānoskaidro).

Izpētītās *a* un *b* telpas restaurācijas gaitā daļēji aizbēra, atstājot virszemē konservētās telpu sienas trīs ķieģeļu kārtu augstumā.

C objekts – iespējamā krāsns vieta – atrodas *b* telpas ziemeļu sienas galā un rietumu virzienā neiziet ārpus celtnu kompleksa rietumu sienas līnijas. Starp *b* telpu un *c* objektu ir 0,10–0,15 m plata mālu josla, lai gan abas šīs konstrukcijas ir funkcionāli saistītas. *C* objekta izmēri ir 2,10x2,40 m (85–87,50/ n50–p50 kv.). Būtībā šis objekts ir māla javā veidoti (iespējams, krāsns) ķieģeļu pamati. Tie pacēlās ap 0,90–0,95 m no tagadējās zemes virskārtas. Augstais mālu klons, kurā saglabājušies 1–2 kārtās likti ķieģeļi, ziemeļos pieslēdzas R–A virziena ķieģeļu sienai.

C objekta vidusdaļā 85–87/ o–p kv. iezīmējas 1,20x0,50 m liela krāsns kurtuves vieta. Uzsākot pakāpenisku šīs krāsns vietas nojaukšanu, atklājās, ka tās pamati ir māla klons, kas likts uz tagadējā līmeņa kultūrslāņa. Māla klona augstums no tagadējās virskārtas bija ap 0,90 m. Objektam nav kopējas rietumu sienas ar *a* un *b* telpām. Krāsns vieta pieslēdzas tikai A aizsargsienai (ķieģeļi likti ap 20–25 cm no tās) un atrodas starp telpas ziemeļu sienu (attālums – 0,70 m) un visu ēku norobežojošo R–A sienu – ap 0,15 m no tās.

Visām telpām A aizsargsiena izmantota par austrumu sienu, tomēr konstrukcijas celtas nedaudz atstatu no tās (*a*–*b* telpa – ap 10 cm, *c* objekts – 20–25 cm). Vienīgi 7,20 m garumā un 0,70 m biezā R–A siena (84–89/ j80–0 kv.) ir “pielīmēta” austrumu aizsargsienai. R–A siena, līdzīgi kā *c* objekts – krāsns, ir celta, nedaudz iedzilinoties tagadējās zemes līmenī. Sienai nav laukakmeņu pamatu. Tajā augstumā saglabājušās trīs ķieģeļu kārtas. Šī siena it kā norobežo visu minēto celtnu kompleksu ziemeļu virzienā un, iespējams, bijusi savienota ar tādu pašu Z–D virziena sienu, kuras

paliekas 1981.gadā konstatēja 95–96/ p–r kv. (sk.117.att.:a), tā veidojot plašāku noslēgtu saimniecības ēku kompleksu.

Salīdzinot šajā laukumā izpētītās konstrukcijas, var secināt, ka:

1) *a* un *b* telpas bijušas hronoloģiski agrākās šajā kompleksā. Uz to norāda konstrukciju atšķirīgā stratifikācija, – *c* objekts un R–A siena celta uz kultūrslāņa, bet *a* un *b* telpas – būtībā uz pamatzemes. *A* un *b* celtnu kultūrslānī atrastais smailais iedzītņa bultas gals datējams ar 12.–13.gadsimtu;

2) *a* telpa savu funkcionālo nozīmi zaudējusi visagrāk. Tā atjaunota vairākkārt (vismaz 2 reizes) un izmantota kā *b* telpas sastāvdaļa – priekštelpa (?);

3) *c* objekts – krāsns vieta – ir visvēlākā un, domājams, uzbūvēta ēku kompleksa pastāvēšanas beigu posmā – 14./15.gs. un izmantota saistībā ar *b* telpu.

Jau 1981. gada pārskatā XXb laukuma konstrukcijas skatītas saistībā ar 16. gs. inventarizācijas aktu. Inventarizācijas aktā tās nav pieminētas, tāpēc atsegtie pamati varētu piederēt celtni, kas pastāvējusi līdz 15. gs. vai 16. gs. sākumam. Tādā kārtā pētījumi dienvidu priekšpili devuši kaut niecīgu liecību par apbūvi šajā pilskalna daļā jau lībiešu pils pastāvēšanas laikā. Plašākas tomēr ir liecības par dzīvi mūra pils posmā. Kaut arī konstatējamās dabas katastrofas izsauktas pārbūves, izšķiramas arī agrākās dzīves liecības ar hipokausta tipa krāšņu kompleksu, kas nevarētu būt vēlāks par 15. gadsimtu. Spilgta liecība tam, ka 16. gs. dienvidu priekšpils samazinātā teritorijā risinās amatnieku darbība, ir konstatētā smēde. Nav drošu liecību arheoloģiskajā materiālā par to, ka dienvidu priekšpili būtu kāda ilgstoša apdzīvotība. Nav, protams, izslēgta īslaicīga dzīvošana vai citu laika gaitā bojā gājušu celtnu eksistence, taču arheoloģiskajā materiālā tas neparādās.

Ziemeļu priekšpils

Ziemeļu priekšpils bija kokiem un krūmiem apaudzis zemes gabals šaurā Turaidas pils iebraucamā “zemesceļā” kreisajā malā. 1978. gadā, kad sākās šī rajona arheoloģiskā izpēte, par ziemeļu torni liecināja tam pāri uzceltais “šķūnis”, ko daļēji bija atseguši arheologi.

Darbs sākās ar apauguma notīrīšanu, tad ar ekskavatoru noraka vārtu torņa (119.att.) ārpus uzbērums un sāka torņa iekštelpas iztīrīšanu, šī telpa bija piepildīta ar būvgružiem, kaļķu javu, ķieģeļu drumslām, mēlišu kārniņu šķembām.

Torņa telpā darba sākumā limenis bija ap

0,10-0,20 m bieza sāļu kārta, tad māla smēļi.

116. att. Trūdējušu koku klāsts. 1 – kameras pēc 10. kārtas XIX laukuma DR pusē (sk. pielikumā); 2 – kameru balķu pamatklāsts ar stabu bedrēm no D; 3 – kameru pamatklāsta paliekas.

117. att. Mālzemes apļi (gaišie) XX laukumā no A: a – pēc 3. kārtas, b – pēc 5. kārtas. Attēla kreisajā pusē senākais D aizsargmūris.

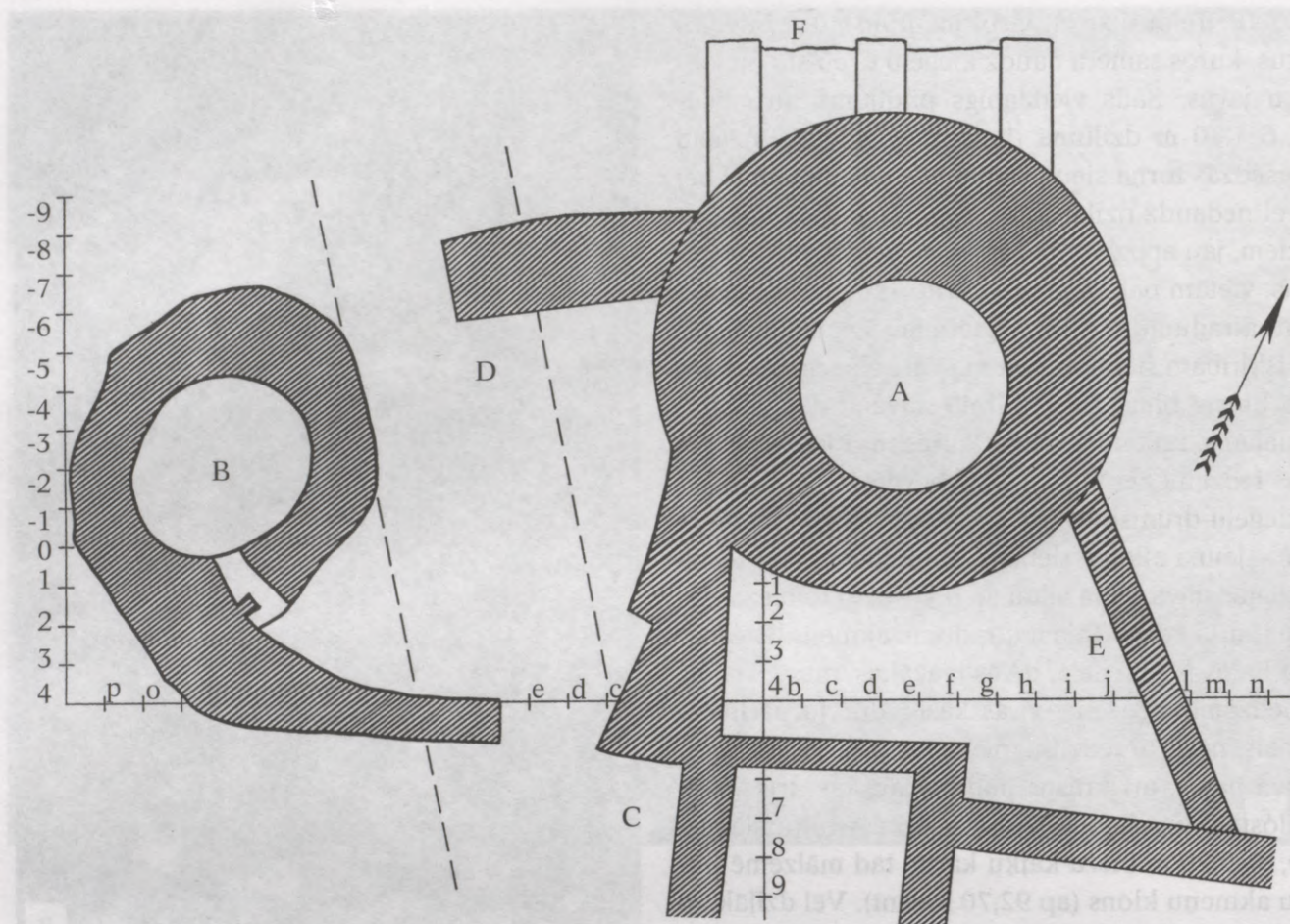
117. att. Mālzemes apļi (gaišie) XX laukumā no A: a – pēc 3. kārtas, b – pēc 5. kārtas. Attēla kreisajā pusē senākais D aizsargmūris.

97,10. Telpu iztīrot, vispirms konstatēja būvgružus, kuros samērā daudz ķieģeļu drumsļu un kaļķu javas. Šāds viendabīgs pildījums turpinājās 1,6–1,70 m dziļumā (līmenis 95,40–95,50), kad atsedzās torņa sienu pirmā atkāpe (120.att.), bet vēl nedaudz dziļāk (līm. ap 95,0) – zem būvgružiem, jau apdzīvotības virsma: tumšs trūdu slānis, vietām pat kā mēslu kārtā. Taču nebija nekādu atradumu šī slāņa datēšanai. Pēc atkāpes un atšķirībām sienu mūrējumā varēja secināt, ka šajā līmenī bijusi torņa pirmā stāva grīda, kas, domājams, izskaidro trūdu kārtas rašanos.

Iedziļinoties tālāk – atkal būvgruži, bet mazāk – ķieģeļu drumsļu, vairāk – kaļķu. Tad 93,20 līmenī – jauna atkāpe sienām. Tādā līmenī visā torņa pagrabstāva telpā atkal ap 0,20–0,30 m biezā slānī tumša zeme. Tajā ir atradumi: akmens lielgabala lodes (viena liela, divas mazākas, masīva caurslēdzamā slēdzene, viras kāsis, durvju pārliedzmais, nazis ar iedzītni, platasmens cirvis, dekoratīvā nagla, arī krāsns podiņu lauskas, trīs viegli klostera tipa jumta kārņiņi). Zem šī kultūrslāņa – 0,10–0,20 m bieza kaļķu kārtā, tad mālzemē liktu akmeņu klons (ap 92,70 līmenī). Vēl dziļāk ap 0,80 m – akmeņaina grunts.

118. att. Celtniecības konstrukcijas XX laukuma 85–96/k-u kvadrātos: a – celtniecības konstrukcijas no Z (augšā divu telpu celtne, vidū – krāsns, apakšā – celtni aptveroša mūrējuma siena), b – tas pats no R (kreisā pusē jaunāks aizsargmūris, augšā – austrumu aizsargmūris, kreisā malā celtni aptveroša mūrējuma Z siena, vidū – krāsns, pa labi celtne).

119. att. Ziemeļu vārtu torņu (A, B) situācija: C – cvingera austrumu sienas saskare ar torni, D – ar ieejas vārtiem saistītais mūris, E – mazās (dienvidu) sienas sadure ar Z priekšpili, F – neskaidras nozīmes piemūrējumi.

Pārbaudes rakums torņa telpas ziemeļu malā arī parādīja to, ka sienu pamati zem klona virsmas iesniedzas 0,75–0,80 m dziļumā, sasniedzot pamatzemi – balto smilti (smilšakmeni). Uz tā tad nolikti plakani akmeņi, kas ir torņa īstie pamati. Raksturīga īpatnība: katra augstākā torņa iekšējā telpas daļa sākas ar 0,20 m atkāpi, t.i., tās diametrs kļūst par 0,40 m lielāks. Vēl jāatzīmē, ka pirmā stāva daļā sienas pamatā prāvi laukakmeņu un tad ķieģeļu mūrējums. Ķieģeļu vidējais izmērs 28x12x8 cm.

Darba gaitā tornī nepārprotami konstatēja pagrabu un pirmo stāvu, bet 1590.gada inventarizācijas aktā minēti vēl divi stāvi. Torņa pamatus norobežojošās telpas diametrs 4,65 m. Par pagrabstāva kaļķu kārtu jāpiebilst, ka tādu pašu kaļķu slāni 1974.gadā konstatēja pusapaļā torņa pagrabā. Šāds kaļķu slānis nodrošinājis to, ka pagrabā nav dzīvojuši grauzēji.

Vēl par torņa būvi jāatzīmē, ka tā sienu ārpusē vienu – divas kārtas veido laukakmeņi, iekšpusē – ķieģeļi. Akmeņu uzdevums bijis nodrošināt

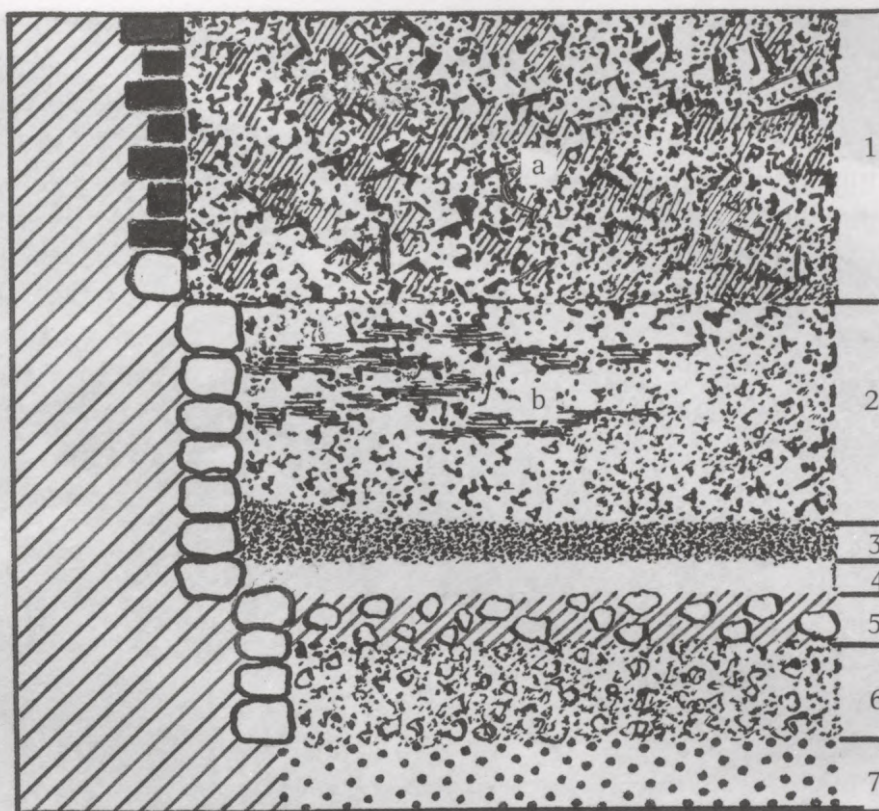
torņa sienas pret akmens lielgabala ložu triecieniem, bet ķieģeļi sienu iekšpusē darījuši telpu dzīvošanai patīkamāku – siltāku.

Pārbaudot torņa pamatus no ārpusē, torņa ziemeļu pusē atsedzās tuvāk neizskaidrojami piemūrējumi, tāpat tas, ka tornis saistīts ar citām konstrukcijām (119.att.).

Neizprotamā rakstura piemūrējumi torņa Z pusē atsedzās ap 92,59–93,21 līmenī. Tur trīs laukakmeņu mūri ietvēra divus velveida mūrējumus no ķieģeļiem (121.att.:A). Skatot tos no Z, kreisā pusē no laukakmeņiem kaļķu javā mūrētā daļa 2,0 m gara, 1,30 m plata. Visas konstrukcijas vidējais akmeņu mūrējums 1,0 m plats, ap 1,60 m garš, bet trešais A malā esošais 1,6 m plats un 1,70 m garš. Starp šiem akmeņu mūrējiem esošie velveida ķieģeļu mūrējumi – austrumu pusē esošais – ap 2,50 m, rietumu pusē – pat 3,10 m plats. Tā kā ne restauratori, ne arhitekts nevarēja palīdzēt šo mūrējumu praktiskās nozīmes noskaidrošanā, visu atrakto apbēra ne-

skartu, lai tas saglabātos. B siena, kas tornim "pielīmēta" ZR daļā, celta R virzienā un, spriežot pēc 1590. gada inventarizācijas aktā minētā, ir pils ziemeļu ieejas vārtu siena. Tā pie torņa ap 2,50 m, bet tālāk R galā jau ap 2,70 m bieza, celta kaļķu javā no prāviem laukakmeņiem.

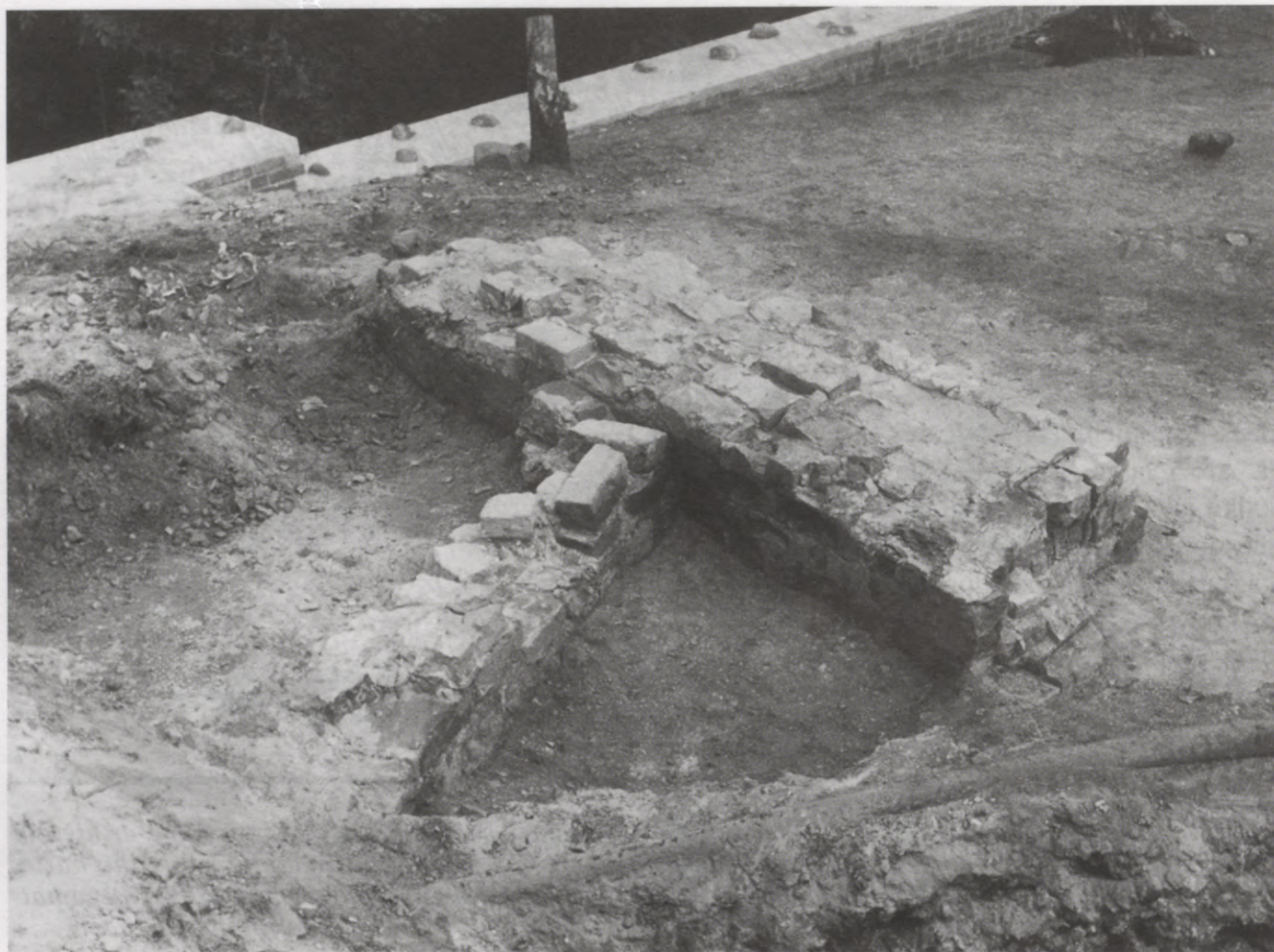
C siena, kas tornim pieslēdzas (arī "pielīmēta") DR daļā, ap 5 m no torņa mūrēta kaļķu javā no laukakmeņiem, pie tam D virzienā kļūst biežāka (taisna A mala, izlaidums R malā). Ap 3,0 m no torņa tai 0,90 m plats ierāvums uz A pusi, tālāk D virzienā 3,50 m taisns mūrējums. Tad atkal 2,20 m ierāvums, un vēl tālāk uz D 1,35–1,40 m biezs ķieģeļu mūris – cvingera A siena, kas vienlaikus ir arī ziemeļu priekšpils R siena.

120. att. Torņa iekštelpas shēma (griezums): 1 – telpa ar ķieģeļu sienu, 2 – akmeņu sienas, 3 – tumšs kultūrslānis, 4 – kaļķu kārtā, 5 – pagraba grīda (akmeņi mālzemē), 6 – akmeņaina grants, 7 – pamatzeme, balta smilts, a – būvgruži, b – būvgruži ar trūdu paliekām.

121. att. Ziemeļu vārtu pirmā torņa (A) situācija pirms izrakumiem no R.

122. att. Mazās (dienvidu) sienas sadure ar Z priekšpils Z sienu no ZR.

D siena pieslēdzas vārtu tornā DA daļā ap 8,5–9,0 m no c sienas. Tās biezums 0,9–1,0 m, pamatā celta no akmeņiem kaļķu javā, bet augstāk, iespējams, jau ķieģeļu mūrējums.

Šī biezumā atšķirīgā siena celta starp torni un priekšpils ziemeļu aizsargmūri un, domājams, radusies 15.gs., kad celts arī ziemeļu tornis. Siena noslēdza ieeju pils jaunajā, paplašinātajā teritorijā, jo bija kā aizsargsiena starp agrāko Z priekšpils Z sienu un jaunuzcelto Z torni (122.att.). Ieejas mezglu pētot, atklājās arī otrs ieejas aizsarg-sistēmas pilnveidošanai celts tornis. Sākotnēji tur, šķiet, bijis tikai zemju uzbērums (123.att.:a), uz kura bija agrāk nocirsta liela koka celms, bet, norokot velēnas kārtu, visā laukumā (apm. 5–7/ j–r kv.) atklājās līdz tām nezināma torņa pamati (123.att.:b).

No prāviem laukakmeņiem celtā, laika gaitā stipri nopostītā torņa pamati dažviet saglabājušies samērā pilnīgi, citur palicis tikai pašu apakšējo akmeņu nolikums, kas tomēr ļauj izmērīt te bijušo sienu biezumu. Sienu nobrukumos labi vē-

rojams pamatu celšanas veids. Konstatējams, ka gar pamatu ārmalu likti tikai laukakmeņi, iekšējā malā – gan laukakmeņi, gan ķieģeļi (124.att.). Sienai abas malas nomūrētas rūpīgi, gludi, bet vidū bagātā kaļķu javā neregulārs sīkaku plienakmeņu un mazāka izmēra laukakmeņu, arī ķieģeļu pildījums. Torņa iekšējais diametrs – 4,45–4,60 m, sienu biezums dažāds (124.att.). Tā R malā iespējamais sienas biezums 1,55–1,60 m, Z–R virzienā ap 1,80 m, Z virzienā pret aizsarggrāvi un ceļu – 2,0–2,10 m, turpretī A pusē pret ziemeļu vārtu torni tikai 1,60 m. Atsegumā izdalās apaļais tornis un ar loku no tā DR daļā atejoša aizsargsiena, kas tālāk A virzienā beidzas ap 1,0 m no cvingera R sienas (tālāk tā nojaukta). Pie bāzes šis atejošās un torņa sienas kopējais biezums ir ap 2,30 m, bet 4–5/ f–i kv. siena 1,30 m bieža, vēl tālāk austrumos – ap 1,0 m. Šīs sienas uzdevums, cik rāda tās situācija, – sargāt pili vedošo ceļu, ja gadījumā ienaidnieks no R nogāzes puses apietu sargtorni.

Ieeja šajā tornī bijusi no D tajā vietā, kur torņa sienai tās DR daļā pieslēgusies augstāk minē-

tā aizsargsiena. Ieejas vieta labi konstatējama, skatot to no D, īpaši no Z (124.att.:b).

Zīmīgi ir tas, ka šie Z VII laukumā atsegtā torņa pamati, atšķirībā no citās celtnēs konstatētā, guļ sekli. Liekas, tie pat bez īpašas būvbedres likti uz pamatzemes. Bet šī pamatzeme – droši konstatējams uzbērums (123.att.:a). Rodas iespaids, ka, veidojot Z priekšpils aizsargsistēmu, uzcelts Z vārtu tornis (125.att.) pa kreisi no ceļa, tad rakts aizsarggrāvis un no izraktajām zemēm veidots visa rajona paaugstinājums (123.att.). Apbērts Z vārtu torņa pagrabstāvs un paaugstināts viss rajons ap to. Tad pie rietumu nogāzes uz šī uzbēruma uzcelts ieejas aizsardzībai domātais otrais tornis.

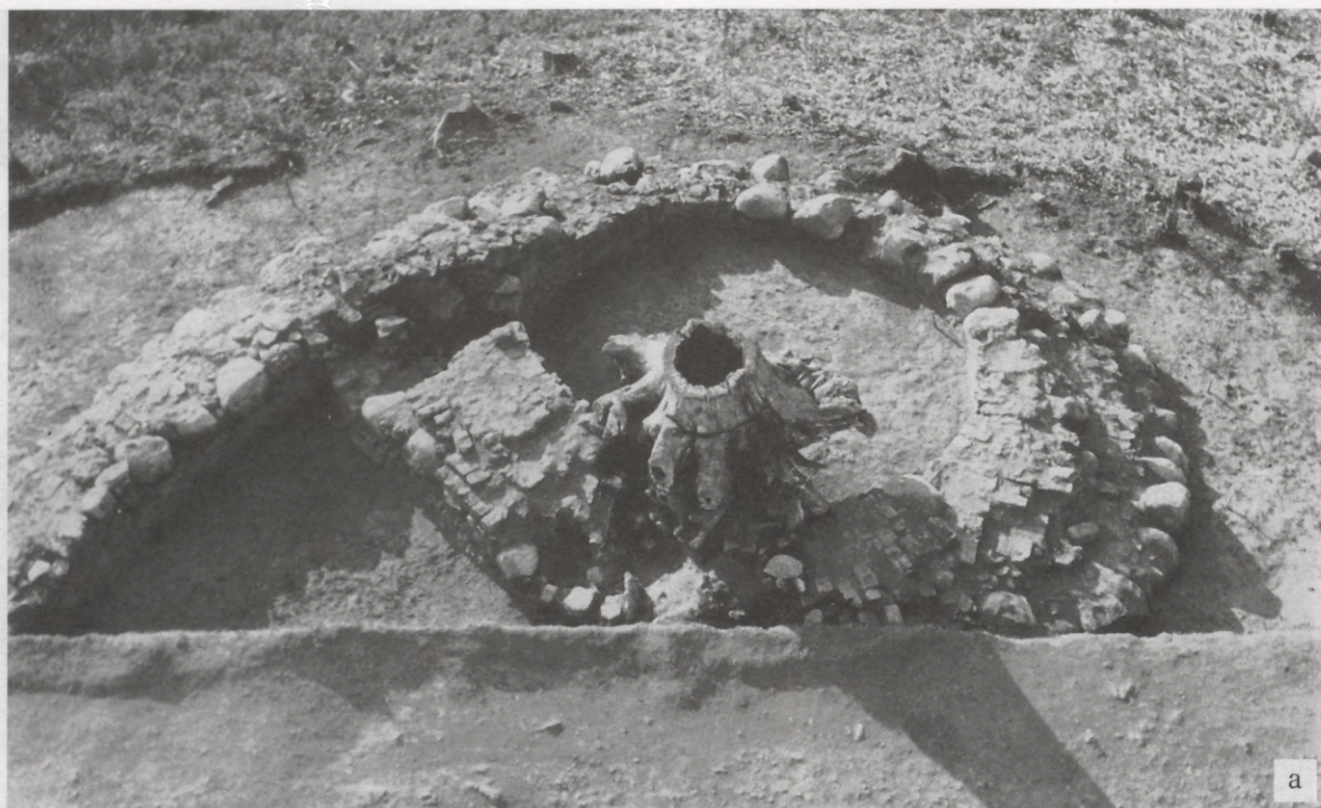
1590. gada pils inventarizācijas aktā šis tornis nav minēts. Tas nozīmē, ka šajā laikā tas jau bijis nojaukts tā, ka revidenti to nav varējuši ievērot.

Neskaidra vēl arvien paliek ieejas situācija starp abiem torņiem un cvingeru. Rakstītajos avotos nav ziņu, vai pāri ziemēlu aizsarggrāvim ir bi-

jis paceļamais tilts, bet skaidrs, ka bez tāda dziļa grāvja rakšanas tas nav saprotams. Grāvja vietas griezumš rādīja, ka grāvis bijis līdz 4,5–5 m dziļš. To bez tilta pārbraukt nevarēja. Neskaidrs palika tas, kā gājis ceļš, lai starp torņiem tālāk nokļūtu cvingerī. Lai noskaidrotu ieejas vietas izveidi pili, veica pārbaudes rakumu ziemēlu aizsarggrāvja

123. att. Otrā vārtu torņa vieta pirms izrakumiem no D(a), vārtu rajona R puses torņa pamati (ar lielā koka celmu) no Z(b).

124. att. Otrā vārtu torņa pamatos redzams sienu mūrējums – ārmalā laukakmeņi (a), iekšmalā akmeņi, ķieģeļi, plienakmeņi (b).

rajonā. Tam nolūkam raka 1,5 m platu un Z-D virzienā 20 m garu rakumu no grāvja Z malas līdz vārtu vietu iezīmējošai sienai. Sākotnējie zemes virsmas līmeņi bija rakuma Z galā 95,07, vidū – 93,12 un D galā – 93,99.

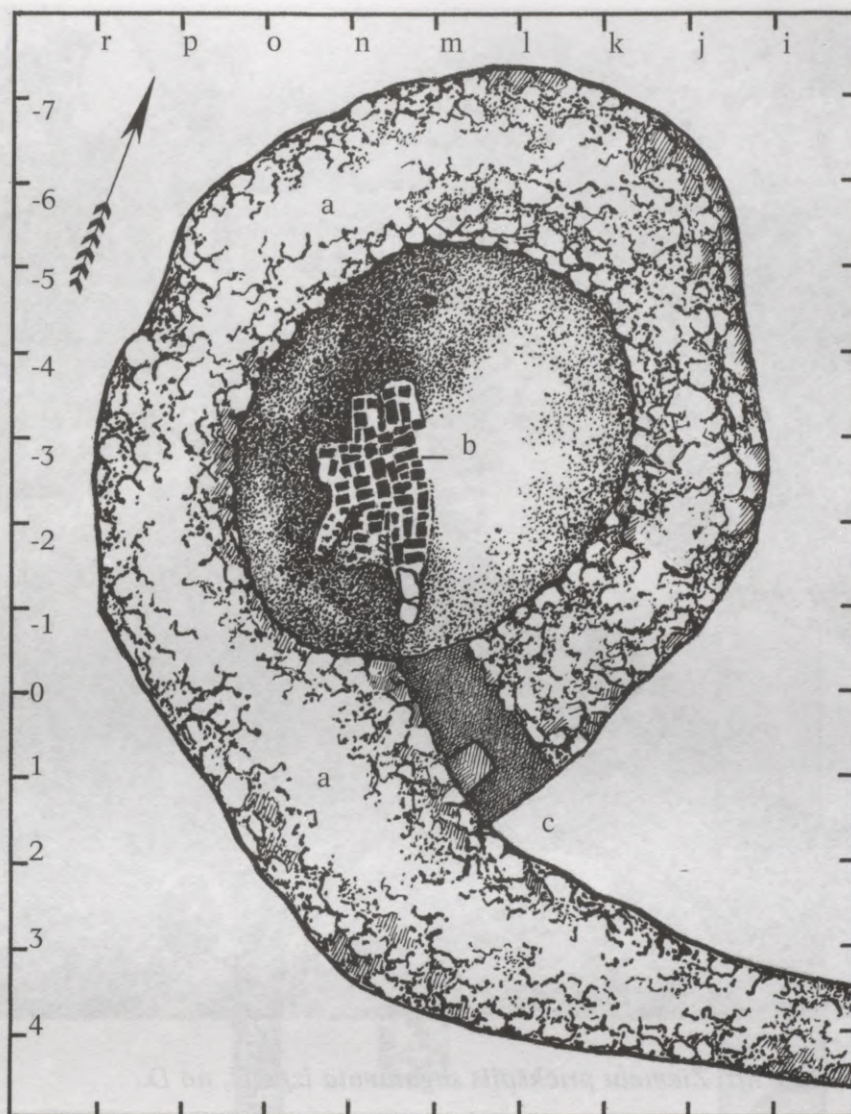
Rokot varēja profilā redzēt vairākas pildījuma kārtas, bet 89,40 līmenī sasniedza pamatzemi, zem pildījumiem – sarkanos mālus.

Rakumā dziļākā kārtā līdz 1,6 m biezumā atklājās tumša smilts. Virs tās starp 8.–14. m Z-D virzienā klājās 0,2 m bieza būvgružu kārtā. Tālāk dienvidu virzienā būvgružu kārtā beidzās pie palieļa laukakmeņa, arī ziemeļu pusē izbeidzās. Virs būvgružu kārtas klājās jauna 0,5 m bieza tumšas zemes kārtā, ko savukārt visā pārbaudes rakuma garumā sedza jauna būvgružu jaukuma kārtā. Tad augstāk atkal 0,8–1,2 m biezs pildījums, kurā vietām – mālzeme, vietām arī nedaudz būvgružu. Pārbaudes rakums rādīja, ka šajā vietā aizsarggrāvis rakts jau dabīgā ieplakā. Tajā R-A virzienā vidus bijis augstāks, bet R un A malās ar kritumu kalna nogāžu virzienā. Tā tas saglabājies arī pēc

grāvja izrakšanas, lai veicinātu lietus ūdeņu noteci.

Pēc pils ieejas mezgla (VI laukums) izpētes līdzās darbam pils teritorijā sākās arī ziemeļu priekšpils (sk. 47.att.:b) izpēte. Darbam visā aizsargmūru apņemtajā platībā iekārtoja četrus izrakumu laukumus, bet V laukumā ietvēra pils daļu no lībiešu pils laika aizsarggrāvja līdz iespējamā lībiešu pils vaļņa ziemeļu nogāzei.

Pils izrakumu laukumu iemērīšanai visu darbam paredzēto teritoriju atbrīvoja no apauguma un pārtīrija (125.att.). Tad aizsargsienu norobežoto teritoriju sadalīja izrakumu laukumos (Z-I līdz Z-IV). Bet tālāk uz D līdz teritoriju R-A virzienā bijušā pils vaļņa nogāzē šķērsojošai mūra sienai – vēl V laukumu (sk. 47.att.), kas gan tā īsti “priekšpili” vairs neietvērās. Visā priekšpils teritorijā dažādā dziļumā atklājās dažādas celniecības objektu paliekas, bet pēc tām nevarēja noteik-

124a. att. Otrā torņa: a – ārsienas, b – krāsns pamati, c – ieeja no DA.

ti rekonstruēt ne pilnīgu priekšpils apbūves ainu, ne atsegto konstruktīvo palieku hronoloģiju.

Par atsegumiem tomēr nelielu ieskatu guva. Tā ziemeļu priekšpils pirmā ziemeļu daļā esošais laukums (Z-I) Z-D virzienā aizņēma pēc pieņemtā koordināšu tīkla priekšpils telpu 6–18 m, bet R-A virzienā bija 15 m garš (e-t kv.). Tur ietvērās priekšpili norobežojošās sienas un dažī atsegtie objekti (126.att.).

Kā redzams plānā (126.att.), laukumu R malā norobežo cvingera austrumu (priekšpils R!) sienu (1), kas ap 1,30 m bieza. Ziemeļu sienu (2 0 8/g-0 kv.) ap 1,20 m bieza. Tajā 8/j-k kv. ir bijusi ieejas vārtu vieta (126.att.:9). To neapšaubāmi norādīja sienu galu nomūrējumi un sienās labi saglabājies vārtu aizsargbalķa iebīdāmais caurums.

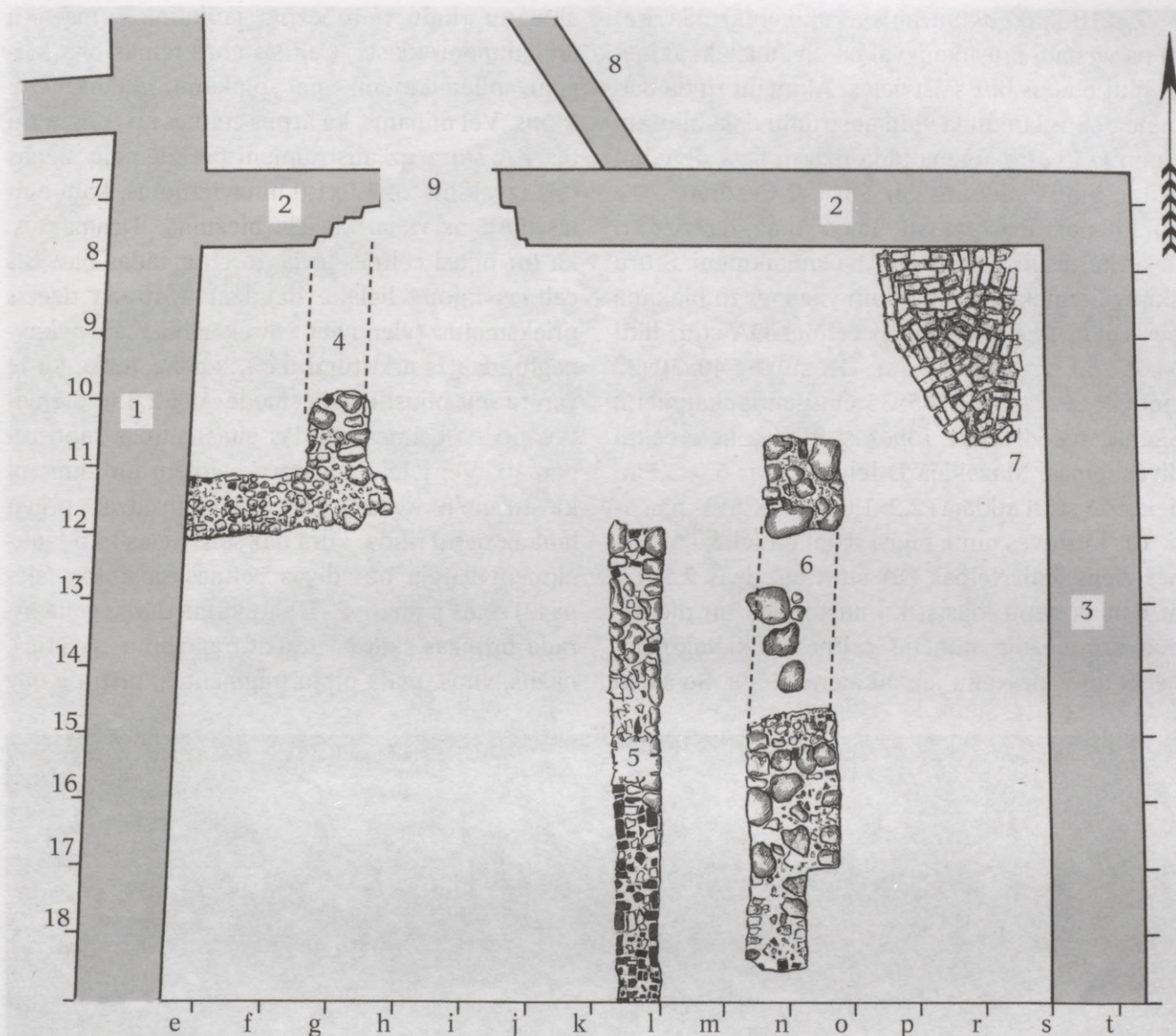
No Z – I laukuma ziemeļu sienas m kvadrāta robežās atētošā 0,70–0,80 m biezā ķieģeļu sienu

125. att. Ziemeļu priekšpils sagatavota izpētei, no D.

(8) ir savienota ar Z torni un noslēdz pieeju priekšpils ieejas kompleksam (sk.47.att.). Laukumu austrumu pusē noslēdz garā Z-D siena (3). Priekšpils vārtu priekšā 6-7/ g-h kv. atsedzies sīkakmeņu bruģis, kas izlikts priekšpils ieejas slīpās nogāzītes nostiprināšanai. Rokot dziļāk, pēc sestās kārtas noņemšanas laukuma ZR daļā atsedzās kādas nopostītas celtnes DA stūra pamati (127.att.). Pašā laukuma ZR stūrī atklājās nelielu telpu norobežojošas sienas (4). Telpas ziemeļu malā – priekšpils Z gala siena, R malā priekšpils R siena, bet A malā 3,3 m gara, D malā 2,0 m gara siena (telpa Z-D virzienā 3,3 m gara, 2,0 m plata). Z-D siena ap 0,60 m bieza, R-A siena 0,75–0,80 m bieza. Tās mūrētas no dažāda lieluma laukakmeņiem, liekot tos tieši uz pamatzemes. Kā pie Z aizsargmūra, tā pie priekšpils R sienas celtnes sienas “pielīmētas”. Celtnes hronoloģija un praktiskā nozīme neskaidra. Drošs ir tikai tas, ka šis veidojums ir jaunāks par priekšpils sienām.

Pēc šajā un citos laukumos atsegtā var konstatēt vienīgi to, ka gadsimtos notikušas pat radikālas pārbūves, taču nav pamata ne daudzu atklāto celtniecības palieku laika, ne arī to praktiskās nozīmes skaidrojumam. Tā, piemēram, Z-I un Z-II laukumos atsedzās divu paralēlu sienu pamati (128.att., 126.att.: 5, 6). Vairāk laukumu vidusdaļā esošā siena (5) Z-I laukuma daļā celta galvenokārt no plienakmeņiem, bet Z-II laukumā jaukts laukakmeņu un plienakmeņu veidojums. Šo pamatu biezums ap 0,65 m. Laukuma A malai tuvākās sienas pamati (6) turpretī – tīrs akmeņu mūrējums, kas ziemeļu galā ap 1,4 m, bet Z-II laukumā vairs tikai ap 0,80 m biezš. To praktiskā nozīme palikusi neskaidra. Pēc tā, ka līdzīgi pamati atklājās arī Z-II laukumā, var domāt, ka šīs sienas savā pastāvēšanas laikā šķērsojušas visu priekšpili. Abu sienu praktiskās nozīmes skaidrojuma nav. Iespējams, ka šo sienu rašanās saistāma ar priekšpils teritorijas pakāpenis-

126. att. Ziemeļu priekšpils I laukuma (Z-I) shēma: 1 – cvingera austrumu siena, 2 – priekšpils ziemeļu gala siena, 3 – priekšpils austrumu siena, 4 – mazā telpa, 5, 6, 7 – nenosakāmas nozīmes ķieģeļu bruģis, 8 – siena, kas saistās ar Z vārta torni, 9 – priekšpils ieejas vārti.

ku paplašināšanu, bet tas ir tikai minējums bez pamatojuma. Vēl īpatna konstrukcija atsedzās A un Z sienu saejā: ķieģeļu bruģis. Ļoti labi redzams, ka bruģis divu sienu sadūrē izlikts ļoti rūpīgi, tā ārējā mala lokveida (126.att.:7).

Z-II laukumā jau pēc otrās kārtas noņemšanas līmenī 92,60 R galā, 91,30 A galā atsedzās diži objekti. Laukuma R galā pilnīgāk atklājās laukuma R (cvingera A) sienas uzbūve. Kļuva redzams, ka siena ir pildmūris, kam vidus pildījumā plienakmeņu šķembas, kaļķi, ķieģeļi, kas samesti nenoteiktā kārtībā. Sienas pamatos likti lieli laukakmeņi, kam redzami gali lieli, pat 0,60–0,70 m. Pamatiem izraktais padziļinājums līdz līmenim 91,60, bet lielo pamatakmeņu aug-

šas līmenī ap 91,80. Vēlāk noskaidrojās, ka pamati tā veidoti visai priekšpils R (cvingera A) sienai.

Laukuma 20–24 /k–m kv. atsedzās akmeņu klāsts (129.att.). Taisnstūra akmeņu klāstā kompakti salikti prāvi laukakmeņi (0,40x0,30; 0,25x0,35 cm u.c.), to likumā iezīmējas noteiktas rindas. Aplūkotajam klāstam tomēr nevarēja konstatēt nekādas saistības ar kādu citu konstrukciju.

Šī laukuma izrakumos pilnīgāk atklājās ziemeļu priekšpils austrumu sienas vieta un izveide. Droši konstatēja, ka šī siena celta kā pildmūris, kam ārmas mūrētas divu ķieģeļu biezumā, pildot vidū plienakmeņus, laukakmeņus un ķieģeļu šķembas. Izmantotie ķieģeļi 30x15x9,5; 31,0x16,5x10 un pat 31,5x16x10,5 cm.

Z – III laukumā turpinājās akmeņu rinda, kurā pa vienam prāvākam vai pa divi mazāki akmeņi likti blakus bez saistvielas. Akmeņu rinda celta līdztekus laukuma vidū austrumu daļā bijušām ēkām (130.att.). Viena tāda 6x8 m liela divtelpu celtnē bijusi laukuma 30–38/ i–0 kvadrātos. To norādīja akmens pamati. Tajos vienā, dažviet arī divās kārtās likti visumā prāvi laukakmeņi. Stūru akmeņi izmeklēti plakani un vienmēr to plakanā puse likta uz augšu. Lielās celtnes DA stūrī likti 54x45x30 cm lieli akmeņi, DR stūrī – 40x30x27 cm, ZR stūrī pat 50x45x35 cm lieli laukakmeņi. Šķērssienu 34/35 kv. robežās sadalīja lielo celtni divās telpās. Mazākajā D telpā, kas ir 6,0x3,5 m liela, ZA stūrī atklājās 2,2x1,0 lielas krāsns pamati. Tās kurtuves mute bijusi R galā. Lielākajā celtnes ziemeļdaļā telpas DA stūrī atsedzās 2,5x1,7 m laukakmeņu klāsts, ko austrumos un dienvidos norobežoja minētie celtnes pamatakmeņi, bet R un Z prāvāku laukakmeņu rinda. Šo sienu

akmeņu rindu norobežotā laukumā – mazāku laukakmeņu klāsts. Celtnes abās telpās bija ķieģeļu, plienakmeņu, pat plakanu laukakmeņu klons. Vēl minams, ka ārpus celtnes ap 0,70 m no tās ZA stūra uz austrumiem pie ziemeļu sienas bija izveidots ap 1,0x1,0 m izvirzījums, kam malas mūrētas viena ķieģeļa biezumā. Ticamākais, ka tur bijusi celtnes ieeja, jo citur tādas nav. Šīs celtnes rajonā lielākā daudzumā atrada dzelzs priekšmetus (vienviet vairāk nekā 200 pakavnaglu, dzelzs atkritumi u.c.), kas liecināja, ka te varētu būt bijusi kalēja smēde. Vēl 2,5 m dienvidos no šīs celtnes atradās citas celtnes sapostīti pamati. Vēl jāteic, ka starp celtnēm un akmeņu klāstu m/n kvadrātu robežās atsedzās prāvu laukakmeņu rinda, kurā bez saistvielas likti laukakmeņi varēja būt divas celtnes saistošas (sienas?) sētas pamati. Z–III laukumā darba gaitā atrada bronzas skārda trauka fragmentu, svečturi, nažus, viras, māla pipju fragmentus, taču tie nav

127. att. Celtnes pamatu fragments Z–I laukuma ziemeļrietumu daļā no Z, uz gaišas pamatzemes. 0,80 m biezie pamati celti no galvas lieluma un lielākiem laukakmeņiem, bez saistības ar kādu citu celtni.

128. att. Z-I un Z-II laukumos atsegtās celtniecības paliekas no Z.

laukumā redzamo celtniecības palieku hronoloģijas rādītāji. Arī Z-IV laukumā konstatēja ar celtniecību saistāmas akmeņu grupas, bet par tām tuvāk nekādas skaidrības nav. Tā tas bija pat pēc trešās kārtas, kad varēja konstatēt jaunu apbūves kārtu. Trešās kārtas kultūrslānī gan atradumu bija maz (atslēga, kaula rotaļu zāģītis, miniatūrtrauciņš).

Pēc ceturtās kārtas laukumā sasniegtais līmenis bija ap 91,0–91,40. Zemes raksturs tāpat jaukts, bet atklājās dažas celtniecības paliekas. Tā pie laukuma Z profila (g25–80 kv.) atsedzās kādas nenosakāmas sienas fragments, kurā atsevišķi laukakmeņi, bet galvenokārt ķieģeļi bagātīgā kaļķu javā. Slīpi gulošie ķieģeļi gan mudināja domāt, ka te varēja būt kādas lielākas konstrukcijas nobrukums. Laukuma 39–41 /i–k kv. atsedzās laukakmeņu klāsts, kas atgādināja lielas krāsns pamatus (131.att.). Savādi bija arī tas, ka gar laukuma Z malu atsedza konstrukciju – kopā ap 1,60 m garumā, ko Z malā norobežoja trīs lie-

li laukakmeņi (132.att.). Tās pašas konstrukcijas D malā taisnā rindā septiņi akmeņi 2,30 m kopgarumā. Telpā starp lielajiem akmeņiem neregulārs dažāda lieluma akmeņu klāsts. Konstrukcijas austrumu galā starp malu akmeņiem atradās ogles, pēc kurām varēja spriest, ka deguši Z–D virzienā likti koki. Ogļu kārtā R virzienā turpinājās arī zem pildījuma akmeņiem un izrādījās, ka šinī “krāsns” vietā zem akmeņiem viscaur ir ogles. To saskatāmo šķiedru virziens ir Z–D. Viss atsegtais rādīja neskaidrību. Ja ogles būtu no malkas, tad apdegušiem vajadzēja būt arī akmeņiem. Ja šajā vietā būtu bijusi krāsns ar kokiem velves konstrukcijā, tad vajadzēja būt māliem, bet tādus tur nekonstatēja. Tāpēc kopumā par “krāsni” apzīmētās konstrukcijas patiesā nozīme paliek neskaidra. Jauns bija 39–40 /i–j kv. atklātais 0,45 m biezas ķieģeļu sienas fragments, kurā mūrēti gan veseli ķieģeļi (28x14x9; 27,5x13x9 cm), gan pusķieģeļi, bet nekādas sakarības ar citu laukumā nebija. Turpinot iedziļināšanos laukumā, nosakā-

mās zemes raksturs nemainījās. Noraktajā zemē būvgružos atrada naža spala fragmentu, dekoratīvās naglas, ložu lejamās standziņas u.c., kas liecināja, ka te ir pievestas zemes uzbērums.

Z-V laukumā darbs pamatā bija visa šī rajona lielā uzbēruma norakšana. Vienīgais konstruktīvais atklājums bija šo laukumu norobežojošās sienas: R – cvingera (priekšpils A aizsargsiena), kas no Z-I laukuma D virzienā turpinājās gar Z-III un Z-IV laukumiem. Rokot laukumā konstatēja lielāku būvgružu uzbērumu. Tīrāku būvgružu vairāk bija 58–61 m joslā, bet tālāk Z virzienā – jau tumša zeme ar nelielu būvgružu piejaukumu. Laukuma 59–61/ d-g kv. būvgružu masā attīrījās arī lielāki nobrukušu sienu gabali, kam labi redzams apaļais izliekums. Šo sienu fragmentos esošie kriegēļi – ap 25x13,5x8 cm no pili parastiem atšķirīgi. Tie visbiežāk gatavoti veidnēs, virsmu gludinot ar rokām, no kā šajā virsmā pirkstu galu iespiestās paralēlās gropes. Izrādījās, ka te sagāztie būvgruži radušies, kādu celtni nojaucot.

Noņemot laukumā sesto kārtu – attīrīja tā D sienu, kam apakšējā daļa saglabājusies labi. Laukuma ZA stūrī atsedzās lielāks jumta kārniņu sakrāvums, kas aizņēma laukuma 59–61/ h-0 kvadrātos (133.att.). Kārniņi salikti ļoti rūpīgi. Tie likti cits citam blakus vertikāli, viena kārtā virs otras. Izrakumos vērotais ļauj domāt, ka laukumā jau sabērti būvgruži, bet tad kārniņu glabāšanai rakta bedre, kurā tad cieši blakus cits citam vertikāli likti kārniņi, tāpat – kārtu virs kārtas. Tādu kārtu bija 6–7, katra augstākā mazākas plātības. Nekādas koka konstrukcijas ap kārniņu kaudzi nav bijušas. Šo kārniņu kaudzi tādu arī atstāja tūristu apskatei.

Pārbaudes dziļākā rakumā Z-IV laukuma un cvingera sienas sadurē (134.att.:a) konstatēja, ka Z-IV laukuma ziemeļu gala mūris celts dziļā iepakā – iespējams, lībiešu koka pils aizsarggrāvī. Ierokoties ap 1,5 m dziļumā, noskaidrojās, ka visā rakuma dziļumā ir liels melnzemes pildījums. Rakumā strauji ieplūstot ūdenim, dziļāk ierakt

129. att. Akmeņu klāsts Z-II laukuma 20-24/k-m kvadrātos no Z.

130. att. Divtelpu celtnes pamati Z-III laukuma 30-38/i-o kvadrātos no D.

nevarēja. Rakumā atsedza ap 20 cm diametra baļķi ar izdobtu vidu. Šajā izdobumā vēl atradās vertikāli iestiprināta nedaudz tievāka staba gals (134.att.:b, c). Tā kā nekādu citu atradumu nebija, nevar nekā tuvāka secināt par atrasto koka konstrukciju nozīmi. Var pat būt tā, ka šis koks ir iemests, izrakto gravu piepildot no kādas citas celtnes iegūto materiālu kopuma. Par nožēlošanu jāteic, ka pārbaudes rakumā nevarēja iedziļināties līdz ķieģeļu sienas pamatiem.

Reduta rajons. Tā apzīmējams pils kompleksā rajons no tagadējās pils ziemeļu aizsargsienas (135.att.:1) dienvidos līdz Z-V laukuma dienvidu sienai (135.att.:5) un rietumos ap 0,75 m biezai sienai pils ieejas ceļa austrumu malā (135.att.:6, 95.att.). Šis rajons bija veidojies 15.gs., kad bija

notikusi pils aizsargsistēmas radikālā pārbūve sakarā ar šaujamočū izplatību. Tad celts ziemeļu vārtu tornis, izveidots aizsargsistēmā ietvertais pievedceļš (cvingers). Tad mainīta pils aizsargsistēma, radot jaunu tagadējo pils ziemeļu aizsargsienu (135.att.:1) un celts vārtu tornis (sk. 47.att.:d), kas piemērots jau šaušanai ar ugunsieročiem. Tā laika nosacītām pārbūvēm, liekas, pieder arī mūsu par “reduta rajonu” apzīmētā kompleksa izveide: reduta celšana militārās sardzes vajadzībām, nojaucot agrākās aizsargsistēmas daļu, celta pilij jaunā ziemeļu siena, norobežojot šo daļu. Acīmredzot pils pieejas drošībai pret lielgabalu šāviņiem bija radīts arī lielais visu minēto konstrukciju apbērums, kas ap 0,7 m biežā slānī pārsedza arī redutu. Tikai norokot 0,7 –

7,0 m biezo zemju un būvgružu slāni, atsedzās šī rajona agrākās un jaunākās apbūves paliekas (135.att.). Vispirms konstatējams, ka starp ziemeļu aizsargsienas galu un Z virziena sienu ir 0,75 m plata atstarpe ar cita rakstura mūrējumu. Izrādījās, ka pārbūves gaitā te (135.att.:a) nolauzta daļa ZA sienu veidojošās arkas. Tur jaunās Z virziena sienas austrumu mala ir ap 0,40–0,50 m no pils ZA daļas sienas un jaunās Z sienas saskares vietas (135.att.:a). Rokot dziļāk, noskaidrojās, ka zem šī ziemeļu aizsargsienu stūra pamatiem atklājās libiešu koka pils kultūrslānis. Tur

atklājās koku klāsts, kam līdzīgi konstatēti agrāk gan A, gan R nogāžu pārrakumos. Virs klāsta kokiem 0,15–0,20 m biezumā siki laukakmeņi bez saistvielas (tie veicināja gruntsūdeņu noplūdi), un tad augstāk – aizsargsienas akmens pamatu mūrējums. Šis mūrējums ļoti rūpīgs – droši redzama arkas veidojuma DA mala, kas tāisna un asa. Šis mūrējums 2,0 m augsts, un tur jau iezīmējas arkas pēdas. No arkas loka savās vietās vēl ļoti redzami 3–4 loka akmeņi. Tālāk šī arka sajaukta, šķiet, ietveras Z sienas mūrējumā.

Ap 2,70 m ziemeļos no pils ziemeļu sienas lie-

131. att. Krāsns (? , vai nenosakāmas konstrukcijas pamati) pamats Z-IV laukuma 39–41/i-k kvadrātos no D.

lajā sienā ietvērās reduts: “bunkura” veida celtne, kas Z–D virzienā 6,70 m plata un A–R virzienā 7,6 m gara. Reduta sienas mūrētas kaļķu javā no plienakmeņiem, mūrējums samērā paviršs. Reduta sienas celtas uz noblīvēta būvgružu slāņa bez īpaši veidotiem pamatiem. Vērojot reduta sienu saduri ar lielo sienu, liekas, ka reduts iemūrēts vēlāk, šim nolūkam attiecīgi lielajā sienā izlaužot robu.

Ziemeļos no reduta lielajā sienā atsedzās divas šaujamlūkas. Pirmā no tām 0,55 m ziemeļos no reduta ar 1,30 m platu atvērumu uz iekšu (uz R) un 0,65 m – uz āru. Otra tāpat ar atvērumiem attiecīgi 1,30 m un 0,75 m – 4,85 m no reduta. Šaujamlūku veidošana ir liecība šaujāmieroču izplatībai arī Latvijā.

Telpā starp redutu un leņķī no lielās sienas atējošo sienu (135.att.:4) iezīmējās četrstūra stabveidīgs mūrējums – kolonna (135.att.:7). Šis Z–D virzienā 0,85 m garais un R–A virzienā 0,6 m platais ķieģeļu mūrējums situēts 1,15 m no reduta un 1,0 m no lielās ziemeļu virziena sienas. Nav pamata šī veidojuma sasaistei ar kādu citu laukumā esošu objektu. Pēc tā, ka šī kolonna (?) celta uz

132. att. Neskaidra akmeņu konstrukcija Z–IV laukumā.

kultūrslāņa, var domāt, ka tā ir jaunāks veidojums par lielo sienu. Tāpat uz kultūrslāņa celta ir 3,70 m ziemeļos no reduta lielai sienai “pielīmētā” 0,65 m biezās sienas palieka (135.att.:8). Ari

133. att. Kārniņu kaudze (a) Z–V laukuma ziemeļaustrumu stūrī no ZR.

134. att. Rakums Z – IV laukuma un cvingera sienas sadurē: a – rakums ar ieplūdušo ūdeni, b – izdobtais guļbalķis ar izdobumu un vertikāli likto staba galu, c – tas pats ar daļēji izceltu vertikālo stabu.

ši celtniecības objekta praktiskā nozīme un sakare ar ko citu nav noskaidrojama.

Norokot pildījumu starp pils Z sienu un reduktu, atsedzās masīvs kaļķu javā no plienakmeņiem celts mūrējums (135.att.:9). Tam, cik bija vērojams, ZA–DR virzienā garums gar reduktu D sienu – ap 2,30 m un tā nobeidzās ap 0,80 m no reduktu R gala. Mūrējuma DA stūris ir 0,75 m no reduktu un 0,90 m no pils ziemeļu sienas. Tā DR stūris savukārt no ziemeļu sienas 1,20 m. Mūrējuma D mala 1,70 m gara. Masīvā mūrējuma A un D sienas mūrētas ļoti līdzēni, veidojot asi līdzēnus stūrus. Objekts atsegts 96,35 līmenī, bet tas iegāja vēl dziļumā un pamatoti varēja domāt, ka tas tāpat kā Z sienas ziemeļaustrumu stūris var būt dziļumā līdz līmenim 94,50. Ievērojot pils ziemeļaustrumu sienā atsegtās arkas, to virzienu un atsegto mūrējumu, radās iespaids, ka tas var būt kādreiz te bijušas arkas balsts. Lai to pārbaudītu, raka tālāk R virzienā. Tur uz R no jau aplūkotā mūrējuma atklājās vēl viens stabveida mūrējums (135.att.:10) un no pils ziemeļu aizsargmūra ziemeļu virzienā atējoša siena (135.att.:6.). Jaunatsegtais stabveida mūrējums augšdaļā 2,0x2,0 m. Tas A daļā 1,70 m, R galā 1,20 m no pils ziemeļu sienas, tāpat 0,80 m no b sienas (135. att.:10). Šī mūrējuma augšas līmenis – 97,50, tā pamats tika atrakts līdz līmenim 95,85. Tad arī ceļa A malā konstatēja kokus: gan mazus apaļus, gan 6. mūrī līdztekus guļošu lielāku koku, kurā iestiprināti vertikāli stāvoši plakani (dēļi?) koki. Par nožēlošanu, koka konstrukcijas fragmentam nekonstatēja saistības ar citiem atsegtiem elementiem un tā nozīme palika nesaprasta. Turpretī kriegēļu siena 6 (135.att.) norobežoja R malā to kompleksu, ko nosaucām par reduktu rajonu.

Šajā rajonā nozīmīgākie elementi bija stabveida mūrējumi (135.att.:9, 10), kas pēc izmēriem atgādina arkas balstošos stabus. To, ka šie stabi patiesi ir sapostīta arku daļa, apliecināja vēlāk Z – V laukumā atrastie velveida un kubveida mūru fragmenti. Ka pils ieejas pārbūve radikāli izmainījusi agrāko apbūvi, rādīja arkas daļa ZA stūrī (135.att.), bija skaidrs, ka šajā pārbūvē ir nojauktas kaut daļēji agrākās aizsargsienu balstošās arkas. Puse vēl redzamās arkas un pēc situācijas un izmēriem arkām atbilstošie stabveida mūrējumi liecināja, ka 135.att.ēlā redzamie mūrējumi (135.att.:9, 10) ir celtniecības gaitā nojauktu arku balsta staba pamati. Pēc šāda secinājuma kļuva saprotama sakarī-

ba ar to, ka savā laikā zem vārtu torņa atklāja mūra pamatus – nojauktās pils rietumu sienas daļu. Tas nozīmē, ka šis R sienas fragments un konstatētie arku balsti ir senāk pastāvējušas ieejas rajona izveides paliekas. Par nožēlošanu, nav nekādu liecību, kas ļautu restaurēt visu agrāk pastāvējušo ieejas nocietinājumu izveidi. Vienīgais – var sacīt, ka ieeja pili bijusi tālāk ziemeļos nekā tagad.

Interesants ir vērojums, ka sākotnēji “reduta rajons” bijis tikai laukums no pils ziemeļu sienas līdz slīpai sienai (4!). 47.attēlā redzamais V izrakumu laukumu rajons ir vēlāks veidojums, par ko liecina mūrējuma atšķirīgā šī laukuma austrumu siena. Atšķirīga savā mūrējumā ir arī šī rajona rietumu siena ziemeļu un dienvidu daļās, kas noteikti radušās atšķirīgos, bet tuvāk nenosakāmos laikposmos.

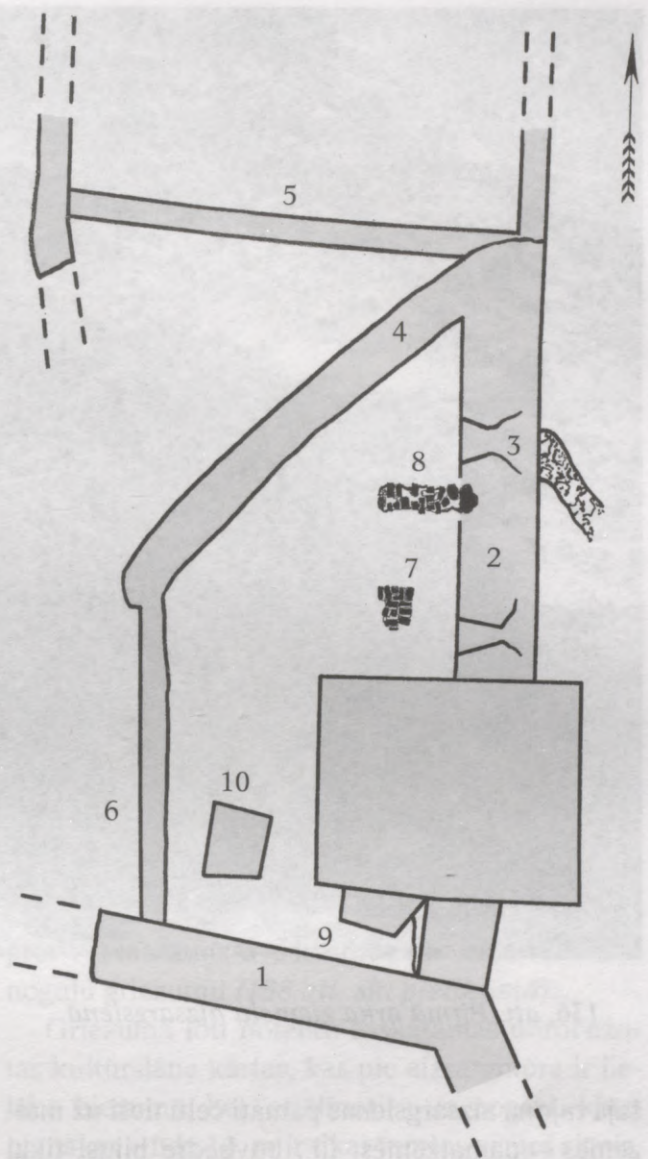
Aplūkotais “reduta rajons” kā ar savu agrāko, tā vēlāko situāciju izdalās kā viena pils kompleksa daļa, kas tāpat kā visa pils pārdzīvojuši tuvāk neraksturojamu pārveidi.

Dažādi atsegumi

Bez izrakumiem plašos laukumos pils izpētes gaitā notika arī izrakumi nelielās platībās, lai skaidrotu kādu detaļu. Tā vietām notika pārbaužu rakums ziemeļu aizsargmūra ārpusē gar VI–V izrakumu laukumiem. Atklājās, ka arī šajā rajonā aizsargmūru pamatā ir arkas. Tādas divas atklājās uz R no aizsargmūra liekuma vietas: pirmā starp 4,40 un 7,10 m, otra starp 9,60 un 12,60 m. Šajā rajonā tad arī veica pilnīgu nogulu pārrakumu, lai skaidrotu nogulu raksturu, sasniedzot kalna sākotnējo virsmu. Rakumā iezīmējās vairākas kultūrslāņa kārtas.

Norokot būvgružus pirmās arkas rajonā ap 97,60–97,50 līmenī, būvgruži beidzās un atsedzās tumša zeme, kas likās vienkārši pamatu apbērums, kādu konstatē visur, kur atrok aizsargmūrus.

Zem šī zemes slāņa ap 96,50 līmenī bija apmēram 0,15 m biezs sarkano mālu klājums, kas virzienā uz nogāzi kļuva plānāks. Tas bija profilā kā sarkans loks ar kritumu uz nogāzi. Zem mālu slānīša atkal ap 0,15–0,20 m bieža tumšās mītnu zemes kārtā, bet dziļāk līmenī starp 96,12–95,60 pie aizsargsienas atkal blīvi sarkanie māli, kuru kārtā tāpat ar loku nogāja nogāzē, kļūstot tur arvien plānāka. Tā 6.metrā no aizsargmūra tās biežums

135. att. Reduta rajona shēma: 1 – pils ziemeļu siena, 2 – austrumu siena, 3 – šaujamlūkas austrumu sienā, 4 – slīpā siena, 5 – Z-V laukuma D siena, 6 – siena, kas ieejas ceļa A pusē, 7, 8, 9 – mūrēti stabi (8, 9, 10 – arku pamati?).

bija vairs tikai ap 0,10 m. Šis mālu klājums līdzinājās tam, kādus konstatēja arī citur austrumu nogāzē, arī pils D galā, kur pārbaudīja pamatu situāciju. Tāda mālu klājuma rašanās vedina domāt, ka 13.–14.gs. celtnieki ar šādu mālzeses klājumu vēlējās nodrošināt sienu pamatus no izskalošanās.

Mūsu rakumā interesanti bija tas, ka zem mālu klājuma guļošais melnais kultūrslānis pēc keramikas un senlietu atradumiem piederēja lībiešu pils laikam. Aizsargmūrim pieslēgtā daļā šī slāņa līmenis 95,20–95,60 m, bet jau 2 m no tā 95,33–95,73. Zem melnās mītnu zemes jau atrodama pamatzeme – sarkanie māli, kā tas Turaidā atklājās vairākās vietās. Rakums parādīja, ka

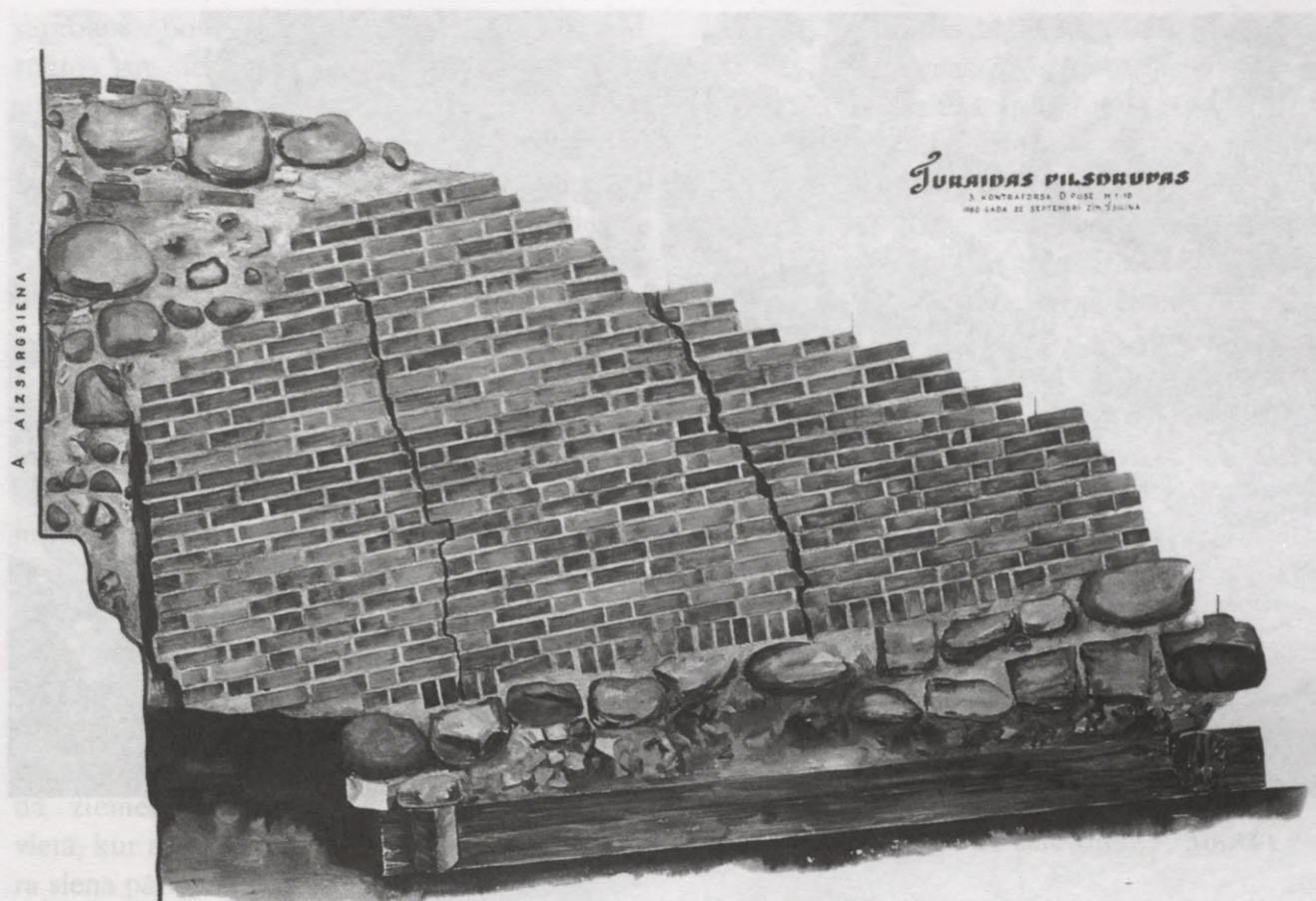
136. att. Pirmā arka ziemeļu aizsargsienā.

šajā rajonā aizsargsienas pamati celti tieši uz mālzemes – pamatzemes, t.i., būvbedre bijusi tikai melnās mītņu zemes dziļumā. Tas labi parādījās, atsedzot arkas.

Pirmā arka, kā minēts, bija izveidota aizsargsienas pamatos starp 4,40 un 7,10 m no aizsargsienas liekuma. Tā 2,70 m plata, līdz lokam 2,35 m augsta (136.att.). Arkas loks mūrēts, daļēji liekot plakanus laukakmeņus, bet galvenokārt – ķieģeļus. Arkas pildījumā bija no pamata uz augšu 0,40–0,80 m melnzeme, tad 0,25–0,35 m mālu kārtā, tad atkal melnzeme un māli. Viss aizbērums sniedzās tikai 1,20–1,30 m no pamatzemes, bet arkas augšdaļa palikusi bez aizbēruma. Arka tāpat kā aizsargsiena celta līdztekus nogāzei tās tuvumā. Šīs arkas lokā no pēdas R malā līdz pēdai A malā bija 11 plienakmens bluki un 2 lieli plakanu plienakmeņi. Šādi veidotā arka izcēlās ar masīvo un stabilo konstrukciju salīdzinājumā ar citur redzēto. Abu arku balstītais aizsargmūris bija savā turpinājumā uz ziemeļiem nojaukts, lai veiktu “reduta rajonā” minētās pārbūves (sk.135.lpp.).

Arkas, kā jau sacīts, rakstot par celtnēm austrumu nogāzē, ir mūra pils aizsargmūru pamatos vairākās vietās. Jau austrumu nogāzē bija redzams, ka arku celšanai bija nozīme arī kā gruntsūdeņu noplūdi veicinošam faktoram un arī no celtniecības materiālu ekonomijas viedokļa.

Lai skaidrotu pils aizsargsienas pamatu stāvokli, arī ārpus mūru nogulas, vairākās vietās tika veidots nogāzes griezumā pils aizsargsienas ārpusē. Viens no tiem bija aiz austrumu aizsargmūra pret VII izrakumu laukuma 18. metru (137.att. sk. pielikumā). Skatot nogulas, bija redzams, ka augšdaļā spilgti melnā krāsā iezīmējās velēnas kārtā, – pie aizsargmūra 0,15–0,20 m bieža (līmenis 95,50), bet virzienā uz nogāzi tā kļuva biežāka, ap 1,0 m. Pie aizsargmūra atklājās ķieģeļu mūra fragments. Mūrējums bez īpaša pamata, 10 ķieģeļu augsts, biežums – viena ķieģeļa garumā. Te bija atsegta vieta, kur 1924. gadā bija nogāzes izbrukums. Nobrukuma izlabošanai radīts šis ķieģeļu mūrējums un veikts uzbērums, kas tagad te veido pirmo kārtu. Tā satur dažādus grūzus un

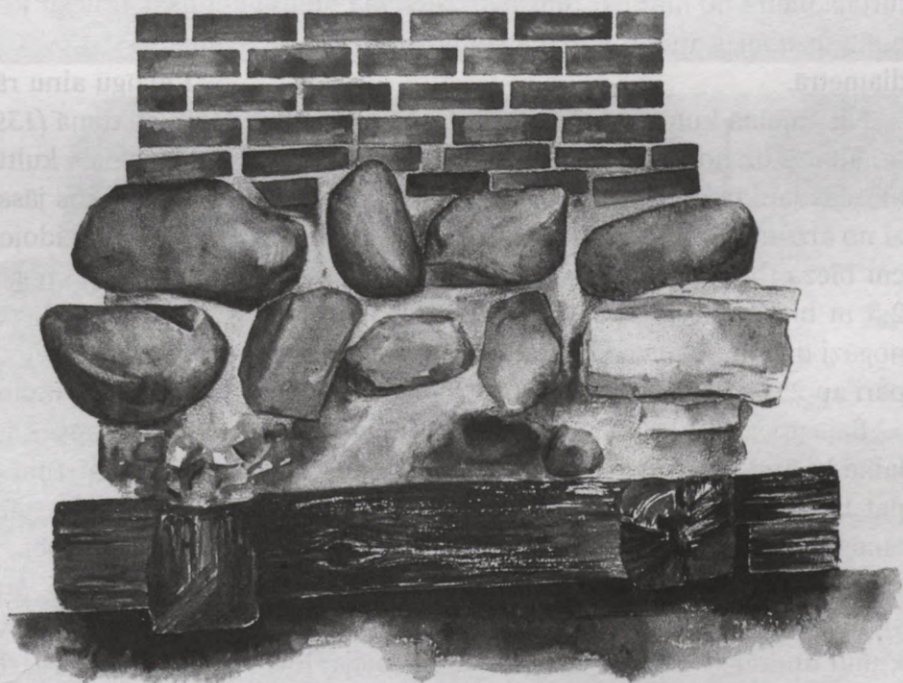

melnzemi (griezums 1., augšējā kārtā). No pirmatnējās nogāzes virsmas zem šī uzbēruma saglabājusies intensīvi melnas zemes josla (pie mūra līmenis 94,15). Zemāk griezumā redzamas vairākas mālzemes kārtas, kur no pārējām mālzemes kārtām izdalās 93,13 līmenī redzamā tīru mālu josliņa. Jauna virsma atsedzās kā intensīvi melna josla 92,25 līmenī. Tā arī klājās pār jauktu slāni. Nav nekādu atradumu šo kārtu datēšanai, taču būvgružu piejaukums jāuzskata par kādu vēlāku pārbūvju liecību.

Ārpus mūru nogulu izpētei otro nogulu griezumā veica Z nogāzē pret VI un VII laukumu saduri. Kā jau minēts, tur pret VII laukuma a/b kvadrātiem konstatēja stabveida kontrforsu (1,60x1,60). Pret šo "stabu" nogulu raksturā iezīmējās krasa atšķirība no tā, kas bija vērojams aiz R aizsargmūra. Lai skaidrotu situāciju,

pret VII laukuma d-e kvadrātiem veica vēl vienu nogulu griezumā (138.att. sk. pielikumā).

Griezumā ļoti noteikti saskatāmas norobežotas kultūrslāņa kārtas, kas pie aizsargmūra ir lielākā biezumā, bet, attālinoties uz nogāzi, kļūst plānākas – līdz 10. m ir tikai tumšas zemes slānis.

140.att. 3. kontrfors no D un tā A gals no A.

141.att. 3. kontrforsā pamatā lībiešu perioda koku klāsts.

Kā redzams, spilgti izceļas pamatzeme – mālzeme, uz kuras gulst lībiešu pils melnais kultūrslānis. Labi redzama koka pils laika aizsargsētas staba bedre.

Virš mālu slāņa pie aizsargmūra redzams 13–15 cm biezā kārtā melns kultūrslānis, kas līmeņa kritumā uz nogāzes pusi kļūst biezāks. Ceturtajā metrā no mūra ar tumša kultūrslāņa pildījumu iezīmējas ap 1,0 m dziļa staba bedre 0,6 m diametrā.

Virš melnā kultūrslāņa no aizsargmūra ap 3,5 m tālumā uz nogāzes pusi stiepjas 32 cm un pat biezāks jaukta rakstura slānis, bet tad visu nogāzi no aizsargmūra līdz 9. metram no tā klāj ap 37 cm bieža, blīva sarkano mālu kārtā. Virs tās ap 2,5 m biezs (pie aizsargmūra!), jaukts, tālāk uz nogāzi divu atšķirīgu slāņu uzpildījums un visam pāri ap 25 cm bieža velēnas kārtā.

Šajā griezumā ļoti skaidri parādījās lībiešu pils laika kultūrslānis un tajā situētā staba bedre. Tāpat labi izdalās mūra pils laika nogulas, turklāt zīmīgs ir mālu klājums pāri visai nogāzei. Interesantas ir arī nogulu kārtas virs mālu kārtas: virs viendabīgi tumšās nāk kārtā ar būvgružu piejaukumu un tad – velēnas kārtā. Šāda situācija, ļoti iespējams, ataino faktu, ka virs mālu slāņa viendabīgi tumšais slānis ir tas, kas radies pēc mūra

pils uzcelšanas, laikā līdz 15.gs. radikālām pār-būvēm. Augstākais slānis ar būvgružu lielu piejaukumu var būt radies pēc 15.gadsimta.

Interesi izraisa nogāzi klājošais mālu slānis, kas neapšaubāmi ir mākslīgs veidojums. Tāpat interesants fakts ir nu jau vairākās vietās nogāzēs atklātas staba bedres, kas, var droši teikt, ir bijušas lībiešu koka pils aizsargsētas apliecinājums.

Līdzīgu ainu rāda nogulu griezumā R nogāzes Z-II laukumā (139.att. sk. pielikumā). Tur pamatā ir melnais kultūrslānis ar ķieģeļu drumslu piejaukumu, kas jāsaista ar kastellas celšanu un nojaukšanu, veidojot R malas aizsargmūri. Arī te spilgti izceļas nogāzes mālu klājums, bet redzamas arī nogāzes uzbērums deformācijas vai nu uzbērums nosēstoties, vai arī lokālos nobrukumos. Gan pils izrakumos vērotais, gan jaunākā laika (2002.g.) tragēdija liecina, ka lielāki vai mazāki noslīdējumi Turaidas pilskalna nogāzēs notikuši.

Liekas, ka tādu situāciju sapratuši jau pils celtnieki. Tāpēc, kā redzams, pēc aizsargmūru uzcelšanas to ārpusē visapkārt visai pilij virs zemju uzbērums veidots 6–8 m plats sarkano mālu klājums. Tas blīvi, biezākā kārtā pielipināts pils pamatiem un ar ievērojamu kritumu klājas pāri piemūru uzbērums. Šādas rīcības mērķis ir

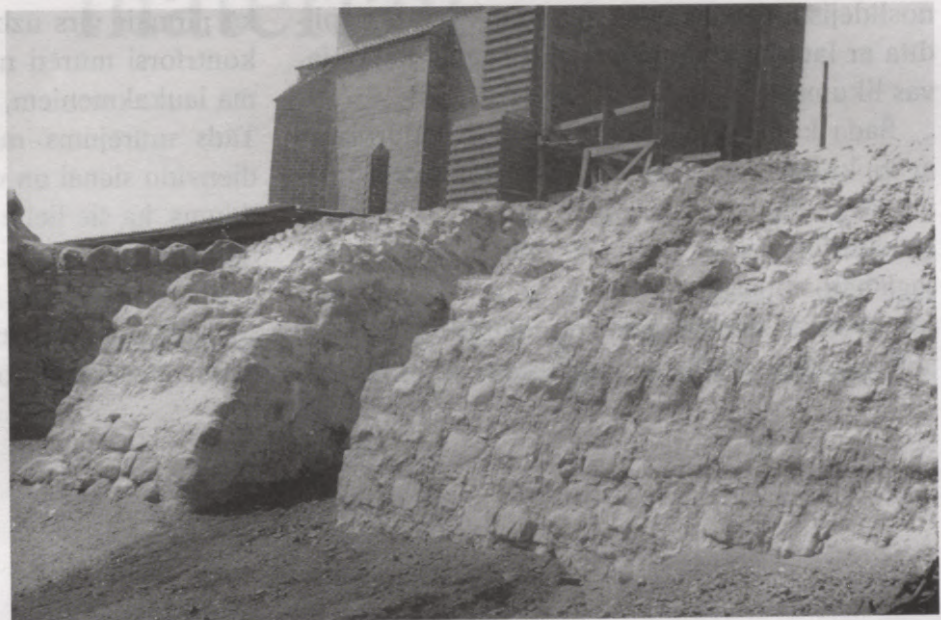
saprotams: novadīt nokrišņu ūdeņus tā, lai tie nesūktos gar sienu pamatos un neapdraudētu to stabilitāti.

Šāda mālu klājuma izmantošana citu Latvijas piļu pētniecībā nav konstatēta, vismaz publikācijās nav minēta. Jaunākā laika notikumi apliecina seno celtnieku prasmi novērtēt dabas vidi un attiecīgi rīkoties.

Nozīmīgs celtniecības elements Turaidas pilī ir kontrforsī. Laika gaitā šai pilij dažādos laikos un dažādās vietās bijuši 18 dažāda lieluma kontrforsī. Mazākais izmēros bija pie pils ziemeļu aizsargsienas. Tas kā 1,5x1,6 m stabs piemūrēts 9,0 m no ZA stūra. Šī stabveidīgā kontrforsa apakšējā daļā laukakmeņu likums atgādināja dienviņu priekšpils aizsargmūra horizontālās akmeņu rindas. Augšdaļā šī kārtība gan nav ieturēta. Interesanti šķi-
ta, ka šis kontrforsss celts tādā ziemeļu aizsargsienas vietā, kur no ķieģeļiem mūra siena pāriet akmeņu mūrī.

Pils ZA stūra stabilitāte nostiprināta ar vēl otru kontrforsu, kas veidots ziemeļu virzienā un ir ap 1,30 m biezs, 6 m garš. Cik vērojams, tā pamatā grantī bez kaļķu javas likti laukakmeņi. Tā rietumu pusē 5,0 m no aizsargmūra ir noliekums, kurā vājā kaļķu javā likti akmeņi veido ap 7,5 m garu, 1,0 m platu piemūrējumu. Šāds mūrējums stāvā nogāzē jāskaidro ar centieniem nodrošināt aizsargmūra pamatus pret noslidēšanu. Tas arī panākts, jo nekāda šo mūru deformācija nav vērojama. Interesanti arī tas, ka šis kontrforsss ar aizsargmūri "sasiets", kas citur nav raksturīgi. Šī kontrforsa pamati apakšā saskārās ar trešo kontrforsu un šķi-
ta, ka ir saskarē ar aizsargsienas pamatu apakšu.

Trešais kontrforsss tāpat kā otrais pieslēdzas tieši pils aizsargsienas ZA stūrim. Tas ap 1,20 m biezs un R-A virzienā ap 6,0 m garš (140.att.). Labi redzams, ka kontrforsss ir vēlākā laikā aizsargmūra stabilitātes nodrošināšanai celta konstrukcija, turklāt tas ir vienīgais šādā izveidē. Vispirms labi redzams, ka tas ir celts uz libiešu koka pils stūra konstrukciju paliekām (141.att.). Otra savdabība ir tā, ka visu citu kontrforsu pamatos ir laukakmeņu likums, bet trešais kontrforsss celts uz ozola baļķu kameras, kurā laukakmeņi likti bez saistvielas (140.att.; sk. pielikumā 116.att.). Kameru veidojošie ozola baļķi 4,90 m gari sānos, bet šķērsbaļķis – 2,23 m garš, to diametri – 0,31–0,32x0,36 m. Pakšu pārlaidumi sānu

142. Lielie kontrforsī pret A aizsargsienu palasta rajonā no ZA.

balķiem – 0,20–0,21 m, šķērsbalķim – 0,19–0,21 m. Pamatbalķu apakšu līmeņi R galā – 88,35 m, A galā – 88,75 m, t.i., iezīmē to, ka kontrforsas spiedienu pret sienu vajag vērst jau no pamata. Kontrforsas galu augstumu starpība palielināta, liekot arī attiecīga lieluma pamatakmeņus virs kameras pildījuma (140.att.). Kā jau attēlā redzams, virs balķiem kameras A galā liktie akmeņi – lielāki. Tā stūrī apakšā redzamais – 0,35x0,50x0,50 m, virs tā – 0,64x0,62x0,32 m, R gala akmeņi mazāki. Kontrforsas korpuss mūrēts no ķieģeļiem, turklāt ļoti rūpīgi – tā, lai katrā divus laidņus nomaina viens galeniēks. Kontrforsas augšā un spraugā starp aizsargsienu un kontrforsas akmeņu mūrējums bagātīgā kaļķu javas masā. Tas liek domāt, ka kontrforsas savā laikā noslīdējis un radusies šī sprauga, kas tad aizpildīta ar laukakmeņu mūrējumu bagātā kaļķu javas likumā.

Šāda kontrforsas izveide var būt skaidrojama ar to, ka šajā pils stūra daļā kontrforsas celts udeņainas smilts rajonā. Ozola balķi bija ļoti labi saglabājušies, un tos no jauna apbēra, lai ap tiem saglabātos bijušais mitruma režīms. Ka pils austrumu puses ziemeļu galā aizsargmūru pamati bija udeņainas smilts (sairis smilšakmens?) rajonā,

to jau arheologi atklāja, tāpat to, ka šajā mitrajā iecirknī jau pils cēlāji pamatu apakšā garākā posmā būvbedrē guldījuši ozola balķus. Viņu darbs attaisnojās. Pamatos deformācijas nekonstatēja.

Savdabīgi, salīdzinoši lieli divi kontrforsas celti austrumu nogāzes dienvidu daļā pret palasta sienu (142.att.). Šie kontrforsas izmēros ir vislielākie Turaidas kompleksā. Lielākais ziemeļu pusē esošais ir 7,5 m plats (Z–D virzienā) un virs uzbēruma 3,0 m garš (līdz pamatam nav atrakts, bet tur var būt kādu metru garāks!). Acīmredzot lielākai palasta sienas drošībai, tuvāk palasta sienas dienvidu galam, pat pie stūra, kur saskaras pils A siena (palasta A siena) ar D priekšpils A sienu un pils D sienu (tā arī palasta D siena), celts otrs tāda rakstura kontrforsas, kas 3,25 m plats un tāpat kā pirmais virs uzbēruma – 3,0 m garš. Šie abi kontrforsas mūrēti no izmeklētiem vienāda lieluma laukakmeņiem, veidojot horizontālas kārtas. Tāds mūrējums raksturīgs dienvidu priekšpils dienvidu sienai un varētu būt kaut nedrošs norādījums, ka šie lieli kontrforsas celti aptuveni vienā laikā ar šo sienu.

Interesanti ir tas, ka ar kontrforsas spēcīgi nostiprināta pils austrumu siena (sk.47.att.), bet senākie nobrukumi notikuši tieši rietumu nogāzē.

balķiem - 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. Pamatbalķu apakšas līmeņi ir 0,20-0,21 m. A gala - 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. Spiediens ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. Konteinērs ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. Iekšējais diametrs ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. R gala - 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. R gala - 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. Konteinērs ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. no iekšiem, lai arī tālāk ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. un augstāk ir 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m, 0,20-0,21 m. trijās akņās mērījuma beigās katrā pusē masā. Tas liek domāt, ka konteineri ir noslēgti un radījis šo sprāgu, lai arī bija ar iekšējām akņām, kas ir šīs iekšējās akņās.

Šādu konteineru līmeņi var būt skaidrojami ar to, ka šajā pilis stūrā daļa konteineru celts šķērains smiltis rajonā. Ozola balķi bija ļoti labi saglabājušies, un tos no jauna apbera, lai ap tiem saglabātos ļoti šāls mūru režģis. Ka pilis austrumu pusē ziemeļu galā aizsargmūru pamatā bija izveidots smiltis (arī šīs smiltisakmens?) rajonā,

to jau arheologi atklāja, tāpat to, ka šajā mitrajā ierīkot jau pilis celāji pamatu apakšā garāka posmā būvbedrē guldināši ozola balķus. Viņu darbs attaisnojās. Pamatos deformācijas nekonstatēja.

Savdabīgi, salīdzinoši lieli divi konteineri celti austrumu nogāzes dienvidu daļā pret palātu sienu (142. sk.). Šie konteineri izmēros ir vislielākie Turaidas kompleksā. Lielākais ziemeļu pusē esotais ir 5,5 m plats (Z-Ē virzienā) un vismaz 3,0 m garš (šajā pamatam nav atrakts, bet tur var būt kādu metru garāks). Aizmredzot lielākai palāta sienai un šajā palāta sienas dienvidu pusē ir celti divi konteineri, kas ir 3,0 m plata un 3,0 m gara. Šie konteineri ir celti uz A sienas un B sienas, kas ir 3,0 m plata un 3,0 m gara. Šie konteineri ir celti uz D sienas (šajā palāta D sienā), cits otrs ir celti uz E sienas, kas ir 3,25 m plata un tāpat 3,0 m gara. Šie abi konteineri ir celti uz izveiktiem vienāda lieluma iekšējās sienas, veidojot horizontālas kārtas. Tāda ievērojama neregulāra dienvidu priekšpils dienvidu sienai un varētu būt kaut nedrošs norādījums, ka šie lieli konteineri celti aptuveni vienā laikā ar šo sienu.

Interesanti ir tas, ka ar konteineriem spēcīgi nostiprināta pilis austrumu sienu (sk. 47. att.), bet senākie nobrukumi notikuši tieši rietumi nogāzē.

Turaidas lībieši, tāpat kā pārējās Austrumbaltijas tautas, jau 12.–13. gs. prata celt ēkas gan guļbūvē, gan stāvbūvē, prata apkurei būvēt akmens krāsnis. Jaunumus celtniecībā ieviesa kristietības izplatīšanās, kas nesa līdzīgu Eiropas sasniegumus. Ar kristietības ieviešanu Baltijā saistījās politiski, tiesiski un saimnieciski jaunievedumi. Turaidas novadā, tāpat kā visā Austrumbaltijā, viens izcili nozīmīgs jaunievedums bija mūra celtniecība, ko nebija pazīnuši tālaika Latvijas pamatiedzīvotāji. Lai kristieši nostiprinātos iekarotajā zemē, 12. gs. beigās mūra baznīca un pils jau bija uzceltas Ikšķīlē, mūra pils – Salaspilī, 1207. gadā ordeņa cietoksnis Siguldā, un 1214. gadā tādu *castellum episcopo* uzcēla arī Turaidā. Ar to sākās jauna veida, agrāk Turaidas apgabalā nepazīta celtniecība, ieviesās jaunu materiālu radīšana un lietošana.

Turaidā, tāpat kā citur Latvijā, celtniecībai izmantoti uz vietas apkārtnē iegūstamie materiāli, kā, piemēram, Piebalgā, Rēzeknē un citur Latvijā – laukakmeņi. Ikšķīlē, Salaspilī, Koknesē un citur, kur uz vietas viegli iegūstami dolomīti, tie ir pamatmateriāls mūra celtniecībā. Salīdzinoši krasi atšķiras Turaidas kastella, kas celta no sarkanajiem ķieģeļiem. Zīmīgi, ka vēlākā laikā arī Turaidā pils ēku un aizsargmūru celšanai izmanto ne vien ķieģeļus un dolomītu, bet lielā mērā arī laukakmeņus. Protams, celtni apdarē un telpu iekārtojumā lieto arī citus jaunus materiālus. To lietošanu noteica fakts, ka arī Latvijā ieviesās Rietumeiropā jau sen zināmais. Atnākušie celtnieki – mūrnieki jau pratuši strādāt ar dažādiem materiāliem. Viņi varēja gan izmantot visu, kas celtniecībai rodams dabā jau gatavs (akmeņi, māli, smiltis), gan prata no dabā atrodamā gatavot jaunus celtniecības materiālus (mālu saistvielu, ķieģeļus, kārņiņus, kaļķu saistvielu).

Turaidas arheoloģiskie pētījumi liecina, ka pils celtnieki plaši izmantojuši jau senāk zināmos celtniecības materiālus – kokus, akmeņus, mālus, smiltis, arī bērza tāsis, bet lielākā daudzumā agrāk te nezināmos ķieģeļus, kaļķu saistvielu, jumta kārņiņus, grīdu flīzes.

Koks kā celtniecības materiāls izmantots jau kopš pirmo cilvēku ienākšanas šajā teritorijā. Pils laika celtniecībā tā nozīme pat pieauga. Pils izrakumu VII laukumā atsegtās celtniecības konstrukcijas apliecināja koka daudzveidīgo lietošanu. Te konstatēja telpas griestu sijas, griestu dēļus, virs tiem – bērza tāšu segumu (mitruma aizturei), mālu segkārtu virs tā, tad smilšu kārtu (siltuma saglabāšanai) un pāri visam – ķieģeļu grīdu.

Arheoloģiskos izrakumos gan neatrada, bet reāli secināms, ka koki lietoti jumta konstrukcijās (spāres, latas, arī dēļi kā jumta segmateriāls). Uzietās dzelzs viras, pārlietamie, logu apkalumi pārlietinoši rāda, ka celtnēm bijušās koka durvis un logu ietvari. Izrakumos nav atrasti norādījumi par mēbelēm, bet tādas noteikti bija. Koks pilī izmantots arī šķēpu, cirvju un bultu kātiem, ilenu un nažu spaliem u.c., kā arī lielā mērā – apkurei.

Laukakmeņi ir otrs celtniecībā plaši lietotais materiāls. Vislielākais daudzums laukakmeņu, turklāt visdažādāko izmēru, izmantoti aizsargmūru pamatu un pat pašu aizsargmūru (dienvidu priekšpili) un torņu (ziemeļu vārtu) celtniecībā. Vērojama racionāla, labi izsvērta akmens lietošana. Kā redzams, sākotnēji laukakmeņi izmantoti tikai aizsargmūru un celtni pamatos, bet 14. gs. no laukakmeņiem celta jau visa dienvidu priekšpils aizsargsiena. Redzams arī, ka mūrnieki darbā vadījušies ne vien no praktiskiem apsvērumiem, bet arī jau no estētiskiem principiem. Tas pānākts, piemēram, liekot sienas ārmaļā taisnās kārtās vienāda lieluma laukakmeņus. No drošības apsvērumiem 15. gs. celtajam ziemeļu priekšpils vārtu tornim sienu ārmaļā likti pat prāvi laukakmeņi, bet iekšējā apmūrēta ar ķieģeļiem. Tas tāpēc, lai, šaujot ar tālaika lielgabaliem (ar akmens vai čuguna lodēm), nevarētu sagraut torņa sienas, bet iekšējā, lai būtu siltāk un labāk dzīvošanai, mūrēta siltumu izstarojošā ķieģeļu kārtā. Apskaldot akmeņus, gatavotas agrākās lielgabalu lodes.

Dažāda lieluma laukakmeņi izmantoti pagalma bruģēšanai, bet aptuveni galvas lieluma izmeklētie, gludas virsmas apaļie laukakmeņi likti siltuma akumulēšanai hipokausta tipa siltumkrāsnīs.

Laukakmeņi izmantoti arī kā graudberži ar roku un ar zirgspēku darbināmās dzirnās. Turaidas pili dažāda lieluma plakani laukakmeņi izmantoti arī ūdens noteku veidošanai pagalmā.

Plienakmeņi arī izmantoti Turaidas pils celtniecībā, bet daudz mazākā mērā nekā laukakmeņi. Piemēram, tikai no plienakmeņiem mūrētu sienu vispār nav.

Visplašāk plienakmens bloki izmantoti aizsargsienu pamatos veidoto arku velvēs. Tas, liekas, skaidrojams ar šī materiāla vieglāku apdari: plienakmens atskaldās plakanos blokos, un, šiem blokiem vienu galu apcērtot, varēja iegūt ķīļveida blokus, kas nepieciešami velvju veidošanai. Mazākas plienakmens šķembas lietotas lielo laukakmens mūru spraugu aizpildīšanai. Plakanas šķembas noderēja, veidojot līmenisku virsmu virs akmens pamatiem, lai tad sāktu ķieģeļu aizsargsienas mūrēšanu. No plienakmeņiem gatavotas dažādas celtniecības detaļas, piemēram, dažādās vietās atrasti plienakmens kolonnu fragmenti. Plienakmeni ļoti lielā mērā izmantoja arī kalķu ieguvei.

Kā jau sacīts, ar Turaidas pils celtniecību šajā novadā ieviesās jau sen Rietumeiropā pazīstamie celtniecības materiāli un paņēmieni. Vispirms jāmin plašā mālu izmantošana dažādā veidā. Mālus lietoja sen jau arī Latvijas pirmsvācu laika iedzīvotāji. Viņi prata gatavot māla traukus, krelles, vārpstu skriemeļus, arī cilvēku un dzīvnieku figūras. Turaidā konstatēts, ka vietējie lībieši mācējuši izmantot mālus arī akmens krāsnīs klonu izklāšanai.

Vācu celtnieki mālus sāka izmantot vēl plašāk – jaunu celtniecības materiālu ražošanai (ķieģeļi, jumta kārniņi, grīdu flīzes, krāšņu podiņi). Mālus lietoja kā saistvielu, piemēram, būvējot krāsnis. Ir konstatēts, ka telpās bijuši māla kloni. Nav šaubu, ka māla trauku gatavošana un arī citāda mālu izmantošana ir turpinājums tām zināšanām, kas jau bija. Lielāko daļu mālu masas tomēr izmantoja ķieģeļu ražošanai.

Ķieģeļi ir galvenais pils aizsargmūru un ēku sienu celtniecības materiāls. Tie savā starpā atšķiras pēc izmēriem un formas. Pēc formas izšķira-

mi, varētu sacīt, “parastie” ķieģeļi un “profilķieģeļi”, kas var būt dažādas speciālas formas.

Parastā ķieģeļu forma gadsimtu ritumā palikusi nemainīga. Laika gaitā un, iespējams, arī mainoties gatavotājiem, nedaudz mainās ķieģeļu izmēri.

Turaidas pili atrasto ķieģeļu izmēri

Garums, mm	Platums, mm	Biezums, mm
310	145	70
300	160	95/100
300	155	100
295	145	85
295	145	80
280	120	110
260	130	95
260	130	50
260	140	75
225	110	40
250	250	50
220	110	20
250	115	55

Ķieģeļu izmēru svārstības precīzi datēt nevar, jo nevar precīzi nosacīt arī to gatavošanas laiku. Var būt bijuši dažādi izgatavotāji. Tā, piemēram, var minēt dažus dotumus: 1214. gadā Turaidā celtajā *castellum* sienā ņemtie ķieģeļi ir 315–320 mm gari, 140–145 mm plati, 80–90 mm biezi. Pils vecajā, nobrukušajā rietumu aizsargsienu ņemtie (13.gs.vidus) – 295–300 mm gari, 140–145 mm plati, 80–90 mm biezi. Ziemeļu aizsargmezgla labās puses torņa pamatos (15.gs.) – 295–305 mm gari, 130–145 mm plati un 85–95 mm biezi. Var jau pieņemt, ka nelielas izmēru svārstības varēja būt arī viena gatavotāja ķieģeļiem, bet tas iespējams vienīgi ķieģeļu biežumā, jo garums un platums varēja būt tikai vienāds, jo ķieģeļus gatavoja veidnēs. Interesanti atzīmēt, ka līdzīga aina ķieģeļu izmēros konstatējama arī Rīgā. Tur, piemēram, Smilšu ielas 16.nama pagrabstāvā (14.gs. beigas, 15.gs. sākums) sienu mūrējumā lietoti 290–310 mm gari, 140–150 mm plati un 90–100 mm biezi. Citā 16. gs. ēkā tie 290–310 mm gari, 130–140 mm plati, 90–100 mm biezi. Rātslaukuma tuvumā kādā 16.gs. ēkā ķieģeļi 280–315/130–165/80–95. 17. gs. celtnēs konsta-

tēto ķieģeļu izmēri: 280–315/130–165/80–95, arī 290–315/140–150/80–90. Arī Rīgā, kā redzams, ķieģeļu izmēri mainīgi. Kaut nedaudz, bet tomēr to atšķirības vērojamas gan vienā celtnē, gan gadsimtos kopumā. Bet šīs izmaiņas tomēr nav hronoloģijas rādītājs, tām nav bijis būtiskas nozīmes celtniecībā.

Bez parastiem sienu un krāšņu mūrēšanai izmantotiem ķieģeļiem interesanti izdalās tā saucamie pēdu ķieģeļi. Tā apzīmē ķieģeļus, kam vienā plaknē ir dažādu dzīvnieku – suņu, kaķu, putnu kāju iespaidumi.¹ Tādu ir visai daudz. Kā izcilu retumu var minēt tos dažus ķieģeļus vai ķieģeļu fragmentus, uz kuriem ir kādi zīmējumi. Vienu tādu cilvēka figūras grafisku attēlojumu uz ķieģeļa fragmenta jau publicējis arhitekts Gunārs Jansons.² Norādītajā publikācijā viņš min, ka ķieģelis ar zīmējumu varētu būt no kādas logu aila slīpās malas. Zīmējums rāda cilvēku ar augšup paceltām rokām, ķermeņa augšdaļa vērsta pretskatā, bet plati liktās kājas it kā sānskatā. Sejā labi redzama mute un acis, mati – izpūruši.

Latvijā zināmais cilvēka zīmējums ir Tērvetes stabulētājs, kas datēts ar 13. gadsimtu. Turaidas atradums noteikti vēlāks, bet tā laiks precīzi nav nosakāms, jo atradums iegūts būvgruzos.

Ir arī ķieģeļi, kam vienā plakanā pusē labi redzamas visā garumā ar pirkstiem ievilkta "svītras". Šīs svītras varētu būt formās gatavoto ķieģeļu virsmas gludināšanas sekas, bet dzīvnieku pēdu iespaidumi, domājams, ir ķieģeļu gatavotāju pazīšanas zīmes. Tāda veida zīmes sastopamas arī uz māla trauku dibieniem, kas uzskatāmas par podnieku atpazīšanas zīmēm.

Jāpiemin vēl, ka šajā laikā sastopamas no māliem gatavotas lampiņas un pat svečturi.³ Plaši gatavoti un lietoti jumta kārniņi.

Turaidā mūra pils pastāvēšanas laikā (1214–1796) ēkām jumtu segumi bijuši dažādi. Rakstītajos avotos minēti salmu, dēļu un kārniņu jumtu segumi, bet arheoloģiskajos izrakumos atrasti tikai kārniņi. Tie uzieti izklaidus, jauktos slāņos, kas nav precīzi datējami. Tādēļ tie nav stratigrāfiski datējami. Var vienīgi norādīt, ka mēlesveida kārniņi lielākā daudzumā atrasti ziemeļu priekšpils apbūves rajonā, kur celtniecības darbi veikti 15.–17. gadsimtā.

Autoram zināmie vissenākie kārniņi, kas datēti ar 4.–3.g.t.pr.Kr., atrasti Kaukāzā, Albānijā. Tie pēc formas krasi atšķiras no Viduseiropā un

Baltijā izplatītajiem. Kaukāzā atrastie apakšējie kārniņi (solēni) ir plakani, ap 65 cm gari, ap 47 cm plati, ar 4–6 cm augstu uzliektām malām (145.att.:9a). Augšējie kārniņi (kalipteri) atgādina kores kārniņus, tie tāpat ap 65 cm gari, galu platums ap 11 un 14 cm (145.att.:9b). Kārniņu likums jūmtā līdzīgs kā klostertipa kārniņiem (145.att.:9). Viduseiropā, no kurienes kārniņu lietošana ieviesusies Baltijā, šādas formas kārniņi autoram nav zināmi.

Viduseiropā klostertipa kārniņi izmantoti kopš 11. gadsimta. Baltijā vissenākās 12. gs. mūra celtnēs – Ikšķiles pili un baznīcās, arī Salaspils izrakumos kārniņi nav atrasti, bet Rīgā Doma baznīcā un arī Vecdoles pili tie konstatējami kopš 13. gadsimta. Šajā laikā aizsākusies klostertipa kārniņu izmantošana, un tie lietoti vairākus gadsimtus. A. Caune konstatējis, ka 15. gs. klostertipa kārniņi Bauskā bijuši vienīgais jumtu segšanas materiāls, kas izmantots līdz pat 17.gadsimtam. Baltkrievijā šī tipa kārniņi lietoti 14.–15. gs., Novgorodā – 14.–16. gadsimtā. Domājams, ka arī Turaidas jumtos tie izmantoti no 13. līdz 15.–16. gs., bet, ievērojot šo kārniņu atradumu masveidību, pieļaujama to izmantošana pat vēl ilgāk.

Mēlesveida kārniņi Viduseiropā sastopami kopš 14.gadsimta. Lietuvā tos datē ar 15.–17. gs., un tie ir visplašāk lietotais jumtu segmateriāls gotikas un renesanses laika būvēs. Bauskas pili tos saista ar 16. gs.otro pusi. Arī Baltkrievijā mēlesveida kārniņi izmantoti 15.–17. gadsimtā.

Turaidā, kā minēts, šī tipa kārniņu atradumi koncentrēti 15.–17. gs. celtniecības rajonā, tāpēc, ievērojot analogijas, pamatoti secināms, ka arī Turaidā mēlesveida kārniņu lietošanas laiks ir 15.–17. gs., pieļaujot, ka tie izmantoti pat nedaudz vēlāk. Klostertipa kārniņi (*Holzriegel*) ir no māliem gatavoti, šķersgriezumā pusapaļi, vienā galā šaurāki (silītes forma). Ūdensnecaurīdīga jumta seguma veidošanai gatavoti divu veidu šī tipa kārniņi: apakšējie, ko sauc arī par "mūķenēm", un augšējie, ko sauc par "mūķiem" (143.att.). Turaidas pili atrastie apakšējie kārniņi ir ap 43 cm gari. To platums augšgalā ir no 15,5 līdz 16,5 cm, apakšgalā – 10–11 cm, biezums augšgalā – 205–3,0 cm, plakanajā apakšgalā – tikai 1,5–2,2 cm. Silītes izteiktajā pusē pašā augšmalā izveidots ap 5 cm augsts trīsstūrveida izcilnis – aizturta (143.att.:1a). Ar to, jumtu liekot, kārniņu aizkabināja aiz latas (143.att.:1c). Silītes

abos sānos ap 8–10 cm no tās augšgala izveidotas 2,5–3 cm dziļas gropes, kam apakšmala taisna, perpendikulāra silītes malai, augšmala izliekta (143.att.: 1b).

Turaidā atrastie augšējie kārņiņi – “mūki” ir divu veidu. Pirmā veida “mūki” ir pusapaļas silītes, kam šaurākais augšgals noslēgts, noslēgums ārpusē noapaļots, iekšpusē taisns (143.att.:2a). Šo kārņiņu garums 42,5–44 cm, platums augšgalā – 8–9 cm, apakšgalā – 14–14,5 cm, biezums 2–3 cm. Otrā veida “mūki” ir pusapaļas silītes, kurām abi gali ir vaļēji. Silītes augšgalā iekšpusē izveidota 3,5–4 cm augsta aizturta (143.att.:3a), bet izliektajā ārpusē ap 6–7 cm no augšgala – ap 4 cm augsta atbalsttapa (143.att.:3b). Šī veida kārņiņu izmēri ir mazāki: garums – 36–39 cm, platums augšgalā – 10–11 cm, apakšgalā – ap 14 cm, biezums – tikai 1,2–2,5 cm.

Turaidā atrasto apakšējo klostertipa kārņiņu svars ir dažāds. Kārņiņus – “mūķenes” pēc vidējā svara var iedalīt trīs grupās: ap 3950, 3450 un 3130 g. Pirmā veida “mūki” sver 3180, 2940 un 2650 g, bet otrā veida “mūki” ir ievērojami vieglāki un sver vidēji tikai ap 2200 g.

Klājot jumtu ar klostertipa kārņiņiem, segumu (145.att.:7) sāk no jumta apakšējās malas. “Mūķenes” liek cieši blakus, aizturta aizkabinot aiz latas (143.att.:1c). Tad liek nākamo “mūķeņu” rindu tā, lai šīs augstāk liktās “mūķenes” apakšējais, šaurākais gals ap 6 cm garumā iegūlas zemāk esošās “mūķenes” platākā gala iedobumā (145.att.: 7). Spraugas starp blakus guļošām “mūķenēm” nosedz, liekot virs tām “mūkus”. Pirmā tipa “mūku” gala noslēdzošo sienīņu ielika blakus esošo “mūķeņu” sānu gropēs (145.att.:7a). Tā veidojās jumts, kur “mūķenes” uz latām notur uzkabinātās aizturta, bet “mūkus” – “mūķeņu” sānu gropēs ielikta galu sienīņas. Augstākā rindā esošo “mūku” lejasgals pārklāj zemākās rindas “mūku” augšgalu par 4–6 cm. Klājot jumtu ar otrā tipa “mūkiem”, tos noturēja divi atbalsta punkti: 1) “mūka” iekšpuses aizturta, ko ieliek “mūķeņu” sānu gropēs (143.att.:4a), un 2) katra “mūka” ārpusē atbalsttapa (143.att.:4b), pret kuru balstās augstāk esošā “mūka” apakšgals (143.att.: 4c).

Tā pakāpeniski uz augšu lika “mūķeņu” un “mūku” kārtas un rindas līdz korei. Jumtu kores vai arī asāku lūzumu vietas nosedza ar īpaši gatavotiem kores kārņiņiem – silītēm, kam abi gali bi-

ja vaļēji. Jumtu sedzošiem kārņiņiem kores kārņiņi piesaistīti ar kaļķu javu, lai vējš tos nenorautu un lai novērstu ūdens ieplūdi pa spraugām.

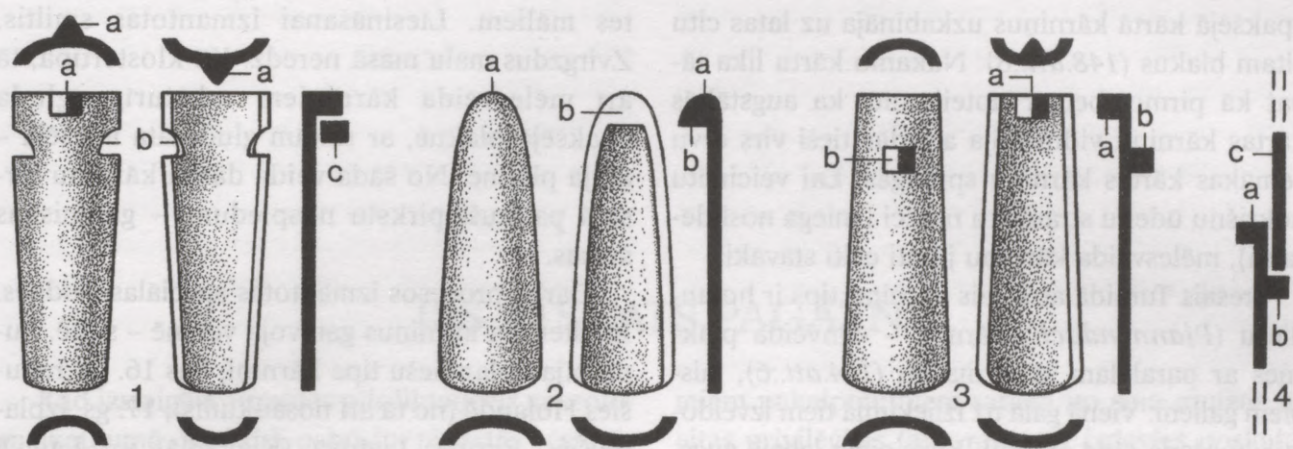
Turaidā speciālie kores kārņiņi nav atrasti, bet tādi apakšējie klostertipa kārņiņi, kam nodrupušas aizturta un virsmā galos ir kaļķu javas paliekas, varētu būt lietoti kā kores kārņiņi. Tā lietderīgi varēja izmantot pat defektīvus kārņiņus.

Konstatētais kārņiņu svars pamatoti liek domāt, ka, gatavojot dažāda biezuma un izmēru kārņiņus, jumtu segšanai meklēts racionālākais ceļš. Tā kā 1 m² jumta noseģšanai vajadzēja 18 “mūķenes” un 18 “mūkus”, tad var aprēķināt, ka 1 m² šāda jumta svēra ap 120 kg (smagākie – pirmās grupas kārņiņi), ap 115 kg (otrās grupas kārņiņi), ap 114 kg (trešās grupas kārņiņi). Ja tiktu izmantotas vieglākās “mūķenes” un otrā tipa “mūki”, 1 m² jumta svērtu tikai 96 kg. Jāievēro, ka segmateriālu svars noteica arī jumta koka konstrukciju masivitāti (spāres, latas, mūralatas u.c.). Acīmredzot, gatavojot dažāda svara kārņiņus, meklēts ideāls – visvieglākie kārņiņi, kuru izmantošana tomēr nodrošinātu jumta stiprumu un ūdensnecaurlaidību. Samazinot gatavo kārņiņu svaru, ietaupīja tiem nepieciešamo māla daudzumu. Ja, piemēram, smagāko kārņiņu vietā lietotu vieglākos, 1 m² jumta svars samazinātos par 24 kg (120 kg – 96 kg!). Tas savukārt ļautu samazināt arī koka konstrukciju masivitāti, kopā dodot ievērojamu darbaspēka un materiālu ietaupījumu.

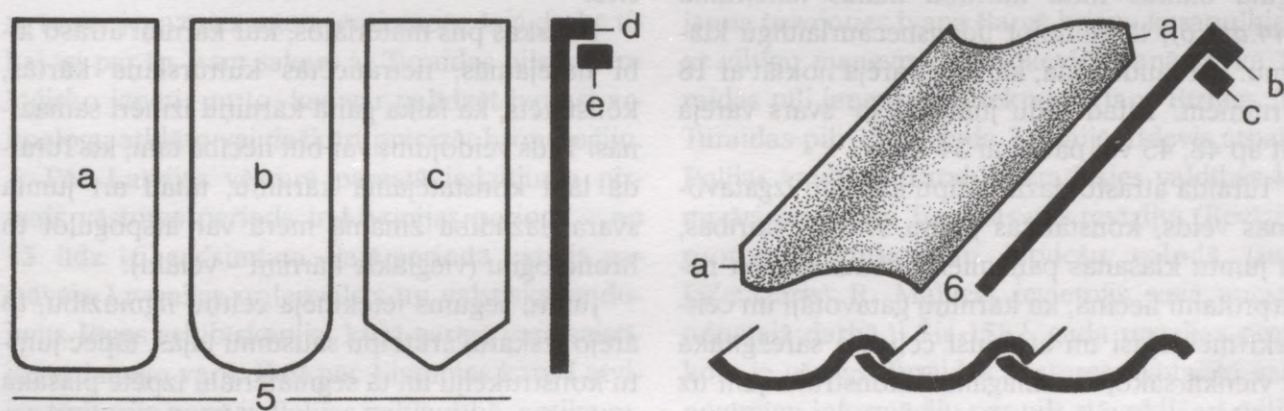
Jumti ar klostertipa kārņiņiem celti ap 30–35° leņķī.

Pamatoti var domāt, ka, meklējot vieglāku kārņiņu ērtāku izgatavošanas veidu, kā arī vienkāršākus jumtu segšanas paņēmienus, notikusi pāreja uz jauna veida – mēlesveida kārņiņiem.

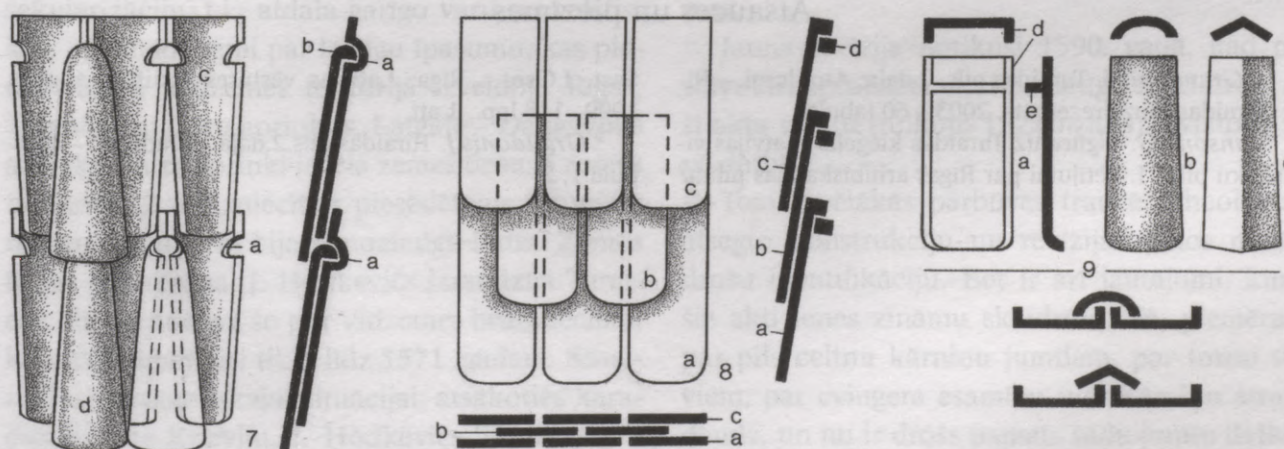
Mēlesveida kārņiņi jeb plakanie kārņiņi (*Flachziegel, Biberschwanz*) ir māla plāksnītes ar paralēlām sānu malām, vienu taisnu, otru ar noapaļotiem stūriem, pusapaļu vai trīsstūrīgu galu (144.att.:5a–c). Šo kārņiņu garums Turaidā ir 41,5–46 cm, platums 16,5–18 cm, biezums 2–3,5 cm. Pēc vidējā svara arī šie kārņiņi ir iedalāmi trīs grupās (3880, 3350 un 2870 g). Tā kā 1 m² jumta noseģšanai vajadzīgi 24 šī tipa kārņiņi, 1 m² jumta svara varēja būt 93, 80 un pat tikai 69 kg. Kā redzams, jumti ar mēlesveida kārņiņiem bija daudz vieglāki nekā ar klostertipa kārņiņiem segtie. Vienkāršāka bija arī jumtu klāšana. Pirmajā –

143. att. Klostertipa kārņiņi: 1- apakšējais kārņiņš – “mūķene”: a – aizturtapa, b – sānu grope, c – jumta lata; 2 – augšējais kārņiņš – “mūks”, pirmā veida: a – gala noslēguma ārpusē, b – iekšpusē; 3 – “mūks”, otrā veida: a – aizturtapa, b – atbalsta tapa; 4 – augšējo kārņiņu salikums: a – aizturtapa, b – atbalsttapa, c – augstāk stāvošā “mūka” lejasgals.

144. att. Mēlesveida un holandiešu tipa kārņiņi: 5 – mēlesveida kārņiņi: a, b, c – veidi, d – aizturtapa, e – jumta lata; 6 – holandiešu tipa kārņiņi: a – stūra nošķelumi, b – aizturtapa, c – jumta lata.

145. att. Kārņiņu salikums jumtā: 7 – klostertipa kārņiņu salikums jumtā: a – “mūķenes” sānu grope, b – “mūka” augšgals, c – “mūķene”, d – “mūks”; 8 – mēlesveida kārņiņu salikums jumtā: a – pirmā kārtā, b – otrā kārtā, c – trešā kārtā, d – jumta lata; 9 – Kaukāzā redzētie kārņiņi: a – apakšējais (solans), b, c – augšējie (kalipteri), d – uzliktā mala, e – aizture.

apakšējā kārtā kārņņus uzkabnāja uz latas citu citam blakus (148.att.:8). Nākamo kārtu lika tāpat kā pirmo, bet ar noteikumu, ka augstākās kārtas kārņņu viduslīnija atradās tieši virs divu zemākas kārtas kārņņu spraugas. Lai veicinātu nokrišņu ūdeņu straujāku noteci (sniega noslīdēšanu), mēlesveida kārņņu jumti celti stāvāki.

Trešais Turaidā atrastais kārņņu tips ir holandiešu (*Pfannendach*) kārņņi – viļņveida plāksnes ar paralēlām sānu malām (144.att.:6), taisniem galiem. Vienā galā uz izliekuma tiem izveidota aizmurtapa (144.att.:6b). Kārņņiem labajā augšstūrī un kreisajā apakšstūrī ir nošķēlums (144.att.:6), kura praktiskā nozīme nav saprotama.

Turaidā iegūtie holandiešu tipa kārņņi ir 37–41 cm gari, 23–23,5 cm plati un 1,5–2 cm biezi. To vidējais svars ap 2680, 2500 un pat 1870 g. Jumtā tos lika tā, ka viena kārņņa noliektā mala iegūla blakus liktā kārņņa malas ieliekumā (144.att.:6), tā veidojot ūdensnecauraidīgu klājumu. Pārbaude rāda, ka 1 m² varēja noklāt ar 18 kārņņiem. Tātad šādu jumtu 1 m² svars varēja būt ap 48, 45 vai pat tikai 34 kg.

Turaidā atrasto dažādu tipu kārņņu izgatavošanas veids, konstatētās jumtu svara atšķirības, arī jumtu klāšanas paņēmieni daudzveidība nepārprotami liecina, ka kārņņu gatavotāji un celtnieki meklējuši un atraduši ceļu no sarežģītākā uz vienkāršāko, no smagākām konstrukcijām uz vieglākām.

Turaidas pils kārņņi gatavoti no vietējiem, tuvākā apkārtnē bagātīgi atrodamiem labas kvalitā-

tes māliem. Liesināšanai izmantotas smiltis. Zvirgzdus mālu masā neredz. Kā klostertipa, tā arī mēlesveida kārņņiem raksturīga gluda apakšējā plakne, ar rokām gludināta augšējā – ārējā plakne. No šāda veida darba kārņņu virsmā palikuši pirkstu nospiedumi – gareniskas švīkas.

Darba procesos izmantotas speciālas veidnes. Klostertipa kārņņus gatavoja veidnē – silītē, kurai bija holandiešu tipa kārņņi, kas 16. gs. radušies Holandē (no tā arī nosaukums), 17. gs. izplatījušies Eiropā. Lietuvā (Klaipēdā) un Latvijā (Bauskā) to lietošana sākusies 17. gs. pirmajā pusē, Bauskā kļūstot par visvairāk izmantoto jumtu segmateriālu. Turaidā holandiešu tipa kārņņi atrasti tikai vienas celtnes rajonā. Tas liecina, ka šī tipa kārņņi parādījušies tikai īsi pirms 1776. gada ugunsgrēka un plašākā lietošanā nav ieviesušies.

Bauskas pils materiālos, kur kārņņi atrasti labi datējamās, netraucētās kultūrslāņa kārtās, konstatēts, ka laika gaitā kārņņu izmēri samazinās. Tāds veidojums var būt liecība tam, ka Turaidā labi konstatējamā kārņņu, tātad arī jumta svara dažādība zināmā mērā var atspoguļot to hronoloģiju (vieglākie kārņņi – vēlāki).

Jumtu segums ietekmēja celtnu ilgmūžību, to ārējo izskatu, arī telpu sausumu tajās, tāpēc jumtu konstrukciju un tā segmateriālu izpēte plašākā reģionā var dot nozīmīgu papildinājumu kultūras vēsturei. Te vietā arheologu un etnogrāfu cieša sadarbība.

Atsauces un piezīmes

¹ Graudonis J. Turaidas pils. 2.daļa: Atradumi. – Rīga: Turaidas muzejrezervāts, 2003.– 60.tabula.

² Jansons G. Figūra uz Turaidas ķieģeļa//Latvijas viduslaiku pils. I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilim/

Sast. I.Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.–148.lpp., 1.att.

³ Graudonis J. Turaidas pils.2.daļa: Atradumi. – 20.tabula:1, 2.

ĪSS ATSKATS PAGĀTNĒ

Kad izstaigāts Turaidas pils likteņceļš arheologa skatījumā, īsu brīdi pabūsīm parastās vēstures ceļos.

Plašu Turaidas vēstures apskatu, ieskaitot pirmo arheoloģisko izrakumu aprakstu, sagatavojis R. Malvess. Viņa darbs "Latvijas PSR arhitektūras pieminekļu vēsture. Vidzeme. Arhitektūras un vēstures pieminekļa Turaidas pils vēsture" rokrakstā glabājas Turaidas muzejrezervātā. Tur ar to var iepazīties interesenti, tāpēc šajā darbā tikai īsi par to, kam sakars ar Turaidas pils arheoloģisko izpēti, un to, kas var palīdzēt izprast arheologu atklāto vai dažkārt precizēt hronoloģiju.

Pēc Latvijas vēsturē parastā iedalījuma pirmais vēstures periods ir Livonijas periods – no 13. līdz 16. gadsimtam. Šajā periodā Latvijā pastāvēja Livonijas ordeņvalsts un valstisks veidojums Rīgas arhibīskapija, kurā garīgā vara saistījās ar laicīgo varu. Kad pēc Livonijas kara Latvijas teritorija nonāca Polijas pakļautībā, notika radikālas izmaiņas. Polijas valdība 1556. gadā par Vidzemes administratoru ieceļ poļu maršalu Janu Hodkeviču. Tā paša gada 26. decembrī Lietuvas kārtu sapulce svinīgi izdara Rīgas arhibīskapijas sekularizāciju, t.i., atdala garīgo varu no valstiskās, pārvēršot zemi par laicīgu īpašumu, kas pieder valstij. Vidzemes teritorijā izveidoja Rīgas, Turaidas un Cēsu apriņķus, Latgalē – Daugavpils apriņķi. Katrā apriņķī iecēla zemes tiesu: 3 zemes tiesnešus, 2 muižniecības piesēdētājus un vienu notāru. Taču tiem bija nenozīmīga loma. Zemes tiesas uzturēšanai J. Hodkevičs izraudzīja Turaidas pili un nodeva šo pili Vidzemes bruņniecībai, kam tā piederējusi tikai līdz 1571. gadam. Saasinoties starptautiskajai situācijai, atsākoties karadarbībai ar Krieviju, J. Hodkevičs Turaidas pili nodod brīvkungam Elertam Krūzem, ticot, ka tas labāk pasargās pili no krieviem. Taču viņš, nokļuvis krievu gūstā un aizvests uz Maskavu, iestājas Krievijas karadienestā un par kādiem nezinā-

miem pakalpojumiem saņem no cara muižas un citas privilēģijas (autoram nav izdevies noskaidrot, tieši kādas?). Zināms, ka E. Krūze vedis sarunas ar Poliju, solot tai atgūt Tērbatu. Tādā sakarā Lietuvas senāts 1571. gadā atņēmis Vidzemes muižniecībai Turaidas pili un pavēlējis administratoram J. Hodkevičam nodot to atpakaļ E. Krūzem. Solījumu – atgūt poļiem Tērbatu E. Krūze nav varējis izpildīt, tāpēc zaudējis uzticību. No jauna tuvojoties Ivana Bargā krievu karapulkiem, ar viltīgu manevru J. Hodkevičs panācis, ka Turaidas pili ieņem viņa sekretārs Jans Bīrings. Tas Turaidas pili 1582. gada 7. maijā atdevis atpakaļ Polijas valdībai. Turaidā ieradušies valdības komisāri, lai veiktu Turaidas pils revīziju. (Revīzijas protokola tulkojumu latviešu valodā (tulk. J. Zemzaris) R. Malvess ievietojis savā augstāk minētajā darbā.)¹ Šis 1582. gada revīzijas protokols ir vērtīgs Turaidas vēstures avots, jo satur nozīmīgu informāciju par pils stāvokli, arī militāro situāciju – apbruņojumu u.c. Revīzijas aktā, piemēram, minēts, ka Turaidas pils celta no ķieģeļiem, esot cietusi Ivana IV Bargā karaspēka uzbrukumā 1560. gadā, tāpēc labā kārtībā telpu maz.

Jauna revīzija notikusi 1590. gadā, kad pils stāvoklis aprakstīts visai pamatīgi. R. Malvess arī šī akta tekstu (tulkojis J. Zemzaris) ievietojis savā darbā.

Tomēr vēlākās pārbūves traucē arheoloģiski atsegto konstrukciju un revīzijas aktos minētā drošu identifikāciju. Bet ir arī jautājumi, kuros šie akti ienes zināmu skaidrību. Tā, piemēram, par pils celtni kārniņu jumtiem, par torņu stāviem, par cvingera esamību u.c. Kārniņu atrasts daudz, un nu ir drošs pamats šādu jumtu datēšanai Turaidā.

Sevišķi nozīmīgi tagad veicamai restaurācijai bija torņu apraksti, jo no tiem dabā bija saglabājušās tikai pavisam necilas drupas vai pat tikai to

vieta – nesaprotami pauguri. Vienīgi centrālais tornis izcēlās ar 2–3 stāvu korpusa atliekām.

Interesi saista R. Malvesa aprakstītā “Zviedru 1624. gada inventarizācija”. Turaida revidēta 1624. gada 15. oktobrī. R. Malves gan atzīst,² ka šis revīzijas protokols – “ļoti nesaskanīgs un tajā grūti orientēties,.. nav iespējams noteikt attiecīgās izbūves vietu..”, tomēr jāatzīst arī tas, ka dažviet ir redzama sakritība ar šajā protokolā minēto un arheoloģiskajā izpētē atsegto. Tas attiecas, piemēram, uz izrakumos atsegto celtnes vietu pagalma D daļā – lielo dzīvojamās mājas vietu (47.att.). Saprotais, ka revīzija nav bijusi vēl pabeigta, jo R. Malvesa publicētajā revīzijas aktā sacīts, ka “.. viss vēl neesot pabeigts. Augšā un pa vidu uzlikti jauni balķi un spāres, jumts nosepts ar dakstiņiem. Taču tur ik dienas vēl turpinot strādāt”. Izrakumu laikā, pēc 1796. gada, atsedza tikai ugunsgrēkā bojā gājušās celtnes pamatu paliekas, uz kurām celtnes restaurācija nebūtu droša.

Pēc jauna kara, kas noslēdzās ar 1629. gada Altmarkas mierlīgumu, Vidzemi ieguva Zviedrija. Vidzeme tās kundzībā formāli palika līdz t.s. Ziemeļu karam, kad ar Nīšates 1721. gada mierlīgumu Vidzemi pievienoja Krievijai. Cenšoties nostiprināt savas varas pamatus, 1655. gadā Zviedrijas valdība bija devusi pavēli Vidzemes muižniecībai savest kārtībā pils. Šajā sakarā arī Turaidā tikusi atjaunota aizsardzības sistēma. Taču 1658. gadā poļu karaspēks ģenerāļa Gonsevska vadībā iebruka Turaidas pili. Drīz vien zviedru karaspēks poļus padzina, bet kara notikumi skaidri parādīja, ka jaunajā – šaujamo ieroču ērā mūra pils vairs nav visvarens atbalsta punkts. Arī Turaidas pilij, zaudējot militāro nozīmi, sākās sabrukuma posms. Turaidas pils un muiža bija kļuvas par Zviedrijas valsts īpašumu, bet jau 1625. gada 11. janvārī Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfo par nopelniem valsts labā dāvināja Turaidu valsts padomniekam Nilsam Šternšildam un viņa mantiniekiem pa vīriešu līniju. Ar to no valsts īpašuma Turaidas pils kļuva par privātipašumu. Tas bija pamats īpašnieku maiņai un paviršai attiecībai pret pili, kas nevarēja būt ienākumu avots, ne arī pilnībā izmantojama saimnieciski.

Ar 1629. gada Altmarkas miera līgumu Vidzeme uz gandrīz 100 gadiem kļuva Zviedrijas province. Taču pēc dažām liecībām, zviedriem Turaida piederējusi jau no 1622. gada 28. februāra. Par to varētu liecināt arī 1624. gada inventarizācijas

akts “*Inventarium oder Beschreibung was von einnehmung der Hauses Treyden biss dato Ao. 1624 den 18 octobris auf Treyden ist gebauwet worden*”. Zviedrijas valdība nebūtu veikusi inventarizāciju, ja nebūtu pārliecināta par pils piederību. Kā privātipašums Turaidas pils zaudēja savu nozīmi, bieži mainījās tās īpašnieki. Tā jau 1652. gada 28. jūlijā Nilsa Šternšilda dēls – galma maršals Klauss Šternšilds manto pili un par 21 000 dālderu pārdod to ritmeisteram landrātam Gotthardam Vilhelmam Budbergam un zemestiesas asesoram un Turaidas komandantam Pēterim Šteinam kopīpašumā. Taču pircēji sadalījuši vairākus kopīpašumus un par Turaidas īpašnieku kļuvis Budbergs. Tad Turaida pārgājusi mantojumā Budberga dēlam un tālāk nākamās paaudzēs, līdz savukārt viens no Budbergiem – barons Gotthards Vilhelms Budbergs 1818. gadā pārdevis Turaidu par 56 533,5 sudraba rubļiem valsts kontrolīerim, slepenpadomniekam Baltazarā Koppenhāzenam. Viņa dzimtas rokās Turaida palika līdz Latvijas agrārai reformai, kādu laiku muiža un pils bijušas vēl viņu dzimtas īpašumā – baronam Aleksandram Štālam fon Holšteinam. Tad, nodibinoties Latvijas Republikai, Turaidas pilsdrupas pārņēma valsts īpašumā un Turaidas pils tika iznomāta Latvijas Skolotāju arodbiedrībai. 1924. gada 13. septembra Pieminekļu valdes sēdē nolēma ierakstīt valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā Latvijas Skolotāju arodbiedrībai iznomātās Turaidas pilsdrupas ar tai piederošo apkārtni.

1927. gada 22. martā “Rīgas skolotāju arodbiedrības biedrība” lūdza Pieminekļu valdes pabalstu torņa remontēšanai, jo tas bīstams apmeklētājiem, un arī pabalstu Kultūras fondam tūristu mītnes ierīkošanai. Tad vēl 1928. gadā situāciju sarežģīja zemes iebrukums austrumu nogāzē, kas pat likās draudošs. Tomēr tik bīstami tas neizrādījās, jo pietika ar izbrukuma aizbēršanu.

Minams arī fakts, ka 1936. gadā ar Latvijas Skolotāju arodbiedrības gādību Turaidas galvenā torņa drupu augšdaļā tūristiem izbūvēja betona skatu platformu un tornī kāpnes uz to. Torņa svinīgajā atklāšanā 1936. gada maijā piedalījās profesora Jēkaba Vitoliņa vadītais Rīgas Skolotāju institūta koris, kura dalībnieks bija arī šī darba autors.

Otrā pasaules kara laikā Turaidas pilsdrupas necieta. Nodibinoties Latvijā padomju varai, tās saglabāja valsts aizsargājamā pieminekļa statusu.

Turaidas pili 1948. gada augustā aprakstījis vēsturnieks R. Šīrants, sastādot šī arhitektūras pieminekļa pasi. 20. gs. 50. gados sākās Turaidas pils sakārtošanas darbi. Jau 1952. gadā LPSR Ministru padomes Arhitektūras pārvalde piešķīra 2500 rubļu Turaidas pils avārijas situācijas novēršanai. Bija plānots atjaunot galvenā torņa augšdaļu – restaurēt gan ārsienu, gan kāpnes. Darbus uzticēja Zinātniskās restaurācijas darbnīcai.

Ar 1967. gada 29. decembra lēmumu Nr. 596 *Turaidas pils komplekss uzņemts valsts aizsar-*

gājamo pieminekļu sarakstā. Aizsāktie restaurācijas darbi turpinājās nepārtraukti, jo arī šodien dažādi jautājumi vēl arvien nav atrisināti galīgi. Principā pils ir saglabājusies labi un arvien vēl ir Turaidas muzejrezervāta labi kopts pamatobjekts plašajā celtņu kompleksā.

Pēdējā laikā (2002.g.), klimatisko apstākļu veicināti, radušies plašāki zemju nobrukumi nogāzēs. Tie ir aktualizējuši rīcību – nodrošināt pils kalnu pret nogāžu izbrukumiem, kas varētu apdraudēt jau ievērojamā mērā restaurēto pils konstrukciju saglabāšanos.

Atsauces

¹ Turaidas pils 1582. un 1590. gada revīziju protokoli // Latvijas viduslaiku pils. I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm/Sast. L. Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.–152.–172.lpp.

² *Malvess R.* Latvijas PSR arhitektūras pieminekļu vēsture. Vidzeme. Arhitektūras un vēstures pieminekļa Turaidas pils vēsture. Manuskripts. Glabājas Turaidas muzejrezervātā. – 154.–162. lpp.

IZSKAŅĀ

Kad esam redzējuši Turaidas novada pirmienācēju pēdas, skatījuši te zemgaļu baltiskās kultūras skaistumu, īsi iepazinuši Gaujas lībiešu dzīvi un viņu kultūras bagātību, kā pretstats tam nāk kristietības ieviešana un tālākā gaitā vietējo iedzīvotāju pakļaušana nebrīvei. Un šajā procesā tad kā svešas varas balsts izcēlās Turaidas mūra pils.

Bet gadsimtu ritējumā notikumu norise novedusi pie tā, ka Turaidas pils nu ir valsts aizsargāts izcils vēstures un arhitektūras piemineklis. Tā atrašanās Gaujas senlejā, kur dabas krāšņums visa gada garumā un daudzveidībā, vēsturiskā aura (Turaida, Sigulda, senie pilskalni, senkapī) un arī mītiski stāstījumi savijas vienotā veselā un nosaka to, ka šo dabas stūri apmeklē lielākais tūristu (Latvijas un ārvalstu) skaits Latvijā. Tas tad arī bija pamats, kāpēc izvirzījās doma par Turaidas pils restaurāciju. Zinātniski pamatoti restaurācijai bija nepieciešama pils drupu plašāka arheoloģiska izpēte. Tā notika 1974. gadā un laikā no 1976. līdz 1999. gadam. Šajā laikā izpētīja pils nocietinājumu atliekas, pils un priekšpiļu teritorijas, lielā mērā ap 10 m platu joslu arī ārpus aizsargmūriem. Tas deva priekšstatu par pils nocietinājumu sistēmu un tās pārveidi gadsimtu gaitā, par nocietinājumu aplokotās teritorijas apbūvi. Darba gaitā tika iegūti atradumi arī pils apdzīvotāju dzīves raksturošanai. Pils izpētes gaitā atklātais un vērotais kļuva par pamatu pils restaurācijai. Tam nolūkam nozīmīgi ir arī rakstu avoti, starp tiem – 1582. un 1590. gada Turaidas pils revīziju protokoli, arī senie plāni u.c. materiāli. Plašāku rakstu par Turaidas pils restaurācijas problēmām ir publicējis arhitekts Gunārs Jansons (*Jansons G. Turaidas pils nocietinājumu attīstība 13.–17.gs. Pils arhitektūras rekonstrukcijas mēģinājums // Latvijas viduslaiku pils. I. Rīga, 1999. 112.–146.lpp.*). Autors devis arī dažus rekonstrukciju attēlus, rādot, piemēram, Turaidas pili savā skatījumā 13. gadsimta pirmajā pusē

(2.att.) un arī pils centrālās daļas un dienvidu priekšpils restaurācijas priekšlikumu (16.att.). Jāpiezīmē, ka, rakstot par pirmo apbūvi G. Jansons, atšķirībā no Indriķa hronikā minētā, par pirmo mūra celtni Turaidā uzskata galveno torni, pieļaujot gan, ka “varbūt ap to pašu laiku .. celta ēka aizsargmūru teritorijas rietumu malā...” (116.lpp.). Es, šī darba autors, uzskatu, ka pēc Indriķa hronikas teksta XVIII nodaļas 3. sadaļā lasāmā izriet, ka pirmā celtnē bijusi G. Jansona minētajā rietumu malā ..” Hronikā rakstīts: “..Raceburgas bīskaps Filips ar krustnešiem un fogtu Gerhardu devās uz Turaidu un bīskapam tur uzcēla kastellu” (*edificavit castellum episcopo*). Torni nekad nesauc par kastellu. Kastella celtnē no ķieģeļiem, turpretī tornis, kam pirmā stāvā cietums, ir ķieģeļu – akmeņu celtnē.

Arheoloģiskie izrakumi parādīja, ka daži rakstītāji kļūdijušies, nosaucot “dienvidu korpusu” par “palasta dienvidspārna torņveida atlieku”. Dienvidu korpusu un palastu ir divas neatkarīgas celtnes, starp kurām bijuši vārti, kas slēguši izeju no pagalma uz dienvidu priekšpili. Arheoloģisko izrakumu atsegumi ļauj papildināt G. Jansona darba 16. attēlā rādīto pils apbūvi visā austrumu malā. Arheoloģiskos izrakumos pilnīgi skaidri parādījās tas, ka gar pils austrumu malu, ap 8–9 m no aizsargmūriem, visā garumā – no ziemeļu aizsargsienas līdz dienvidu aizsargsienai, bijusi celtnu josla, ko no pagalma atdalīja ap 1,0 m bieza siena. Šajā celtnu joslā tad ar A–R virziena šķērsienām atdalītas mazākas telpas (*sk. 47.att.*). Pašā dienvidu galā bijis palasts – bīskapa mītne. Pēc izrakumos atsegtā secinām, ka ieeja palastā pirmā stāvā bijusi viena – no pagalma. Rietumu sienā bijušas riņķa kāpnes uz otro stāvu. Savukārt no palasta uz bīskapa lūgšanas telpu dienvidu korpusā otrajā stāvā varēja nokļūt, ejot pa 2. stāva līmenī esošo uz (3?) kolonnām balstīto galeriju. Ieejas durvju vieta uz lūgšanu telpu vēl tagad

redzama dienvidu korpusa ziemeļu sienā. Tas nozīmē, ka bīskaps uz lūgšanu telpu varēja pāriet, nenokāpjot no otrā stāva – savām dzīves telpām.

Austrumu malas celtnu joslā par ticami pareizi restaurējamām daļām var uzskatīt 47. attēlā rādītās VIIa un VIIb telpas, arī palastu (XVI laukuma daļā), pārējā daļā notikušo pārbūvju dēļ atsevišķu daļu restaurāciju pamatot nevar. Arheoloģiskos izrakumos atsegtais dod pamatu arī pils kompleksā ietilpstošās ziemeļu priekšpils, ceļa (cvingera) un arī ieejas mezgla restaurācijai. Nav gan skaidri nosakāms, vai grāvis pirms ieejas vārtiem bijis arī mūra pils laikā, bet bijuši gan vārti starp diviem torņiem. Izrakumos nekādu vārtu detaļas neatrada, bet jādomā gan, ka tie bijuši metāla. Pēc izrakumos konstatētā ar lielu drošību var restaurēt torņus. Nav ziņu izrakumu materiā-

los par ceļā bijušo pacelamo tiltu, bet to varētu restaurēt pēc līdzības ar citur zināmiem. Pils ieeja – starp vārtu torni un ziemeļu aizsargsienas daļu restaurējama pēc apraksta (dzelzs divviru vārti, priekšā nolaižamais režģis). Šķiet, ka izrakumu materiālu papildinājums ar 16.gs. inventarizācijas aktu ziņām ir pietiekams pamats, lai ļoti tuvu īstenībā bijušam restaurētu arī pils ziemeļu gala apbūvi.

Un tā – šodien jau vismaz domās varam skatīt atdzimušo Turaidas pili visā tās varenībā. Tikai tagad tā nav vairs svešas varas balsts, bet ir liecinieks cilvēka spējām un paveiktajam. Pāri Gaujas senlejas koku galotnēm paceļas pils sarkanie torņi – krāšņi gan vasaras zaļumā, gan rudens lapu zeltainā mirdzējumā, gan arī ziemas baltumā. Atliek tikai atnākt, lai, dabas krāšņuma saviļņots, visā dziļumā izjustu savas tautas vēstures elpu.

Turaida Castle

Archaeological excavation

Summary

Introduction

Archaeological excavation in the territory of Turaidas Castle was conducted in 1974, and then from 1976 up to 1999, at the request of Anna Jurkāne, Director of the Turaida Museum Reserve (originally the 'Turaida Museum of Regional Studies'), undertaken by a team from the Institute of History of the Latvian Academy of Sciences, led by J. Jānis Graudonis.

Looking back on 25 years of work studying Turaida Castle, with all the difficulties encountered and the achievements made, I would like to express my deepest thanks to Anna Jurkāne, director of the museum, for her selfless support at times of difficulty and the delight she took in our successes. Likewise, I would like to thank artist Ilze Siliņa for her high standard of documentation, also during the time when she served as assistant director of the excavation, and in 1998 and 1999 when she took on the duties of directing the excavation. I very much appreciate the contribution of the 29 technical staff who led the work of the young people in the excavation areas, working in the wind and hot sun, and like-

wise those 1802 young people who worked diligently in the archaeological excavation of Turaida Castle. With particular gladness I remember the ten young Latvians from Siberia, who had arrived from the village of Bulāni to work at Turaida and become acquainted with the land of their forefathers.

Natural beauty and the breath of history invite thousands of tourists to Turaida. And may this book, which is based on archaeological evidence, permit the reader to look deeper into life at Turaida over the centuries.

This land has a name of its own – Turaida (Thoreyda, Thoreida), recorded in writing by the chronicler Henry of Livonia.^{1,2} In terms of the natural environment, the Turaida area consists of two different areas (Fig. 1): 1 – the Coastal Lowlands, with the dune belt and pine forests, and 2 – the rest of the area, with extensive, grassy river flood-plains and quite fertile soils. There were also extensive stands of lime forest, a factor that promoted forest beekeeping.

Chapter I
Turaida – land of the Livs

The earliest secure evidence of settlement in the Turaida area is a bronze spearhead (Fig. 4: 1) dating from 950–750 BC, found in 1890 in a grave barrow at Sējas Klintsdzirnavas, and ano-

ther bronze spearhead from the same period, found in 1928 at the farmstead of Inčukalna Druviņi. Large-scale archaeological excavation in the second half of the 19th century produced

important finds that reflect the history of Turaida. Thus, in 1890 in Barrow 2 at Jaunā, muiža, a 2.20 m long stone cist was revealed, covered by large stones, and in 1899 a 6.15 m long and 0.90–2.40 m wide stone setting was found in a barrow at Eversmuiža (Fig. 8). At its western end was a 0.90 m long flat boulder, and to the east of this four pairs of smaller stones, then a stone-free area of 1.00 m² lined with stones, followed by an area of piled stones measuring 2.50x2.50 m. Burnt human bone was found in the stone-free area and under the piled stones. In another barrow, in a 4x5 m area delimited by a stone circle (Fig. 9), a stone cist was uncovered, along with four piles of burnt bone. The excavation of these barrows, as well as the stone axes found in this area, testified to settlement in the Turaida area already in the 1st millennium BC, when the inhabitants were stock-keepers and farmers. Their grave barrows, popularly known as 'Batarīņi', are found along the right bank of the Gauja from the Coastal Lowlands up to the Riga–Ragana highway (Fig. 5), occurring singly (Fig. 6) or in small groups (Fig. 7), indicating sparse habitation. However, the same ethnic elements are still represented in the Early Iron Age (Fig. 11) and the Middle Iron Age (Figs. 12; 13). But now, iron tools and weapons, as well as bronze ornaments, indicate a more developed culture and economy. Traditions also changed. Thus, for example, the creation of stone settings around the burial itself (Fig. 8) was superseded by a stone ring around the whole burial place (Fig. 9), which, it seems, indicates the form of social organisation (a family!). The grave goods and funerary rites indicate that the area was populated by the Semigallians. A barrow with stone cists excavated at Turaidas Sikšņi in 1896 shows that in the 1st millennium BC the Semigallians (a Baltic group) came into contact in this area with Finno-Ugric people, which inhabited a large area to the north.

Then, in the late 9th and early 10th century, there is a hiatus in settlement in the south-western part of Vidzeme, and already from the late 9th century the Livs begin to migrate to the lands on the right bank of the River Daugava, arriving in the Lower Gauja area in the early 11th century, so that in the 11th–12th century the area was intensively populated. This is indicated by the

presence of 13 hillforts and 37 cemeteries (Fig. 16). So far, no open settlements have been conclusively identified (Jelgavkalns), and the hillforts themselves have been little studied.¹³ Accordingly, very important are the observations made in the earliest layers uncovered in excavating the castle.

The castle of the Turaida Livs was built on the broadened southern end of a north-south oriented promontory, about 150 m long and 30–50 m wide (Fig. 18). The east and west sides of the promontory have up to 35 m deep, steep-sided ravines with springs, so in order to create a fortress it was necessary only to cut off the southern part of the promontory by a ditch. The defensive wall of the Liv castle would have been in the location of the drawbridge of the later brick castle (Fig. 18: 3). The castle's defences consisted of a wall of horizontal logs, the position of which is indicated by 0.60–0.80 m deep and approximately 0.30 m diameter post-holes along the perimeter of the hillfort (Fig. 18). The remains of structures belonging to this wooden castle were found on the eastern slope between Buttresses 7 and 8, where (at a level of 90.50 m) a corner with projecting log ends (Fig. 20) and the floor (Figs. 19; 20) of a wooden building were uncovered. Building remains were also discovered in the excavation areas on the western slope (Figs. 21–24b). A similar corner of a building was also revealed in Area XIV of the castle yard (Fig. 25). These structural remains indicate that the Livs had log buildings measuring about 4.0–4.5x5.0 m with wooden floors. Based on finds in Square 58-1 in the yard and in the South Bailey, it is concluded that simple stoves of piled stones were used for heating (Fig. 26).

More information about life in the Turaida area comes from research at cemetery sites (Fig. 16).¹⁴ Regardless of the fact that the cemeteries have been seriously damaged (Vecrubeniši cemetery has been completely destroyed – Fig. 27), many still remain: four barrows at Stederi (Fig. 28), around 230 barrows at Krimuldas Priedes, etc. There is a plan drawn by M. Grinbergs of Turaidas Pūteļi cemetery, excavated in 1896 during the Tenth All-Russian Congress of Archaeologists (Fig. 29). A full account of more recent excavations in the 20th century, led by Jānis Graudonis, Ēvalds Mugurēvičs and

Estonian archaeologist Evald Tõnisson¹⁴ is given in a publication by Tõnisson in 1974,¹⁵ where he also briefly describes the Liv economy and culture.

Here we learn that the Gauja Livs had 1.00 to 2.65 m high grave barrows. The examples at Liepenes have a basal diameter of 8–15 m. Sometimes, stones are also found in the barrow, but they do not form definite structures. The dead were buried in 2.60–3.20 m long and 0.75–1.30 m wide graves dug 0.20–0.30 m deep into the subsoil, placed in extended supine position, with grave goods including tools (knives, an awl, shears, axes), weapons (spears) and ornaments (beads, brooches, armbands, finger-rings, neck-rings, pendants etc.). Rich graves contained silver ornaments and swords, and sometimes human burials were also accompanied by dogs. Cremations also occur. Worthy of special mention is Barrow 4 of Group I at Liepenes, where, in addition to exceptionally rich grave goods, the deceased had a cremation next to the head, in an area lined with stones (a slave!). Barrow 4 of Group II had a bronze bowl among the grave goods. The cemeteries provide evidence of major differences in material means, as well as highly developed trading links (silverware, glass beads, cowrie shells, spears of Damascus steel). Trade and crafts already played an important role in the economy.^{19, 20}

The main branches of the economy were agriculture and stock-keeping. This is evidenced by finds of iron plough-shares,¹⁶ sickles and scythes. The role of stock-keeping is reflected in analyses of animal bone (Table I). These show that, of the total number of animal bones found in the Liv cultural layer, 48.3% came from cattle, 22.1% were sheep and goat bones, 29.4% were from pig and 0.2% from horses. Evidence of hunting and fishing is sparse.

Indirectly demonstrating the significance of trade may be the fact that the Livs had their own unit of weight, the Liv pound (lyvonica talenta),²⁹ though this may have been created by the Daugava Livs. Trading activities of the Livs are reflected in information about their distant voyages³⁰ and their contacts with the Russians.³¹

It is clear that the development of Liv economic and social life had already promoted material and social stratification. The Chronicle of Henry of Livonia distinguishes the ruler (quasi rex et senior), the elder (senior), the nobles (meliores) and 'their people'. The Turaida area already seems to be a state with nobles of different ranks owning property, etc.

But then a new age began, the introduction of Christianity leading to new relations among people. A symbol of these is the medieval castle of Turaida.

Chapter II

Archaeological excavation of Turaida Castle

Already in 1212, at the time of a revolt by the Letts of Autīne, the Rigans burned the wooden castle at Turaida, so that the people of Turaida would not be able to put up any serious resistance. In 1214, with the capture and destruction of Satezele Castle, the Gauja Livs came completely under German control. And, as described in Chapter 18 of the Chronicle of Henry of Livonia, a castella or small fortification was built for the bishop at Turaida, named Vredelant, which was to ensure peace in the land and a refuge for 'the priests and all their men'. The same chronicle in 1218 speaks of it as a major fortress – de castro Vredelant. Historical sources indicate that already in the 16th–17th century, Turaida Castle lost

its military significance with the development of firearms, and was left to ruin after a fire in 1776. The task of this work is not to trace the history of the castle, but rather to show how excavation of the castle ruins, which was as complete as possible, has provided the basis for restoring this outstanding historical monument close to the original. Archaeological excavation began at Turaida Castle in 1974, when the director of what was then the Turaida Museum of Regional Studies invited archaeologists from the Institute of History of the Latvian Academy of Sciences to excavate the basement of the Semi-Round Tower. This work was undertaken by a team led by Jānis Graudonis, which included artist Ilze Siliņa and

laboratory assistant Dzintra Kunkule from the institute, along with the museum director Anna Jurkāne and research assistants Līga Kreišmane, Dzintra Antēna and Žanis Greiškāns.

The site of Turaida Castle was still largely overgrown (Fig. 41), the Semi-round Tower had been partially restored (Fig. 42), but further restoration work required more extensive research. In 1974, the basement of the Semi-Round Tower was excavated (Fig. 43), also removing rubble from the first floor room. Here, two loopholes were discovered (Fig. 44), as well as a fireplace and stairs leading to the second floor. Two mattocks were a significant find in the basement (Fig. 45).

With the purpose of ensuring scientifically accurate restoration of Turaida Castle, the Museum concluded an agreement with the Latvian Institute of History, and in 1976 the work began. The first task was to remove vegetation from the area to be excavated (Fig. 46). Then, the whole area of the castle was divided into 20 excavation areas (Fig. 47). Excavation began in the SW part of the castle, where restoration work had begun on the Semi-round Tower. Excavation Area I was oriented N-S, 17 m long and 17 m wide, along the E wall of the castle S of the granary building (Fig. 47), so as to include the Semi-round Tower (Fig. 48). Already after removing Spit 1, part of the foundation of a building was found (Fig. 49) and about 0.30 m deeper a specially constructed entrance to a cellar (Fig. 50). The remains of cobbling were preserved at the entrance (Fig. 50).

A surprising discovery in this area was the base of a hypocaust furnace (Fig. 51), which permitted a complete impression of its construction (Fig. 52). Such a furnace was a firm indication that before the Semi-round Tower (from the 15th century?) there had been a residential building in this area. Characteristically, the cultural layer in this area, up to 1.50 m thick, had been disturbed, and contained a variety of finds: horseshoes, a musket rest, stone cannonballs, crossbow bolts etc. In Area II (Fig. 53, 19x11m), part of the overburden of rubble and disturbed earth, of recent origin, was removed with mechanical equipment (Fig. 54). However, building remains were found close to the surface. Thus, in the N part of the area, masonry was revealed (Fig. 55), in the middle of the area was a layer of clay (Fig. 53: 2)

and post-holes lined with stones (Fig. 56), along with part of an E-W wall of limestone (Fig. 53: 4). A complex of walls was revealed at the S end of the area (Fig. 53: 5a, b, c; Fig. 57). These could be the foundations of buildings shown in 19th century drawings (Fig. 58). Squares 28-31/i-j too had the remains of the base of a stove (Fig. 53: 9; Fig. 59), which, however, was of later date. At the 95.30 m level, a flat clay floor was revealed, under which were the remains of an earlier building—a bath-house (Figs. 60; 61). The base of the structure measured 5.92x5.90 m (Fig. 63). Well preserved were the horizontal logs of the foundation (Fig. 63: 1), along with a stove of piled stones in the SW corner (Fig. 63: 2) and a well in the NW corner (Fig. 63: 3). In cleaning out the well, which was 1.00 m deep, vessels of staves and turned wooden vessels were recovered. Also found in the S part of the area was an E-W drain (Fig. 53: 12), carefully lined with flat stones and bricks (Fig. 62). When the cultural layer was completely removed, ventilation shafts were discovered in the defensive wall, and at the junction of Areas I and II the remains of a hypocaust furnace (Fig. 53: 13), as well as a setting of stones.

This excavation in the SW part of the castle produced evidence of rebuilding work over the course of time, but also showed that it was impossible to say what had been here before rebuilding.

While the restorers were working in the SW part of the castle, two areas were opened up there: Area V, 12 m wide, and Area VI, 15 m wide, with a total E-W length of 17 m (Figs. 47; 65). These areas included the part of the castle from the Central Tower up to the built-up area along the E perimeter (Fig. 47).

It is thought that this area was built over in the wake of the disaster at the W side of the castle in the 15th century, after which the castle entrance was reconstructed and the new gate tower built. At the N side of this area the 1.60-2.00 m thick curtain wall was revealed, built of limestone blocks with lime mortar (Fig. 65: 1), surrounding the Central Tower in the W part (Fig. 65: 2). This tower, with its 1.40 m thick brick wall (Fig. 65: 3) was connected with the curtain wall and also with the 'long wall' that delimited a zone of buildings. In the brick wall connecting the tower and the curtain wall on the W side, a spiral staircase

was discovered, leading to a 'Guard's Chamber' (Fig. 66) and 0.40 m from the defensive wall a fireplace (stove?) (Fig. 67), above which was the base of a 0.47x0.31 m chimney flue. The space between the tower and the wall (Fig. 65: a) was filled with earth, forming a foundation for the 'Guard's Chamber'. Further to the E was a room with part of a vault, preserved to a length of six bricks. The E wall of this room was about 1.00 m thick (Fig. 65: 6), with a doorway (Fig. 65: da), the bottom of which had been bricked up and the top having a pointed arch. The doorway was about 1.35 m high. At the junction of Areas V and VI (Squares V-19-20/a-b-VI-19-20/a) there was a 'lighting shaft' in the complex of buildings (Fig. 65: d), measuring 1.50x1.30 m, with 0.60-0.70 m thick walls.

In Area V, two rooms were found (Fig. 65: b, c), and S of these were some unidentifiable structures. Room 1 on the N side of this area had a clay floor with a 0.60 m deep well (?) in the centre, measuring 0.50x0.60 m. On the S side, the room was delimited by a 0.50 m thick brick wall, in which there was a 0.90 m wide doorway. Further to the S was a smaller room with a brick floor, and still further to the S was an antechamber to this complex (Fig. 65: e), also with a brick floor. This group of rooms could have been a bath-house.

Area V also had a complex of walls, including a spiral staircase (Fig. 68) leading to the second floor. The niches for supporting ceiling joists in the E wall of the Central Tower, like the spiral staircase in the E part of Area V, clearly indicate that this part of the castle had two-storey buildings. In Area VI, there were no traces of buildings N of the long wall (Fig. 69), while on the S side there was a complex of different building remains. These included a pit (well) carefully lined with stones, in Square 20/h-1 (Fig. 70), and in Squares 21-22/j a stairwell in the long wall with seven steps (Fig. 71). A whole complex of building remains was uncovered in Squares 22-27/ e-m (Fig. 72), also including a stove (Fig. 65: i) and the remains of square pillars (Fig. 65: h). A 19th century drawing shows a 'manor-house' built at an oblique angle, so the dating of the preserved remains is unclear.

A variety of building evidence was discovered in a zone along the curtain wall and the 'long wall' delimiting this zone in a N-S direction. In

the wall itself, at the junction of Areas VI and VII, a hypocaust furnace was found. Squares 22-23/l-m of Area VI contained the stoking room of the this furnace, while the base of the furnace was in Area VII-b. The stoking room of the furnace measured 1.90 m in an E-W direction, with a width of 1.70 m. The stoking room and chimney were right within the wall, with the firebox, measuring about 1.60x0.80 m, in Area VII-b. The vault of the furnace and the adjacent dividing wall had a vent for hot air to pass from the furnace to the first floor room in Area VII-a.

In order to record more precisely these remains, the original Area VII was divided in two: Area VII and Area VII-b. In Area VII-a, the NE corner of the castle (Fig. 47), in the basement, measuring 6.95 m E-W and 6.45 m N-S, ventilation openings were found in the N and E walls (Fig. 73: a), while in the W wall a staircase 0.85 m wide led to the room in Area VI. In the W wall was a lighting niche. The most interesting discoveries in this room were made when the rubble was removed, possibly connected with the 1776 fire. Two separate layers were distinguished within the rubble. The top layer consisted of fragments of burnt beams and boards (Fig. 74), sand and stove tiles (Fig. 73). The bottom layer had fragments of half-burned beams and boards at the very bottom, then birch bark, overlain by a layer of clay and a layer of sand and bricks (Fig. 76). It was thus clear that the lower layer represented the remains of the basement ceiling and the brick floor of the first storey, while the top layer was the tile floor of the second storey. It was also established that heating had been by means of a tile stove. Even more interesting was the 0.32x0.32 m niche (for lighting?) in the side facing Area VII-a of the wall dividing Areas VII-a and VII-b, with the hot air vent from the furnace (22x27 cm), already mentioned, in the adjacent area. This wall also contained 0.60 m wide stairwells: the first leading from the basement floor to the first floor and the second from the first floor to the second floor. The layout of the walls showed that from the first floor landing there had been a passage to a 'hidden exit' in the E curtain wall, permitting escape from the castle to the E slope in critical situations.

Building remains were also found in a zone in Area XI, between metres 31 and 43 (Fig. 77). In

this area, at metre 40, the area was crossed by a wall about 1.00 m thick (Fig. 77: 4), and in Squares 37-g and 37-i of this area square brick pillars measuring about 0.62 m were found (Fig. 78: 1, 2), while Squares 41–42/g–i contained a 'stairwell', consisting of 1.50 m long and 0.48 m thick walls, oriented N–S, separated by a distance of 1.55 m. About 0.45 m from the S end there was a 0.45 m thick dividing wall between them. On the W side of this, 0.30 m lower, was a brick floor (Fig. 77: 6). On removing Spit 3, at the 95.70 m level, two pairs of large boulders were found in this area (Fig. 79), and when these were removed, walls were found delimiting a small room (Fig. 77: 7). A structure that has been described as a 'stove' (Fig. 77: 8), a masonry structure abutting the 'long wall' in Squares 36–39/d–l (Fig. 77: 9) and the foundations of a wall extending to the W cannot be precisely identified.

Regarding the building remains in the area between metres 31 and 43, it is thought that both the brick pillars and the boulders served to support the ceiling of a large building. This could be the brewery mentioned in the 1590 inspection. This is suggested by finds from the area of this structure: burned barley and a barrel tap.

Harder to trace were the building remains in Area XI-a (metres 43–50) and Area XII (metres 51–55) (Fig. 80). At the N end of Area XI-a, within the structure of the stairs leading from Area XI, in metres 44–45 m, there was a platform of large boulders set in lime mortar (Fig. 81), which had no apparent connection with other structures. A structure built of boulders in lime mortar, measuring about 2.20x2.00 m, in the SE corner of this area, could be the base of a stove (Fig. 82). A definite stove was uncovered in Squares 46–47/f–h (Fig. 80: a; Fig. 83), where there was a 1.35 m long and 0.90 m wide foundation with a 1.05 m long and 0.37 m wide firebox with a 0.44 m wide mouth. On the N side of the stove, it was separated by a 0.25–0.30 m wide belt from a stone structure measuring 1.00x0.70 m—the foundation of the chimney, leaving a gap for heat radiation (Fig. 83). Hollow stove tiles were found near the stove, dating from the 17th or even the 18th century. The large quantity of charcoal around the stove may be an indication of the fire of 1776.

A surprising discovery was an arched structure in Squares 43–45/h–l, resembling the founda-

tion of a tower (Fig. 80: 7; Fig. 84: b). Excavating deeper, various building remains came to light (Fig. 84). The administration of Turaida Museum Reserve decided to leave these untouched, so excavation was discontinued and the structures were covered up.

Further, in the zone D-51–60 m, in the S side of Area XIV, there were no noteworthy discoveries, but the N wall turned out to have been built on foundations that lay deeper (Fig. 86). In this area, a drain was found, with a channel measuring 0.70x1.00 m passing through the 'long wall' (Fig. 87). Also found in this area was the cultural layer from the Liv occupation, containing flint flakes, an iron awl and fragments of bronze chains of bars. Further, in metres 51–55 m, cobbling of round stones was uncovered (Fig. 88). Along the N dividing wall was brick paving in an area measuring about 1.00 m², while in the eastern part at the 83.60–84.00 m level were the foundations of a tower-like structure measuring about 4.00 m in diameter, preserved to a height of 1.70–2.00 m (Fig. 80: 9). In building these foundations, the Liv cultural layer had been removed (Fig. 80: 10). Similar foundations were found in Area XI, but the 1590 inspection document does not mention any such structure, so its significance remains unclear.

At the E side of the southern part of the castle were the foundations of the bishop's 'palace', with the 'Southern Block' at the S end and the 'adjacent room' connected with it. The palace was delimited on the E side by the defensive wall and on the N side by a wall 1.10 m thick. On the W side was a 1.20 m thick section of the 'long wall' and on the S side a wall about 1.00 m thick (Fig. 47). In the W wall a 1.25 m wide doorway (?) was discovered and in metre 67 m the foundations of a spiral staircase (leading to the second floor!), where the first step was 20 cm wide. Removing a layer of rotten material (remains of the floor?), at around the 93.00 m level the E–W partition walls of the palace were uncovered (Fig. 89: a, b). When this layer was removed to the 91.00–91.80 level, the cultural layer of the Liv castle was uncovered. There is little archaeological evidence concerning the palace.

East of the palace in the S part of the castle was the 'South Block' (measuring 9.80 m N–S and 6.70 m W–E). On the S side of its first floor

room (6.50x3.40–4.00 m) was a 3.20x3.60 m basement with a cylindrical vault in the ceiling. Vaulted ceilings were also present in the first floor room. There was a room on the second floor too (7.10x4.20) with a vault in the ceiling and a brick floor. This was the bishop's oratory (7.10x4.20 m), heated by means of hot air channelled under the floor from the large hypocaust furnace in the basement of the 'adjacent room'. The 'adjacent room' is the name given in the castle inventory to a two-storey extension on the W side of the 'south block', with stairs leading to the bishop's oratory, a cellar on the N side of the basement floor and the furnace already mentioned at the S side (2.70 m long and 2.10 m wide), fired from the side facing the South Bailey.

In excavating the foundations of the defensive wall, on the W slope the remains were found of the foundations of the first fortification, the castella built in 1214 (Fig. 47, next to the granary building). It turned out that it had been demolished in the course of building the defensive wall on the N side. The principles of building the foundations of the defensive wall were also established (Fig. 90). It turned out that: 1) if the foundation trench reached down to the dolomite bedrock, then it was filled with large boulders set in lime mortar; 2) if the bottom of the foundation trench had a layer of clay, small stones were placed in a layer about 0.50 m thick without any mortar, only then followed by large stones with lime mortar; 3) if there was water-saturated sand at the base of the trench (a spring!), then oak logs were placed in the foundation trench, overlain by boulders in lime mortar. The appropriateness of such a masonry technique is attested by the fact that damage to the foundations was nowhere observed. Another indication of the masons' experience is that they saved building material in constructing the foundations by creating arched foundations. The base for the arches (Fig. 90: 2)

was the bottom of the trench. They were up to 2.50 m high in the middle and about 1.80 m wide, with pillars between two arches measuring 0.90x0.90 m. This achieved a reduction in the amount of building material used for the foundations, without reducing the strength of the defensive walls.

The most vulnerable part of the defences was, of course, the entrance (Figs. 92; 93), but the sequence of development and the timing of changes cannot be accurately determined (Figs. 92; 93; 94: a, b; 95; 96). It is probable that an entrance structure with a barbican (an approach fortified from both sides) and a drawbridge over the moat was created around the turn of the 16th century. These latest changes can be connected with the introduction of firearms in the late 15th century. This is indicated by the loopholes in the Semi-round Tower, which seem to be connected with the creation of the approach road (Figs. 97; 98), likewise the site of a structure in the NW corner of the yard (Fig. 97). Here, four niches about 0.62 m wide, 0.45 m deep and 1.15 m high were found, as well as seven recesses (for the ends of the ends of the rafters?). Also in this area were the foundations of a two-room building (Fig. 97: a) and 0.70–0.80 m further to the N a 2.00 m long and 1.50 m wide foundation for a stove. There was evidence of a structure that cannot be identified, but apparently formed part of the castle.

Slightly further to the N, on the W side of the approach road, was the foundation of a gate tower in the form of a wall preserved to a height of 1.50–2.00 m high. The external diameter of the tower was about 14.00 m, measuring only 6.00 m in diameter inside (Fig. 98). Well preserved in the foundations were loopholes (Fig. 99) looking to the S, W and N. The only entrance, 1.90 m across, was from the courtyard. Under the foundations of this tower, the remains of an earlier, 1.60 m thick wall were uncovered, the significance and date of which remain unclear.

Chapter III

The Turaida Castle complex

This term refers collectively to the different parts of the castle.

The yard was enclosed by the castle buildings. Here, on removing a 0.30–0.45 m thick modern

layer, cobbling was found of stones measuring 7–10, or as much as 25 cm, in diameter (Fig. 100: a). Dividing the cobbled areas were 0.20–0.25 cm wide drains without stones, oriented N–S for

conducting rainwater to the South Bailey, which was at a lower level (Fig. 100: b). Here, a system had been created for draining away the water into the subsoil.

In removing Spit 1, the remains of a building were uncovered (Fig. 101). This structure, without any foundation trench, had been built directly on top of the cobbling (Fig. 102). The 0.60 m thick foundation of the 14.30 m long N wall of the structure was preserved (Fig. 101: 1), along with various other wall fragments: a 4.40 m long section of the W wall, and part of a transverse wall in the middle (Fig. 101: 3), built as a double wall (Fig. 102: b). The actual significance of this structure, built on poor foundations, cannot be determined. However, the castle plan published in the volume 'Sitzungsbericht der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee provinzen Russlands aus dem Jahre' (Riga, 1896) by Von Lëwis of Menar indicates a church at this spot.

Another important discovery in the yard was the well. Initially it was seen in the form of circular soil discolorations (Fig. 103). Excavating to a depth of 1.00 m, the lining of the well was found (Fig. 104: a, b). This enclosed an area of 1.5x1.5 m. When the well was cleaned out, the system of well lining and the overall structure of the well became clear (Fig. 105).

A second major discovery was the foundation of a 17th–18th century building measuring 13_17 m in the S part of the yard (Figs. 106; 107). A major E–W wall divided the building in two, with another three rooms to the N of the wall. For heating these rooms there were three large stoves. The foundations of three columns found in the central room may be evidence that this was a two-storey building. Drains along the S and N walls showed that it had a gable roof. Since this building is not mentioned in the 1590 inspection document and is not seen in early 19th century drawings, it could probably have existed in the 17th and 18th century. The large quantity of charcoal in the area of this extensive building may indicate that it burned down in the fire of 1776.

Areas excavated in the South Bailey served to characterise the buildings on the W side of this part of the castle (Squares 93–117/a–0) (Fig. 108). On the W side was part of the curtain wall, with the SW corner of the earliest wall at the S

end. This corner collapsed in the 15th century (?), when a temporary brick wall had been built to limit the collapsed area (Feature 40), and later, reducing the area of the bailey, a new stone wall had been built (Feature 39).

Area XIX also included the lower part of a latrine extending outside the curtain wall in Squares 93–94/n–o (Fig. 108) (W side). The top of this structure was on the second floor, next to the bishop's altar room. Extending beyond the wall was a small semi-round tower (Figs. 47; 112), filled with rubble, lime mortar and charcoal-rich earth. It is mentioned in 1590 as the smith's charcoal store. In fact the smithy mentioned in the 1590 inventory was found as well, inside the wall in Squares 94–98/f–k, delimited by a simple setting of stones (Feature 36). This was clearly identifiable on account of the thick layer of charcoal and the two hearths adjacent to the wall (Fig. 110: a, b), one in the NW corner of the smithy, the other in the SW corner (Fig. 108: 35a, b). Attached on the inside of the wall in Squares 100–101/h–j was a 1.75 m long, 1.40 m wide 'pillar', oriented N–S, with a foundation of boulders in lime mortar, the gaps plugged with plain roof tiles. This is thought to have been the entrance to the small tower.

In Squares 97–100/a–l, in removing Spit 2, a setting of quite large boulders was revealed, apparently a pile of leftover building materials from the construction of the new S wall (Fig. 109). Several hypocaust furnaces were found in this area. One of these, the form of which could be determined (Figs. 114; 115; Feature 49) was uncovered after removing Spit 3 in Squares 98–100/ f–h. The base of another, less well preserved furnace of this type was revealed next to the W curtain wall in Squares 95–97/j–k (Fig. 113: d; Feature 50). A similar base was present in Squares 97–98/h–i (Fig. 113: c; Feature 51).

Some important discoveries were made in this area relating to the Liv period. Thus, a corner of a wooden structure was found in Squares 95–97/f–h (Feature 52) and in Squares 99–101/b–c there was the round setting of a stone hearth (Fig. 113: a; Feature 53). The foundation stones and clay floor were still in place.

After removing Spit 10, the cultural layer of the Liv castle was revealed, with remains of wooden chambers that had once been inside an ear-

then rampart (Fig. 116: 1), as well as a feature that was possibly a foundation spread of logs (Fig. 116: 2). The lower part of the rampart of the Liv castle had been uncovered, but it could not be further interpreted from the preserved remains.

Area XX was divided into XX-a, the W side, delimited by a brick wall, and XX-b, the SE part of the bailey (Squares 78–100/a–4). It was established that the brick wall had been built on the natural subsoil, with large boulders placed as the foundation, without any mortar, followed by a second layer with lime mortar and then by the brick wall. On removing Spit 3, it already became clear that at the junction of Areas XX-a and XX-b there was an arched masonry structure around a 12 m diameter pit. This turned out to be a facility for draining into the subsoil the water channelled here from the castle yard. Area XX-a did not contain any other noteworthy features. In Area XX-b, in Squares 83–92/j–n of the bailey, the foundations of a tripartite structure were found adjacent to the E wall (Fig. 118: a). In the S room (Room A), on removing the cultural layer to a depth of 0.85 m, a brick floor was revealed, laid on the red clay soil, while in the 0.75–0.80 m thick N wall of the room was a 0.70 m wide doorway leading to Room B. This 1.70x1.60 m room was cleaned of rubble to a depth of 0.70 m, and turned out to have been more carefully constructed than the room to the E. About 0.10–0.15 m to the N of Room B was Feature C: foundations measuring 2.10x2.40 m, probably those of a stove. In the middle was a firebox measuring 0.50x1.20 m.

The structures in Area XX-b are not mentioned in the 16th century inventory document, so the foundations may be the remains of 15th or early 16th century buildings.

Excavation in the North Bailey commenced with the North Tower, which had been roofed over and had already been uncovered by archaeologists working along with the restoration staff (Fig. 119). An excavator was used to remove the overburden on the outside of the tower and then the inside of the tower was cleaned out. Here, at a depth of 1.60–1.70 m (a level of 95.40), the first recess was uncovered (Fig. 120), and slightly deeper (95.0) a dark layer of decayed organic matter, thought to be the

remains of the floor of the first storey. Deeper down, at the 93.20 level, was a new recess with a 0.20–0.30 m thick layer of dark earth, containing stone cannonballs, a large lock, a hinge hook, a tanged knife, a broad-bladed axe and 'monk and nun' roof tiles. This cultural layer was followed by a 10–20 cm thick layer of lime, and then a stone floor laid on clay. The wall of the tower was faced on the outside by 1–2 layers of boulders, with bricks on the inside, a construction providing warmth.

On the outside of the N side of the tower, masonry structures were found abutting the foundations (Fig. 119: F), which could not be identified. Three walls of boulders enclosed two arched brick structures. On the W side of the tower was part of the wall of the castle entrance, while on the S side was the foundation of the E wall of the barbican. On the SE side was a wall closing off access to the entrance of the North Bailey (Fig. 122). On the W side of the entrance, where initially there seemed to be a bank of earth, the remains of a second tower were revealed (Fig. 123: a, b), built of boulders and bricks (Fig. 124). An additional wall was found on the S side of this tower, making the entrance structure more formidable (Fig. 124: a).

After revealing the entrance complex, work continued in the area of the North Bailey, delimited by the castle walls. Here, five areas were laid out, in order to enable more precise recording of the remains (Z-I – Z-IV) (Fig. 47). The first task was to remove vegetation and clean the area (Fig. 125). Then, further to the S, Area V was laid out, extending as far as the transverse wall on the slope of the castle rampart (Fig. 47). The excavation areas were oriented E–W, with a length of 15 m, so as to include the E and W walls of the bailey. Area Z-I measured 12 m across in a N–S direction. Various building remains were found here. There was a 0.70–0.80 m thick wall that connected the N tower with the bailey, closing off access to the castle (Figs. 47; 126: 8). Uncovered at the NW corner of the castle was a small room delimited by a 0.60 m thick N–S wall and a 0.75 m thick E–W wall (Figs. 127; 126: 4). Two parallel wall foundations were observed starting in Area Z-I (Figs. 128; 126: 5, 6), continuing southwards and apparently once spanning the whole of the bailey. A corner delimited by the E and N

walls had been carefully laid out with brick cobbling with a curved outer margin (Fig. 126: 7).

Squares 20–24/k–m of Area Z-II had an extensive spread of stones (Fig. 129), the bigger stones of which formed rows, but the significance of this structure remains unclear.

In Area Z-III the foundations of a two-room building were found (Figs. 47; 130). It measured 6x8 m, with stone foundations, the stones at the corners being noticeably larger. The smaller room on the S side, measuring 6.0x3.5 m, had the foundations of a stove, measuring 2.2x1.0 m, at the NE corner. The room that made up the northern, largest part of the building had a 2.5x1.7 m spread of boulders at the SE corner. Found in the vicinity of this building were more than 200 shoenails and various sorts of scrap iron, indicating the presence of a smithy. This area also produced part of a vessel of sheet bronze, a candlestick, knives, hinges etc. Stone settings were also found in Area Z-IV, but no interpretation can be offered for these. The earth in this area was disturbed, indicating that it had been dumped here later. In removing Spit 4, another wall fragment was found, as well as the remains of a stove (Fig. 131), and at the N side were three boulders (Fig. 132) whose structural significance is unknown.

Area Z-V had a layer of rubble, including large pieces of collapsed wall, and at the very SE corner a large mass of roof tiles (Fig. 133). It should also be mentioned that at the junction of the S wall of Area Z-IV and the wall of the barbican (Fig. 134: a) the end wall had been built in a hollow (the ditch of the Liv castle?). Here a 20 cm diameter log was uncovered with a hollow middle and the end of a post fixed in the hollow (Fig. 134: b, c). Its significance remains unclear.

The area of the Redoubt, between the N wall

of the castle (Fig. 135: 1) and the S wall of Area Z-V (Fig. 135: 2), and extending on the W side as far as the road (Fig. 135: b; Figs. 136; 137), seems to have been fortified in the 15th century, when the castle's defences were rebuilt, and later as well. In this area, various walls were uncovered (Fig. 135), the significance of which remains unclear, as well as masonry pillars (foundations for arches?), and even a whole arch in the N wall of the castle (Fig. 138). It was clear that several phases of rebuilding had occurred in this area, though the date and the changes being made could not be determined from the uncovered remains.

Various small-scale excavations were undertaken to investigate particular details. Thus, in the course of investigating the foundations, arches were also revealed in the foundations of the N wall. One of these is shown in Fig. 138: 2.70 m wide with a 2.35 m high arched section. In the section facing Area VII, brickwork dating from 1924 was uncovered, which had been provided to strengthen this slope. An unusual pillar-like buttress (1.60x1.60 m) was uncovered on the N slope, facing the junction of Areas VI and VII. Sections were excavated next to Area VII (Figs. 139; 140) and in Area Z-II of the N slope (Fig. 141). The most significant discovery was that there was everywhere a layer of clay along the wall, overlying the layer from the time of the castle, which had apparently been laid down to prevent rainwater from the roof eroding the foundations. There was an unusual 6.00 m long E–W buttress at the back of the NE corner (Fig. 142), built on the remains of structures belonging to the wooden castle (Fig. 143). Two large buttresses had been built on the E slope facing the palace (Fig. 145).

Chapter IV

Building materials used at Turaida Castle

The Livs of Turaida, like other peoples of the East Baltic, were capable in the 12th–13th century of building horizontal log structures and post-built structures, heated by stoves of piled stones. A novel feature, brought along with Christianity, was the building of masonry structures. Thus,

other materials came to be made and used in addition to timber.

Archaeological research at Turaida Castle has shown that the German craftsmen who built the castle made extensive use of the building materials already known to the indigenous inhabi-

tants: timber, stone, clay, sand and birch bark, as well as large quantities of materials previously unknown in this area: bricks, lime mortar, roof and floor tiles. Also, the use of these materials was diversified. Thus, cobbles were used to pave the yard and the road, and smooth, round stones served to accumulate heat in hypocaust furnaces, as well as for building a variety of defensive walls. Flat stones served for lining drains and for steps. Less commonly used than round glacial erratic stones was limestone: placed in walls to fill gaps between boulders and in the vaulted sections of foundation arches, as well as for columns. However, most of all, limestone was processed to obtain lime. The uses of clay had also diversified. Pottery vessels and candlesticks were made, as well as rosary beads, but clay was most extensively used for construction—in order to make bricks, roof tiles and stove tiles, also serving as

mortar for the construction of stoves. The form of the bricks has not changed over the centuries, but their dimensions vary. They also include so-called 'footprint bricks', which have impressions of footprints of various animals—dogs, cats and birds, on the surface. Interesting are bricks with drawings and finger lines. Fewer pottery lamps and candlesticks have been found.

Roof tiles include 'monk and nun' tiles (with a hollow), with separate upper and lower tiles, differing in terms of details (Fig. 143; Fig. 4: a-c). Plain tiles or flat tiles (German Flachziegel, Biberschwanz) are parallel-sided clay tablets having one end straight and the other rounded, semicircular or even triangular (Fig. 144: 5a-c). A roof of 'monk and nun' tiles could weigh 114–120 kg per square metre, plain tiles or pantiles weighing 34–48 kg. The latter were developed in the Netherlands in the 16th century.

Pielikumi

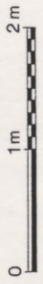

70. att. Bedre (aka?) VI laukuma g-i kvadrātā.

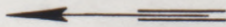
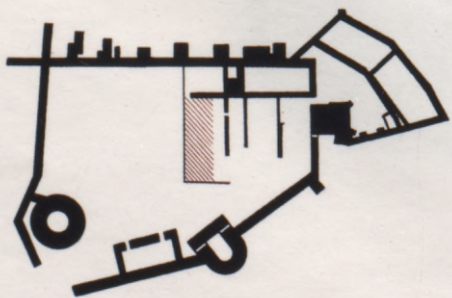

Suraidas pils

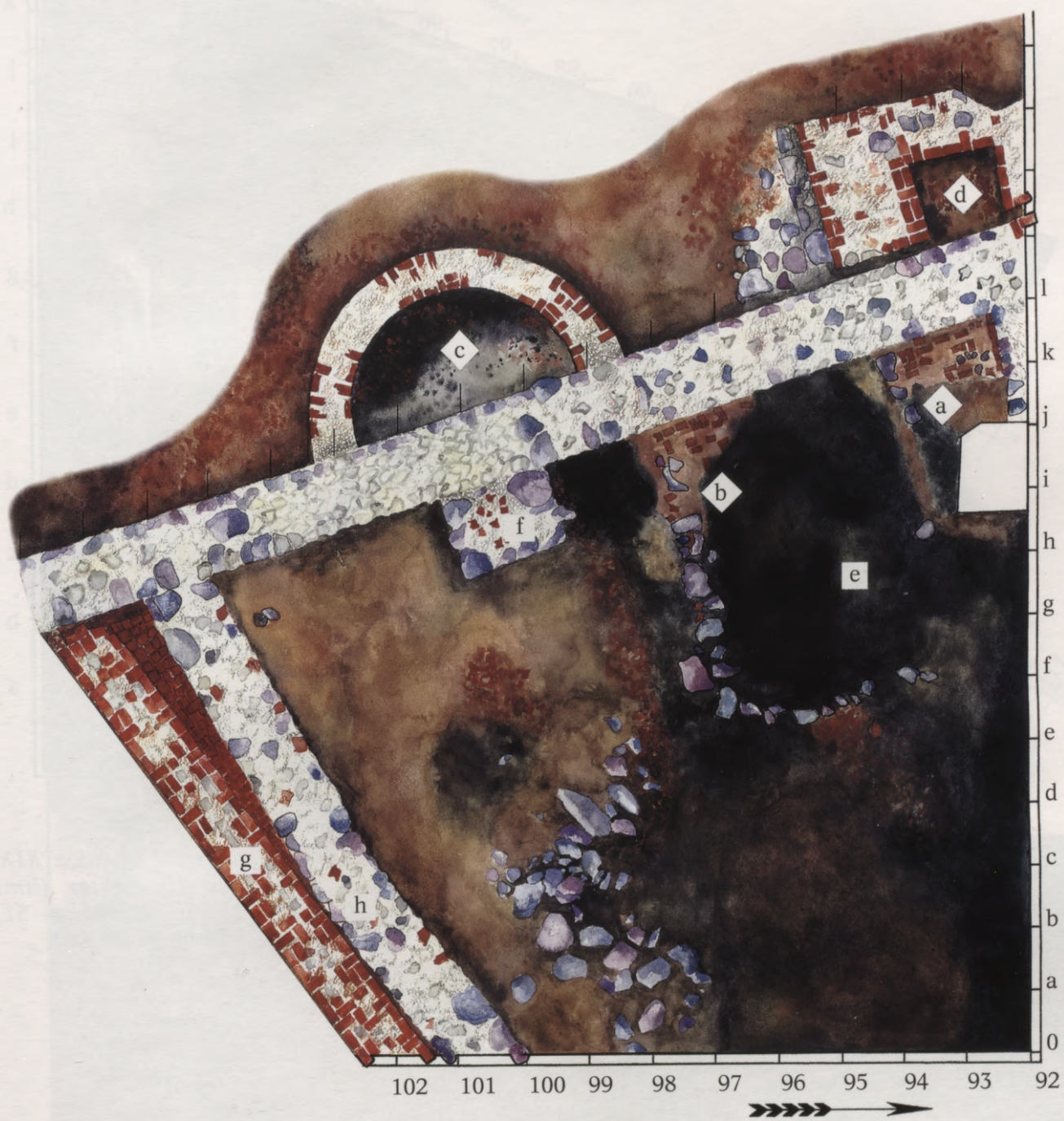
XII laukums pēc 6. kartas, m 1:25
1991. g. 31. jūlija zīm. I. Silina

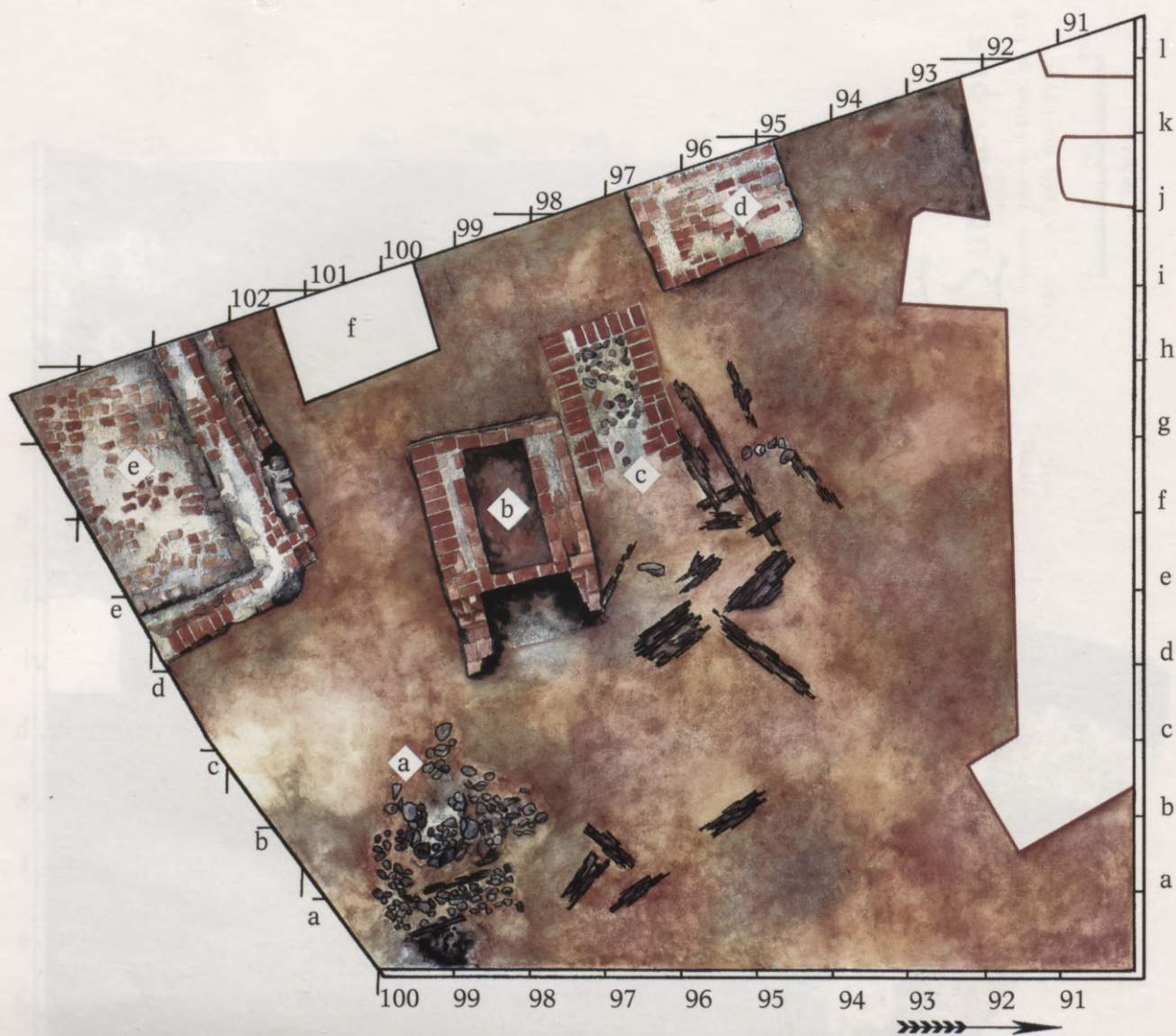
№ 314

104. att. XII laukuma plāns ar akas vietu.

108. att. Dienvidu priekšpils R daļas (XIX laukuma) plāns: danskera (tualetes) pamats (34. obj.), stabveida piemūrējums R aizsargsienai (37. obj.), krāšņu (ēzes!) pamati (35.a un b obj.), smēdes vieta (36. obj.), mazais tornītis (38. obj.), jaunā D priekšpils D siena, ķieģeļu siena nobrukuma norobežošanai (40. obj.); a, b – krāšņu (ēzes) pamati, c – 38. obj., d – 34. obj., e – 36. obj., f – 37. obj., g – 40. obj., h – 39. obj.

113. att. Atklāto objektu situācija XIX laukuma Z daļā pēc 10. kārtas (līm. 91.00–92.00): a – 53. obj., b – 49. obj., c – 51. obj., d – 50. obj., e – 52. obj., f – 37. obj.

113a. att. 3 – XIX laukumā atsegtās lībiešu pils laika akmeņu krāsns paliekas.

116. att. Trūdējušu koku klāsts – 1 kameras pēc 10. kārtas XIX laukuma DR pusē (!), 2 kameru balķu pamatklāsts ar stabu bedrēm no D un 3 kameru pamatklāsta paliekas no D (3).

JURAIĀS PILSDRUPAS
 NOGULU GRIEZUMS Nr.3 AIZ A AIZSARGMŪRĀ PRET VII LAUKUMA
 18 m M 1:10 1979. GADA MAIJA 2.TH. d. SILIŅA
 Nr.43

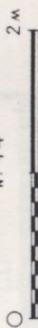
137. att. Nogulu griezumums pret VII laukuma 18 m (A nogāzē).

JURAIĀS PIKSDRUPAS

Z NOGĀZES NOGULU GRIEZUMS N:4

M 1:25 1979. G. AUGUSTĀ ZĪM. SĪLINA

N: 44

Z AIZSARGMŪRIS

138. att. Nogulu griezumš pret VII laukuma d-I kvadrātiem (Z nogāze).

Suraidas pils

R NOGĀZES **Z** DAĻAS **II** RAKUMA **Z** PROFILS
 M 1:10 1986. GADA 18. SEPTEMBRĪ ZĪM. I. SILIŅĀ
 N: 208

- BŪVGRUŽĪ
- MĀLS
- GRANTS
- SAUKTS
- MĪTŅU ZEME
- PELNI
- KALĒĶIS

139. att. Nogulu griezumā R nogāzes Z-II rakumā.

Izraksts no Turaidas pils 1582. un 1590. gada revīziju protokola*

Turaidas pils revīzija 1582. gadā

(ЦГАДА, ф. 389, д. 574, л. 44–47)

45. lp. Pils šaujамie ieroči

Divi dzelzs lielgabali.

4 dzelzs lādiņi šiem lielgabaliem.

3 trieciena lielgabali [*sturmowe*].

Šiem lielgabaliem ir 5 lādiņi.

11 trieciena arkebūzas [*hakow sturmowych*].

Īsā trieciena arkebūza,

Divpadsmit mazo arkebūzu – kramenīcu [*hupczastych*].6 īsās bizes [*rusznica*] – kramenīcas.

Lielgabalu pulvera – 40 mārciņu.

Svina – 30 mārciņu.

Maskaviešu bronzas lielgabals ar bultu uz tā [*strzala na nim*].Tāpat otrs, nolietots [*spadale*] lielgabals no Cēsīm.

Šos divus pans Bīrings izlūdzās no viņa karaļa žēlastības.

Turaidas pils revīzija 1590. gadā

(ЦГАДА, ф. 389, д. 577, л. 50–55)

50.lp.6. Turaidas pils. Pretim piebrauktuvei atrodas ar dzelzīm labi apkalti vārti ar lielu piekaramo atslēgu tajos. Šajos vārtos ierīkotas durvis [*forta*] ar atslēgu un piekaramo atslēgu. Virs vārtiem ir kambarītis vārtņiekam [*wartownik*], "kokā mūrēts" [*w drzewo murovana*]. Pie vārtiem apaļš tornis, kura apakšā ir kambaris labības iebēršanai. Virs šī kambara ir otrs kambaris ar kamīnu, bet griesti no augšas ir sapuvuši. Arī

jumts virs šī torņa ir vecs, no kārnīņiem. No šī pirmā torņa pa abām pusēm ir mūri, starp kuriem atrodas uzvelkamais tilts [*namoscie wzwod*] un vārti [*forta*], vārtiem vienkārša atslēga.

Pils vārtu aila [*brama*], kurā ir ar dzelzīm labi nodrošināts režģis uz ķēdēm, ar dzelzīm apkalti vārti ar ielaistu un piekaramo atslēgu. Šajos vārtos ir durvis, kurās ir atslēga un ķēde ar piekaramo atslēgu. Ieejot pili, pa kreisi ir liels, apaļš tornis, kurā atrodas cietums. Uz šī torņa [*na tej wiezy*] novietots maskaviešu bronzas lielgabals uz vienkāršiem riteņiem. Šim tornim ir dzelzs durvis, labs kārnīņu jumts.

Apakšējās telpas [*gmachy dolne*]. Blakus šim tornim atrodas velvēts kambaris, uz kuru ved durvis ar virām. No šī kambara – otra velvēta telpa, kurai ir divas durvis ar virām, vienas durvis iziet uz kāpnēm, iekšēja atslēga. Zem šīm velvēm atrodas mazs, velvēts pagrabs, durvis ar virām. Blakus kāpnēm velvēta istabiņa, kurā ir durvis ar virām un aizbīdņi. Tajā ir vienkārša krāsns, divas stikla rūtis.

Pagrabs; tajā ir durvis ar virām un aizbīdņi. Virs šī pagraba atrodas noliktava miltu novietošanai.

Tajā ir durvis ar virām un vienkāršu atslēgu. Velvēta priekštelpa, kurā ir vienkārša krāsns, divi stikla logi, durvis ar virām. No šīs pašas priekštelpas ir ieeja trīs veselos pagrabos. Virs šiem pagrabiem stūri [*w krcie*] atrodas divas noliktavas labības sabēršanai. Pirmajai [noliktavai] durvis ar virām un atslēgu, bet otrai – ar aizbīdņi.

* Publicēts: Latvijas viduslaiku pils: Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm / Sast. I.Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. – 153.–172.lpp. (LU Latvijas vēstures institūts; Turaidas muzejrezervāts.) Tulkojis latviešu valodā J. Zemzaris, rediģējis R. Malvess.

Brūzis [*browar*], tajā durvis ar virām un vienkāršu atslēgu. Brūzī ir liela vara vanna [*katls*] alus vārišanai, divas lielas vātis [*ballas – kadzi*] un vēl divas mazas. Maza, velvēta istabiņa, kurā ir vienkārša krāsniņa, stikla rūts. Ceptuve [*piekarnia*], kurā ir durvis ar virām.

50.b lp. Tajā divas krāsns; ar mazu istabiņu, kurā ir durvis ar virām, vienkārša krāsns, viena rūts.

Virtuve, kurā ir divas durvis ar virām. Virtuvē atrodas divas ķēdes, kurās pakar katlus.

Stallis, kur pirms tam bija zirgu dzirnavas [*mlyn konski*]; tajā ir durvis ar virām un aizšaujamo; logs ar režģi.

Priekšpils [*przygrodek*]. Priekšpili viens stallis; otrs vēl nav salabots. Tajā pašā priekšpili apaļš, liels tornis. Šī torņa apakšā ir kambaris oglēm un kalēja piederumiem. Aiz tā smēde [*kuznia*]; smēdē ir divējas plēšas un lakta.

Atgriezoties pilī, tās trešajā pusē [*stronie*] atrodas velvēta telpa ar skārda durvīm, pie kurām ir piekaramā atslēga. Šajā pašā velvētē ir pagrabs. Šajā velvētā telpā ir divi logi ar režģiem; no koka gatavots blakuskambaritis [*przykomorek*], kuram ir durvis ar virām un aizbīdnis. Turpat ir [otrs] kambaris, un tajā – mazs pagrabiņš. Stallitis diviem zirgiem, kuram ir aizbīdnis un rokturis. Koka mājiņa [*domek*], priekšnams pie tās, durvis ar virām. No priekšnama pa kreisi – istabiņa; tajā ir vienkārša krāsns, divas rūtis, durvis ar virām, [*svitrots*]/ no priekšnama pa kreisi istabiņa/. Iepretim otra istabiņa, durvis ar virām, kurās ir ielaistā atslēga. Istabiņā ir vienkārša krāsns, divas rūtis.

Tornis no lauka puses. Zem šī torņa atrodas velvēts pagrabs, durvis ar virām un piekaramo atslēgu. Virs pagraba ir kambaris labības sabēršanai. Tā durvis ir ar virām un aizbīdni. Šajā pašā tornī virs kambara ir istaba, kurai ir divas durvis ar virām un aizbīdņiem. Šajā istabā ir vienkārša krāsns, divi logi ar režģiem, jaunas rūtis. Virs šīs istabas ir kambaris, uz kuru ved durvis ar virām. Virs šī kambara ir divas platformas [*dwa polapy*] šaušanai.

Turpat pulkstenis [*zegar*] lietošanas kārtībā un otrs zvans. Virs šī torņa vesels jumts no kārnījiem. Liels pagrabs, kura durvis ir ar virām. Virs šī pagraba noliktava labības sabēršanai, un tai ir divas durvis ar virām; vienām ir atslēga, otrām – priekškaramā atslēga. Virs šīs noliktavas jauna zāle, kurai ir divi logi uz pils pusi; vienā no

tiem ir rūts. Virs šīs telpas ir jauns šķindeļu jumts. Pie vārtiem ir apaļš tornis.

51.lp. Šajā tornī apakšā ir velvēta telpa jeb ieroču noliktava [*ceikauz dla strzelby*]; tai ir durvis ar virām un atslēgu. Šajā velvētā telpā atrodas nolietots [*spadale*] bronzas lielgabals no Cēsīm, bet no tā var vēl šaut.

Dzelzs garo stieņu [*kiiow*] ir desmit gabali, vienpadsmitais – īss. Viens dzelzs [*berze – ?*] vesels, otrs nolietots.

Trīs mazie “trieciena” lielgabali.

12 arkebūzas.

Mazas arkebūzas – kramnīcas ir piecas.

Lādiņu šiem maziem dzelzs lielgabaliem – astoņi.

Lodes jaunākam lielgabalam – 24.

Liels dzelzs lodes lielgabaliem – 181.

Akmens lodes – 321.

Tajā pašā tornī virs velvētās telpas ir velvēts kambaris ar kamīnu, kurā ir divas durvis ar virām. Virs šī kambara ir koka platforma šaušanai. Jumts virs šī torņa ir no dēļiem, nebojāts [*caly*].

Augšējās telpas [*gmachy gorne*]. Pils vidū [*sposrod zamku*] atrodas akmens kāpnes [*wschod kamienny*] uz galeriju [*ganek*]. No galerijas ir liela istaba [*izba wielka*], kurai ir divas durvis ar virām, ar rokturiem. Šajā istabā ir zaļa krāsns, pakārts dzelzs svečturis, divi lieli logi, kuros ir režģi. Ir četras lielas rūtis; četri galdi, visapkārt soli. No šīs istabas pa kreisi velvēta priekštelpa, uz to ved durvis ar virām, logs ar režģi, 2 rūtis. No šīs priekštelpas – istabiņā, uz to 2 durvis ar virām. Tajā krāsns, 3 rūtis, vienkāršs galdiņš. No tās pašas priekštelpas velvēts kambaris, uz to durvis ar virām un atslēgu, kambarī 1 rūts.

Atgriezoties lielajā istabā, no tās pa labi ir istaba, uz kuru 2 durvis ar virām, vienām ir atslēga. Šajā istabā ir zaļa krāsns, divi logi ar režģiem, četras rūtis, soli trijās pusēs, galdiņš. Aiz šīs istabas ir otra istaba, uz kuru ved divas durvis. Tajā ir vienkārša krāsns, viens logs, tajā ir režģis un veselas rūtis. No šīs istabas durvis ar virām. Kāpnītes [*? – nesalasāms vārds*] uz galeriju. Virs šīs istabas – lielgabalniēku [*puszkarska*] kambaris, kuram ir divas durvis. Kambaris; uz to ved durvis ar virām. Virs pirmās uzejas [*na pierwszym wschodzie*] atrodas liela zāle [*sala wielka*],

51. b lp. uz kuru ved durvis ar virām. Šajās durvis mazākas durtiņas [*forta*] ar virām un rok-

turi. Šajā zālē ir pieci logi ar dzelzs režģiem. Četros logos ir astoņas rūtis.

Virš šīs zāles atrodas priekštelpa. Tajā ir kamīns, logi uz upi ar režģiem. No šīs priekštel-
pas pa labi atrodas istabiņa, uz kuru iet durvis ar
virām. Tajā ir vienkārša krāsns, divi logi bez
režģiem. Rūtis šajos logos ir veselas. Pretim šai
istabai ir kambaris; uz to ved durvis ar virām un
ielaistu atslēgu. Šajā kambarī ir kamīns, logs uz
upes pusi bez rūtīm. Šajā kambarī ir kamīns, divi
logi – viens uz upes pusi ar režģi; abos logos vese-
las rūtis.

Kāpnītes uz priekštelpu [*do przysionka*],
kurai ir durvis ar virām. No šīs priekštel-
pā vāta istaba, uz kuru ved durvis ar virām, režģi un
aizbidni. Šajā istabā ir vienkārša krāsns, trīs logi
ar režģiem, veselas rūtis. No šīs istabas kambaris;
uz to ved durvis ar virām un rokturi. Kambarī ir
logs ar režģi, bet rūšu nav.

Virš šī dzīvokļa [*mieszkanie*] ir priekštelpa,
uz kuru iet durvis ar virām un rokturi. Šajā istabā
ir vienkārša krāsns, trīs stikla rūtis. Aiz šīs istabas
ir kambaris, uz kuru ved durvis ar virām un rok-
turi. Kambarī ir kamīns un divas rūtis.

Turaidas pils senos plānos un attēlos

Turaidas pils un krāšņā daba ap to arvien saistījusi cilvēku uzmanību, kam liecība ir dažu seno plānu un pastkaršu kopijas (no Turaidas muzejrezervāta krājumiem).

Turaidas pils 17. gs. pirmās puses plānā (1.att.:1)

Plānā pils apbūve rādīta tuva arheoloģiskos izrakumos konstatētajai (sk. tekstā 46.att.).

Tajā zīmēti ziemeļu priekšpils aizsargmūri, nav torņa ieejas ceļa R pusē, bet ir iezīmēta smēdes vieta ziemeļu priekšpilī, ir trapeceveida paaugstinājums Z no pils. Pils teritorijā ir visi torni, klēts ēka, centrā baznīca, bet ziemeļu un austrumu malu apbūve nav sīkāk atšifrēta. Zīmīgs ir dienvidu priekšpils austrumu sienas plašais izliekums uz nogāzes pusi.

Turaidas pils 17. gs. otrās puses plānā (1.att.:2)

Plānā nav iezīmēta ziemeļu priekšpils, nav torņa ceļa sākuma R pusē. Aizsargmūri zīmēti abās ceļa pusēs (*cvingers*). Pils teritorijas apbūve – kā pirmajā plānā, bet nav baznīcas. Dienvidu priekšpils kontūras kā mūsdienās – ar redutu un neskaidru apbūvi.

Turaidas pils Fr. Krūzes 1839. gada 5. maijā zīmētajā plānā (2.att.:1)

Pils rādīta jau drupu stāvoklī un ievērojamā apaugumā. Iezīmēti ziemeļu vārtu torņa pamati (*Thurm Fand*), ieejas rietumu puses torņa drupas. Pagalmā galvenā torņa (*Rund Thurm*) pamati, aizsargsienas fragments Z no tā. Pagalmā R malā aizsargmūru fragments ar klēts un pusapaļā torņa drupām pie tā, reduts (*Keller*). Pagalma ziemeļdaļā muižkunga māja (*Neues Gutsgebaude*), pagalmā aka, D priekšpilī puķu dārzs (*Blumen Garten*).

Turaidas pils 1895. gadā publicētajā plānā (2.att.:2)

K. Lēvisa of Menāra 1895. gadā publicētajā plānā (*Schloss Fredeland oder Treyden in Livland*), ko tā autors izgatavojis pēc diviem Stokholmas Kara arhīvā esošiem plāniem, vairāku objektu situācija atbilst arheoloģiskos izrakumos atsegta. Plānā nav iezīmēta ziemeļu priekšpils. Plānā zīmētās "Ausserer Burghof" ietverošās aizsargsienas patiesībā ietver iebraucamo ceļu (*cvingers*), ziemeļu priekšpils ir austrumos no tā.

Plānā pilnīgi iezīmēta pagalma apbūve (arī baznīcas vieta), parādot pat palasta (*Palas*) daļas (*Nordflugel* un *Festsaal*) un galerijas balstošo kolonnu pamatus.

Turaidas pilsdrupas 1924. gadā (2. att.:3)

K. Lēvisa of Menāra 1924. gada uzmērojumā no ziemeļu priekšpils nav redzams vairs nekas. Arī pils teritorijā jau zudis daudz (sk.2.att.:2). Jauns te pils ziemeļdaļā Skolotāju arodbiedrības nams, kas patiesībā bija atjaunotā muižkunga māja (sk.2.att.:1), un kūts dienvidos no pusapaļā torņa.

Ceļš uz Turaidas pili (3.att.)

A. M. Hāgena 1843. gada 23. jūnija zīmējums. Tajā pāri ceļu ietverošo koku galotnēm redz pils centrālo torni. Tā ir kopija no R. Malvesa darba „Pētniecības materiāli par arhitektūras un vēstures pieminekli Turaidas pili” (*Rīga, 1974*) 14.attēla.

Turaidas pils ziemeļrietumu daļa (4.att.:1)

Pils apbūve no A. M. Hāgena 1832. gada zīmējuma, kopija no R. Malvesa minētā darba 20. attēla. Redz pils ziemeļu un rietumu malas apbūvi un kailo austrumu malu.

Turaidas pils ziemeļrietumu daļas celtnes
(4.att.:2)

Kopijā no R. Malvesa minētā darba 16.attēla, skaidri redz celtnes.

Turaidas pils centrālais tornis no D (4.att.:3)
Kopija no pastkartes TM 4493 (Turaidas muzejrezervāts).

Turaidas pils ziemeļdaļa apaugumā no D
(4.att.:4)

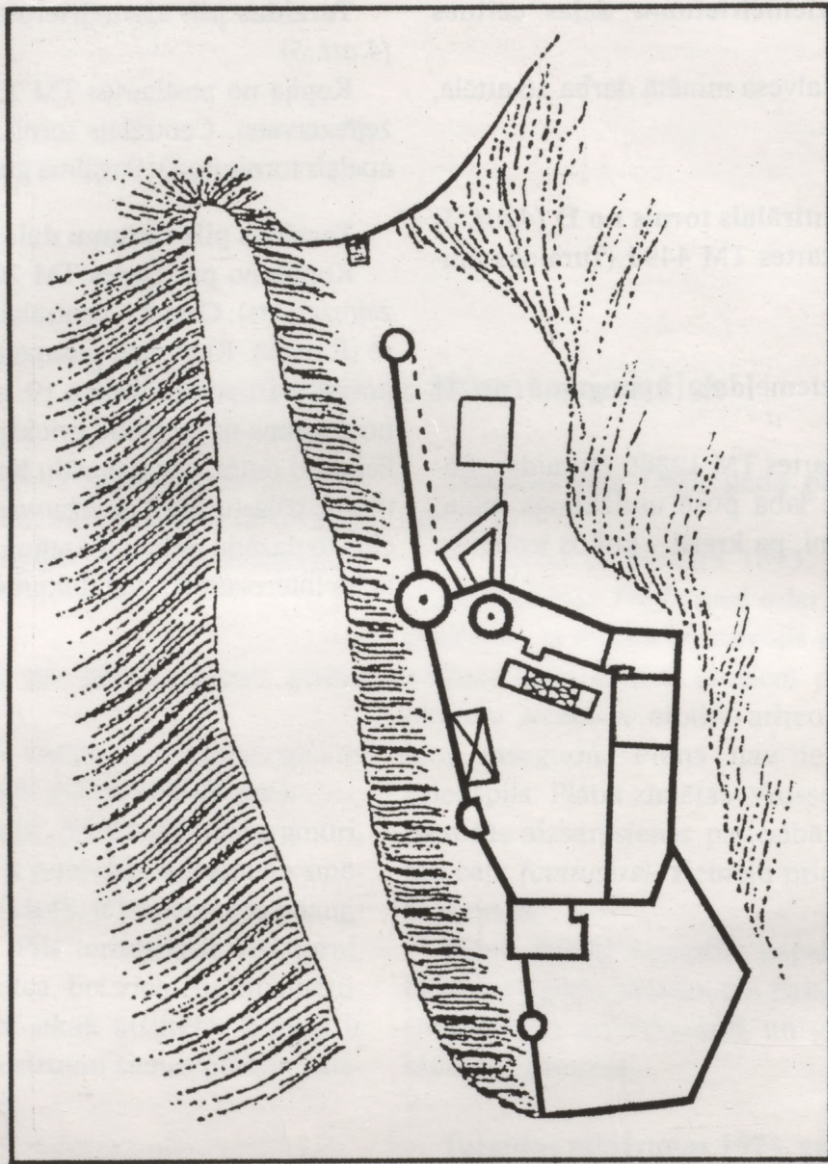
Kopija no pastkartes TM 12860 (Turaidas muzejrezervāts). Redz labā pusē muižkunga māju, vidū – centrālo torni, pa kreisi – kokos ieaugušo klēts ēku.

Turaidas pils ziemeļrietumu daļa apaugumā
(4.att.:5)

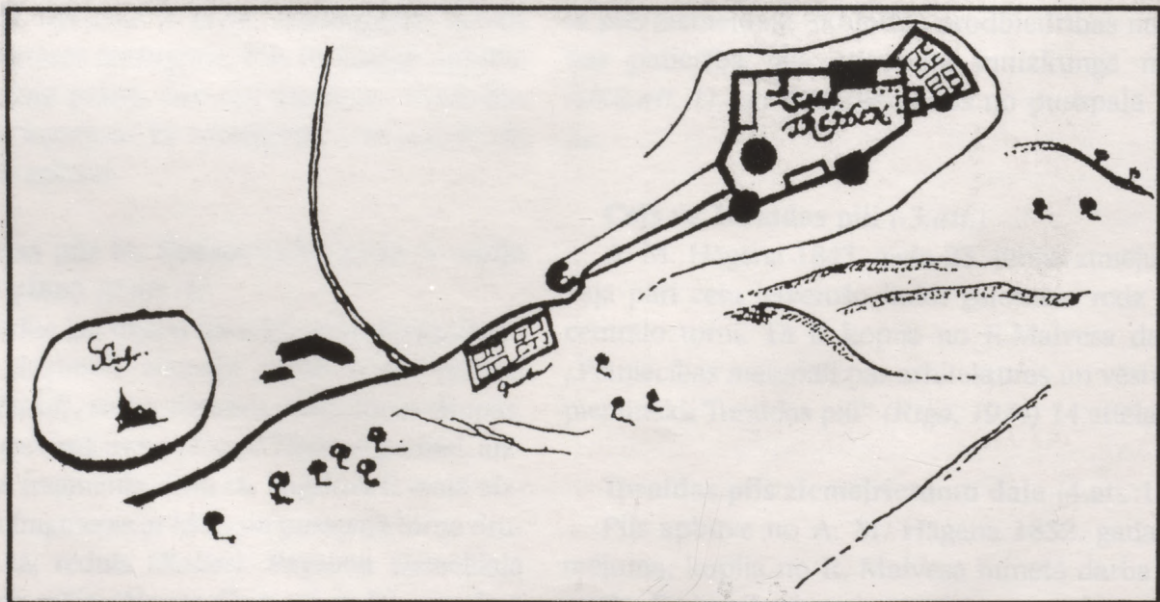
Kopija no pastkartes TM 13605 (Turaidas muzejrezervāts). Centrālais tornis, klēts ēka un pusapaļais tornis no D. Pagalma grantēts ceļš un zālājs.

Turaidas pils rietumu daļas apbūve (4. att.:6)

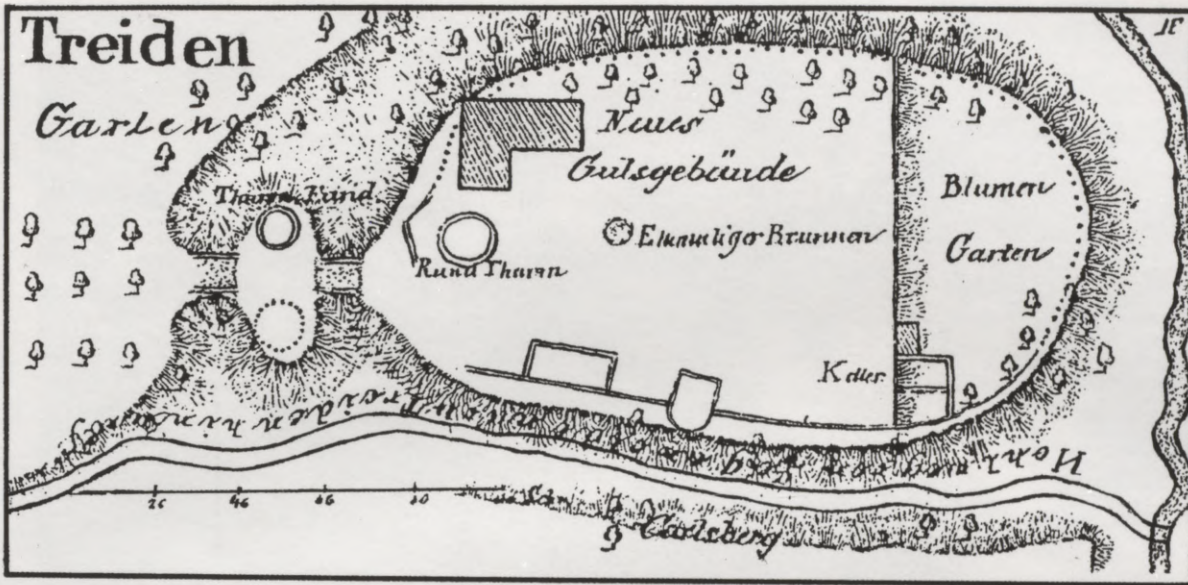
Kopija no pastkartes TM 20747 (Turaidas muzejrezervāts). Centrā – centrālais tornis kreisajā pusē (R malā). Klēts ēka, pusapaļā torņa un dienvidu korpusa drupas. Redzama 19. gs. pastāvējusi noeja no pagalma uz dienvidu priekšpili. Nav nekādu atlieku no mūra, kas dienvidu korpusu kādreiz saistījis ar palastu (sk.3.pielikums:6). Visi attēli apliecina to dažādo radītāju skatījumu uz to, kas viņiem licies interesantāks, vai dokumentē to (3.att.).

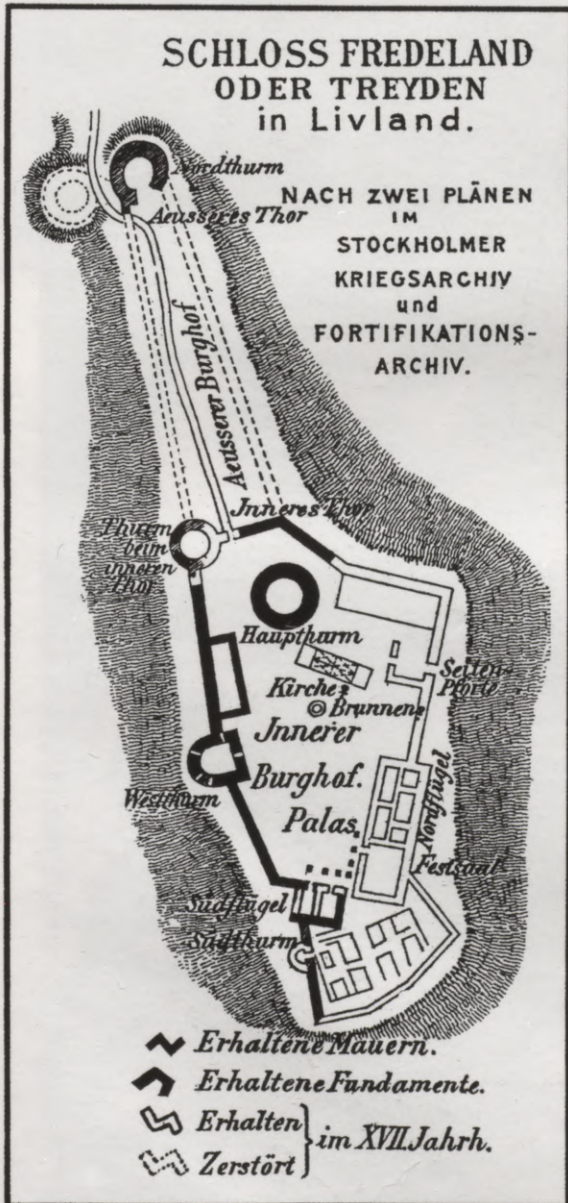
1.attēls: 1

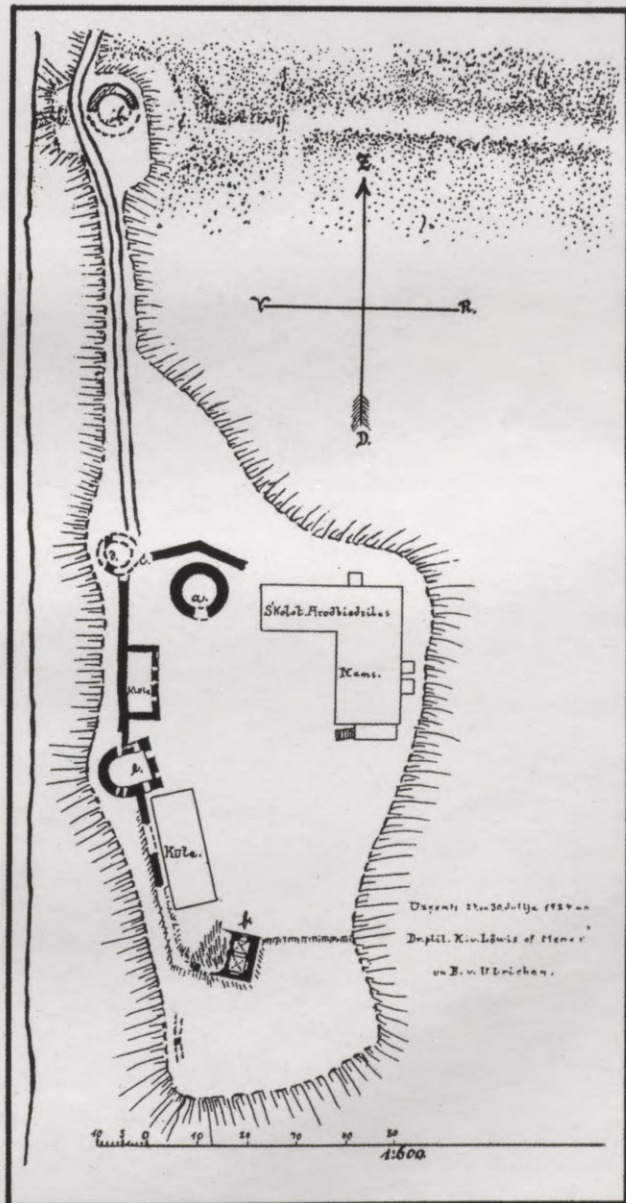
1.attēls: 2

2.attēls: 1

2.attēls: 2

2.attēls: 3

3. attēls

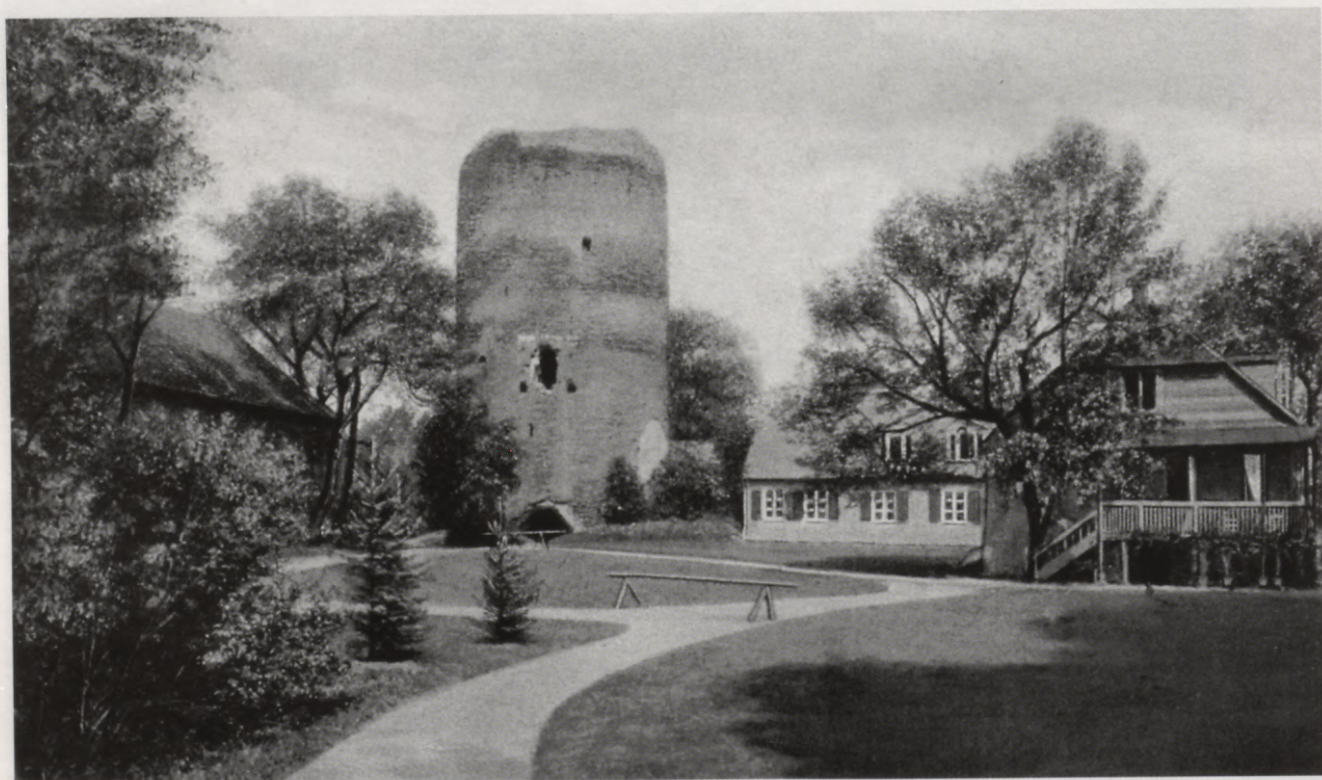
4.attēls: 1

4.attēls: 2

4.attēls: 3

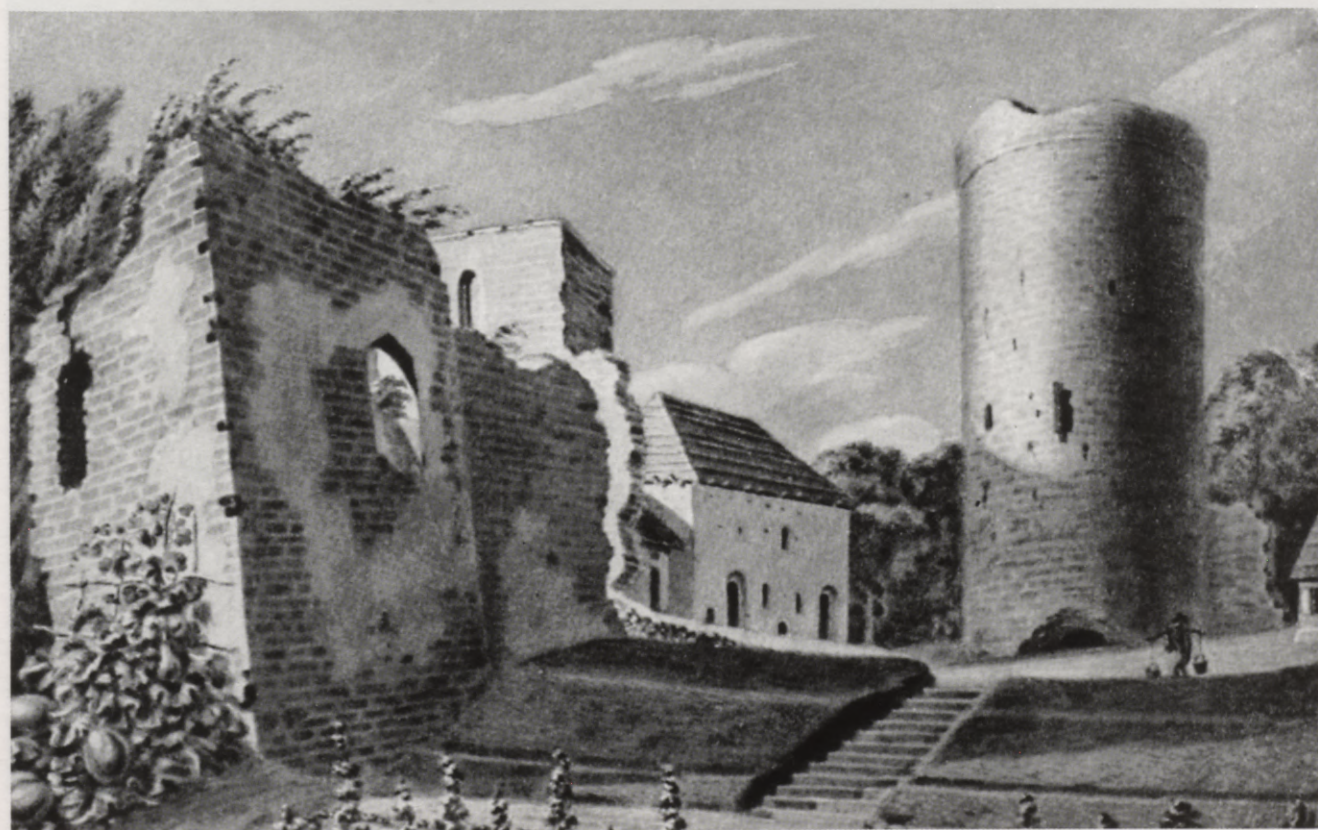

4.attēls: 4

Лифл. Швейцарія. - Развал. Замка „Трейденъ“.
Liv. Schweiz. - Ruine Treyden.

4.attēls: 5

4.attēls: 6

3. pielikums

Turaidas pils fotoattēlos

1.att. Ceļš uz pili bija kokos ieaudzis. Skatā no dienvidiem redz tikai mazas celtnes jumtu un ziemēļu torņa drupas.

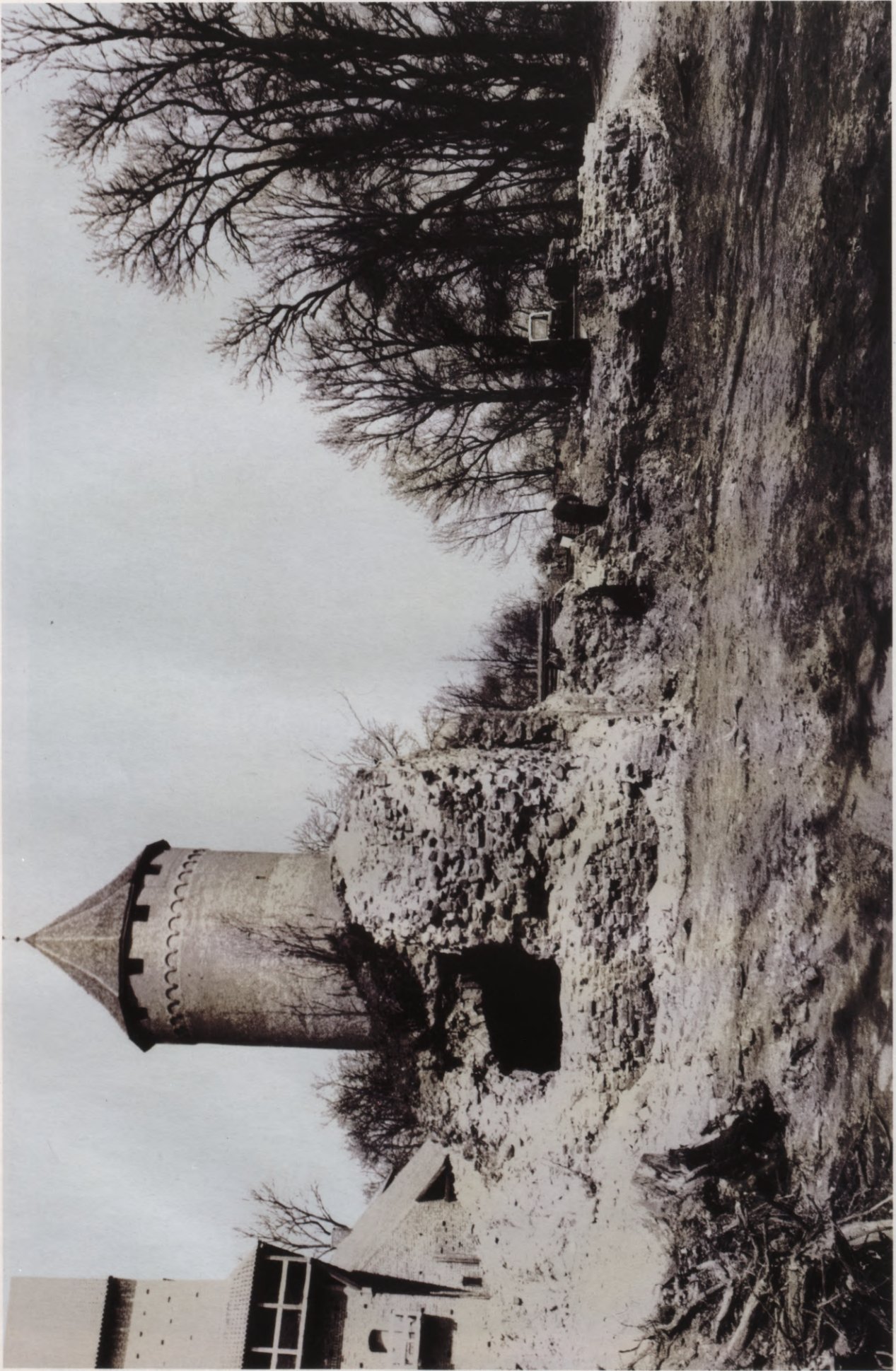
2.att. Skats no ziemeļiem: konservētās ziemeļu priekšpils aizsargsienas un tālāk restaurētās celtnes.

3.att. Skats uz iebraucamo ceļu, tā R malas torņa drupām un restaurētām pils celtnēm.

4.att. Pils pagalma ZA daļa pirms izrakumiem no D.

5. att. No gruvešiem attīrītais dienvīdu korpuss no D.

6.att. Dienvidu korpuss pēc restaurācijas no D.

7.att. Pils dienvidrietumu daļā atsegte mūru pamati no ZA.

8.att. Restaurētās R aizsargsienas daļa, dienvidu korpuss, konservētās sienu pamatdaļas un aka pagalmā no ZA.

Turaidas arheoloģiskajā ekspedīcijā
1976.–2000.gadā strādājušie darbinieki
un organizētās grupas

1. Ilva Anševica	1989.01. – 31.VII
2. Māris Braže	1988. 01.I – 1988.19.XII
3. Zane Bruža	1988. – 1999.
4. Jānis Ciglis	1986.01.X – 1991.15.II
5. Līga Dimante	1984.01.IV - 1985.31.VII
6. Egita Dzelzskalēja	1978.11.IX – 1980.24.IV
7. Dzintra Garkāne – Zemīte	1979.IV – 1982.05.IX
8. Egils Gelderiņš	1978.23.VIII – 1979.01.V
9. Oļegs Golovčiks	1982.12.I - 1987.15.V
10. Anija Gulbe	1978.I – 1978.31.VIII
11. Juris Gulbis	1978.23.VIII – 1984.01.X
12. Egils Jemeljānovs	
13. Ieva Jeromane	1987.01.VIII – 1988.14.III
14. Aija Kļava	1977.16.XII – 1978.31.VII
15. Vineta Kupriša	1990.01.IX – 1991.31.I
16. Ilona Lavčinovska	1991.01.IV – 1991.01.IX
17. Sandra Pakalne	1986.01.VII – 1986.01.XI
18. Daiga Pjatkovska (māksliniece)	1996.01.IV – 1999.30.XI
19. Elizabete Serda	1987.01.I – 1999.01.I
20. Daiga Spilberga (Treimane) (māksliniece)	1982.01.VII – 1986.30.IX
21. Ināra Stalidzāne	1987.01.VIII – 1989.01.VIII
22. Anrijs Sviklis	1985.16.II – 1988.31.VIII
23. Māra Urtāne (māksliniece)	1984.16.I – 1985.09.VI
24. Inga Vanaga	1978.01.IX – 1979.30.VI, 1980.01.I – 1982.05.XI
25. Antonija Vilcāne	1979.01.III – 1984.01.IX
26. Dzidra Zālīte	1984.09.VI – 1986.24.VIII
27. Guntis Zemītis	1979.01.III – 1981.25.X
28. Pāvels Dubrovs	1980.VI – VII
29. Uģis Villerušs	1980.01. – 31.VII

Organizētās grupas un atsevišķi cilvēki

1. Balvu pionieru nama 8 jaunieši. Vadītājs skolotājs Fr. Lasis. 1978. gads.

2. Daugavpils universitātes grupa – 20 cilvēki. 1981.–1985. gads.

3. Sibīrijas latvieši no Bulānu ciema – 8 cilvēki. 1988. gads.

4. Gulbenes 1. vidusskola – 25 jaunieši. Komandiere M. Češļa, organizētājs J. Kukainis.

5. Orlas arhitektūras institūta 9 grupas – 20 cilvēku. 1978.–1981. gads.

6. Rīgas 31. vidusskolas grupa – 15 jaunieši. Vadītāja A. Līdaka. 1981.–1982. gads.

7. Rīgas 36. vidusskolas grupa – 21 jaunieši. Vadītājs V. Klišāns. 1983. gads.

8. Saulkrastu 1. vidusskolas jauniešu grupas ar dažādu dalībnieku skaitu – 4 sezonas pa mēnesim. Vadītāja V. Grāvīte.

9. Siguldas 1. vidusskolas 17 jaunieši – komandieris E. Ceske, audzinātāja I. Krūzīte.

10. Norvēģijas jauniešu grupa – 10 cilvēki. Viena sezona.

11. Baltijas jūras piļu asociācija – 6 cilvēki. Divas sezonas.

12. Īsāku laiku strādāja 4 studenti no Harkovas arhitektūras institūta, 2 studenti no Maskavas Universitātes Arhitektūras fakultātes.

Nav iespējams minēt vārdā visus, kas pielikuši savu artavu kopīgajā darbā. Esmu viņiem ļoti pateicīgs. Viņu entuziasms grūtajā darbā vasaras svelmē un vētrainās stundās – pamats lielajam veikumam, attīrot Turaidas pils saglabājušās konstrukcijas no gadsimtu nogulām.

Saturs

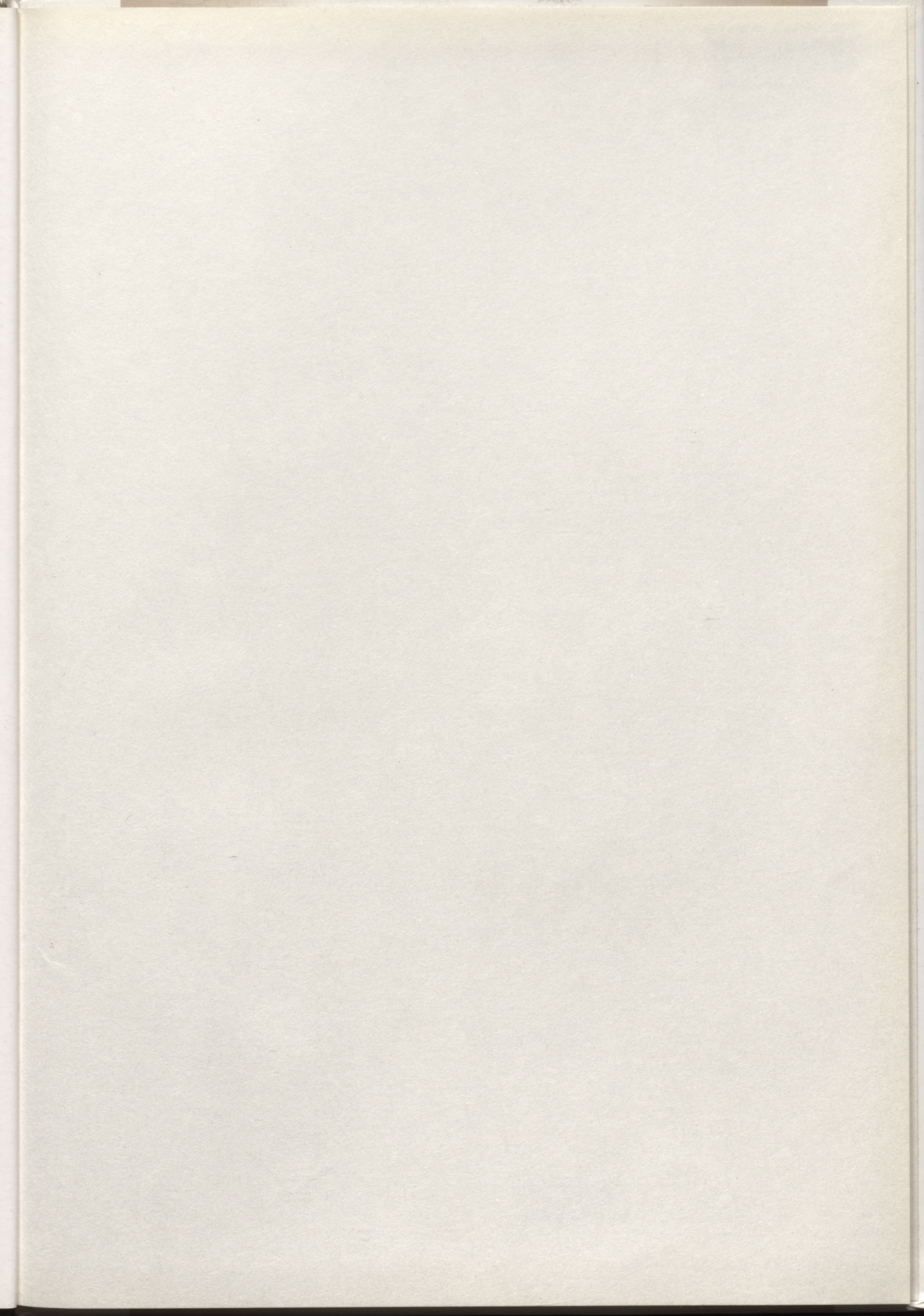
Nozīmīgais devums. A. Jurkāne	3
Ievadam	5
I nodaļa. Turaida – lībiešu zeme	9
Zemei ir savs vārds.	11
Turaidas apgabalā ienāk cilvēks	12
Turaidas lībiešu pils arheoloģiskajos izrakumos.	25
Saimniecība	42
II nodaļa. Turaidas mūra pils un tās arheoloģiskā izpēte	47
III nodaļa. Turaidas pils komplekss.	97
Pagalms	99
Dienvidu priekšpils	105
Ziemeļu priekšpils	116
Dažādi atsegumi.	135
IV nodaļa. Turaidas pils celtniecības materiāli	141
Īss atskats pagātnē.	149
Izskanai	152
Turaida Castle. Archeological excavation. <i>Summary</i>	154
Pielikumi	165
1.pielikums. Izraksts no Turaidas pils 1582. un 1590. gada revīzijas protokola.	175
2.pielikums. Turaidas pils senos plānos un attēlos.	178
3.pielikums. Turaidas pils fotoattēlos.	186
4.pielikums. Turaidas arheoloģiskajā ekspedīcijā 1976.-2000. gadā strādājošie	194

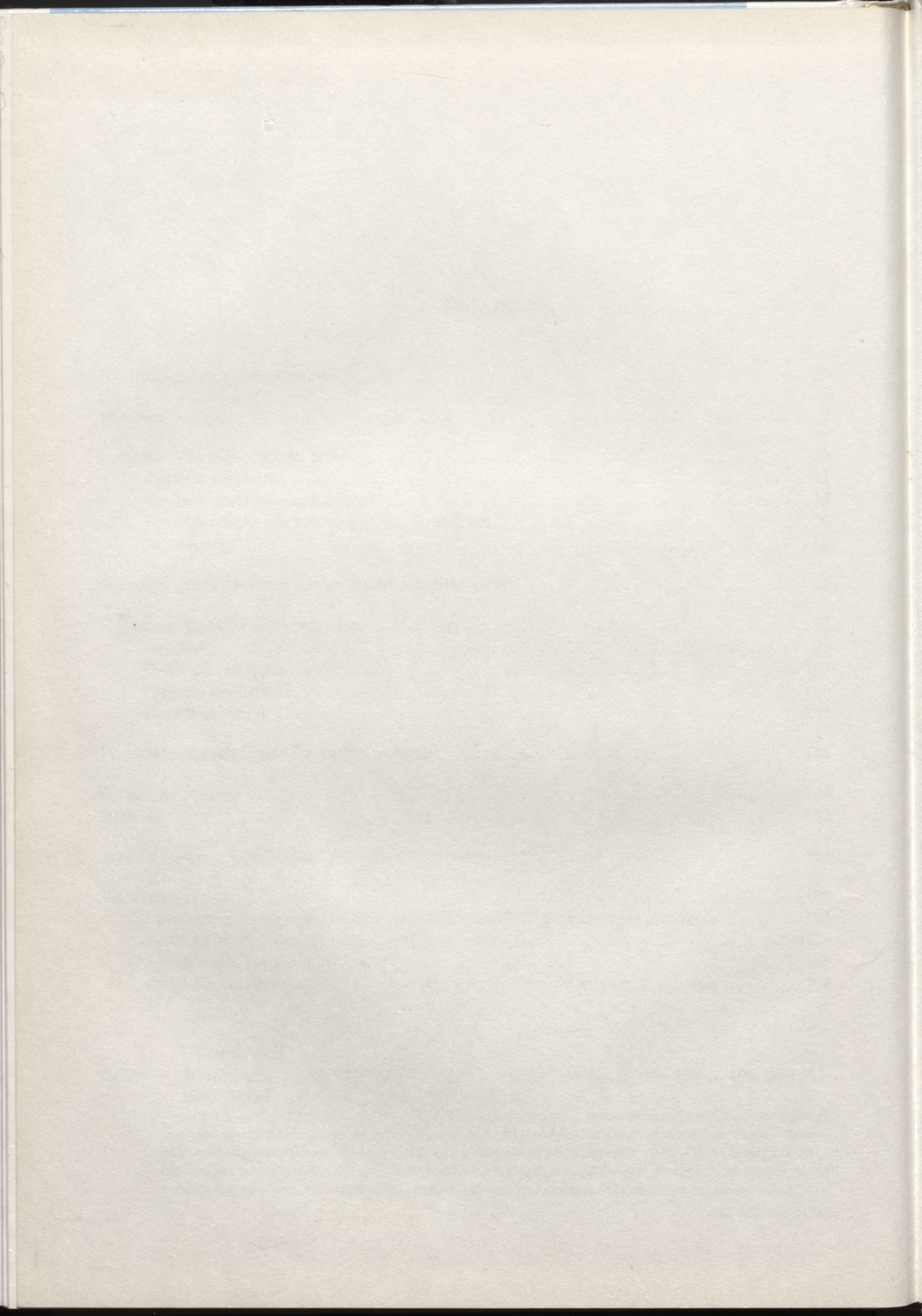
Graudonis J.

Gr 264 Turaidas pils. 1. daļa: Arheoloģiskā izpēte. – Turaidas muzejrezervāts, 2003. – 196. lpp., ill.
ISBN 9984-19-451-5; ISBN 9984-19-452-3 (1. d.)

Arheologa, vēstures habilitētā doktora profesora Jāņa Graudona darbs, kurā apkopoti Turaidas mūra pils divdesmit piecus gadus ilgās arheoloģiskās izpētes rezultāti. Izdevums sastāv no divām daļām. Pirmā – *Turaidas pils. Arheoloģiskā izpēte* sniedz priekšstatu par lībiešu valdnieka Kaupo pils, vēlāk – Rīgas bīskapa mūra pils tapšanu, tās arheoloģisko izpēti un rekonstrukciju. Otrajā daļā – *Turaidas pils. Atradumi*. 80 tabulās parādīti nozīmīgākie atradumi, kas demonstrē to plašo klāstu (pavisam iegūtas 4481 senlietas) un daudzveidību.

UDK 902/904 (474.3)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303066280

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

6. -

JĀNIS GRAUDONIS

(dz. 1913.27.VIII) – arheologs, vēstures doktors, profesors. Madonas raj. (senāk Cēsu apr.) Lazdonas muižas kalpu Karlinas un Jēkaba Graudonu dēls. Beidzis Madonas vidusskolu (1932), Rīgas skolotāju institūtu (1937), bijis skolotājs Valmieras un Madonas apriņķa skolās. No 1946. gada studējis LVU Vēstures fakultātē, no 1947. gada bijis laborants LZA Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā,

no 1948. gada – skolotājs Rīgas 1. vidusskolā. 1951. gadā represēts. No 1952. gada strādājis Rīgas kartonāžas rūpnīcā, no 1953. gada – aspirants arheoloģijas specialitātē Leningradas universitātē Krievijā. 1955. gadā atjaunotas skolotāja tiesības, bijis skolotājs Rīgas 2. vidusskolā. No 1958. gada zinātniskais līdzstrādnieks Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā. Pētījumu pamattēma – agro metālu periods. Vēstures zinātņu kandidāts (1963), vēstures doktors (1988), profesors (1993). LZA go loceklis (1992), Valsts emeritētais zinātnieks (1997).

Arheoloģiskos izrakumus vadījis 36 objektos, publicējis 436 zinātniskus un populārzinātniskus rakstus, trīs monogrāfijas, četru monogrāfiju līdzautors. Referējis zinātniskajos forumos Latvijā un ārvalstīs (Zviedrijā, Vācijā, Ungārijā, Spānijā u. c.).

Sabiedriskais darbs: Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības dibinātājs un vadītājs (1958–1969); Latvijas Tautas frontes I un II kongresa delegāts, I domes loceklis; Latvijas Kultūras fonda Daugavas komisijas vadītājs (1988–1999); “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” galvenais redaktors (1991–1999); SIA “Daugavas fonds” viceprezidents (kopš 1997); Triju Zvaigžņu ordeņa brālības dibinātājs, Domes priekšsēdētājs (kopš 1999).

Apbalvots ar LZA Lielo medaļu (1993), Triju Zvaigžņu ordeni (1996), Latvijas Kultūras fonda Spīdolas balvu (1996).